J. Jablonskis

STRAIPSNIAI IR LAIŠKAI

Vilnius „Mokslas“ 1991

UDK 808.82
Ja-18

Sudarė, įvadą, paaiškinimus parašė
ir straipsnius išvertė
Arnoldas Piročkinas

Serija leidžiama nuo 1982 m.

J $\frac{4602020100—028}{M854(08)—91}$ 63—91

ISBN 5-420-00787-7

© „Mokslo“ leidykla, 1991

ĮVADAS

Šiame rinkinyje sudėti tie Jono Jablonskio straipsniai, kurie dėl įvairių priežasčių nepateko į J. Balčikonio sudarytų Raštų penkis tomus (K., 1932–1936). Jau pats tų Raštų sudarytojas nebuvo visai tikras, ar jam pavyko surinkti visus Jablonskio straipsnius: „... galimas daiktas, – sakė jis pirmojo tomo „Prakalboje", – kad jų šiek tiek liko praleista". Ir iš tikrųjų ilgainiui, tiriant Jablonskio kūrybinį palikimą, praleistų straipsnių susikaupė visas pluoštas. Dalis jų yra pasirašytų Jablonskio pavarde ar įprastais jam slapyvardžiais, bet esama ir tokių, kurie, neturėdami dokumentuotų autorystės įrodymų, vis dėlto priskirtini Jablonskiui. Tą priklausymą dažniausiai rodo kalbos ir stiliaus požymiai: kaip sakoma, *ex unque leonem* (iš nagų pažįsti liūtą). Deja, tokie požymiai – mėgstami žodžiai, posakiai, sakinių struktūra, skyryba – ne visada yra lygiai patikimi: kurį laiką Jablonskio stiliaus savitumas nebuvo visai ryškus. Tad straipsnių autorystei nustatyti dabar tenka remtis ir kitais kriterijais: biografiniais duomenimis, tematikos bendrumu. Tokiu būdu buvo atrinkta palyginti nemaža straipsnių, kurie Jablonskiui priskiriami netiesioginiu pagrindu.

Neaiškieji straipsniai autorizuojami labai atsargiai. Drąsiau būna tada, kai sutampa keli požymiai, ir tokio sprendimo atsisakoma, kai keli požymiai vienas kitam prieštarauja. Antai 1894 m. „Varpe" (Nr. 1, p. 11–12) yra išspausdinta lenkų filologo A. Mežinskio veikalo „Lietuvių mitologijos šaltiniai" (1892. T. I) recenzija, pasirašyta slapyvardžiu Vanagas. Bibliografas V.

Biržiška jį priskiria Jablonskiui[1]. Pats Jablonskis A. Mežinskio darbą tuo laiku žinojo: užsimena apie jį 1894 m. „Varpo" Nr. 2, recenzuodamas J. Basanavičiaus „Etnologiškas smulkmenas" (I, 53). Viską sudėjus išeitų, kad šis straipsnis, nepatekęs į Raštus, turėtų būti Jablonskio. Tačiau į akis krinta vienas, palyginti nedidelis, kontraargumentas: straipsnyje daug naivių, nepagrįstų, su kalbos mokslu nesutinkančių etimologijų. Tai visai nebūdinga Jablonskiui. Tuo atžvilgiu net pačioje kalbinės veiklos pradžioje jo būta ypač atsargaus: jo tiesiog vengta kokių žodžių kilmės išvedžiojimų, kuo kaip tik pasižymėjo J. Basanavičius, J. Šliūpas, V. Pietaris ir kiti aušrininkai. Šis bruožas todėl ir neleidžia minimą straipsnį laikyti Jablonskio darbu.

Panašiai yra ir kitu atveju. Laikraštyje „Nepriklausomoji Lietuva" (1919, Nr. 61) išspausdinta M. Biržiškos knygutės „Lietuvos sukilimas 1794 m." recenzija, pasirašyta raide *V.* (Raštai I 214–216; čia ji pasirašyta *R. J.*). To paties laikraščio 62 numeryje ta pačia raide *V.* pažymėta ir recenzija apie R. Mioleno (R. van der Meulen) studijėlę „Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose". Laikraščio 134 numeryje pateikiamas 1919 m. turinys, kur ši rezencija aiškiai priskiriama Jablonskiui. Atrodytų, kad tai pakankamas motyvas ją dėti į šį rinkinį. Tačiau jos stilius toks nejablonskiškas, kad, kaip ir pirmuoju atveju, ryžtamasi sprendimą atidėti, kol atsiras svaresnių autorystės įrodymų.

Tokių pavyzdžių būtų galima pateikti ir daugiau.

Žinoma, negali būti visiškai tikras ir dėl atsirinktųjų straipsnių, kurių priklausomybė Jablonskiui nustatoma netiesiogiai. Tam tikrais atvejais gali apgauti ir Jablonskio stilius, kalbos ypatybės. Mat per kalbininko rankas perėjo ne vienas svetimas straipsnis; kai kuriuos Jablonskis galėjo labai smarkiai taisyti ir jiems suteikti savo stiliaus ypatybių. Tačiau jei toks atvejis ir pasitaikytų, tai iš esmės ne ypač suklaidintų visuomenę; šiaip ar taip galėtume laikyti Jablonskį šio straipsnio bendraautoriu.

[1] Biržiška V. Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės. K., 1943. D. 2. P. 27.

Su autentiškumo problema susijęs ir dalies Jablonskio straipsnių publikavimas ne ta kalba, kuria buvo jie paskelbti. J. Balčikonis vargu ar atsitiktinai praleido neįdėjęs į Jablonskio Raštus rusiškai rašytų straipsnių. Bent A. Juškos žodyno antrosios dalies baigiamasis žodis, kur Jablonskis susakė nemaža savo dialektologijos dalykų, J. Balčikoniui turėjo būti gerai žinomas. Raštuose nėra ir pavarde pasirašytų Jablonskio straipsnių, išspausdintų žurnale „Živaja starina“. Nėra ko spėlioti, kodėl J. Balčikonis taip pasielgė. Dabar nuspręsta juos išverstus į lietuvių kalbą kartu su kitais išaiškintais straipsniais pateikti mūsų visuomenei. Tai, kad jie čia spausdinami ne originalo kalba, bet jų vertimas, kiek žeidžia autentiškumo principą, bet šis pažeidimas, reikia manyti, pateisinamas. Išversti į lietuvių kalbą jie organiškai prisišlieja prie Jablonskio viso kalbinio palikimo, pasidaro patogūs lietuvių skaitytojui vartoti, nes nereikia cituojant kiekvienam saviškai jų versti.

Šiame rinkinyje surinkti ir visuomenei teikiami Jablonskio straipsniai tematikos požiūriu yra dvejopi. Vieni jų sprendžia kalbos problemas. Tuo atžvilgiu ypač vertingas „Baigiamasis žodis“ ir žurnale „Živaja starina“ išspausdintos trys recenzijos — M. Miežinio žodyno, M. Davainio-Silvestraičio lietuvių liaudies dainų rinkinio ir A. Pogodino kelionės į Lietuvą ataskaitos. Šie Jablonskio darbai, kad ir kiek panagrinėti A. Girdenio ir šio rinkinio sudarytojo straipsnyje[2], gerokai pakoreguos mūsų dialektologijos istorijos vaizdą. Kiti Jablonskio šios srities straipsniai papildo ir patikslina jo kalbos taisymus.

Antrąjį didelį Jablonskio publikuojamų straipsnių pluoštą sudaro publicistika — visuomenės klausimams skirti dalykai. Šie Jablonskio raštai svarbūs ne tik jų autoriaus idėjiniam nusiteikimui pažinti, bet ir su „Aušra“ išryškėjusiai ideologinei lietuvių tautinio judėjimo vadovų — inteligentų diferenciacijai nušviesti. Iki „Aušros“ pasirodymo lietuvių tautinis judėjimas nebuvo idėjiškai susiskaidęs, jam vadovavo vyskupas Motiejus

[2] Girdenis A., Piročkinas A. Jonas Jablonskis — dialektologas. Kalbotyra. 1977. T. XXVIII(1). P. 29—39; 1978. T. XXIX(1). P. 19—28.

Valančius, apie kurį būrėsi tiek dvasininkai, tiek ir pasauliečiai. Visų akys su viltimi krypo į didįjį žemaičių vyskupą. Ir reikia pasakyti, kad jis neapvylė lietuvių visuomenės. Jis pačiu pavojingiausiu momentu, kai daug kas sutriko paskelbus lietuvių spaudos draudimą, suorganizavo lietuviškų knygų spausdinimą Prūsijoje ir jų slaptą gabenimą į Didžiąją Lietuvą. Tad galima sakyti, kad jis ir jo talkininkai kunigai bei valstiečiai davė pradžią knygnešių veiklai, kuri galiausiai privertė carizmą atšaukti spaudos draudimą. Dvasininkai ir jų talkininkai taip pat buvo pirmieji lietuviškų knygų platintojai, kurie 1870–1871 m. patyrė carizmo represijų žiaurumą.

Tuo laikotarpiu dvasininkų vadovaujamas pasipriešinimas carizmo asimiliacinei politikai buvo kartu ir pasipriešinimas persekiojimams, nuo kurių Lietuvoje kentėjo Katalikų bažnyčia. Lietuvybė ir katalikybė šio lietuvių tautinio judėjimo atstovų sąmonėje buvo neatskiriamos sąvokos, ir kiekvienas lietuvių inteligentų ribojimasis nuo katalikybės rodėsi jiems kovos su carizmu silpninimas. Užtat jie palyginti neryžtingai reagavo į kitą lietuvių tautinei savimonei grėsusį pavojų – sustiprėjusį lenkinimą, kuris taip pat rėmėsi katalikybe.

Tačiau apie 1875 m. į lietuvių visuomenės areną išėjo nauja karta veikėjų – Petro Vileišio, Jono Basanavičiaus, Mikalojaus Katkaus ir kiek jaunesnių jų amžininkų, Vinco Kudirkos, Jono Jablonskio, Jono Šliūpo, karta. Ši karta įžvelgė lietuviškumui pavojų, net didesnį, iš kitos pusės – iš lenkų akcijos. Galėtume sakyti, kad naujosios kartos tezė buvo tokia: norint sėkmingai atremti carizmo varomą rusifikaciją, pirmiausia reikia kovoti su polonizacija. Čia iškilo ir santykio su katalikybe problema. Plintančio pozityvizmo sąlygomis jaunieji lietuviai kiek ne kiek ėmė gręžtis nuo religijos, ypač nuo tų jos atstovų, kurie katalikybę panaudojo kaip lenkinimo įrankį. Tas procesas buvo jautriai suvoktas išleidus „Aušrą“. Iš čia ėjo prieš pirmąjį lietuvišką tautinį laikraštį nukreipta Antano Baranausko, o paskui jį ir kitų dvasininkų neigiama reakcija. Antra vertus, pasauliečių požiūrį į šią reakciją matome taip pat J. Jablonskio straipsnyje „Lietuvos dvasininkų jėga“. Tad 1883–1885 m. įvyko pirmasis didelis lie-

tuvių tautinio judėjimo ideologinis skilimas, kuris ilgainiui privedė prie demokratų ir krikščionių demokratų partijų išsikristalizavimo. Prasidėjo įnirtinga šių dviejų lietuvių visuomenės krypčių kova, kurią taip pat apibūdina J. Jablonskio straipsniai, išspausdinti 1906 m. „Lietuvos ūkininke" (žr. p. 170–185).

Atskirai derėtų apibūdinti Jablonskio straipsnius, išspausdintus, kaip ir „Lietuvos dvasininkų jėga", 1884 m. rusų spaudoje. Jie skirti kitiems lietuvių tautinio judėjimo aspektams. Kai kas, tuose straipsniuose pasiskaitęs „reveransų" carizmo politikai Latvijoje ir Estijoje ar primygtinį raginimą ją diegti ir Lietuvoje, gali susidaryti labai klaidingą vaizdą apie Jablonskio ir to meto lietuvių inteligentų tikruosius siekimus bei šių straipsnių tikslus. Išėmus iš konteksto kurią vietą, būtų galima bet ką įrodyti. Kad to nebūtų, panagrinėkime šitų straipsnių pasirodymo aplinkybes ir tikruosius motyvus – jų tikrąjį istorinį kontekstą.

Praėjus devyniolikai metų nuo lietuvių spaudos lotyniškomis raidėmis uždraudimo, pirmojo lietuvių tautinio laikraščio „Aušra" pasirodymas sukėlė šiandien mums sunkiai suvokiamą kitų tautų spaudos atgarsį (jo mastas iki šiolei istorikų smulkiau neapžvelgtas). Lenkų ir rusų laikraščiai labai įvairiai vertino „Aušrą". Jų puslapiuose tiesiogiai ir netiesiogiai iškilo ir lietuvių raidyno klausimas, apskritai „lietuvių problema".

Patys lietuvių inteligentai tuo „Aušros" sukeltu tarptautiniu dėmesiu „lietuvių problemai" paskubėjo pasinaudoti: atsirado galimybė propaguoti lietuvių tautinį judėjimą, apeliuoti į Rusijos visuomenę dėl nežmoniško lietuvių kultūrinio ir politinio engimo. Tokiu būdu manyta priversti caro vyriausybę atšaukti spaudos draudimą ir leisti lietuviams naudotis Rusijoje bent tokiomis teisėmis (visiems buvo aišku, kad jos minimalios), kokiomis naudojosi kitos pavergtos tautos – lenkai, latviai, estai, totoriai ir t. t.

Rusijos visuomenė ir jos spauda į „Aušros" pasirodymą ir keliamą lietuvių spaudos legalizavimą reagavo gana skirtingai. Net reakciniai sluoksniai šiuo atveju nebuvo vieningi. Dalis jų be jokios atodairos gynė principą – lietuviams spaudos neleisti. Kita reakcionierių dalis, būgštaudama dėl šiokio tokio pavo-

jaus, kurį carizmo interesams Lietuvoje kėlė lenkų dvarininkų ir buržuazijos ekspansija, buvo linkusi, kad ją susilpnintų, to drastiško draudimo atsisakyti ir savo asimiliacinius planus realizuoti kitomis priemonėmis. Ši dalis taip pat baiminosi, kad lietuvių tautinis judėjimas gali susilieti su augančia revoliucine anticarine kova. Todėl jos spauda, kiek tai buvo įmanoma cenzūros sąlygomis, mėgino carizmo interesais mokyti vyriausybę apdairesnės politikos. Kad šių sluoksnių požiūris būtų svaresnis, neatsisakyta duoti progos tarti savo žodį ir lietuvių atstovams, bet su ta sąlyga, jog jie nereikš jokių anticarinių ir separatistinių užuominų.

1884 m. Maskvos universiteto lietuvių studentų būrelis, kurio priešakyje buvo Jablonskis, gerai suvokdamas savo ribotas galimybes, vis dėlto priėmė tas sąlygas: laikraščiuose „Sovremennyje izvestija" ir „Rus" išspausdino seriją poleminių straipsnių lietuvių tautinio judėjimo klausimu[3]. Štai kodėl Jablonskis, kaip ir kiti reakcinėje ar liberalinėje rusų spaudoje tada spausdintų straipsnių autoriai lietuviai, taip primygtinai stengėsi įrodyti savo lojalumą carizmui ir carinei Rusijai: pagrindiniam tikslui – lietuviškai spaudai susigrąžinti – jiems rodėsi esą verta nesigailėti visų galimų pažadų. Tai aiškus, būdingas politinei ir bet kokiai kitai kovai silpnesniojo kompromisas su stipresniuoju (netgi ne stipresniuoju, bet absoliučiai dominuojančiu) priešininku. Taigi, kad būtų atgauta spauda ir bent iš dalies mokykla, kad būtų laimėtos bent minimalios sąlygos lietuvių kultūrai, nėra ko atsisakyti nusilenkti carizmui, eiti į kompromisą su savo sąžine. Kitų kartų šis kompromisas su carizmu juk nesaisto! Vien spaudos susigrąžinimas būtų toks laimėjimas, kuris kompensuotų visus kompromisus, be kurių nėra nė vienos kovos. Lietuvių tautinis judėjimas, neturėdamas jokios armijos, tikėjosi laimėti spaudos grąžinimą, matyt, ne tam, kad kapituliuotų prieš carizmą ir jo asimiliacinę politiką...

[3] Išsamiau žr. Piročkinas A. Prie bendrinės kalbos ištakų. V., 1977. P. 40–48.

Šie Jablonskio ir jo bičiulių straipsniai laikraščiuose „Sovremennyje izvestija" ir „Rus" – tai lietuvių nacionalinės inteligentijos būrelio mėginimas baisiausios priespaudos sąlygomis „daryti didelę politiką". Kad ji tuo metu nedavė laukiamų rezultatų, vargu ar derėtų kaltinti tuos inteligentus.

Šioje knygoje po Jablonskio straipsnių pridedamas nemažas pluoštas kalbininko epistolinių dokumentų – laiškų ir atvirukų, kurie dėl įvairių priežasčių nepateko į leidinį „Jono Jablonskio laiškai" (1985). Daugiausia tai sudarytojo tada neturėti dalykai. Tuo metu dėl tiesioginių varžymų reikėjo atsisakyti publikuoti labai įdomų ir vertingą Jablonskio laiškelį Vladui Požėlai (Nr. 410) ir atviruką Antanui Smetonai (Nr. 411). M. Biržiškai, K. Jokantui, V. Krėvei-Mickevičiui ir kitiems asmenims rašyti šio pluošto dokumentai gerokai papildo Jablonskio visuomeninės ir pedagoginės veiklos 1922–1926 m. vaizdą.

Laikant šį Jablonskio rinkinį knygos „Jono Jablonskio laiškai" tąsa, čia skelbiami epistoliniai dokumentai numeruojami toliau, nuo 383 numerio. Per abi knygas jų susidarė jau 424 laiškai, atvirukai ir rašteliai. Reikia neprarasti vilties, kad ilgainiui jų atsiras dar daugiau, ypač mūsų išeivių JAV privačiuose bei visuomeniniuose rankraštynuose, kurie tik dabar darosi mums labiau prieinami.

Keliuose Jablonskio straipsniuose, ypač A. Juškos žodyno „Baigiamajame žodyje" vartojama tokių raidžių, kurių dabar neturi mūsų spaustuvės. Tokiais atvejais jos pakeistos (beje, ne visi pakeitimai aptarti išnašose).

Arnoldas Piročkinas

Vertimas

LIETUVA IR ABĖCĖLĖ JAI

Klausimas, kurį užkliudė p. P. B. laiške iš Vakarų krašto, išspausdintame kovo 14 d. laikraštyje *Sovremenyje izvestija*, toks svarbus tiek rusams, tiek ir lietuviams, jog man rodos, kad jūs neatsisakysite išklausyti ir savo gerbiamajame laikraštyje paskelbti nuomonę, nepritariančią pasakytai minėtame laiške.

Ponas P. B. kalba apie rusišką raidyną tarsi apie kažką nauja lietuvių knygoms, kurį reikia sankcionuoti, ir tai siūlo padaryti Vilniaus mokslo apygardai. Daugiau lietuviškų knygų, išspausdintų rusišku raidynu, ir visa eisią kaip patepta, p. P. B. nuomone, iš pradžių rodysiąsi keista, o paskui, girdi, priprasią; vienu žodžiu, apsikęsią, patiksią, kaip sako tūlas. Juk P. B. siūlomas dalykas ne naujas: rusišku raidynu įsakyta spausdinti lietuviškas knygas jau nuo 1864 metų. Laiko buvo užtektinai nuspręsti, kiek prigijo lietuvių raštijoje rusiškas raidynas.

Po lotyniško raidyno uždraudimo, paskelbto norint izoliuoti lietuvius nuo lenkų įtakos, Vilniuje naujuoju raidynu, kone valdžios lėšomis, buvo išleistos krūvos lietuviškų knygų, pradedant elementoriais, maldaknygėmis bei kalendoriais ir baigiant trumpa Rusijos istorija liaudžiai. Kadangi pirkėjų neatsirado, tai knygos buvo dalijamos veltui per liaudies mokytojus ir valsčiaus valdybas. Koks šių knygų likimas ir ką jos sukėlė? Žmonės, nepatenkinti tokia naujove, murmėjo ir dabar tebemurma; šiandien degina vakar dovanotas knygas, vaikus visaip stengiasi išmokyti lotyniškos abėcėlės, dešimtis tūkstančių egzempliorių lietuviškų knygų kontrabanda neša iš užsienio, joms spausdinti Prūsuose yra dešimtys spaustuvių, už tą tarpininkavimą mokami baisūs procentai; o lietuviškų knygų, spausdintų rusišku raidynu, visiškai neskaito, su jomis elgiasi, kaip jau sakyta, todėl pastaruoju metu šios knygos beveik visai dingo iš apyvartos ir išliko tik liaudies mokykloje kaip rusiški-lietuviški elementoriai. Galbūt toji mokykla ir bus redutas prieš *lenkiškumo liekanas*, kaip pasakė P. B.? Manau, kad dabartinėmis jos sąlygomis Lietuvoje — ne. Juk

Suvalkų gubernijoje, kur mokytojai beveik išimtinai tikri lietuviai, nepaisant jų vargingos materialinės būklės, ir dabartinėmis sąlygomis mokoma gana sėkmingai, rusų kalbos pramokstama greitai, ir daugelis iš liaudies mokyklos stoja į gimnaziją; kad taip yra, rodo faktas, jog pilna valstiečių Marijampolės gimnazijoje, kuri tarp vietos ponų garsėja „mužikų gimnazijos" vardu. Ne tai regime Kauno ir lietuviškose Vilniaus ir Gardino gubernijų dalyse. Ten tarp mokyklos ir gyvenimo yra visiška bedugnė, nes vienas antro nesupranta. Mokytojai – atėjūnai, visiškai nemoka lietuvių kalbos, nepažįsta mūsų tautos būdo ir papročių; tuo tarpu nepravoslavų lietuvių į mokytojų seminarijas nepriima, o baigusiems Rygoje kursą Lietuvoje vietų neduoda ir siunčia į Latviją ar Baltarusiją. Žmonės dabartinius mokytojus daugiausia priima su nepasitikėjimu ir laiko juos tam tikra dangaus bausme, atsiųsta drumsti vaikų galvų (glumucija tiktai vaikų galvas, žmonių pasakymas). Galite įsivaizduoti, kaip sunku tokiomis sąlygomis mokyti rusiško rašto: kad pramoktų šiaip taip pakenčiamai skaityti, reikia mažų mažiausia ketverių metų, o ką kalbėti apie to, kas skaitoma, suvokimą: tiktai gabūs ir talentingi vaikai gali įveikti visas kliūtis ir pusėtinai išmokti kalbėti rusiškai (kad mažai paplitusi rusų kalba Lietuvoje, rodo faktai iš apygardos teismų praktikos, tikriausiai jums žinomi). Ta nenormali liaudies mokyklos būklė paaiškina, kodėl toks visiškai mažas procentas moksleivių kilusių iš lietuvių valstiečių (žr. pernai metų Kauno ir Vilniaus gub. „Pamiatnaja knižka"). Tuo tarpu žmonės trokšta mokslo labai smarkiai, nors tai gali atrodyti labai keista, jei spręsime iš minėtų faktų. Žmonės, būdami nepatenkinti oficialiąja mokykla, patys susikūrė kitą, savo mokyklą, kurią panaikinti, jei nebus gerokai pataisyta oficialioji pagal žmonių pageidavimą, vargu ar kada pavyks, nes kiekviena šeima kartu yra ir mokykla, kiekvienas vyresnysis, mokantis skaityti knygas lotyniškomis raidėmis, – mokytojas, visi šeimos jaunesnieji – mokiniai. Tad lotyniškas raidynas per pastaruosius 20 metų taip išplito tarp lietuvių, kad iš jaunimo, tiek vyriškosios, tiek ir moteriškosios lyties, beveik nerasite žmogaus, nemokančio skaityti knygų, spausdintų šiomis raidėmis. Šiems mano žodžiams patvir-

tinti siūlau p. P. B. pasidairyti po visas Lietuvos bažnyčias, ten jis pamatys daugumą maldininkų su knygomis lotyniškomis raidėmis, iš jų vienos lietuviškos, atvežtos už didelius pinigus iš Prūsijos, kitos *lenkiškos*; deja, lenkiškos, kad ir kaip mums liūdna! Turtingesnieji valstiečiai, *aplenkdami liaudies mokyklą*, išmokę vaikus namie skaityti ir rašyti lietuviškai iš senųjų knygų, veža juos į Šiaulius, Panevėžį arba į Kuršo miestus Bauskę, Mintaują, Rygą, Liepoją, Goldingeną. Ten paveda vienam iš savo žemiečių pamokyti berniuką gimnazijai, ir ką gi? Berniukas, nemokėjęs nė žodžio rusiškai, mokėjęs tiktai skaityti lietuviškas knygas lotyniškomis raidėmis, po metų, gretinamuoju būdu pasimokęs kalbų, sėkmingai išlaiko egzaminus į parengiamąją ar net į pirmąją klasę. Vokiečių kalba sekasi daug sunkiau. Lietuvių valstiečių vidurinėse minėtų miestų mokyklose palyginti su mažu procentu stojančių į pradžios mokyklas labai daug: antai Šiaulių gimnazijoje jis sudarė 2/3 visų mokinių. Panevėžio realinėje mokykloje apie 1/2, žemosiose Mintaujos, Liepojos, iš dalies Rygos [mokyklų] klasėse persvarą turi lietuviai. Peterburgo, Maskvos, Varšuvos universitetų studentai iš valstiečių daugeliu atvejų lietuviai. Visa tai, sakyčiau, pakankamai rodo, kad lietuvių liaudis smarkiai trokšta mokslo ir kokią nenormalią kryptį šis troškimas gauna *iš apačios*. Gaila tiktai, kad p. P. B. viso to nežino ar nenori žinoti. Matyt, dejuodamas dėl vis neišnykstančio lenkiškumo, jis optimistiškai žiūri į ateitį, nepastebėdamas, ką lenkai nuveikė Lietuvoje per paskutinius dvidešimt metų dėl savo monopolijos; jis nė neįtaria, matyt, kad jie bus labai dėkingi už šio pobūdžio informaciją, nes ji padės jiems baigti pageidaujamas operacijas.

Naudodamiesi Rusijos vyriausybės, uždraudusios lietuviškas knygas lotyniškomis raidėmis, klaida, jie nesnaudė, bet visą laiką varė aktyvią agitaciją savo naudai. Iš pradžių kiek mokantys iš jų lietuvių kalbos leido užsienyje ta kalba knygeles, pilnas šlykščių atsiliepimų apie Rusijos vyriausybę ir platino jas Lietuvoje. Kai neužteko tų knygelių, o poreikis knygų lotyniškomis raidėmis buvo didelis, ėmė pamažėliais platinti žmonėse tikrai lenkiškas knygas ir periodinius leidinius, panašius į Zorza, Gazeta swię-

teczna etc. Paskui, supažindinę žmones su lenkų kalba ten, kur anksčiau jos nemokėta, kunigai ėmė sakyti pamokslus šia kalba, todėl paskutiniu metu Kauno gubernijoje randame daug vietovių, ypač Kėdainių apylinkėse, kur prieš dvidešimt metų kalbėta ištisai lietuviškai, dabar visiškai sulenkintų; o kitose tos gubernijos vietovėse, kur dar ne visiškai įsigalėjo lenkų kalba, pavyzdžiui, Panevėžio apskrities miesteliuose: Biržuose, Papilėje, Radviliškyje, Pabiržėje, Krinčine, Pasvalyje ir kt., susidarė kažkoks žargonas iš lietuviškų ir lenkiškų žodžių.

Vilniaus gubernijoje lenkiškumas dar labiau įsišaknijo, ten beveik visose bažnyčiose pamokslai sakomi lenkiškai. Žmonės už savo pirkios durų kitaip nekalba, tik lenkiškai, smarkiai morališkai slegiami lenkiškumo, jie nejaučia savo vertės.

Kyla klausimas, kaip paaiškinti tokį lietuvių priešingumą lietuviškoms knygoms rusišku raidynu ir dėl to greitą lietuvių lenkėjimą?

1) Lotyniškas raidynas lietuvių raštijoje vartojamas jau per tris šimtus metų. Dėl tokio *seno vartojimo* jis įaugo į lietuvių liaudies kūną ir kraują, todėl dabartinėmis aplinkybėmis ji veikiau sulenkės, negu jo atsisakys.

2) Lietuvių tauta, kaip daugiausia susidaranti iš žemdirbių, labai *konservatyvi* ir apskritai nenoromis atsisako senųjų formų, net blogesnių už naująsias, ko šiuo atveju negalima pripažinti.

3) *Vietiniai kunigai*, kurie pritaria žmonių lenkinimui, taip *sufanatizavo prieš naująją abėcėlę*, kad ją sėkmingai įvesti Lietuvoje jau neįmanoma.

4) Viso pasaulio *lingvistai* vartoja šią (lotynišką) abėcėlę, spausdina įvairiausius lietuviškus tekstus, ir tai palaiko žmonių prieraišumą jai.

5) Pats faktas, jog *įsakyta* spaudinti rusišku raidynu, veikia visiškai priešingai.

Štai svarbiausios priežastys, verčiančios lietuvius laikytis senojo raidyno ir dabartinėmis sąlygomis noromis nenoromis lenkėti.

Argi dvidešimt metų patirtis neįtikino tikrųjų rusų, kad negalima įdiegti rusiško raidyno lietuvių raštijai? Argi jie mano

toliau spyriotis dėl pirmtakų klaidos ir tuo, visiškai netikėtai patiems sau, pagreitinti, kad lenkai Rusijos valstybės nenaudai prarytų Lietuvą? Matyt, lenkų užsienio, o kartu su ja ir Varšuvos spauda tikisi, kad *taip* būsią – jei su tokiu aplombu tvirtina, jog visa, kas daroma Lietuvoje, esąs tuščias darbas, jog Lietuvos nepavyksią atskirti nuo Lenkijos. O čia dar ponai P. B. piešia visišką ateities idiliją, nors, net paviršutiniškai pažvelgę, jie pastebi, kad vis dėlto kažkas negera, bet dėl savo naivumo mano, jog tai senos liekanos ir jog mokykliniai dabartinio tipo redutai išnaikinsią ir tas negeroves. Visa, kas čia sakyta, man rodos, veda prie visiškai priešingos nuomonės.

Argi jauniesiems lietuvių inteligentams, prijaučiantiems Rusijai ir gerai suprantantiems savo tautos poreikius, taip ir nepavyks išplėšti Lietuvą iš lenkų nagų ir suartinti ją su Rusija? Tuo tarpu tauta labai mielai priimtų jų darbus. Kad tai tiesa, matyti iš to, kaip noromis buvo išpirktos penkios lietuviškos knygelės, prieš kelerius metus išleistos p. Vileišio Peterburge lotyniška raidynu (leistu išimties tvarka): jos akimirka paplito po visus Lietuvos kampus ir po keturių mėnesių buvo visos išpirktos, nors buvo išleista po kelis tūkstančius egzempliorių. Iš naujausių knygų galiu pateikti „*Dainas* Iuszkos", išleistas Kazanėje, kurių (tai – liaudies dainos) pirmųjų knygų, nors ir išleistų gerokais tiražais ir brangių, leidėjas jau neturi.

Lenkai supranta, kad baisus kovos su jais įrankis būtų lotyniškas raidynas, nes tada jie prarastų monopolį aprūpinti liaudį lenkiškomis arba lenkų dvasios lietuviškomis knygomis, o lietuviai galėtų susipažinti, naudodamiesi prieinamu (lotynišku) raidynu, su Rusija, jos kultūra, suprastų visas lenkų klastas ir su pasidygėjimu nuo jų atšoktų. Todėl suprantamas tas priešiškumas, su kuriuo jie žiūri į kiekvieną lietuvių tautos gyvybės reiškimąsi: kai pernai Prūsijoje pasirodė lietuvių organas „Auszra", palankus Rusijos atžvilgiu ir griežtai einąs prieš lenkų tendencijas, ir sėkmingai ėmė plisti Rusijos Lietuvoje (kontrabandos būdu), visi užsienio ir Varšuvos lenkų leidiniai įnirtingai puolė ją. Matyt, dėl jų intrigų vokiečiai ėmė ją kaltinti slavofiliškumu, o Lietuvos kunigai, remią lenkų interesus, ją prakeikė ir draudė žmonėms

skaityti. Ir kas iš to? Nelygioje kovoje, neturėdama savo siekimams Rusijos paramos, ji turėjo pamažinti toną.

Laikas, laikas pagaliau įsitikinti visiems tikriesiems rusams kad lotyniško raidyno uždraudimas atvedė prie priešingų rezultatų; priešingu atveju lenkai, padedami tokių nevalingų sąjungininkų kaip P. B., per kelias dešimtis metų sėkmingai baigs savo operaciją, nepaisant visų represinių priemonių, jeigu tik nebus leistas lietuvių knygoms lotyniškas raidynas ir nebus sukurta tikra liaudies mokykla.

Russkij Litovec

[Современные известия. 1884, № 80]

Vertimas

ŠIS TAS APIE LIETUVĄ

Iki šiol rusų visuomenėje paplitęs labai miglotas supratimas apie Lietuvą.

Vieni mano, kad Lietuva ir Lenkija – viena ir tas pats, kad lietuvių kalba ne daugiau ir ne mažiau kaip lenkų kalbos tarmė. Dėl tokio supratimo tarp lietuvio ir lenko nedaroma jokio skirtumo. Šią nuomonę apie Lietuvą rusų visuomenė perėmė iš lenkų, kurie, laikydami lietuvių kalbą lenkų kalbos *tęsiamąja* tarme, stengiasi nuasmeninti lietuvių tautiškumą lenkų naudai. Tikriausiai dėl šios priežasties tam tikri (žinomos rūšies) rusų spaudos organai visiškai ignoruoja lietuvių tautą, nors dažnai mini estus, latvius ir ypač lenkus.

Kiti, taip pat kraštutiniai, mano, kad Lietuva – tai lietuviškoji Rusija (Baltarusija), kad lietuvių tauta – tokia pati rusų tauta kaip Maskvos apylinkėse, nes mokykla Lietuvoje – visiškai rusiška, o aukštesnieji valdininkai rusų ir iš dalies lenkų (aišku, ne lietuvių) kilmės; kad visa tauta vartojanti kasdieniame gyvenime rusų kalbą ir t. t. Dėl tokio migloto supratimo apie Lietuvą rusų visuomenėje paplitęs įsitikinimas, kad rūpintis kažkokiu lietuvių raštu, lietuviškų knygų liaudžiai leidimu reiškia siekti separatizmo, kuriam rusų patriotas turi visomis jėgomis priešintis. Ši nuomonė visiškai paranki lenkams, kurie vi-

saip stengiasi eksploatuoti ją savo naudai (žr. *Sovr. Izv.* Nr. 80)*. Pagaliau esama ir tokių, kurie mano, kad kažkur esą kažkas vadinama Lietuva, kur žmonės gyveną beveik kaip žvėrys, kaip puslaukiniai, gyveną miškuose, valgą žalią mėsą ir kt.

Ar taip, ar ne, skaitytojas pamatys iš šios, kad ir labai trumpos lietuvių tautos charakteristikos.

Lietuvių gentis, kalba, papročiais ir charakteriu giminiška su latviais, neturi nieko bendra su lenkais, išskyrus dėl istorinių sąlygų, be vienos kitos išimties, sulenkintus dvarininkus, dvasininkus bei miestiečius ir pastaruoju metu dėl nepalankių lietuvių raštui aplinkybių sulenkintą nedidelę dalį valstiečių. Ši gentis gyvena Kauno gub., didelėje dalyje Vilniaus, šiaurinėje dalyje Suvalkų gub., dalyje Gardino, kamputyje Minsko ir kamputyje Vitebsko ir Kuršo gubernijų, kur sueina su Kauno gub. (iš viso apie 2 milijonus gyventojų); be to, ji užima gana nemažą Rytų Prūsijos dalį (iki 150 000) ir turi savo koloniją Amerikoje (iki 20 000). Šią tautą sudaro daugiausia žemdirbiai, pasižymintys savo darbštumu ir visiems žinomu tiesiog fanatišku religingumu (tai pripažino ir Vatikanas); šneka labai sena kalba, pasižymin-čia savo senovinėmis formomis, kas – kartu su turtingumu lietuvių žodyno, turinčio gausybę žodžių, sutampančių pagal fonetikos požymius su atitinkamais sanskrito žodžiais, – suteikia jai labai garbingą vietą apskritai lingvistikoje ir ypač studijoms slavų kalbų, kurioms ji artimiausia giminaitė; išpažįsta Romos katalikų religiją, išskyrus nedidelę evangelikų reformatų dalį; Prūsijos Lietuvoje daugumas lietuvių – liuteronys. Lietuviai turi turtingą tautosaką, kurią sudaro daugiausia dainos ir pasakos, o Prūsijai priklausančioje Lietuvos dalyje, kur lietuvių raštas nedraudžiamas, kur galima spausdinti lietuviškas knygas kokiu nori šriftu, yra ir rašytinė literatūra. Ten leidžiami (150 000 lietuvių), kiek man žinoma, šeši periodiniai leidiniai: *Naujasis Keleivis*, *Lietuviszka Ceitunga*, *Tiesos Prietelis*, *Laiszkas konservativu draugistės*, *Lietuviszkas politiszkas laikrasztis* ir *Auszra*. Aišku, visi šie leidiniai (ypač Auszra) patenka ir į Rusijos Lietu-

* Taip pat žr. *Novoje Vremia* Nr. 2892 ir 2893.

vą, daugiausia į Prūsijos pasienį ir yra tam tikras priešnuodis lenkiškumui; bet dabartinėje Lietuvos būklėje tai tik lašas jūroje.

Taigi negalima tapatinti Lietuvos nei su Lenkija, nei su Baltarusija, nei su kokia „pagoniška" šalimi.

Kartais tenka girdėti, kad tiek rusai, tiek ir lenkai kaltina lietuvius separatizmu. Tai visiškai nepagrįsta. Į tokius kaltinimus, metamus lietuviams lenkų, galima atsakyti lietuvių organo *Auszra* žodžiais: „... kur nebuvo *organiškos* vienybės, ten negali būti nė kalbos apie separatizmą". Lenkų veikimo [справы] agentai, matydami lietuvius nepritariant jų pastangoms, ėmė skelbti savais interesais, kad lietuviai* stengiąsi atsiriboti nuo Rusų valstybės ir t. t., tikėdamiesi tokiu būdu sutrempti bet kokios lietuvių savimonės daigus. Tai tikriausiai tam tikru būdu atsiliepė ir rusų visuomenėje. Tuo tarpu lietuviai nori visų pirma ištrūkti iš lenkų glėbio priespaudos, kaip estai ir latviai augti rusų monarcho globojami, gauti galimybių būti naudingais vieningos tėvynės piliečiais.

Tad iš kur čia separatizmas?

Keista, kad Rusija, kuri taip rūpinasi mums giminiškos ir ne tokios gausios latvių tautos augimu ir dvasiškai morališku susijungimu su kitomis valstybės dalimis, likimo valiai paliko lietuvius, be to, dar surišusi rankas. Lenkai džiaugiasi tokia proga ir visomis jėgomis palaiko rusų visuomenėje egzistuojančią sąvokų apie Lietuvą painiavą, kad ten, prisidengę triukšmu, tvarkytų savo reikaliukus ir verbuotųsi šalininkų „tėvynei nuo jūrų iki jūrų atkurti", nes yra žalios medžiagos (liaudies masių), iš kurios dabartinėmis sąlygomis, t. y. visuotinai polonizuojant lietuvių tautinę dvasią, ilgainiui galima pasigaminti patį atkaklųjį savo tikslų vykdytoją. Užtat kiekvieno tikrojo lietuvio, nutraukusio bet kokį ryšį su lenkiškumu, jie nekenčia kur kas labiau negu „maskoliaus" (ruso), nes rusą, nesusipažinusį su vietos žmonėmis ir apskritai su vietos interesais, jie visada sugebės apgauti, tai ne lietuvis, kuris, iš patirties suvokdamas lenkų intrigas ir klastas, visada sugebės išvilkti juos į dienos šviesą. Šita neapykanta

* Kalbama apie lietuvių inteligentus.

ypač stipri žmonėms, rašantiems nepalankia „veikimui" prasme: šiuos jie tiesiog vadina „atskalūnais".

Po to gaila, kad lietuviai, nuoširdžiai atsidavę Rusijai, negali dar įtikinti Rusijos vyriausybės, kokios priemonės, be draudžiamųjų, padėtų atlenkinti Lietuvą ir paskleisti pačioje masėje daugiau sveikų pažiūrų. Juk jeigu Lietuvoje visa liks in statu quo, liaudis pamažu lenkės, nes priešo veikiamoji armija labai gausi ir yra pačioje šalyje (Lietuvoje yra apie 400 000 lenkų. Iš kur jie? Tai daugiausia sulenkėję lietuviai); ji susidaro daugiausia iš sulenkėjusių dvarininkų, gausių bajorėlių, ponų-magnatų ir miestiečių. Visų šių elementų vaidmenį Lietuvos lenkinime ir pasistengsiu parodyti būsimuose laiškuose. Be šių lenkiškumo daigynų, įsikūrusių visose Lietuvos dalyse, galima dar nurodyti lenkų knygas ir periodinius lenkų leidinius, kurie, nesant lietuviškų, sėkmingai platinami visoje Lietuvoje, ką jau ne kartą yra nurodę *Moskovskije Vedomosti* ir *Novoje Vremia*. Naudodamiesi pasyviu žmonių priešinimusi rusiškam šriftui, lenkų agentai laiku vaišins lietuvius savo jovalo kūriniais. Dar keli dešimtmečiai tokios nenormalios reikalų būklės Lietuvoje, ir lenkiškumas galės švęsti savo pergalę.

Kad būtų išvengta tokio rezultato, *beveik visi Rusijai atsidavę lietuviai*, nutraukę ryšius su lenkais, mano esant reikalinga, kad, be draudžiamųjų priemonių prieš lenkiškumą, Rusija priimtų tokias priemones, kurios turėtų tikslą diegti liaudžiai sveikas (aišku, ne lenkiškas) pažiūras.

1) Reikia duoti lietuviams laisvas rankas kovoti su Lietuvos lenkinimu ir siekti ugdyti mases esmingesniais principais — leisti *de jure* spausdinti lietuviškas knygas ir periodinius leidinius senuoju (lotynišku) šriftu, dabar galimu (dėl kontrabandos) de facto tiktai žmonėms, turintiems gerokus kapitalus (bajorams ir kunigams).

2) Reikia sukurti gerą mokyklą, sukomplektuotą iš mokytojų lietuvių, parengtų vadovaujamų *tikrų rusų žmonių*, taip pat lietuvių kalbai reikia suteikti tinkamą vietą vidurinėse mokyklose ir ypač pradinėse mokyklose, kaip tai praktikuojama latvių,

estų ir lenkų liaudies mokyklose ir Pabaltijo krašto rusų gimnazijose, kur dėstomos ir vietos kalbos.

3) Reikia visose Lietuvos valdymo šakose sujungti rusišką elementą su lietuvišku, nutraukusiu ryšius su lenkiškumu ir ištikimu Rusijai; ši priemonė bus naudinga tiek Rusijai, tiek ypač Lietuvai, nes lietuviai, iš patirties žinodami visas lenkų intrigas, galės iš anksto įspėti liaudį ir tokiu būdu paraližuoti visas jų machinacijas.

Štai mūsų dezideratai [= pageidavimai. — *A. P.*]. Tokiomis sąlygomis visoks žmonių nepasitenkinimas bus likviduotas, lenkų reikalo šalininkai neras sau tinkamos medžiagos ir Lietuvos suartėjimo su Rusija dalykas žengs į priekį greitais žingsniais.

Russkij Litovec

[Современные известия. 1884. № 89]

Vertimas

LIETUVOS DVASININKŲ JĖGA

I

Pagrindinė lenkinimo jėga Lietuvoje yra vietos sulenkėję dvasininkai; jie, kaip ir visur katalikų pasaulyje, turi neribotą įtaką valstiečių luomui. Nejučiomis į galvą ateina latvių ir estų kunigai, kurie vokietina, kaip mūsų lenkina; anie, be kita ko, skiriasi nuo mūsiškių tuo, kad neturi kokių realių priemonių savo idėjoms masėse diegti, rizikuodami sulaukti stipraus atkirčio vietos inteligentijoje, kuri jau išaugo Pabaltijo krašte ir spėjo įgyti liaudyje jėgos. O Lietuvos kunigai neribotai valdo valstiečių širdis, kurios jiems savo ruožtu aklai ir vergiškai lenkiasi. Lietuvos kunigai ne kokie nors rusų šventikai, kuriems dažnokai reikia nemitus skaitytis su mužiku, tai „ponai", neatsiskaitytinai tvarkantys savo „chlopus", t. y. parapijiečius.

Lietuvos dvasininkai — labai reikšminga jėga. Jiems, kaip liaudies dvasios gyvenimo faktoriui, priklauso žymi vieta, ir apie juos, matyt, rusų visuomenė menkai turi supratimo. Kas

nežino jų neribotos įtakos, tas nesupras, iš kur kyla akį rėžiąs lietuvių valstiečių linkimas į lenkų pusę, tokių valstiečių, kurie iš dalies jau užmiršta savo kilmę ir vadina save (Suvalkų gubernijoje) lenkais. Tas linkimas, kurstomas ir remiamas daugiausia dvasininkų, kas dieną stiprėja, ir jį sunku sustabdyti kaip tik todėl, kad toji lietuvių inteligentijos dalis, kuri nutraukė santykius su įkyriais ir, deja, labai įtakingais Lietuvoje lenkais, šiuo metu neturi tam tikslui reikalingų priemonių, priešingai — pati dabartinėje būklėje pareina nuo dvasininkų, ką skaitytojas matys iš dalies toliau.

Nekalbėsiu apie tokius faktus, kad jaunikis daugeliu atvejų laiko savo pareiga tartis su savo klebonu, kurią iš galimų gyvenimo draugių pasirinkti sužadėtine, ir dėl kitų panašių žmonių gyvenimo dalykų; tie reiškiniai pernelyg bendri, būdingi visam katalikų pasauliui. Nurodysiu, kuo reiškiasi altoriaus tarnų įtaka, turinti politinių padarinių.

Lietuvoje kiekvienas išteklingas valstietis, kuris turi kelis sūnus, laiko savo šventa pareiga ir kartu didele garbe parengti vieną iš jų dvasininko luomui. Tokia didelė kunigo reikšmė Lietuvos prastuolio akyse. Be to, gundo ir palyginti geras kunigo aprūpinimas. Nemaža veikia prastuolį ir lengvatinė dvasios aviganio teisė į „amžiną palaimą", teisė, kuri labai vilioja valstietį ir, kunigo žodžiais, — neabejotina. Koks didelis lietuvių troškimas matyti savo vaikus ilgais kunigo rūbais, rodo tai, kad, jeigu valstiečiui pasakytum, jog jo sūnus bus inžinierius, medikas, teisininkas arba pedagogas, tai jis nesutiktų eikvoti pinigų sūnui mokyti gimnazijoje. Dėl tokio valstiečių siekimo, kurį taip palaiko dvasininkai, ne tik Seinų ir Žemaičių vyskupystės pilnos lietuvių kilmės kunigų, bet ir Lenkijos karalystės ir visos imperijos katalikų vyskupystės daugiausia dėkingos už savo kunigus Lietuvai. Neseniai lenkų laikraštis *Kraj* paminėjo, kad Žitomiro dvasinės seminarijos auklėtinių dauguma turi kuo lietuviškiausias pavardes. Jeigu Vilniaus vyskupijos lietuviškoje dalyje mes randame kunigų iš lenkų ar sulenkėjusių baltarusių, tai čionai siunčiami kunigai nelietuviai visiškai dėl išimtinių nacio-

nalinių lenkų tikslų, kas ne kartą jau buvo minima rusų ir užsienyje einančiuose lietuvių periodiniuose leidiniuose.

Tad lietuviai yra nevalingi misionieriai: jie sudaro pagrindinį visos Rusijos imperijos katalikų dvasininkų procentą, kas, aišku, labai neigiamai, be kita ko, atsiliepia lietuvių dvasinėms jėgoms.

Lietuvis, ketindamas atiduoti sūnų į vidurinę mokslo įstaigą, būtinai pasitars su kunigu, ar gerai jis daraąs. Kunigas paprastai atsako: „Gerai, jei tavo sūnus išsimokęs norės būti kunigu, vargas, jei jis „pages" (t. y. atsisakys būti kunigu); pastaruoju atveju geriau tepasiliekie pas tave piemeniu etc....". Žodžiu, jis berniuko tėvui diegia skepticizmą bet kokiam mokslui, kuris nėra tiesiog susijęs su dvasininko luomu. Tėvas rizikuoja ir atiduoda berniuką mokytis, daugeliu atvejų iš anksto gavęs jo priesaiką, kad būtinai būsiąs kunigu.

Gimnazisto likimas mokykloje ir toliau priklauso nuo kunigo, kuris visada turi teisę pasakyti tėvui beapeliacinį „neduoti lėšų", jei sūnus, kad ir kaip būtų religingas, rodosi nelinkęs į dvasinį luomą. Jeigu auklėtinis dar „berniukas", iš kurio galima padaryti visa, kas norima, tai jam lengva įdiegti „pašaukimą" dvasiniam luomui, o ten, seminarijoje, galbūt jis ir pripras. Jeigu auklėtinis, baigdamas 4-tą gimnazijos klasę, kiek nuvokia ir nejaučia reikalaujamo pašaukimo, jis atsisako priimti siūlomą luomą, bet tada tėvas atsižada jo, ir šis turi skirtis su mokykla. Vaikinas tokiu atveju paprastai stoja į vaistinę arba, išlaikęs reikiamą egzaminą, eina į liaudies mokytojus; rečiau – prisiglaudęs prie kokio filantropo, varge ir nepritekliuje eina gimnazijos kursą.

Tačiau ne visada jums užteks „vyriškumo" atvirai stoti prieš besikėsinančius į jūsų laisvę kunigą ir kunigo sufanatizuotą giminę, tuo labiau, kad nepaklausę iš karto turite prieš akis liūdną perspektyvą – netekti visų lėšų, reikalingų mokslui. Labai dažnai, nusileisdamas mygimui giminių, visų pirma tėvų, kuriuos tiesiogiai „moko" dvasininkai, vaikinas palieka gimnaziją ir, sopėdamas širdį, tarsi lazda varomas, pasidaro seminarijos auklėtiniu. Tėvai triumfuoja, ir ne be priežasties: juk jie jau „klieriko tėvai"; jie negaili paskutinių marškinių sūnaus mokslui ir nekan-

triai laukia palaimintosios dienos, kai sūnus, atlaikęs pirmąsias mišias, dievo šventovėje juos pirmuosius laimins. Bet deja! Jaunuolis, kuris savo pašaukimą dvasininko luomui įsikalbėjo tik tėvų prašomas ir grasinamas, kai kada „subręsta" seminarijoje, kuri ne visada įstengia aptemdyti jo galvą ir, nepaisydamas tėvelių prakeikimų, nusimeta ilgą juodą drabužį. Kur tada jam dingti? Nesikreips juk pagalbos į kunigą ir kunigo „pamokytą" giminę! Jeigu dar leidžia jo metai, priims jį ir atgal į gimnaziją, kur pasigailėję gal duos jam ir nemokamą pastogę arba mėnesinę pamoką už tris rublius. Kitaip buvęs seminaristas, atstumtas kunigų ir tėvų, paprastai ieškosi kanceliarijose šiokios tokios vietelės ir vargsta nepasirengęs kitai veiklai.

Paskutiniu metu Lietuvos dvasininkai juo labiau stengiasi stiprinti savo įtaką, nes jaunuoliai, baigę be jų priežiūros šiokią ar tokią mokyklą, paprastai nesutaria su jais tam tikrais, religijos neliečiančiais klausimais, kuriems vis dėlto tie tėvai teikia didelę reikšmę. Kad išvengtų pavojaus susidurti su kitais vėjais jaunojoje kartoje, jie manevruoja, kad gabesniąsias jėgas utilizuotų „dvasinėje "dirvoje ir taip padidintų savo bendramanių rezervą bei pusėtinai sumažintų negausius savo priešininkus. Tam tikslui parapijos kunigas įkalba parapijiečius, kad jie duotų savo vaikams mokslo ne daugiau kaip keturias klases, kad sūnelį, kuris, baigdamas ketvirtąją klasę, pasirodo esąs per jaunas stoti į kunigų seminariją, laikytų iki septyniolikos metų namie – būsiąs apsaugotas nuo „sugedimo"; įgijęs savarankiškumo vyresniosiose gimnazijos klasėse, jis dar galįs atsisakyti priimti „vienintelį būtiną sielai išgelbėti" dvasininko vardą. Jeigu jaunuoliui pasiseks kaip nors apsukti savo tėvą pažadu, kad, baigęs gimnaziją įstosiąs į seminariją, tai jis laimingas, nors ir neramus: jo laisvę čia varžo parapijos kunigas, kuris fanatizuoja jo tėvus ir įkalbinėja visą būsimojo „išrinktojo" giminę siųsti aukščiausiajam karštas maldas, kad dievas teiktųsi duoti jaunuoliui šventąją dvasią; o tai lygu tam, jog visa giminė nesivaržydama imsis visų priemonių, kad jaunuolį „padarytų" dvasininku.

Gavusiam brandos atestatą jaunuoliui kur kas lengviau kovoti su giminės prietarais, tuo labiau, kad kunigas dabar, įveikdamas save, dedasi išoriškai abejingas jam. Retai pasitaiko, kad ir dabar imtų jus intriguoti savo luomo naudai, griebdamasis jau kitų priemonių, iškeldamas į aikštę tokią dvasinio luomo pusę, kurią spėja esant jums patraukliausią: dvasios tėvas rodo savo kišenės storumą, pateikia pavyzdžių, įrodančių kunigo būklės pranašumą palyginti su vietos valdininkais, pradedant valsčiaus viršaičiu ir baigiant tardytoju, gydytoju ir apskrities viršininku, kurie, jo žodžiais tariant, laižą „dvasiškas" rankas, kad gautų penkrublinę išmaldos. Žodžiu, jus aprūpina tokiomis praktikos žiniomis, kurios visai vaizdžiai ir visiškai patenkinamai atsako į klausimą: „Kas yra pašaukimas, Lietuvos ganytojo supratimu". „Subrendusio" auklėtinio tėvams po tokių „įtaigių" klebono žodžių nelieka nieko kita, kaip įtikinėti savo sūnų, kad reikia „pasidaryti" kunigu, ir grasinti, jog neduosią jam jokių lėšų, jeigu jis jų nepaklausys. Tad netgi „subrendusiam" žmogui, jeigu tik anksčiau jis neišsprendė šio skaudaus klausimo, lieka dilema: arba būti kunigu ir baigti teologijos mokslus aprūpintam ir pritariamam fanatizuotos minios, arba kokioje nors aukštojoje mokykloje mokytis skurde, pasmerktam giminės.

Rengdami būsimąjį savo bendramanį, kunigai duoda jam ir politinę kryptį, palankią lenkų tikslams, kurie turi būti uoliųjų „reikalo" rėmėjų idealas. Per kelerius metus kunigai iš tikrųjų padaro iš lietuvių tokią asmenybę, kuri galvoja visai lenkiškai, kalba lenkiškai, nors, deja, vis dar *tęsiamąja* tartimi, nes ir pats Lietuvos kunigas tėra susipažinęs tik su ta „tęsiamąja" lenkų kalbos tarme. Jeigu būtų lietuviškų knygų, dvasios ganytojui gal sunkiau būtų lenkinti savo giminaitį.

Visoje Lietuvoje žinomas faktas, kad kunigai bet kuria proga negailestingai niekina auklėtinių gimtąją kalbą, tyčiojasi iš jų „chlopiškos" kalbos, tokiu būdu morališkai versdami jį mokytis „poniškos ir kunigiškos", t. y. lenkų kalbos. Ši auklėtiniui įgyja dar didesnės reikšmės, žinant, kad ateis laikas ir jos pareikalaus egzaminatoriai, kai jaunuolis, baigęs keturias gimnazijos klases, laikys „Lietuvos dvasinės seminarijos laipsnio" egzaminą. Gim-

nazistas Lietuvoje iš anksto turi žinoti, kad dvasinėje seminarijoje, į kurią jis kreipiamas, be lenkų kalbos nėra išganymo: ten jis apie lietuvių kalbą nieko negirdės, apie valstybinę kalbą (Seinuose) labai maža, apie lenkų kalbą girdės daugiau negu reikia! Tuo atžvilgiu pats liūdniausias reiškinys yra Seinų ir Vilniaus seminarijos; jose sistemingai lenkinami būsimieji ganytojai, jose rengiami būsimieji Lietuvos lenkintojai. Pirmojoje išimtinai viešpatauja lenkų kalba, nors 90% auklėtinių yra lietuvių kilmės; antrojoje pasaulietiniai mokslai dėstomi rusiškai, bet programoje, kaip ir Seinuose, visiškai apeita lietuvių kalba. Viešpataujanti kryptis vis dėlto visai lenkiška: auklėtiniai užmiršta lietuvių ir perima ponų, tai yra lenkų, kalbą.

Įtaisytose pagal lenkų madą seminarijose jaunų lietuvių lenkinimo būdai įvairūs. Visų pirma duodamos lenkiškos maldaknygės, kurias, nesant lietuviškų, noroms nenoroms auklėtinis priima, ir iš jų, pirmą kartą gana vargingai, praktikuosis lenkų rašto. Iš šių maldaknygių gimnazistas turi išmokti visas kasdienines maldas ir katalikų išpažinties apeigas; kitaip bus jam sunku atlikti net išpažintį, nes kunigas, jei jūs kaip gimnazijos auklėtinis per išpažintį kreipsitės į jį lietuviškai, neiškęs jums nepasakęs: „Kodėl jūs išsipažįstate ne lenkiškai?“ Jeigu auklėtinis mikčiodamas ims teisintis, kad jis dar nemokąs lenkiškai, tai dvasininkas sutiks priimti išpažintį ir lietuviškai, bet čia pat pridurs, kad pageidautina tokį šventą dalyką aiškinti lenkų kalba, tinkamesne gimnazijos auklėtiniui. Matydamas tokį būtiną reikalą mokėti lenkų raštą, berniukas karštai griebiasi lenkiškos knygutės, kai nėra geros lietuviškos knygos, kuri galėtų bent iš dalies nukonkuruoti nepageidaujamą Lietuvoje lenkišką knygą.

Lenkų kalbos būtinumo idėja ypač stropiai kunigų diegiama Marijampolės ir Suvalkų gimnazijose. Štai kas sakoma šia tema laikraščio „Moskovskije vedomosti“ 1884 m. Nr. 103: „Sekmadieniais ir švenčių dienomis mokiniai katalikai renkasi mišių vietos bažnyčioje (Marijampolės gimnazijos), kur jiems kunigas sako pamokslą *lenkiškai*. Daugumas mokinių, kaip tik iš pirmųjų keturių klasių, visiškai nesupranta pamokslo. Todėl bažnyčioje dažnai pasitaiko matyti, kad berniukai kamšosi alkūnėmis ir ru-

siškai vienas kito klausinėja: „Ką jis (kunigas) sako? Ar tu supranti?“ Man (p. Muraška) rodosi, kad tokie dalykai nereikalingi jokių komentarų“. Ten toliau sakoma, jog kunigas mokytojas „aiškindamas (klasėje) sąmoningai vengia kalbėti rusiškai ir lietuviškai, o dėsto neleista *lenkų* šneka, nesirūpindamas tuo, ar jį supranta lietuvių kilmės mokiniai“. Kaip žinoma, abiejose Suvalkų gimnazijose, berniukų ir mergaičių, neatsižvelgiant į tai, kad didelis procentas mokinių yra lietuvių kilmės, lenkų kalba netgi palikta kaip dėstomasis dalykas. Lietuvis priverstas eikvoti laiką nereikalingai, svetimai lenkų kalbai mokytis, kuria moko per tikybos pamokas sulenkėjęs arba ir tikras lenkas kunigas. Man pasitaikė matyti, kaip buvo egzaminuojamas iš tikybos lietuvis berniukas, įstojęs į Suvalkų gimnaziją. Kunigas kas kartą peikė tėvus, kurie nepasirūpinę išmokyti savo sūnaus tos kalbos, kuria dėstoma tikyba.

Kaip žiūri Lietuvos dvasininkai į tuos apsišvietusius lietuvius, kurių nepavyko padaryti lenkų reikalo šalininkais ir kuriems negalėjo įdiegti tos minties, kad Litwa musi isc razem z Polska (lietuviai turi eiti išvien su lenkais)? Visų pirma turiu galvoje jaunimą, auklėjamą aukštosiose Peterburgo, Maskvos, Tartu ir Varšuvos mokslo įstaigose.

Kaip jau minėta *Sovr*[emennyje] *Izv*[estija] Nr. 80, didelį procentą valstiečių luomo studentų Rusijos universitetuose (Peterburgo ir Maskvos) sudaro kilę iš tos Šiaurės vakarų krašto dalies, kuri gyvenama vietinių lietuvių. Lietuviai, kad ir labai fanatiški dėl nepaprastos vietos kunigų įtakos, vis dėlto yra pirmiausia *pasiturį*, ir tai prieš daugumo kunigų pastangas *nejučiomis* skatina didėti iš valstiečių kilusių moksleivių skaičių. Bet kadangi Lietuvos valstiečių turtingumas yra reliatyvus, tai ir lietuviai studentai nėra visiškai aprūpinti. Paveikti altoriaus tarnų, valstiečiai yra *abejingi* studijuojančių sūnų likimui. Jeigu jūs, baigęs gimnazijos kursą, liksite be lėšų, kurių giminė neduos, jums lieka įkalbinėti kunigą, kad jūs vis dėlto įstosite į dvasinę seminariją, baigęs universitetą. Jei jis nusileis jūsų įtikinėjimams (bet tai retai pavyksta), tai jūs dar galite tikėtis tėvų paramos. Kokie būna tokiais atvejais nepalenkiami Lietuvos dvasininkai, kai jie

numano, jog jūs nepanašus daugeliu atžvilgiu į juos žmogus, galima matyti iš šių dviejų man žinomų faktų.

Prieš trejus metus Suvalkų gimnaziją baigė vienas tikras lietuvis, kuris ir Suvalkų atmosferoje savo įsitikinimais nenorėjo turėti nieko bendra nei su sulenkėjusiais kunigais, nei su gausiais vietos lenkais. Kunigai kaip debesis apgulė jį, įtikinėdami stoti į dvasininkų luomą, prieš tai tėvams „įsakę" nežadėti sūnui jokių lėšų, jeigu jis neįvykdytų giminės ir kunigo pageidavimų. Jaunuolis nepasidavė, nors galėjo netekti bet kokios tėvų paramos. Per visą vasarą kunigai jį kreipė į teisingą kelią, o tėvai baugino ir grasino. Bet, baigiantis vasaros atostogoms, kai jaunuolis pamokomis užsidirbęs rublių, pagaliau ryžosi palikti tėviškę ir stoti į *Maskvos* universitetą, ta pati kunigų debesis vėl suvažiavo pas turtingąjį šeimininką, būsimojo studento tėvą, bet visai kitu tikslu — kaip tik įtikinti aklai klausantį jų valstietį besirengiančio į tolimą kelią jo sūnaus naudai. Jų spiriamas, tėvas turėjo aprūpinti savo sūnų per visą universiteto laiką kas mėnesį penkiolikos rublių pašalpą, bet būtinai katalikiškame mieste, svarbiausia lenkiškame, žodžiu, *Varšuvoje*. Rusų universitetams dvasininkai nesimpatizuoja: jeigu tai būtų jų galia, jie atskirtų Lietuvos jaunimą nuo jų kinų siena.

Štai ir kitas, ne mažiau būdingas faktas. Vienas turtingas senukas davė lėšų savo tolimam giminaičiui mokslinti vieninteliu tikslu — kad padarytų jį panašų į save, t. y. dvasininku. Jis mirdamas paliko įgaliotiniui, kuris ir šį kartą, kaip paprastai prieš mirtinę valandą, buvo artimiausias kunigas, nemažą sumą pinigų, kad šis senuko auklėtiniui padėtų baigti „kokią nors dvasinę seminariją". Velionio pinigais baigęs vidurinę mokyklą, jaunuolis turėjo atsisveikinti, kunigų „tarybos" aiškinimu, su pinigais, kurie naminiu testamentu buvo palikti pas kunigą, nes anas nebuvo linkęs į dvasininko karjerą. Dar laimė, kad dvasininkas, kuris globojo jo pinigus, nusileido jaunuolio maldavimams ir ašaroms: kunigas ryžosi duoti jam kelionpinigių tam tikrą dalį sumos, pažadėjęs perleisti ir daugiau paliktųjų pinigų, jeigu jaunuolis tęstų savo mokslus ne rusų, bet *lenkų* mieste...

Iš šių dviejų faktų galima suprasti, kaip turi žiūrėti į mokslus einantį jaunimą apskritai jo tėvynainiai, įsakmiai vadovaujami savo ganytojų. Jeigu jūs pasiryžote stoti į kurią aukštąją mokyklą, visa giminė užperka už jus gedulingas mišias, iš anksto laikydama jus žuvusiu, išsigimstančiu žmogumi. O ar gali būti kitaip, kai dvasios ganytojas įtikinėja neišvengiamai jį žūsiant „melo ir apgaulės daigynuose", kokie, jo žodžiais, esančios rusų aukštosios mokyklos?

Kad suteiktų savo žodžiams svarumo, ganytojas kaltina Lietuvos jaunimą „ardomaisiais" kėslais, „atsimetimu" nuo katalikų tikybos ir t. t. O iš esmės, kad užsitrauktum ganytojo, pāskui jį ir giminės nemalonę, užtenka tik būti atviru žmogumi. Pavyzdžiui, tegul tik jaunas lietuvis sumikčioja atsakydamas į nesuprantamo turinio klausimą, duodamą jam kunigo oficialia lenkų kalba, kad ir tokį: „Kiek *jūsų* ten (jeigu jis gyvena toli nuo gimtinės) *lenkų*?" To jau užtenka, kad būtų įtarimas. Ir dieve saugok, jeigu jaunuolis ims kalbėti, kad lietuviams reikia pagaliau ir apie save pagalvoti ir juk ne visada galima kartu su kunigu lenkėti; kad lietuviams dėl to reikia morališkai jungtis su rusais. Tada netruks griaudėti perkūnai iš bažnyčios sakyklos.

Būna įdomių išleistuvių, kai jaunuolis rengiasi į tolimą *rusų* miestą tęsti studijų. Kaip į pamaldas už mirusius iš visų kraštų suvažiuoja giminės, kad palengvintų tėvams baisiąją valandą, kada jie „netenka" savo išpopinto sūnaus. Vieni giminės kategoriškai nesutinka su jaunuolio pasirinktąja pasauliečio profesija, nors jie neturi apie ją jokio supratimo, kiti, kaip per paprastas laidotuves, guodžia nelaiminguosius, netenkančius paties brangiausiojo. Pirmieji paprastai apgaili „sentimentaliuosius", pateikdami nenuneigiamų faktų, kurių yra nurodęs tūloje parapijoje pamokslininkas, kaip tik jaunųjų inteligentų „bedievystę" kaip ardomosios *rusų* mokyklų įtakos rezultatą.

Ko negalima pasakyti per pamokslą, kunigai skleidžia tarp žmonių kitais būdais, įteigdami turtingiesiems parapijiečiams apie „surusėjusius", kad šie ketiną visus lietuvius paversti „maskoliais", o liaudis visais tais prasimanymais aklai tiki. Tad tokiu

būdu jaunojo lietuvio likimas, jo įtaka gimtinėje smarkiai priklauso nuo parapijos kunigo.

Korespondencijoje iš Suvalkų gub., išspausdintoje laikraštyje *Sovr*[emennyje] *Izv*[estija] Nr. 94, be kita ko, papasakota istorija, nutikusi vienam jaunam lietuviui, kuris nepritarė „lenkų reikalui". Ten sakoma, jog „dvarininkai ir valdininkai kartu su aplenkėjusiais *dvasininkais* daugelyje vietų šaukė specialius susirinkimus, kad specialiai paskelbtų jam nuosprendį už išdavystę ir jį prakeiktų". Savo ruožtu galiu ir pats pateikti dar du tris faktus.

Prieš kelerius metus viename apskrities mieste (Suvalkų gub.) gyveno jaunas lietuvis teismo tardytojas. Būdamas Romos katalikas, jis eidavo į vietinę bažnyčią. Ten jį nustebino, kad pamokslai sakomi lenkų kalba, bažnyčia pilna lietuvių liaudies; gal kokie 2% maldininkų šiek tiek suprato lenkiškai. Jaunuolis, įsitikinęs, kad tokia tvarka ne kas kita kaip lietuviams įkurta lenkiška mokykla, ėmė raginti įtakingesnius žmones pasirūpinti lietuviškais pamokslais, ir valstiečiai, jo patarimu, pareikalavo iš vietinio klebono, kad neleistų pamokslininkui sakyti dievo žodžio lenkų kalba, kai bažnyčia pilna lietuvių. Kunigai, supratę, kam priklauso šito „įžūlaus" išsišokimo iniciatyva, lietuviui „išdavikui" beveik gyventi nedavė.

Toje pačioje Suvalkų gubernijoje vos prieš metus per valdovo karūnaciją vienas gerbiamas pedagogas, lietuvis iš kilmės ir įsitikinimų, sumanė didžiųjų valstybės iškilmių proga kreiptis lietuvių kalba. Ganytojai netruko tada paskleisti gandą, kad parengtoji kalba pilna „Maskvos" dvasios, kad ji pasėsianti sąmaištį taikioje liaudyje. Garbingasis lietuvis buvo priverstas atsisakyti savo sumanymo: lenkai įtikino vyresnybę, kad lietuvių „demonstracija" galinti turėti kenksmingų padarinių. O tuo tarpu tose vietose, kur palyginti mažiau sulenkėjusių kunigų ir lenkų, tokios „demonstracijos" įvyko ir nesukėlė pražūtingų rezultatų. Antai V. kaime, kadangi nebuvo lenkų, vienas iš mokytojų seminarijos mokytojų p. Ž., kreipdamasis į valstiečius dėl tų pačių iškilmių, vis dėlto pasakė kelis jausmingus žodelius, ir nebuvo jokių blogų padarinių. Lietuvių kalbai kovoti su lenkų

kalba apskritai sunku. Man pačiam teko girdėti Vilniaus gubernijoje, kaip vienas kunigas su dideliu pasitenkinimu gyrė kitą kunigą už tai, kad šis draugijoje, kurią sudarė (tai įsidėmėtina) išimtinai keli lietuvių kunigai, nutildė apsišvietusį lietuvį, išdrįsusį prabilti visų dalyvių gimtąja kalba. Kunigas pareikalavo, kad svečias arba kalbėtų visiems priimtina lenkų kalba, arba išeitų ir išvaduotų kilnias ausis nuo „laukinių" mužikiškos kalbos garsų.

Tokiomis aplinkybėmis sunku lietuvių inteligentijai kovoti su lenkinimu. Apskrities mieste V. (Suv. gub.), kur parapijoje išimtinai lietuviai, ant bažnyčios tvoros vartų spindi lenkiškas užrašas: „Dajcie czesc Panu!" Tokius užrašus mėgsta dėti kunigai, kad parodytų valstiečiams, taip sakant, šventą kalbos charakterį. Vietos inteligentai sumanė pakeisti lenkišką užrašą suprantamu lietuvių liaudžiai užrašu. Įtakingas kunigas, patyręs apie „agitaciją", piktai suriko, kad lietuviai sumanę kažką „bedieviška". Atsargumas, nenoras būti kunigo apšmeižtiems fanatiškos liaudies akyse privertė atsisakyti tokios smulkmenos. Kaip matote, kova net dėl tokių smulkmenų neįmanoma.

Sulenkėjusių dvasininkų ir vietos bajorėlių pusėje yra nusistovėjusi istorijoje Lietuvos valstiečių kryptis, palanki lenkams ir iš inercijos tebeegzistuojanti ir dabar. Toje pat pusėje — vis daugiau plintančios lenkiškos ir lenkų dvasios lietuviškos knygos ir knygelės, dvasinio turinio ir liaudžiai skirtos, beveik išimtinai lenkiški laikraščiai*. Išsilavinęs lietuvis, nepriklausąs kunigų lenkų stovyklai, neturi jokių priemonių liaudžiai diegti blaivesnes pažiūras, duoti supratimą apie valstybę, apie visuomenę, aiškinti plintančio lenkiškumo žalą, platinti įvairių praktikos sričių mokslą. Jį, kaip „maskolių", išguitų iš tos vietovės.

Štai kodėl Lietuvoje pas kiekvieną valstietį** visada rasite keletą knygelių, bet visos jos arba dvasinio turinio, arba atsiminimai apie lenkų Čenstachavą ir jos stebuklus, o ne — tai lenkų

* Kontrabandinių lietuviškų laikraščių Rusijos Lietuvoje maža tėra daugiausia dėl Lietuvos dvasininkų priešiškumo.

** Lietuvoje beveik visi moka skaityti: išmoksta viens nuo kito namie.

liaudies gyvenimo aprašymai, Lenkijos istorinių įvykių atsiminimai. Reikšmingesnių dalykų, kaip *Auszros Kalendorius*, labai reta palyginti su pirmosios rūšies knygomis; lietuviškų spausdintų knygų tiekėjai daugiausia esti taip pat kunigai ir todėl, be maldaknygių, retai rūpinasi gauti iš užsienio ko nors daugiau.

Nesirūpindami platinti liaudyje praktinio turinio knygas (už tai, aišku, negali nė kaltinti), dvasininkai net priešinasi, kad jos platinamos tarp žmonių. Suvalkų-gubernijoje vienas iš žymiųjų šio „šventojo" reikalo agitatorių yra energingas kunigas S., gyvenantis viename iš šios gubernijos lietuviškos dalies apskrities miestų. Garbusis ganytojas naudojasi bažnyčios sakykla, iš kurios ir nurodo „kenksmingų" knygų antraštes. Jeigu po to valstietis nesudegina pasmerktosios knygos arba savanoriškai neatiduoda jos dvasinei vyresnybei, tai kunigas S. tiesiog pats daro kratas: vienas knygas, kuriose dvelkia „liuteriškumas", pasireiškiąs tuo, kad lenkiški žodžiai, brukami lietuviams dvasininkų, pakeisti lietuviškais, jis tiesiog išplėšia skaitytojui lietuviui iš rankų ir kaip „kenksmingas" tuoj sunaikina; kitas, net dvasinio turinio, iš kurių lietuvių „žmogus" gali savarankiškai pasisemti tam tikrų sistemingų žinių, kad papildytų tai, ką jam kalba iš sakyklos parapijos pamokslininkas, kaip *Naujas Istatimas*, išverstas į lietuvių kalbą vyskupo Giedraičio 1815 m., jis be jokių apeliacijų pasiima, tikriausiai dėl to, kad ši knyga laisva nuo lenkiškų žodžių, tokių neišvengiamų kunigo kalboje su lietuviais. Pernai rudenį tas pats S. viešai iš sakyklos pasmerkė visą lietuvišką Bibliją, išleistą Biblijų draugijos ir leistą cenzūros. Per pamokslą jis turėjo šios Biblijos vieną egzempliorių, atimtą iš valstiečio, ir, lipdamas nuo sakyklos, sviedė ją į zakristijos kampą ir piktai trypė kojomis. Valstietis, iš kurio tąkart buvo atimta Biblija, norėdamas ją atgauti, ėmė grasinti kunigui teismu už savivalę. Kunigas S., išgirdęs tokį įžūlumą, antrą kartą prakeikė minėtą knygą ir privačiai pareiškė drąsuoliui, kad teismo atveju atsakomybė teksianti buvusiam knygos savininkui, nes lietuviškas knygas draudžią įstatymai. Tad Biblija liko negrąžinamai savavališkam kunigui.

Veiklusis S. ne kartą užkliudydavo lietuvių leidinį *Auszra*. Dėl išankstinio nusistatymo neskaitydamas šio nereikšmingo žurnalo, jis vis dėlto manydavo, kad reikia kalbėti prieš jį ir vadinti „sumaskolėjusių" lietuvių, kurie išsiauklėjo ir auklėjasi rusų universitetuose, laikraščiu.

Lietuvos dvasininkai nori išnaikinti ir tuos retus senuosius leidinius, kurie brangūs tyrinėtojui ir apskritai senosios lietuvių literatūros liekanų mėgėjui. Prie tokių galima skirti, pavyzdžiui: „Cibilles kningos" arba „Kningos pranoskysjium" (knygos pranašysčių), „Didioji Biblia" (Didžioji Biblija), vietomis žinoma pavadinimu „Czerkningos" (Burtai) ir kitos. Dabar tas knygas išlaikė tik lietuvių žiniuonys, būrėjai (burtininkai), kurie rūpestingai slepia jas nuo kunigų. Vargu ar kunigai šiuo atveju gali teisintis, kad šios knygos iš dalies išlaikiusios senosios pagonių religijos liekanų. Tokiu atveju kam jie patys stropiai propaguoja savuosius naujus leidinius, pilnus visokių prietarų? Man žinoma daug naujausios kilmės dvasininkų sukurtų knygų, pilnų „pragaro dramų" ir ypač formalių scenų iš ... velnių gyvenimo, kuriomis, kaip kunigų platinamomis, liaudis turi pažodžiui tikėti.

Taigi dvasininkų dėka lietuvių liaudyje plinta išimtinai knygos arba dvasinio turinio, arba lenkiškos, palankios lenkams. Šios ir kitos Lietuvoje gaunamos iš Varšuvos, Vilniaus, Kauno ir net Galicijos. Varšuvos leidiniai – tai visokie šventųjų kankinių gyvenimų aprašymai, trumpi lenkiški vadovėliai pradedantiesiems, trumpi Lenkijos istorijos kursai ir labai retai lenkiškos knygos praktinio turinio. Pastarosios mažiau paplitusios, nes žmonėms, nors ir kažin kaip įsigalėjęs Lietuvoje lenkų raštas, vis dėlto sunkiai sekasi skaityti lenkiškas agronomijos, bitininkystės ir kitų sričių knygas: čia jie kas žingsnis susiduria su nesuprantamais jiems terminais. Iš Galicijos kilmės knygų, plintančių Lietuvoje, galima nurodyti „Lenkų motinėlės" (Macierz Polska) leidinius. Šios knygos sėkmingai platinamos todėl, kad tai tikrai *liaudiškos* knygos.

Aišku, ne visoje Lietuvoje vienodai sėkmingai tokiu būdu skiepijama lenkų „kūltūra". Tose vietose, kurios ribojasi su Prū-

sų Lietuva, kur lengviau gauti iš užsienio lietuviškų leidinių, lenkiškos knygos turi mažesnį pasisekimą; užtat vietovėse, esančiose toliau nuo Prūsijos sienos, tose vietose, kurios ribojasi su lenkais ir lenkinamais baltarusiais, lenkiškos knygos realizuojamos sėkmingai. Man tikrai žinoma, kad Suvalkų ir Vilniaus gubernijų lietuvių teritorijos pakraščiuose ir Gardino gubernijos lietuviškoje dalyje valstiečiai tenkinasi pačios menkiausios vertės lenkiškomis knygomis, visai nesutinkančiomis su liaudies poreikiais. Seinų, Rumbonių ir kitų Suvalkų gubernijos parapijų, gyvenamų vadinamųjų dzūkų, labiausiai sulenkintos tautos šakos, taip pat lietuviškose Vilniaus ir net kai kuriose Kauno gubernijos parapijose maldaknygėmis imami visokie lenkiški „altorėliai", lenkų kalbos, o labiausiai lenkiškų poterių mokomasi iš visokių patriotinių lenkiškų vadovėlių, kurie turi ilgainiui visiškai sulenkinti lietuvius.

Nemanykite, kad perdedu pavojų, gresiantį dėl išimtinio Lietuvos dvasininkų viešpatavimo, kuris įtvirtintas lietuvių tautinės spaudos dabartinės padėties. Užtenka pabūti bet kurioje katalikų bažnyčioje, esančioje paribyje su lenkais ar lenkinamais baltarusiais, net kai kuriose parapijose pačioje Lietuvos širdyje, t. y. Kauno gubernijoje; jūs pamatysite, kaip lietuviai valstiečiai meldžiasi tose bažnyčiose darkyta lenkų kalba, gieda taip pat lenkiškai, naudojasi tik lenkiškomis maldaknygėmis, nors labai dažnai nesupranta to, kas jų lenkiškose maldose prašoma viešpaties dievo. Vienas iš kunigų P., mažiau už kitus prisigėręs lenkiško fanatizmo, pasakojo man, su kokiais sunkumais jis susidūrė parapijoje, kai jam reikėjo atlikti savo dvasines pareigas: net žmonės, kurie rengiasi išpažinčiai, išmoksta reikalingų šiai apeigai maldų lenkų kalba ir per išpažintį iš pradžių „kniaukia" lenkiškai, o paskui, kai reikia kalbėti, arba tyli, arba jau neišvengiamai reikia sakyti lietuviškai. Vienas lietuvis kunigas, kuriam pasisekė pakliūti į lietuvišką vietovę Gardino gubernijoje, pasakojo man, kad ten jis radęs žmones, lenkinamus ne metų metais, bet dienomis: bažnyčioje, pradedant giesmėmis ir baigiant pamokslais, viskas vykę lenkiškai, tuo labiau, kad šios parapijos kunigais iki jo būdavę lenkų ganytojai, nemoką lietuviškai. Jaunas K., pakliu-

vęs į tą lenkinamą parapiją ir lietuvių inteligentų skatinamas, ryžosi pakeisti bažnyčioje lenkų kalbą lietuvių kalba. Klausiami parapijiečiai: „Kaip jūs eidavote išpažinties prie kunigų, nesuprantančių jūsų kalbos?“ – valstiečiai ramiai atsakydavo, kad jie su kunigais kalbėdavęsi kaip nebyliai, kad atgailaudami karščiau melsdavęsi, jei kunigas per išpažintį juos bardavęs, ką buvo galima numanyti iš besikeičiančios dvasininko veido išraiškos, ir kad, atvirkščiai, laikydavę save ne taip nusikaltusiais, jei kunigas būdavęs abejingas.

Visiškai lietuviškoje Vištyčio (Suvalkų gub.) parapijoje kunigas B. laikė savo uždaviniu išnaikinti visa, kas mužikiška, net kalbą pakeisti simpatiškesne lenkų kalba. Laimė, ten pakliuvo kunigu jaunas lietuvis, kuris nepakentė, kad dievo šventovė būtų polonizmo landynė, ir pareikalavo įvesti papildomas pamaldas suprantama liaudžiai kalba, nors, be kita ko, susidūrė su dideliu priešinimusi apskritai viskam polonizmo lizde, kaip tik Seinų vyskupystės vyresnybės ir atkaklių lenkų, kurię tokiais atvejais nesnaudžia. Tikriausiai apie šį atvejį kalba žurnalo „Rus“ Nr. 8 išspausdinto straipsnio autorius, be kita ko, štai ką: „(lenkų) laikraštis Prawda 1882 m., vadovaujamas savo leidėjo ir redaktoriaus Sventochovskio, pratrūko plūsti ir kunigą, ir visus lietuvius, gavusius mokslą Marijampolės gimnazijoje (Suvalkų gub.)“.

Nenuostabu po to skaityti lietuvių laikraščiuose žinias apie keliančius papiktinimą liūdniausius lietuvių tautos dvasinio gyvenimo reiškinius. Tarp kitų lietuviškų žurnalų *Auszra* šiuo klausimu štai ką sako: „*Abelnai sakant ligsziolei Vilniaus vyskupystėje buvo dideĭ apleisti ir iszjuokti Lietuvei dvasiszkuose jų reikaluose, nes ko ne visose lietuviszkose bažnicziose pamokslai sakomi lenkiszkai, giesmes giedamos lenkiszkos, poterei kalbami lenkiszkai.* Isz szitos priežasties randasi Lietuvei, kurie ne žinote nežino, kad yra lietuviški poterei ir maldu kningos lietuviškos“. Toliau tęsiama: „Lietuvei labai noretu, kad jiems nors pamokslai butu sakomi lietuviškai, ir Žaslu bei Žyžmarių parapijonai yra padavę prašymus savo Vyskupuj, melzdami, kad bažničiose vieton nesuprantamôs lenkiškôs butu investa lietuviška kalba.

Žaslu klebonas D. nenoredamas pradejo kalbeti žodi Dievo lietuviškai, apturejęs paliepimą [retenybė!] nůg savo vyresnybes Dvasiškôs.“ Pagaliau verta pacituoti šiuos žodžius, šiek tiek apibūdinančius pačią *Aušrą*: „reiketų atsiminti nekuriems kunigams ant savo *dvasiszko* pašaukimo, jůg jie yra paskirti *ne del persekiojimo lietuviszkos kalbôs, ale piktu Darbu, ne del sejimo lenkiszkôs kalbôs Lietuvoje, bet geru darbu ir garbês Dievo*!“

Kai tokia kunigų lenkinamoji įtaka, nebuvimas *lietuviškos* spaudos tuo labiau garantuoja lenkų ir netgi pogrindinės spaudos sėkmę. Man pačiam teko įsitikinti, kuo vadovaujasi paprastas žmogelis, pirkdamas lenkiškus elementorius ir maldaknyges. Mano akyse Šešuolių parapijos valstiečiai ėjo į p. J. Zavadskio knygyną Vilniuje. Kadangi p. Zavadskis žinojo, kad jo lietuviškos maldaknygės, išspausdintos išimties tvarka 1878 m. keliomis dešimtimis tūkstančių egzempliorių, net ir labai brangios bus išpirktos, tai jis dar pakėlė jų kainą. Valstiečiai nenoromis pirkosi mažai suprantamas *lenkiškas* knygas, balsu čia džiaugdamiesi, kad jų sūnums, iš mažens išmokusiems lenkų kalbą, tuo atžvilgiu nebūsią sunkumų. Atrodo, šis faktas gana iškalbingas.

Lenkiškumas, diegiamas Lietuvoje dvasininkų ir „lenkų reikalo“ agentų, kartu *bukina* žmones. Nesuprasdami savo kasdieninių ir šventadienių maldų bei giesmių, nesuprasdami pamokslo žodžių, lietuviai netenka supratimo apie svarbiausias tikėjimo tiesas, neįstengdami spręsti apie savo esminguosius poreikius, ir visiškai liaujasi skyrę save nuo kaimyno lenko, kurio vardu pradeda daugelis ir save vadinti. Štai ką sako ta tema *Auszra*: „*Lietuvei reikaluose tikejimo par vartojimą lenkiszkôs kalbôs maldose neiszpasakitai yra tamsus, taip jog pagalos ne tiek ne žino, kad yra vienas Dievas ir kad dusze žmogaus yra nemirsztanti*“.

Vietomis žmonės taip susitaiko su esama padėtimi, kad pradeda, deja! net didžiuotis tuo, jog jam lenkiškai pamokslą sako kunigas, nors pamokslo mintis jam kur kas sunkiau suvokiama, negu tokiam kaimynui baltarusiui. Antai, kai, įvedus Vilniaus vyskupystės administratoriaus prelato Žilinsko sistemą, pradėjo lietuvių kunigus siųsti į vietoves, gyvenamas rusų, o į lietuvišką Vilniaus vyskupystės dalį – lenkus arba didžiai sulenkėjusius

baltarusius, kai kuriose parapijose žmonės taip apsiprato su savo kunigais, nemokančiais lietuvių kalbos, kad jau ir nemano numesti lenkybės jungą. Trakų apskrities (Vil. gub.) parapijose žmonės beveik išimtinai vietoj maldaknygių ėmė skaityti *lenkiškas* dvasinio turinio knygas; vaikus namie moko iš lenkiškų vadovėlių, nors namuose vartoja lietuvių kalbą, iš dalies virtusią jau lietuvišku-lenkišku žargonu. Kada vienas kunigas, paveiktas nedidelio būrelio lietuvių inteligentų, ėmė sakyti pamokslus lietuviškai, tai patys parapijiečiai ėmė eiti pasipiktinę iš jų kalba išniekintos bažnyčios!!! Štai kaip spėjo nuteikti juos ankstesnieji kunigai. Galbūt lietuvių tautai jau neilgai reikės eikvoti veltui laiką skaitant vis dar mažai suprantamas lenkiškas knygas: juk vis dėlto ji tikriausiai kada nors išmoks lenkų kalbą, kuri, nesant lietuviškos spaudos, jai būtinai reikalinga kaip „katalikiška" kalba, ir, matyt, išmoks tuo lengviau, kad išleidžiamos juk ir *lenkiškai lietuviškos* gramatikos, pritaikytos šiam tikslui. Iš tokių gramatikų, parašytų geradarių kunigų, man pačiam teko dažnai matyti tarp lietuvių vieną: „Lenkiszka gramatika ant naudos Lietuvininku". Ši gramatika, išspausdinta kadaise Varšuvoje, išėjo tikriausiai kelis kartus.

Lenkų vadovėliams padeda papildomosios pamaldos lenkų kalba. Papildomąsias pamaldas aš suprantu visas tas, kurios katalikų bažnyčiose atliekamos ne lotynų kalba. Visų pirma prie jų reikia skirti visą „maldą už carą", kuri visoje Suvalkų gubernijoje giedama ar skaitoma tiek kunigo, tiek vargonininko lenkų kalba. Paskui rytines ir vakarines maldas, skaitomas bažnyčioje ne lotynų kalba, gieda kunigas ar vargonininkas lenkiškai. Toliau, visoje Lietuvoje bažnyčios tarnautojas (vargonininkas) gieda arba lotyniškai, arba lenkiškai himnus per mišias. Man žinoma tik viena parapija K. (Suvalkų gubernija), kur šią pareigą jaunas lietuvių kilmės bažnyčios tarnautojas atlieka lietuviškai, nors tai ir labai „nežmoniška" rodosi Lietuvos polonizatoriams. Kitose Lietuvos dalyse, išskyrus Suvalkų guberniją, malda už carą paprastai skaitoma lotyniškai kaip tik todėl, kad lenkiškai giedoti ten draudžia įstatymas; o lietuviškai šias maldas gie-

da tik reformatų dvasininkai, kurie, kaip protestantai, lotynų kalbai neteikia bažnytinio charakterio.

Katalikų kunigai visaip vengia vartoti „mužikų" kalbą papildomosiose pamaldose, griebdamiesi tokiais atvejais lotynų kalbos, nors visame katalikų pasaulyje papildomosios pamaldos visada atliekamos vietos kalbomis.

Kalbėdamas apie Lietuvos dvasininkų nuodėmes, aš ir pats, be abejo, nusikalsčiau, jei nepaminėčiau tų oazių, kurios pradeda, kol kas vos vos, rodytis ir skurdžiame Lietuvos dvasininkų pasaulyje. Atsiras Lietuvoje ir tokių dvasininkų, kurie turi ne visas mano nurodytas ypatybes. Bet užtat tokie kunigai, deja neturi ir įtakos.

Tarp šios rūšies kunigų pačią žymiąją vietą turi užimti jaunoji karta, už kurią Lietuva gali būti dėkinga Kauno seminarijai ir Peterburgo Romos katalikų akademijai. Kauno seminarijoje mokslų programa daugiau negu kitose Lietuvos seminarijose sutinka su lietuvių tautos poreikiais. Kai kuriuose pasaulietiniuose moksluose, be kita ko, atkreiptas dėmesys ir į senosios Lietuvos istorijos mokymąsi, į istoriškai susidariusį Lietuvos ryšį su Rusija, į lietuvių kalbos studijavimą ir t. t. Kai kurių dėstytojų, buvusių Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinių, atkreiptas ypatingas dėmesys į tuos dalykus, kuriuos turi mokėti Lietuvos kunigas.

Todėl ir kunigai, auklėjęsi Peterburgo akademijoje, daugeliu atvejų lieka savo tautos sūnūs. Deja, į tą akademiją priima labai ribotą skaičių auklėtinių iš Lietuvos seminarijų. O Vilniaus ir Seinų seminarijose tokia tvarka, kad iš jų išeina tik Lietuvos polonizatoriai. Pirmojoje iš jų kažkodėl smulkiai mokomasi lenkų kalbos, Lenkijos istorijos ir lenkų literatūros, nors joje labai menkas procentas lenkų. Ne džiaugsmingesnė padėtis ir Vilniaus seminarijoje; apie ją tuo atžvilgiu buvo kalbėta jau anksčiau.

Russkij Litovec

Nuo Nemuno krantų
1884 m. balandžio 20.
[Современные известия, 1884, №№ 113, 115]

LIETUVIO BALSAS

(Dėl str. „Dar apie lietuvių raidyną", žr. Sovremen. Izv. Nr. 117)

Mano motyvai dėl lotyniško šrifto lietuvių raštijai naudos, pasakyti *Sovremennyje Izvestija* Nr. 80, sukėlė, man visai nesitikint, p. B., rusiško raidyno lietuvių raštijai šalininko, protestą. Pono B. straipsnis ir bus tolesnių eilučių objektas.

Visų pirma reziumuoju tuos p. B. teiginius, kurie iš tikrųjų yra poleminio charakterio. Jų esmė tokia: senovėje lietuviai turėję rusišką raidyną, *ergo* lietuvių tauta dėl savo konservatyvumo turinti grįžti prie jo, tuo labiau, kad, viena, visi lietuvių kalbos garsai galį būti žymimi rusiškomis raidėmis, o antra, kas ypač svarbu, rusiško raidyno įvedimas į lietuvių raštiją būsiąs naudingas politiniais atžvilgiais; tais atžvilgiais lietuvių inteligentai turį *įrodyti* tautai, kad lotyniškas raidynas, remiamas Lietuvoje dvasininkų, esąs palyginti vėlesnė naujovė, kurios reikią dėl patriotizmo atsisakyti.

Aš kategoriškai nesutinku *nė su viena* iš šių išvadų. Pasistengsiu tuojau pagrįsti pasakytą mintį.

Istorija nė kiek neįrodo, kad lietuvių raštijoje rusiškas raidynas buvo anksčiau už lotynišką. Lietuvos Statutas, kuriuo, be kita ko, remiasi p. B., parašytas rusų kalba ir, suprantama, rusiškomis raidėmis, visiškai neįrodo, kad lietuvių raštijoj buvo priimtas rusiškas raidynas. Pono B. argumentas tik dar kartą patvirtina, kad dokumentai, rašyti rusų kalba, visur (šiuo atveju ir Lietuvoje) buvo rašomi ir rusiškomis raidėmis; kad kunigaikščiai ir net aukščiausieji luomai Lietuvos-Rusijos kunigaikštystėje, kurios didesniąją dalį sudarė tikros rusų žemės, teikė tam tikrą laiką valstybinę reikšmę ir rusų kalbai, su kuria neatsiejamai susijęs ir rusiškas raidynas. Tą patį reiškinį, t. y. rusiško raidyno neatsiejamą ryšį su rusų raštija Lietuvoje, p. B. galėjo matyti, nesiremdamas net istorijos duomenimis, galėjo tai be vargo pastebėti ir XIX a.: lietuviai ir rusai, rašą rusiškai, Lietuvoje, kaip ir bet kur pasaulyje, naudojasi visur ir rusišku raidynu, kaip tai ir natūralu.

Tai, kokį raidyną vartojo knygose, rašytose lietuvių kalba, p. B. kažkodėl visai nutyli, tuo tarpu tai svarbiausia straipsnyje apie raidyną lietuvių raštijai. Išlikę lietuvių kalbos ir lietuvių kultūros paminklai kaip tik sako, kad net pačiais senaisiais laikais, dar gerokai prieš įvedant Lietuvoje lotynų raidyną, lietuviai nevartojo rusiško raidyno, o rašė arba runiškomis, arba *lotyniškomis*, arba galiausiai visai lietuviškomis raidėmis. Kad nebūčiau tuščiažodis, siūlau p. B. apie šį dalyką pasiskaityti Narbuto, Jaroševičiaus istorijos rašiniuose ir Rusų archeologų draugijos leidinyje „Izvestija (Zapiski)": perskaitęs tam tikrus šių vertingų leidinių skyrius, p. B. neginčijamai prieis prie tokių išvadų, kurios nė kiek nesiderins su jo pasakytomis *Sovr. Izv.* Nr. 117, pasirėmus vien Lietuvos valstybiniais dokumentais, rašytais rusų kalba. Taigi, jei remsimės istorija, kaip nori p. B., tai pasirodys, kad rusiškas raidynas lietuvių raštijoje nebuvo vartojamas anksčiau už lotynišką; iš čia išeina, kad visa pirmoji p. B. poleminio straipsnio dalis, kur veltui leidosi į istoriją, visiškai nepagrįsta, *kiek ji turi tikslo pagrįsti rusišką raidyną lietuvių literatūrai.*

Ši straipsnio pusė negali būti įtikinama ir dėl kitos priežasties, be istorinių nuorodų, turinčių tikslą įrodyti Rusijos lietuviams, kad rusiškas raidynas yra tautinis lietuvių raidynas. Reikalas tas, jog mano nagrinėjamojo straipsnio autorius p. B. neteisingai supranta tautinį „konservatyvizmą", kuriuo siūloma pasinaudoti lietuvių inteligentams, kad įvestų į lietuvių raštiją senąjį (?), t. y. rusišką raidyną. Pagal visuotinę vartoseną kurios nors tautos konservatyvumas — tai pastangos laikytis tokių formų, kurios *paskutiniu* metu tvirtai įsigalėjo istoriškai; o tokia forma, be kita ko, lietuviams ir yra visuotinai vartojama lotyniška abėcėlė, įėjusi į lietuvių tautos kūną ir kraują, ko neneigia nė p. B. Tautos konservatyvumas, arba savisauga, verčia ją išlaikyti visa tai, ką paliko jai paveldu pirmtakai, t. y. *paskutiniai* amžiai, o ne tie laikai, kurie priklauso senesniam periodui, apie kurį tauta neturi jokio supratimo. Jei suprasim „konservatyvumą" taip, kaip jį aškina p. B., tai prieisime prie visiškai logiškos išvados, kad lietuvių tauta turi grįžti prie senųjų pagonių dievų,

kuriuos ji tikėjo prieš įvedant Lietuvoje krikščionybę; pagaliau atmetusi visą savo *dabartinį* gyvenimo būdą, turi grįžti į tą *senovės* būtį, kuri apibūdina jos pirmykštę istoriją. Bet šiuo atveju vargu ar ir p. B. spirsis, kad Lietuvoje būtinai būtų įvesta tai, kas dėl neteisingai jo suprantamo konservatyvizmo reikėtų atgaivinti, kad pasidarytų visuotiniu dalyku ir paskutiniame XIX a. ketvirtyje. Tad, nesiremdamas nė senovės lietuvių istorija, aš vis dėlto manau esant neįrodomas tas p. B. straipsnio vietas, kur jis spiria būtinai įvesti rusų raidyną į lietuvių raštiją, remdamasis mano nurodytu lietuvių tautos konservatyvumu.

Ponas B. toliau tvirtina, kad „*visi* lietuvių kalbos garsai gali būti žymimi rusiškomis raidėmis". Lietuvių kalbos *specialistų* spausdinamos lietuviškos knygos rodo visai priešingą dalyką, kuo p. B. galėjo įsitikinti, paėmęs į rankas bent „lietuvių liaudies dainas", kurias rusiškomis raidėmis išleido Maskvos universiteto profesoriai p. Fortunatovas ir Mileris bei Kazanės 3-osios klasikinės gimnazijos dėstytojas p. Juška. Dainų rinkiniuose, išleistuose šiuo atveju kompetentingų asmenų, p. B. ras tarp rusiškų raidžių ir ne rusiškų, kaip tik lotyniškų ir net naujai sugalvotų raidžių ir ženklų, kuriems nėra atitikmenų rusų abėcėlėje. *Vienos* rusų abėcėlės netikimas *visiems* lietuvių kalbos garsams išreikšti privertė šiuos lietuvių kalbos mokovus atsisakyti vartoti rusišką raidyną lietuviškiems tekstams. Štai kodėl garbingieji Maskvos ir Peterburgo universitetų lingvistai, sudarą „lietuvių filologijos draugiją", reikalauja lietuviškiems tekstams lotyniškos abėcėlės, specialiai pritaikytos lietuvių kalbai; štai kodėl ir p. Juška, išleidęs iš pradžių 25 lietuvių liaudies dainas rusišku raidynu, išmargintu lotyniškomis raidėmis ir apskritai nerusiškais rašto ženklais, vėliau išleido kelis didelius lietuvių liaudies (žodinės) literatūros rinkinius vis dėlto lotynišku raidynu. Dėl to ir Mokslų Akademija paskutiniu metu leidžia platų *lietuvišką* – rusišką žodyną ir „Lietuvių vestuvines dainas" lotynišku raidynu, kurį nustatė rusų kalbininkai lietuviškiems žodžiams. Tai, p. B. žiniai, iš dalies jau buvo minėta *Sovr. Izvestija* Nr. 97.

Veltui p. B. stengiasi šiuo atveju sumenkinti lingvistų autoritetą, kad lotynišku raidynu „naudojasi ir *slavų* tautos, kaip se-

noviniu, *moksliniu* raidynu". Mat šiuo „moksliniu" raidynu naudojasi slavų filologai ne visada, o tiktai ten, kur tai būtina: leisdami senosios rusų, arba bulgarų, kalbos tekstus, vartoja ir rusišką raidyną, o leisdami į pasaulį lietuvių liaudies literatūros tekstus, jie griebiasi tiktai *lotyniško* raidyno. Tuo p. B. gali įsitikinti, sklaidydamas kad ir mokslo žurnalą *Archiw für slawische Philologie*, leidžiamą Peterburgo universiteto profesoriaus, garsaus slavisto p. Jagičiaus.

Bet palikim „mokslinę pusę": mums, t. y. p-nui B. ir man, kaip Rusijos piliečiui, svarbesni visos valstybės, politikos sumetimai, kurie kai kada nesiderina su tokio mokslo kaip filologija išvadomis. Jeigu iki šiol daug šnekėjau visų pirma apie istoriją ir „mokslinę pusę", tai tik dėl to, kad buvau įtrauktas į šią sritį p-no B., kuris paskyrė šiai „pusei" didesnę dalį savo straipsnio. Aš, kaip ir apskritai lietuvių inteligentai, visų pirma turiu akyse praktinę reikalo pusę, t. y. tai, ką p. B. vadina „politiniu požiūriu". Sėkmingai įvykdyti šį „požiūrį", t. y. išvaduoti tautą iš lenkų spaudimo ir suartinti ją su Rusija, kartu ugdant tautą, gali būti įvykdyta tiktai tada, kai tautai bus duota galimybės skaityti naudingus ir populiarius leidinius, išspausdintus įprastu lietuviškai lotynišku raidynu. Leidus spausdinti knygas šiuo raidynu, prie kurio, kaip žino p. B., lietuvių tauta ir iki šiol visiškai prisirišusi, bus galima diegti liaudžiai pažiūras, skirtingas nuo tų, kurias ji nuolat girdi iš lenkų ir kunigų, bus likviduotas monopolis lenkiškų knygų, platinamų Lietuvoje lenkų, aplenkėjusių kunigų, net visokių perpirklių, tada bus padėtas pamatas Lietuvai suartinti su Rusija. Nesant lietuvių raštijos su realesne kryptimi (o ji gali rastis tik su sąlyga, kad bus leista spausdinti knygas įprastu raidynu), „lietuvių tauta nieko nežino apie bendras su rusų tauta ir stačiatikybe tradicijas, ir balsas, jai primenąs tai, jos nepasiekia; ji girdi tik vieną balsą, kaip tik lenkų", – sako p. Kertukas *Sovr. Izvest.* Nr. 98. Kitaip sakant, tiktai leidus spausdinti knygas lietuvių pamėgtu raidynu, galima atkurti senąjį Lietuvos ryšį su Rusija ir išplėšti lietuvių tautą iš lenkų globos.

Jeigu elementorius, maldaknygė, katekizmas, evangelija ir kalendorius, apie kuriuos kalba p. B., nepaplito Lietuvoje išspausdinti rusiškomis raidėmis, tai ar galima po to tikėtis, kad knygos, kurių pakraipa turi kirstis su krašte viešpataujančiomis lenkų ir visų sulenkintųjų tendencijomis, vis dėlto plis išspausdintos rusišku raidynu? Pono B. minėtų knygų turinys visiškai sutinka su liaudies dvasiniais poreikiais: vis dėlto šios knygos neturėjo pasisekimo liaudyje, nes buvo išspausdintos ne liaudies raidynu. Dar mažiau tikėtina, kad Lietuvoje paplistų leidiniai, kurių tikslas sukurti krašte visuomenės nuomonę, nesutinkamą su lenkiška. Štai kodėl lietuviai šiuo metu nieko nė nespausdina, nors tinkamų rankraščių, rašytų lotynišku raidynu, yra gana didelis skaičius; apie juos p. B. gali sužinoti iš 1883 m. *S.-Peterburgo Ved.* Nr. 83 ir *Sovr. Izv.* Nr. 98. Lietuviai šiuo metu priversti „laukti kaip gervė giedros", kol ponai B. ir panašūs nesiliaus teikę rusiškam raidynui tokios politinės reikšmės, kokios jis neturi.

Kad raidynas, kad ir kaškin koks būtų, pats savaime nei lenkina, nei rusina, nei vokietina, tai netrukus įrodysiu. Iš tikrųjų, rusiškas raidynas nė kiek nekeičia tautos krypties, panašiai kaip rusiška sermėga, apsivilkta lietuvio, nė kiek neperdirba lietuvio įsitikinimų; priešingai, rusiškas raidynas ir rusiška sermėga net sukelia prieš save tą tautą, kuri jų nepriima, ir verčia ją pulti į priešingą kraštutinumą (šiuo atveju lenkėti), kad tik išvengtų primetamos naujovės. Blogas tas misionierius, kuris skelbia dievo žodį svetimai tautai, pradėdamas nuo išorinių formų; priešingai, gausių vaisių susirenka tas misionierius, kuris kreipia akis į tai, kas esmingiausia. Šios aksiomos, nežinomos p. B., bus akivaizdesnės, jeigu jas pritaikysim lietuviams, latviams ir estams. Rusų planai Lietuvoje bankrutavo, rezultatai menkių menkiausi, nes buvo atsižvelgta pirmiausia į išorinę reikalo pusę (rusišką *raidyną*); rusų planai daug laimėjo šalyje, gyvenamoje latvių ir estų, nes ten atkreiptas visų pirma dėmesys į tai, kas esmingiausia (rusišką *kryptį*). Latviai ir estai, kuriems paliktas įprastasis gotiškas raidynas, tas raidynas, kurį vartoja ir vokiečiai – jų „civilizatoriai", kas metai vis labiau rusėja;

jų liuteronų bažnyčios kas kartą dažniau paverčiamos stačiatikių cerkvėmis, nes ir pati tauta, augdama veikiama vietos inteligentų, sėkmingai pereina į stačiatikybę; net miestuose, kur vokiečių įtaka, rodos, turėtų paraližuoti bet kokį savarankišką vietos žmonių gyvenimą, latviai ir estai iš dalies virsta rusais, kaip apie tai neseniai pranešė laikraštis *Rižskij Vestnik*, nurodęs, kad Rygoje pačiu paskutiniu metu surusėję per 500 latvių. Ne tai mes matome su p. B. tarp lietuvių, kurių literatūra, rašyta įprastu lotynišku raidynu, pateko į nemalonę po paskutinio lenkų sukilimo, kurie tūno nemokšiškumo tamsybėje, miega, – jeigu patinka, greitai lenkėja, kai juos veikia kur kas mažiau jaučiama lenkų įtaka, negu latvius ar estus – vokiečių; negaudami sveiko dvasios maisto, jie skaito kas pakliūva net kiršinamojo turinio knygas, išspausdintas lenkų reikalo agitatorių arba lenkų, arba lietuvių kalba, užuot skaitę cenzūros leistas lietuviškas knygas, spausdinamas tų apsišvietusių lietuvių, kurie mielai ryžtųsi padirbėti savo jaunesniųjų brolių naudai.

Visa priežastis, kodėl taip smarkiai skiriasi rusų politikos rezultatai Lietuvoje nuo jos laimėjimų Latvijoje ir Estijoje, yra ta, kad lietuvių inteligentai, trokštą kartu ugdyti lietuvių tautą ir suartinti Lietuvą su Rusija, turi supančiotas rankas ir kojas, o tuo tarpu jų šiaurės kaimynai šiuo atžvilgiu naudojasi tam tikra laisve. *Rusiškas* raidynas, nesėkmingai diegiamas Lietuvoje ištisus 20 metų, tarp lietuvių nelaimėjo viso to, kas sėkmingai laimėta tarp mūsų šiaurės kaimynų, kurie iki šiol naudojasi savo įprastu *gotišku* raidynu. Ar galima po šito abejingai tvirtinti, kaip tai daro p. B., kad rusiškas raidynas padarysiąs didelę paslaugą valstybei? Beje, p. B., plačiai aiškindamas didelę rusiško raidyno reikšmę valstybės tikslams, užmiršta, kad to paties straipsnio pradžioje jo pasakyta, jog *negalima* įdiegti rusiško raidyno lietuviams: kaip tik, be kita ko, nurodęs mano teiginį, pasakytą *Sovrem. Izv.* Nr. 80, kad „lietuviai veikiau sulenkės, negu nuo jos (lotyniškos abėcėlės) atsisakys", p. B., sutikdamas su manimi, tęsia: „... faktas konstatuotas teisingai, niekas to neneigia". Ką galima sakyti apie žmogų, kuris, pripažindamas, kad lietuviai veikiau sulenkėsią, negu atsisakysią nuo savo įprastos abėcė-

lės, reikalauja vis dėlto lietuviams nepaprastosios, t. y. rusiškos abėcėlės? Aš, kaip ir daugelis Rusijos lietuvių, pasakysiu tik dar kartą, kad p. B. žodžiai reiškia štai ką: „Tegul lietuviai lenkėja lenkų agitatorių pasitenkinimui – neleisim juk atvirai naudotis lotyniška abėcėle, nors jie veikiau sulenkės, negu nuo jos atsisakys“. Jeigu, nagrinėdami p. B. teiginius, prieiname prie tokių liūdnų išvadų, tai argi mes negalim nurodyti, kad mūsų apžvelgiamo straipsnio autorius noromis nenoromis tebetarnauja lenkų reikalo interesams? Todėl ir dabar nesiliauju tvirtinęs, kad p. B. iki šiol tebėra lenkų „nevalingas sąjungininkas“, nors to nenori arba negali prisipažinti.

Galbūt p. B. vis dar spyriosis dėl savo originalių pažiūrų ir aiškins rusų politikos Lietuvoje nesėkmę vien sulenkėjusių ir sufanatizuotų kunigų įtaka. Tačiau antai tai pačiai politikai tarp latvių ir estų irgi trukdo kunigai, grynakraujai vokiečiai, kurie ten neturi pasisekimo paprasčiausiai dėl to, kad Pabaltijo krašte jau stipri priešinga įtaka, kaip tik vietos inteligentų įtaka. Ten liuteronų kunigai ne mažiau už katalikų kunigus Lietuvoje griaudėja, kad mokytieji latviai ir estai – būtent žmonės, atsiųsti piktosios dvasios liaudžiai tvirkinti, ten liuteronų kunigai pataria parapijiečiams iš bažnyčių sakyklų aukštybės neskaityti latvių ir estų leidinių, nepritariančių kunigų ir baronų jungui; vis dėlto visa tai nepakenkia valstybės interesams, o nepakenkia kaip tik todėl, kad ten galima ir priešinga įtaka inteligentų, kurie diegia žmonėms *per spaudą* reališkesnę kryptį ir rodo jiems tiktai svarbius jų dvasios poreikius. Jei nebūtų buvusios laisvos rankos latviams ir estams, tai būtų pasirodę, kad krašte būtų viešpatavę vieni liuteronų kunigai ir baronai, lygiai taip, kaip šiuo metu Lietuvoje viešpatauja lenkai, sulenkėję kunigai, o to rezultatas – lenkų „kultūra“, plintanti dėl lietuvių spaudos stokos. Mūsų nuomone, „įrodyti lenkų melagiškumą, parodyti visą kunigų niekšystę“, į tą daro užuominą ir p. B., bus galima tiktai tada, kada išsimokslinę lietuviai gaus į rankas reikalingą priemonę – lietuvišką spaudą. O dabar, kai jų pastangų neremia vyriausybė, lietuviai visai negali to „įrodyti“; juk neįmanoma pasidaryti, taip sakant, vaikščiojančiu organu ir šūkalioti visiems tarp lie-

tuvių, kad štai lenkai ir kunigai niekšiški ir melagiški, kaip to, matyt, nori p. B. Tokiu būdu nieko dora nelaimėsi, tik prarasi liaudyje bet kokią reikšmę.

Kad ir neteisinga toji kunigų mintis, jog „lietuviškos knygos, išspausdintos rusišku raidynu, yra eretiškos, priešingos katalikų tikėjimui", bet ji, deja, neišnaikinama dabar toje liaudyje, kuri girdi vien kunigų mokymą ir turi galimybės, nors ir visaip varžoma, gauti iš užsienio lietuviškų, o vietoje ir lenkiškų leidinių. Turėtų lietuviai *oficialiai* pripažintą savo spaudą su lotyniško-lietuviško raidynu, liaudis, jos maitinama, iš lengvo darytųsi ne tokia fanatiška; atkreiptų dėmesį į savo tikruosius interesus, ne į tuos, apie kuriuos porina nekviestieji jos civilizatoriai, arčiau susipažintų su rusų tauta, su kuria susijusi jos praeitis; to rezultatas būtų, kad paspartėtų dvasiškas-morališkas lietuvių tautos jungimasis su valstybės organizmu, kad ir kokias kliūtis statytų lenkų ir sulenkėję dvasininkai. Šią perspektyvą, iš dalies įgyvendintą Pabaltijo gubernijose, reikėtų visų pirma turėti galvoje ir Lietuvos atžvilgiu: ji turi būti patrauklesnė tiek Rusijos lietuviams, tiek tikriems rusams ir naudingesnė Rusijos valstybės interesams, negu toji, kurią mums teikia p. B., manąs, kad galimas *status quo*, jei bus pašalinti (?) fanatikai kunigai („nebūtų (?) fanatikų kunigų, viskas eitų sklandžiai").

Ne man vienam ir apskritai ne vieniems lietuviams dalykai rodosi tokie. Laimė, paskutiniu metu lietuvius pradeda suprasti ir tie rusų žmonės, kurie rimtai žiūri į tikruosius valstybės interesus, o nesivaiko smulkmenų, neturinčių lemiamos reikšmės. Aš tai sakau p. B., kad parodyčiau kai kuriuos rusų visuomenės autoritetus, kurie, kaip ir aš, lietuvis, nesutinka su nuomonėmis, ginamomis p. B. Jeigu mano argumentai neįtikina p. B., tai galbūt jis nusileis vis dėlto bent rusų visuomenės nuomonei. Kad lietuvių balsas jau nėra balsas, šaukiąs tyruose, kaip įrodymą tebūnie man leista pacituoti p. B. naudai po kelias eilutes iš kai kurių periodinių leidinių. „Mes nesuprantame tikslo, kam uždrausta lotyniška abėcėlė. Kokiu mastu kirilica gali būti apsaugojamoji priemonė nuo lenkinimo?" – rašoma *Sovr. Izvestija* Nr. 85. To paties laikraščio Nr. 94 p. B. gauna visai įtaigią pa-

moką: „Vyriausybė turi paimti į rankas lietuvių judėjimą ir laikyti jį kaip atsvarą lenkų spaudimui. O šiuo atveju trumparegiška spirtis dėl rusiškos abėcėlės, kurios lietuviai kratosi ir kuri, be to, neduos jokių apčiuopiamų vaisių rusiškai krypčiai". Ir toliau: „Abėcėlę palikite, kam kokia patinka, o *sekite proto kryptį*". Pastaboje prie šių žodžių *Novoje vremia* iš šalies štai ką pridūrė: raidynas — svarbus dalykas, bet dar svarbiau, kad lietuviai morališkai susijungtų su rusais, o dėl to nereikla spirtis būtinai įvesti rusišką raidyną". [Žurnalas] *Rus* (balandžio 15 d.) ne mažiau ryžtingai rašo teigiamai: „Mes visiškai abejingi dėl raidyno; tai laisvo pasirinkimo dalykas. Vyriausybė gali reikalauti, kad lietuviai mokėtų ir rašytų rusiškai, bet primesti fonetiką lietuvių kalbai prieš lietuvių tautos valią vargu ar protinga ir tikslinga". Kiek anksčiau, kovo 31 d., *Russkije vedomosti* taip pat pritarė įprastam lietuvių raidynui: „Lietuviams nuo XVI amžiaus įprastà jų lotyniška abėcėlė, bet spausdinti ja jie negali ir todėl lieka lenkų įtakoje arba naudojasi savo laikraščiais, leidžiamais užsienyje. Ir taip tęsis ilgai, kol lietuviai neturės savo priemonių kovoti su polonizmu". Negalima praleisti ir šių žodžių, pasakytų kiek anksčiau tame pačiame numeryje: „Negalima iš tikrųjų rimtai tikėti, kad lenkų mokyklos ir literatūros įtaką lietuvių liaudyje būtų galima išstumti su *rusų abėcėle* ir rusų literatūra". *Moskovskije vedomosti* (kovo 21), pripažinusios, kad tarp kitų priemonių ne mažiau naudos jėzuitiškai lenkiškai agitacijai (Lietuvoje) nuslopinti duotų įkūrimas Vilniuje pigaus lietuviško laikraščio, siūlo ne tik įkurti Vilniuje lietuvišką laikraštį, bet ir dalyti lietuvių liaudžiai nemokamai (?) naudingas knygeles rusų ir lietuvių kalbomis. *Moskovskije vedomosti* tikriausiai turėjo galvoje ir lotynišką-lietuvišką raidyną, nes dabartiniu metu lietuviški laikraščiai rusišku raidynu ne daugiau įmanomi kaip ir lietuviškos knygos, apie kurias dar šio laikraščio Nr. 70 buvo konstatuota, kad lietuvių žmonės ne tiktai neskaito knygų rusišku raidynu, bet ir visokiais būdais jas naikina.

Jeigu į visa tai p. B. būtų anksčiau atsižvelgęs, tai tikriausiai jam būtų suprantama, „kodėl rusiško raidyno išginimas duoda lietuvių tautai savarankiškumo ir išvaduoja ją iš lenkinimo".

Žodį „išginimas“ aš išskyriau tik todėl, kad juo piktnaudžiauja p. B. Lietuviai trokšta ne išginti rusišką raidyną, kuris ir iki šiol, sakykime atvirai, laikosi tik mokykloje, o tik leidimo tautai atvirai naudotis tuo, ką ji gauna per vargus ir brangia kaina iš kontrabandos, arba tuo, ko neturėdama, priversta griebtis lenkų leidinių. Kad įrodytų, jog nesą jokio reikalo spausdinti knygas lotyniškų raidynu, p. B. sako: „Kad rusų raidynas nėra negalimas, rodo pritariamas požiūris mokslo jaunimo“. Koks naivus argumentas! Ponas B. čia užmiršta, kad tas pats jaunimas, išėjęs iš mokyklos, vartoja lietuviškas maldaknyges išimtinai lotyniškų raidynu. Man žinoma, kad mokslo jaunimas Lietuvoje stropiai mokosi ir graikų kalbos su jos savitu raidynu, bet tai man visai neįrodo, kad lietuvių moksleiviai, jaunimas pritaria ir graikiškam raidynui, kuris, p. B. logika, galėtų tikti lietuvių kalbai tuo pačiu pretekstu, kuris jo nurodytas rusiškam raidynui (mokykla!).

Man lieka dar pasiteisinti p. B., kuris kaltina mane nors ir visai neužtarnautai, kad aš 1) noriu išguiti iš Panemunės krašto mokyklų rusų raštiją ir 2) tuo, kad aš nenurodau jokių priemonių, kurios padėtų išvaduoti Lietuvą iš lenkybės. Kai dėl pirmojo punkto, tai jis visai nepagrįstas: aš niekada nesu to reikalavęs, o priešingai, turėdamas galvoje sėkmingiau pamokyti lietuvius rusų rašto, aš esu nurodęs, kad būtų naudinga turėti Lietuvoje mokytojų, susipažinusių taip pat su lietuvių kalba ir lietuvių tauta, nes be šios pažinties vargu ar įmanoma mokyti Lietuvoje rusų kalbos. Visai be reikalo p. B. aiškina, kad, „svarstant panašiai kaip aš“, reikėsią ir Baltarusijoje išguiti iš mokyklos rusų raštą. Kad įtikinčiau p. B. dėl mano teisumo šiuo atveju, siūlau jam dar kartą dėmesingiau perskaityti mano straipsnį *Sovremennyje Izvestija* Nr. 80.

Ne labiau pagrįstas ir antrasis kaltinamojo akto punktas. Tarp priemonių, kurios galėtų padėti suartinti Lietuvą su Rusija, nekalbant apie mokyklas ir reikalą leisti savarankišką lietuvių raštiją (Nr. 80), mano buvo nurodytos dar šios: a) reikia sujungti visose Lietuvos valdymo srityse lietuvių ir rusų elementus tam, kad lietuviai, iš patirties žinantys visas lenkų intrigas, ga-

lėtų iš anksto įspėti liaudį ir tokiu būdu paralyžiuotų visas jų machinacijas (žr. *Sovr. Izv.* Nr. 89); b) kad Lietuvai būtų išmokomi naudingi kunigai, reikėtų tinkamai pertvarkyti Seinų ir Vilniaus seminarijas, kurių trūkumus taip pat esu nurodęs (žr. *Sovr. Izv.* Nr. 113 ir 115). Jeigu p. B. būtų pasistengęs apie tai ir daug kitų dalykų anksčiau paskaityti bent mano straipsniuose, tai man nereikėtų veltui reziumuoti tai, ką esu rašęs.

Jeigu mano straipsniuose daug kas dar nepasakyta, tai tik todėl, kad negalima dviejuose trijuose straipsniuose aprašyti viso dabartinės Lietuvos būklės skurdumo: tai pasistengsiu papildyti kituose savo straipsniuose.

Baigdamas nurodysiu, kad man visiškai nesuprantama, kam pasakyti šie p. B. žodžiai: „O kad visi simpatizuojantys Lenkijai užsipuolė laikraštį *Auszra*, tai už tat, kad ji veikė rusų dvasia, o raidynas čia nieko dėtas". Argi aš kada esu tvirtinęs, kad lenkai ir kunigai puolė *Aušrą* dėl lotyniško raidyno, o ne dėl jos krypties? Tad be reikalo kaltina p. B. visus lietuvius, laikydamas juos lenkų draugais tik už tai, kad buvęs *Aušros* redaktorius (jis jau atleistas), matydamas lenkų priešiškumą jo laikraščio platinimui Lietuvoje, griebėsi tokios netaktiškos ir gėdingos priemonės, t. y. pareikšti apie draugystę su lenkais vien dėl to, kad šie nelaikytų lietuvių laikraščio „pavojingu" ir netrukdytų jo platinti lietuvių gyvenamose vietovėse. Kad neprasmingas buvusio *Aušros* redaktoriaus laiškas, jo išspausdintas menkame užsienio laikraštyje *Dziennik poznanski*, visiškai nepakeitė nei *Aušros*, nei lietuvių inteligentų krypties, aš tai čia pat akivaizdžiai įrodysiu. *Aušros* recenzentas balandžio 22 d. Peterburgo Kraj'uje piktinasi lietuvių laikraščiu už tai, kad šis lenkų atžvilgiu pilnas „įniršio" (zawziętości), ir už tai, kad „išdarko istorijos tiesą", blogai atsiliepdamas apie lenkų kėslus lietuvių atžvilgiu, kai šie pastarieji buvo pavergti lenkų politikantų. Tuo tarpu, tegu žino p. B., vienas iš lietuvių, norinčių suartinti dvasiškai-morališkai Lietuvą su Rusija, pareiškė apie visišką lietuvių nesolidarumą su „draugišku" *Aušros* redaktoriaus pareiškimu tokiais ryžtingais žodžiais: „Galiu tiktai apgailestauti, kad Šliūpas (buvęs redaktorius) apskritai pasirūpino išleisti laikraštį, priešingą savo

įsitikinimams, ir pranašauju, kad laikraštis ilgai neišsilaikys, nes bendradarbiai nepritaria lenkiškiems įsitikinimams. Vienas Šliūpas lauke ne karys; o jei ne, tai pasirodys kitas leidinys" (*Sovrem. Izvestija* Nr. 85). Tame pačiame numeryje to paties lietuvio pasakyta taip: „Be kita ko, galimà ir versija, pareikšta *Sovr. Izvestija* Nr. 80, kad Šliūpas parašė laišką, iš esmės prieštaraujantį pirmiesiems *Auszros* numeriams, tiktai tam, kad trupučiu *pažemintų toną* prieš lenkų laikraščius, užpuolusius jį, turėdamas prieš save priešus, ginkluotus jėzuitų strėlėmis, išmirkytomis lenkų fanatizmo nuoduose, tuo labiau, kad jis negavo moralinės periodinės rusų spaudos paramos ir t. t. „Be to, ir *Moskovskije vedomosti* apgynė šia prasme Rusijos lietuvius: „Kad lietuviai nepritaria vėl p. Šliūpo pasigriebtoms lenkiškoms pažiūroms, tai patvirtina jo paskutinis laiškas, kur jis stengiasi pateisinti ankstesnius savo nusiskundimus lenkais dėl jam darytos lietuvių inteligentų įtakos, *nesuprantančių*, kaip jis sako, *naudos iš lietuvių tautos draugystės su lenkais*".

Jeigu p. B. nesitenkins šiuo mano atsakymu, tai aš mielai sutinku dar kartą su juo pakalbėti tuo taip svarbiu Rusijai ir lietuviams klausimu.

Russkij Litovec

[Современные известия, 1884, № 145]

Vertimas

*DĖL P. MURAŠKOS STRAIPSNIO: „VISIŠKAS PRŪSŲ LIETUVIŲ ATSISKYRIMAS NUO LENKŲ"**

Visiškai sutikdamas su pagrindine mintimi, p. Muraškos išreikšta keliuose straipsniuose, su ta mintimi, kad reikia apsau-

* Su nuoširdžia simpatija sveikiname lietuvių tautinės savimonės prabudimą ir linkim jai sėkmės. Tegul atgyja senovinis Lietuvos ryšys su Rusia, – tegul kaip nuoširdus Rusijos pilietis Lietuvis ir toliau suvokia save iš dalies lietuviu, vartoja ir tobulina savo senąją kalbą. Mes be jokio skirtumo vertiname raidyną; tai – laisvo pasirinkimo dalykas. Vyriausybė gali reikalauti, kad lietuviai mokėtų ir rašytų rusiškai, bet *primesti* lietuvių kalbai foneti-ką prieš lietuvių tautos valią vargu ar protinga ir tikslinga. *Red.*

goti lietuvius nuo lenkų įtakos, nuo lenkinimo; toliau, pritardamas jo jausmams Rusijai ir visai priešingiems jausmams lenkams, aš ryžtingai nepritariu jo nuomonei dėl vienos aplinkybės – dėl pačios svarbiausios „lietuvių klausimo“ aplinkybės. Turiu galvoje raidyną. „Mosk. vedomosti“ Nr. 60 p. Muraška sako: „... bet kam iš tikrųjų lietuviams lotyniška abėcėlė?“ Aš buvau nustebintas, perskaitęs šituos žodžius, iš kurių pirmąkart sužinojau, kad jis lotyniško raidyno priešininkas, ir nustebintas todėl, kad jis, atsisakydamas lotyniško raidyno, pats sau sudaro neįveikiamą kliūtį ir, būdamas iš lietuvių vienas pačių karštųjų priešininkų lenkams, iš esmės padeda jiems tęsti Lietuvoje savo operacijas, kurias jie tomis sąlygomis, kokiose atsidūrė lietuviai literatūros atžvilgiu, ir dėl to smarkaus veikimo, kokį šiuo laiku rodo lenkai, sėkmingai pabaigs per kelias dešimtis metų. Pasistengsiu įrodyti ką tik pasakytų minčių teisingumą.

Nežinoma, kada ir kokiu tikslu priimtas potvarkis uždrausti spausdinti lietuviškas knygas bet kokiu kitu raidynu, išskyrus rusišką. Toji priemonė, kuri greitu laiku turėjo duoti geidžiamų lietuviams rezultatų, tuos rezultatus naikina ir paralyžiuoja visas lietuvių, simpatizuojančių rusams, pastangas. Mat rusų raidynas, iki to laiko (1864 m.) niekada nevartotas lietuvių raštijoje, sukėlė lietuvių reakciją, pasireiškusią tuo, jog lietuviškos knygos rusišku raidynu nebuvo perkamos. Toks reiškinys visiškai natūralus: lietuvių tauta buvo pripratusi prie lotyniško raidyno, lotynišką raidyną padarė šventą senumas, laikas, tradicija, nes jis lietuvių buvo vartojamas tris amžius su viršum; o rusų raidynas jai buvo „naujovė“. Aš nepradėsiu ginčo dėl to, kuris iš dviejų raidynų vartojamas Lietuvoj anksčiau: tai nėra svarbu. Svarbu, kuris iš jų įaugo į lietuvių raštiją ir įgijo pilietybės teisę. Tuo tarpu, kai neišliko jokių lietuvių literatūros paminklų, rašytų slavišku raidynu, – pagaliau net nė užuominos apie juos nėra istorijoje, – lotyniško raidyno likimas visiškai kitas. Lotyniškomis raidėmis spausdintų lietuviškų knygų ima rastis nuo XVI a. pirmosios pusės. Antai 1547 m. išeina Karaliaučiuje Mažvydo katekizmas, 1561 m. ten pat išspausdinamas „Enchiridion M. Lutheri“, verstas Vilento, 1569 m. „Forma Chri-

kstima“ (krikštijimo forma), 1576 m. „Naujasis Testamentas“, verstas Jono Bretkūno, 1590 m. visas Šventojo rašto vertimas, padarytas S. B. Chilinskio (Biblija, Rasztai Seno ir Naujo Istatimo), 1599 m. Jokūbo Vujeko „Postilla“, iš lenkų k. išversta S. I. Daukšos, 1629 m. Sirvydo pamokslai (Punktai Sakimu na Adventu iki Gavenes, per kunigą Szirvidą. Vilniuj, 1629) ir t. t. Juo arčiau prie mūsų laikų, tuo vis daugiau rodosi lietuviškų knygų, ir beveik visos jos iki 1864 m. buvo spausdinamos lotynišku raidynu, o užsienyje lotynišku raidynu spausdinamos iki šio laiko. Aš pasakiau „beveik visos“, nes kartais pasitaiko lietuviškų knygų ir gotišku raidynu. Reakcija prieš rusišką raidyną tebėra ir dabar. Ją palaiko daug aplinkybių: 1) lietuviai beveik visi valstiečiai ir žemdirbiai – nepaprastai konservatyvus luomas, branginąs senas formas, nenoromis su jomis atsiskiriąs, net ir tokiais atvejais, kada šitos formos jam nesuprantamos, kada net sena yra blogiau už nauja, ko šiuo atveju negali sakyti; religijos požiūriu – šitas luomas formaliai religingas, jis bet kokį pakeitimą savo maldaknygėje laiko erezija. O maldaknygės ir dvasinio turinio knygos šiuo atveju liaudžiai labiausiai prieš akis.

Toji aplinkybė vidinė, glūdinti prastuomenės charakteryje; bet yra ir kitų, išorinių:

2) Didžiulė dvasininkų įtaka lietuviui, dvasininkų, kurių daugumas prisigėrę dar lenkų idealų; kalbamieji ganytojai, kurstydami liaudį prieš knygas rusišku raidynu, kiša jai lenkiškas knygas.

3) Lietuviškų knygų lotynišku raidynu spausdinimas užsienyje, iš kur jos skverbiasi į Lietuvą, nors ir brangiai kainuoja.

4) Lotyniško raidyno vartojimas lingvistų, leidžiančių lietuvių raštijos paminklus, lietuvių kalbos žodynus ir lietuvių liaudies poeziją.

5) Lietuvių kalbos specialistų nuomonė dėl rusų abėcėlės netikimo lietuvių kalbos garsams reikšti (?).

6) Pagaliau toji aplinkybė, kad rusiškas raidynas liepiamas vartoti, ir liepiamas tiktai lietuviams: lenkai, vokiečiai gali var-

toti kokį tinkami. Šita aplinkybė turi iš esmės sukelti nedraugišką požiūrį į teikiamą naują raidyną.

Savaime suprantama, kad išvardytosios aplinkybės turi įtakos daugiausia prastuomenei, o iš dalies ir išsimokslinusiems lietuviams.

Štai kodėl rusiškas raidynas, kad ir suteikta jam monopolija, neprigijo lietuvių raštijoje per 20 metų ir vargu ar kada prigis dėl aplinkybių, stiprinančių reakciją. Laikraščiai („S. Peterburgskije vedomosti", „Novoje vremia") ne kartą yra nurodę, kaip platinamos lietuviškos knygos, spausdintos rusišku raidynu. Tokios knygos valstiečių neperkamos, ir neatsiranda joms leidėjų.

Taigi, jeigu rusišką raidyną laikysime priemone, turinčia diegti lietuvių tautai rusų kultūrą, tai įstatymas (kadangi buvusio Vakarų krašto generalgubernatoriaus grafo Muravjovo potvarkis pavirto įstatymu) dėl raidyno nepasiekia savo tikslo, nes ir pats raidynas — juk neprigyja, ir jį, kaip priemonę, viena, netikslingą, o antra vertus, vedančią, kaip aš pasistengsiu įrodyti, prie lietuvių lenkėjimo, reikėtų atšaukti. Ir iš tikrųjų, ar rusiškas raidynas turi tokią svarbą rusų interesui, kokia jam teikiama? Juk, pavyzdžiui, latviai rusėja, nepaisant to, kad daug amžių buvo bei dabar yra vokiečių įtakos veikiami ir vartoja lotynišką arba gotišką raidyną, nors jų istorija turi maža, šiaip ar taip mažiau negu lietuvių istorija, tradicijų, palankių šitai krypčiai; o lietuviai nerusėja, nors ir buvo imtasi specialios priemonės šiam tikslui. Matyt, dalyką lemia ne rusiškas raidynas.

Velionis grafas Muravjovas, leisdamas potvarkį dėl priverstinio rusų raidžių vartojimo lietuvių raštijoje, be abejo, turėjo prieš akis ir kitą tikslą — paralyžiuoti antirusišką lenkų įtaką lietuvių tautai. Bet, kad ir labai keista pasirodytų, šita priemonė davė visiškai priešingų rezultatų.

Dar anksčiau šeštajame dešimtmetyje aiškiai išryškėjo lietuvių kryptis — savintis lenkų kalbą, lenkų idėjas, lenkų interesus laikyti kartu ir savo interesais. Lietuvių tauta, ilgą laiką veikiama lenkų įtakos, dėl istorijos aplinkybių neteko savo bajorų (jie visi ištisai sulenkėjo); turėdama galiausiai skurdžią li-

teratūrą, nes retas iš mokytų Lietuvos sūnų nesigėdijo kalbėti ir rašyti „mužikų“ kalba, – pagaliau ėmė netekti nacionalinės savimonės. Lenkams, jeigu jie puoselėja vilčių atkurti savo valstybę, tiesioginė nauda palaikyti panašius lietuvių siekimus ir kuo daugiau tenkinti jų pageidavimus. Nėra ko nė mažiausiai abejoti taip pat ir dėl to, kad lenkų dvasia su visomis jos blogybėmis turi progų skverbtis į lietuvių gyventojus ir šiuo metu, net sėkmingiau negu iki 1864 m.: draudimas vartoti lotynišką raidyną suteikė lenkams monopoliją platinti savo kalbą, savo idėjas; ir jie sėkmingai ir plačiai tuo naudojasi, nes lietuviškos knygos, gaunamos iš užsienio, beveik visos dvasinio turinio, gaunamos per vargą ir brangiai kainuoja. Lietuviai, pasidarę turtingesni, gali prenumeruotis laikraštį; bet kadangi Rusijoj laikraštis lietuvių kalba neina, o iš užsienio jį gauti sunku, ypač gyventojams toliau nuo Prūsų sienos, tai daugelis lietuvių prenumeruojasi lenkiškus „Sekmadienio laikraštį“ (Gazeta Swiąteczna) arba „Aušrą“ (Zorza). Lietuviai ypač perka lenkiškus kalendorius, nes tik šįmet užsienyje išleistas lietuviškas kalendorius lotynišku raidynu, vadinamasis „Auszros Kalendorius“, kuris pardavinėjamas labai sėkmingai. Su lenkų knygomis tarp lietuvių plinta ir lenkų kalba, per lenkų knygas lietuvių tautai skiepijamos istorijos pažiūros, palankios lenkams. Lietuvių lenkinimo sėkmę nurodė jau laikraščiai, už kitus smulkiau „Novoje vremia“ (1883 m., Nr. 2557).

Lenkai supranta visą jų gaunamą naudą iš draudimo vartoti, lotynišką abėcėlę lietuvių raštijoje. Štai kodėl, kiek prisimenu, nė vienas Varšuvos laikraštis nėra sakęs nieko prieš šią priemonę. Man žinomi du atvejai, kai išsimokslinę lietuviai norėjo lenkų laikraščiuose išspausdinti straipsnius, kur, be kita ko, buvo kalbama apie raidyną; straipsniai nebuvo išspausdinti, o vienas laikraštis („Przegląd Tygodniowy“) atsakė fraze: „... mes neužjaučiame lietuvių“ („my nie wspólczujemy litwomanom“). Džiaugdamiesi [lietuvių] nepritarimu rusiškam raidynui, lenkai

tuo pačiu metu nedraugiškai vertina bet kokį lietuvių nacionalinio sąmoningumo pasireiškimą, net mažiausią bandymą jį žadinti. Antai, kada vienas „kunigas“ (dvasininkas) sumanė įvesti papildomas pamaldas lietuvių kalba bažnyčioje, kurios parapijoje beveik visi gyventojai – lietuviai, tai lenkai sukėlė tokį triukšmą, kad „kunigas“ buvo priverstas atsisakyti savo ketinimo; o laikraštis „Prawda“ 1882 m. savo leidėjo ir redaktoriaus Sventochovskio lūpomis ėmė plūsti ir kunigą, ir visus lietuvius, kurie buvo mokęsi Marijampolės gimnazijoje (Suvalkų gub.). Štai kodėl pasirodęs lietuvių „Auszros“ laikraštis (išeina Tilžėje) buvo lenkų sutiktas nedraugiškai, o neseniai lenkų laikraščiai paskleidė gandą, jog jis jau nebeleidžiamas. Ypač nemieli lenkų patriotams išsimokslinę lietuviai, kilę iš liaudies: lenkai jaučia jų priešingumą savo siekimams. Iš tikrųjų, reakcija prieš lenkų patriotiškus siekimus aiškiai išryškėjo tarp išsimokslinusių lietuvių per paskutinius penkerius metus, ką iš dalies paskatino ir lenkų netaktas. Lenkai, stengdamiesi juos pažeminti tautiečių ir vyriausybės akyse, skleidė apie juos ko paikiausius gandus.

Taigi kad ir iš kokio tik taško žiūrėsime į potvarkį dėl priverčiamojo rusų raidyno vartojimo lietuvių raštijoje, jis pasirodo esąs visiškai neįtikinamas, nepasiekiąs tikslų, ir jeigu velionis gr. Muravjovas būtų tada numatęs visus šitos priemonės padarinius, jis niekada nebūtų jos įvedęs.

Paskatino mane atkreipti akis į p. Muraškos paklaidą viena aplinkybė, pastebėta ne tik mano, bet minėta jau ir spaudoje; tai lietuvių tautos morališkas smukimas, gyventojų tos teritorijos, kuri kadaise vadinosi „Šventoji Lietuva“. To priežastį aš iš dalies matau nenormalioje lietuvių būklėje dėl lotyniško raidyno draudimo. Štai kas sakoma 1883 m. laikraštyje „S. Peterburgskije vedomosti“ Nr. 83 („Laiškas redakcijai“): „Tas, kas gyveno Lietuvoje iki 1863 m. ir kam retkarčiais tekdavo lankytis joje, tas be gniaužiančio širdį skausmo negali žiūrėti į jos gyven-

tojų moralės irimą, kas dieną vis stiprėjantį". Lietuvių moralės irimą liudija ir Lietuvos krašto specialistas – Kirkoras („Živopisnaja Rosija", t. III, d. I)*.

Litovec

[Русь, 1884, № 8. С. 52–55]

1893

UŽGAUDINĖJIMAI IR POLEMIKA

Šį-met ir pernai, kaip žinoma, tarp daugelio kitų buvo pakilęs klausymas ir apie Lietuvos moteris. Buvo išreikšta daug visokių nuomonių, buvo pakilus net karšta polemika. Ir aš norėčiau nors kiek prisidėti prie išaiškinimo, jei ne klausymo, tai bent polemikos, pakilusios del šito dalyko tarp P. A. ir Bitės. Skaitytojams „Varpo" primįsiu ir patį turinį tos polemikos.

1) Pernai (Nr. 8; 1892 m.) p. P. A. rašė: *„Lenkaitės (ir sulenkėjusių tėvų-lietuvių dukters)*, kurios kitą-syk teip mitriai mokėdavo versti mūsų vyrus į Lenkus, nepasakysiu delko, pradeda užstoti už lietuvišką kalbą, bando kalbėti lietuviškai ir, *kur reikia, stengiasi parodyti, kad jos tikros Lietuvininkės. Žinoma*, – ir patys Lenkai tai numano, – *kad tai tiktai Jievos dukterų politika*". Iš šitų žodžių man aišku, kad P. A. kalba apie gyvenančias Lietuvoje mergaites, išnešusias iš savo namų prie lenkiškos ir lietuvišką kalbą; man aišku, kad kalbėdamas apie „sulenkėjusių tėvų-lietuvių dukteris" P. A. kalba tiesiog apie mūsų bajoraites, nes šitų mergaičių tėvai daugiausia yra tikrai sulenkėję Lietuvininkai. Nesuprantu tik vieno dalyko: jeigu su-

* Šitas paskutinis liudijimas mums rodosi nei pakankamai kompetentingas, nei patikimas. P. Kirkoras jau labai seniai gyvena ne Rusijoje ir betarpiškai stebėti dabartinio lietuvių gyvenimo būklės, aišku, negalėjo. Be to, jo minėtoje knygoje kyšo blogai slepiama tendencija vaizduoti „pagal galimybes" dabartinę dalykų būklę Vakarų krašte *niūriomis spalvomis*, kad galėtų skaistesne šviesa nušviesti jo neseną (iki 1863–1864 m.), taip sakant, „lenkišką" praeitį.

Red.

lenkėję Lietuvos bajorai ir šeip sulenkėję Lietuviai, vyrai, gali iš tikros širdies, be kokios politikos grįžti prie savo tautos ir jo kalbos, tad kodėl vienos moters, šitos „Jievos dukters", tegali grįžti prie savo tautos vien tiktai del politikos? Man rodosi, kad šituo straipsniu p. P. A. labai skaudžiai *užgavo* „sulenkėjusių tėvų-lietuvių dukteris", ypač kad viršuj minėtam straipsnyje kalbama tiesiog apie visą pusę vieno viso Lietuvos luomo ir nepadaryta nėkokio išskyrimo iš tos pusės. Tokiais straipsniais tiktai užgaudinėjame be-reikalo daugybę žmonių ir nieko neišaiškiname. Gaila, kad p. P. A. neatšaukė savo žodžių. Iš savo pusės drįstu jam pasakyti, juog ne vieni sulenkėję vyrai gali be politikos, iš tikro noro, grįžti prie savo tautystės.

2) Nr. 12 „Varpo" 1892 m. Bitė teip rašė savo straipsnyje: „Galima tikėtis, kad ir del mūsų užkampio nebus pro šalį, jeigu jame gyvenančios *šiek-tiek pramokintos móters* — politikos dėlei (anot p. P. A. Pakeleivingo) arba del kitos priežasties — *pradeda numanyti*, kad jos ne kvietkos ir ne lėlės ir *supratusios savo pareigas nor kokiu-nors doru būdu prisidėti prie darbo*, teikiančio labą tėvynei. Kad Lietuvos moterų, kurios *įstengs pasiekti augštesnį dvasišką išsilavinimą*, laukia platesnė užduotis, negu moterų kitų kraštų, tai supranta gerai kiekvienas, kuriam nesvetimos įtarmės (= sąlygos) mūsų tautiško gyvenimo, ypač jeigu panorės atsiminti (ant) mūsų teip didei moterims priklausančių vyrų, kurie pasiduoda verstis (pagal jų pačių žodžius ir tolydinius patyrimus) moterims tai į Lenkus, tai į Maskolius, keisdami su tokiu-pat lengvumu savo idealus ir tautystę". Čia vėl aišku, juog p. Bitė kalba apie Lietuvos moteris, šiek-tiek pramokintas arba gavusias ir augštesnį sugudrėjimą ir gerai supratusias savo dideles pareigas. Ar šeip ar teip, p. Bitės žodžiuose nematau nieko pikto, nieko nesutinkančio su teisybe. Su p. P. A. ji, matyt, nenorėjo kelti ginčo apie priežastis atsiradimo Lietuvoje tokių moterų, ji nurodo tiktai apie patį faktą, būtent apie atsiradimą ir reikalingumą apšviestų Lietuvininkių. Todėl nėkokiu būdu negaliu suprasti, kodėl šitie jos žodžiai visiškai nepatiko ponui P. A. ir iššaukė iš jo pusės polemiką su p. Bite. Savo straipsnyje (Nr. 5; 1893 m.) p. P. A. kas-žin kodėl rašo, kad pernai jisai

kalbėjęs tiktai apie „širšes“; p. P. A. nenori atvirai prisipažinti, juog tokiu būdu jisai priskyrė prie „širšių“ visas aprašytas pirmutinėje šio straipsnio citatoje moteris, t. y. „lenkaites ir sulenkėjusių tėvų-lietuvių dukteris“. Penktame Nr. apie tas „širšes“ p. P. A. teip rašo: „Lietuviška kalba del „širšių“ – tai tiktai atsakantis naujai gadynei įrankis, prie kurio jos griebiasi, kad galėtų užlaikyti savo įtekmę ant pradedančių išsprūsti iš jų kilpų vyrų-lietuvininkų. P. Bitė, tur-būt, *nenorėjo permanyt* tos prasmės žodžio politika, kokioj aš jį vartojau, nes tuo-met, man rodosi, ji nebūtų padėjusi tiek vilties ant *politikaujančių širšių*“. Iš-kur p. P. A. mato, kad p. Bitė „nenorėjo permanyt“, t. y. *tyčia nudavė* nepermanius žodžio „politika“ ir padėjo perdaug vilties ant *politikaujančių „širšių“*? Man-gi vis rodosi, kad p. Bitė kalbėjo tiktai apie atsiradimą Lietuvoje ir reikalingumą mums apšviestų moterų. Kam p. P. A. nereikalingai *užgavo* „nekaltą bitelę“?

Nurodydama ant šitos polemikos, aš norėčiau patarti savo tautiečiams ir tautietėms, idant vesdami tarp savęs polemikas neužgaudinėtų be-reikalo visos pusės vieno Lietuvių luomo ir atskirų žmogysčių. Tokių neteisingų užgaudinėjimų mės galime prisiskaityti ir be savo laikraščių, kurie ir teip turi daug neatlikto darbo.

Moteriškė

[Varpas. 1893. Nr. 12. P. 184–185]

1894

Podania Żmudzkie zebrał i dosłownie spolszczył Mieczysław Dowojna *Sylwestrowicz*. Częś'c' I. Warszawa, 1894 m., in. 8, psl. 472.

1883 m. išėjo Heidelberge Edm. Veckenstedt'o „Mythen, Sagen und Legenden der Žamaiten“, t. y. Žemaičių (= Lietuvių) mitai, sekmės ir legendos. Knyga toji, kaip žinoma, atnešė daugybę žinių apie senovės Lietuvių tikėjimą, daug „žmonių“ pasakų apie senovės dievus, ir t. t. Knygos turinys, su visu Lietuvos

„Olimpu“, padarė didelį trukšmą tarp tų mokslo žmonių, kurie buvo jau bemaną, kad mūsų pasakose nebėr užsilikusių nėkokių žinių apie stabmeldžių tikėjimą ir atskirus dievus. Bet štai pasirodo Veckenstedto rinkinys ir „griauja“ visas tokias mokslininkų nuomones; tą darbą prijima beveik visi, be kokios kritikos, ir pripažįsta didelį jo svarbumą mokslo dalykuose, tik nedaugelis šaiposi – abejoja ir netiki. Teip buvo iš pradžių. Toliaus-gi atsirado ir tokie žmonės, kurie, ką besišaipydami, panorėjo peržiūrėti V-o pasakas ir ištirti, kiek jose autoriaus ir jo draugdirbių pramanyta ir kiek yra tikrós medegos, gautos tiesiog nuo žmonių. Prie šitų netikinčių, bet panorėjusių surasti tikras žinias, priguli ir žinomas Lenkų etnografas, J. Karlowicz. Šis mokslininkas, išėjus V-o knygai, paprašė gyvenusio tuo-kart Žemaičiuose mūsų tautiečio M. D. Silvestrovičiaus, idant ištirtų Lietuvoje, ar tikrai yra tarp mūsų žmonių Veckenstedt'o surinktosios legendos su visais jų dievais ir dievaičiais. Idant p. Silv-č veikiaus galėtų atlikti užduotą darbą, p. J. K-č davė jam ir pinigus: už pristatomas į Varšavą mūsų pasakas, arba tariant už jų lenkišką vertimą buvo mokama Lenkų pinigais. Tokiu būdu, viena p. Sil-č galėjo rinkti mūsų pasakas ir legendas, nes turėjo reikalingą senovės liekanų rinkėjui išteklių, antra-gi, pono Sil-iaus surinktosios pasakos, del p. K-iaus pinigų, išeina dabar ne lietuviškoj', bet lenkiškoj' kalboje. Tokia yra istorija parodyto antraše rinkinio.

Pirmas tomas, turįs 162 pasakas, išėjo visai nesenei; neilgai trukus, pasirodysę ir kiti tomai. Malonu būtų, kad žinovai pasakų ir kitų tokių dalykų pasirūpintų supažindinti mus su tikra šitų pasakų verte. Aš-gi savo nurodymu norėčiau tiktai atkreipti tautiečių akis ant tik-ką išėjusios pasakų knygos ir pasakyti kelis prakalbos žodžius, kurių pačioj knygoje kas-žin kodėl trūksta, būtent norėčiau nurodyti viena – ant lenkiško pasakų drabužio ir antra – ant paties jų rinkimo.

Tas dalykas, kad mūsų pačių pasakos, mūsų tautiečio surinktos, pasirodo *pirmiausia* svetimoj' literatūroje, tiktai žemina ir gėdina Lietuvius; kitų tautų literatūrose tokių liūdnų faktų nematyti. Mes, Lietuviai, tiktai užkaisti turime, matydami, kad

musų pasakos, teip labai jieškomi daiktai, spausdomos pirmiausia *ne musų* kalboje: svetimtaučiams, matyti, labiaus rūpi mūsų pasakos, nekaip mums patiems. Del šios priežasties, būtent del svetimós pasakų kalbós, mokslo tikslui jug teip-pat nebus daug naudos iš pasakų, nes viso to, ką gali duot patsai išguldymas kalboje, kurioj' pasakos yra nugirdėtos ir užrašytos, čionai negalima nė jieškoti: kalbininkams, kurie pasakoje brangina kiekvieną pagautą iš žmonių lūpų žodį arba sakinį, tik gailėtis tereikės, kad jos apvilktos svetimu, mažinančiu jų svarbumą apdaru. Lenkiška mūsų pasakų kalba turės būtinai sumažinti ir skaitlių tų, kurie jas gali skaityti: jug daugumas skaitančių Lietuvių nemoka lenkiškos kalbos, o svetimų šalių etnografai lenkiškai supranta nedaugiaus, kaip lietuviškai. Šitai numanė ir pons K-č, kurs spausdo mūsų pasakų visiškai nedaug, tik kokius 500 egzempliorių; todėl mūsų pasakos bus dar gana sunkiai įperkamos, ir nedaugelis mokančių lenkiškai tegalės iš jų naudotis.

Dabar keli žodžiai apie patį rinkimą mūsų pasakų. Žmonėms, kurie sekė p. Silv-iui pasakas, kartais, kiek girdėjau, buvo mokama už pragaišintą laiką, pinigais ir tarp tų žmonių buvę ir tokių, kurie del pinigų patys rinko pasakas ir paskiaus sekdavo jas p. Silv-iui. Norėdamas patirti, ar Veckenstedto pasakų turinys tikrai yra žinomas Lietuvoje p. Silv-č tankiai užduodavo savo apsakinėtojams net temas ir klausinėdavo, ką jis žino apie tuos dievaičius, apie tas deives ir apie visus tuos daiktus, kuriuos surašė savo rinkinyje Edm. Veckenstedt'as. Taigi dabar kila klausymas: ar šitas dalykas, būtent pats klausinėjimas apie visokius vardus ir jieškojimas nuo pelnančio pasakomis žmogaus išaiškinimo randamų Veckenstedto knygoje žodžių ir šeip-jau mažmožių, negal sumažinti mūsų įtikėjimo į pasakų turinį? Kad šitas klausymas nėr visai bereikalingas, tat galima matyti iš šitokio dalyko: mūsų žmogus ne vienaip seka pasaką „žmogui" ir sakysim — kunigui; sekdamas pasaką kunigui, jis išmeta iš savo pasakos visa, kas „nereikalinga" ir vietoj tų „nereikalingų daiktų" įveda pasakon nemaža tokių smulkmenų, kurios pagal jo nuomonę, geriausiai tinka dvasiškam tėvui; jei renka pasakas „ponas", kurs jieško žinių apie visokius klausiamus dievus ir dei-

ves, tad pasakotojas, žinomas daiktas, ar rūpįsis suteikti visą, kas nuog jo ieškoma, ypač kad už savo pasakas jisai gauna ir pinigus.

Šitas klausymas ir visos šitos mintys ateina į galvą tuojau, pradėjus skaityti „Lietuvių pasakas", ir neleidžia mums grožėtis jomis teip, kaip tat priderėtų sulaukus savo tautos pasakų. Jei kiti skaitytojai veikiaus įtiki pasakų rinkiniams ir jų rinkėjams, nežiūrėdami ant to, kokiu keliu ir kaip tapo surinktos jų pasakos, tad vis-tik ir jiems reikėtų priminti, juog atsargumas mokslo dalykuose niekuomet nekenkia ir niekam nėkokio kenksmo dar nepadarė.

Meištų Antanas

[Varpas. 1894. Nr. 1. P. 39–40]

PRIPAŽINIMAS PREMIJOS UŽ GERIAUSIĄ LIETUVIŲ ELEMENTORIŲ

Komitetas nusprendimui, kuris elementorius iš pristatytųjų konkursui yra geriausias ir vertas premijos, peržiūrėjęs visas jam atsiųstas abėcėles, apreiškia šituo straipsneliu Lietuvos visuomenei, juog iš visų pristatytųjų konkursui elementorių jis išrinko abėcėlę su antrašu „*Naujas elementorius*, vaikams dovanėlė. Parašė *A-iš-B*".

Komiteto sąnariai spręsdami apie gerumą elementorių, statė iš savo pusės šituos reikalavymus:

1) Elementorius turi išmokinti *skaityti* knygas ir raštą; kitokiam tikslui, kaip antai išmokinimui rašyti, turi būt ir kitos knygos.

2) Mūsų vaikus mokina daugiausiai patys tėvai, prasti žmonės, todėl grynai elementoriškoje dalyje, t. y. sudėjime žodžių iš jų dalelių negalima pilnai pasinaudoti iš naujausiųjų mokinimo metodų, kurie gali būt suprantami ir prieinami tiktai apšviestesniems tėvams arba tam tikriems mokintojams. Del šitos priežasties mūsų elementorius turi būti teip sustatytas, idant galima būtų mokinti, prisiturint visokių, kokių kas nori, metodų mokinimo.

3) Šioks ar toks mokinimas vaikų labai tankiai jiems patiems negeistinas. Idant toji priežastis ko mažiausiai trukdytų mokinimą, reikia rūpintis, kad patsai elementorius savo išveizdėjimu ir turiniu kiek-nors trauktų prie savęs vaikus. Užtai geras elementorius turi būt su gražiai padarytais ir vaikams suprantamais paveikslėliais, žodžiai ir sakinėliai turi būt lengvi ir suprantami, atskiri pasiskaitymai negali būt ilgi, jie turi būt parašyti aiškiais ir trumpais sakiniais; idant tų pasiskaitymų turinys vaikams būtų suprantamas, reikalinga, kad tokie pasiskaitymai primintų arba nors aiškintų vaikams jau žinomus ir girdėtus daiktus.

4) Elementorius turi būti parašytas visai paprasta, gryna, gyva mūsų kalba. Elementoriaus kalboje turi būt dar ko mažiausia provincializmų, t. y. žodžių ir sakinių, žinomų tiktai vienoje arba keliose mūsų krašto vietose.

5) Elementorius turi būt pigus, užtaigi negali būt labai didelis.

Šituos komiteto reikalavymus nuo paskiriamo mūsų vaikams dabartiniam Lietuvių padėjime elementoriaus geriausiai pakákina minėtoji p. A-iš-B abėcėlė. Gerbiamas mūsų rašytojas, atlikdamas nelengvą savo darbą ir pakakindamas, kaip matyti iš paties elementoriaus, nurodytus reikalavymus, turėjosi tokios tvarkos, kokios reikalaujama šiandien ir kitose šalise nuo paskiriamos žmonių vaikams abėcėlės. Autorius *nuosekliai* supažindo vaiką su visais balsais ir litaromis mūsų kalbós. Nuosekliai supažindydamas vaikutį su mokslu skaitymo, autorius duoda visuo-met prie žodžių ir tam tikrus sakinėlius: a) pirmiausia eina trumpučiai, lengvai ištariami žodžiai iš dviejų skiemenų, trumpi sakinėliai su vienskaitos akuzatyvu ir daugskaitos genityvu (nosinės balsės), žodžiai su dviem priebalsėm viduryje (da*r*žas), minkštinimas balsių žodžiuose (ke*l*io, žir*n*iai), žodžiai su dviem priebalsėm pradžioje (*br*olis); b) toliaus eina trijų skiemenų žodžiai pagal sunkumą jų ištarimo, straipsneliai iš kelių trumpučių sakinių, sakiniai su participijais (nosinės balsės); c) keturių skiemenų žodžiai, maži sunkiai ištariami žodžiai (su keliomis priebalsėmis), žodžiai iš penkių ir daugiaus skiemenų, vis su tam

tikrais mažais straipsneliais ir dainelėmis; d) nuo mažiausių straipsnelių autorius palengva pereina prie ilgesnių ir baigia juos vaikų pasaka ir straipsniu iš vaikų atsiminimų.

Prie galo elementoriaus yra litaros, randamos mūsų knygose svetimiems balsams išreišti, surašas visų litarų, randamų visokiose Lietuvių knygose, ir skaitliai nuo vieno iki tūkstančių. Kadangi *visų* litarų negalima buvo surašyti pradžioje knygutės, — vaikai vis tiek nežinotų, ką jos reiškia mūsų kalboje (sulyg. e, ė, ę — i, y, į etc.), — todėl autorius surašė visas tąs litaras, t. y. pačią „abėcėlę" ant antrojo arba paskutinio apdarų puslapio; matyti, kad autorius norėjo pakákinti kaip tuos, kurie norėtų matyti elementoriuje ant aiškios vietos ir „abėcėlę", teip ir tuos, kurie, reikalaudami moksle nuoseklumo, priešingi yra surašymui pradžioje elementoriaus pačiós „abėcėlės".

Visą knygutę puošia nemažas skaitlius paveikslėlių, suprantamų vaikams. Jei „Naują Elementorių" puoš ir geras jo atspaudimas, tad Lietuvius šitas p. A-iš B. darbas galės tuo tarpu visiškai pakákinti.

Lieka mums pasakyti dar du mažmožiu, kuriuodu skiria mūsų išrinktąjį elementorių nuo kitų, išsisklaidžiusių tarp žmonių. Viena, Naujo Elementoriaus rašyba yra tokia, kokią šiandien vartoja „Ukininkas" ir „Varpas". Rašyba mūsų literatūroje, kaip žinoma, vartojama ne vienoda: tokia, kuri būtų visai gera ir geriausiai žinoma žmonėms, sunku buvo išrinkti ir mes apsistojome tuo tarpu prie „Varpo" ir „Ūk-o" rašybos, išrasdami, kad šitoji rašyba, nors netobula, bet daug geresnė už rašybas, kitur vartojamas, ir jau gana plačiai žinoma. Antra, mūsų išrinktamjame elementoriuje nėra poterių, iš kurių lygšiolei būdavo sudėtas gangreit visas elementorius. Tokiu būdu „N. Elementorius" atskiria mokslą skaitymo nuo katechizmo, jis daro tat, kas kitur senei jau daroma be kokio pavojaus tikėjimo dalykams. Apie tą mūsų elementoriaus ypatybę, būtent apie išskyrimą iš abėcėlės katechizmo dalykų, komiteto sąnarys, kunigas Juoz. Mažietis šiteip rašo kitiems komiteto sąnariams: „Iš visų prisiųstųjų man pradžiamokslio pavyzdžių aš pripažįstu už geriausią „N. Elementorių", kaipo labiausiai tikusį mokslo reika-

lavymams ir labiausiai pritaikytą prie pradedančių mokintis vaikų. Tasai elementorius skiriasi nuo vartoto lygšiolei mokinimo būdo, nes matyti autoriaus mintise buvo išmokinimas vaikų tiktai skaityti knygas ir raštą, nežiūrint ant to, kaip bus tas mokslas toliaus suvartotas, tuo-tarpu kad lygšiolei autorių noras buvo pirma išmokinti poterių ir katechizmo, o tam būtinai reikėjo duoti pažint visus rašto ženklus. Kiekvieno tokio katechizmo pradžioje tebuvo keletas lapelių, pamokinančių skaityti. Kiekvienas supranta neužtektinumą teip lengvų pažiūrų į teip svarbų dalyką, kaip mokslo pradžia, todėl visi, drįstu manyti, pasidžiaugs, kad jau atsirado veikalėlis, speciališkai tą dalyką perkratąs. Pigučių katechizmų, per mano draugbrolių rūpestingumą, turime jau nemažą skaitlių atspaustų ir išsisklaidžiusių tarp žmonių (visai geras: „Trumpas *Katechizmas* pagal kunigo *Pilakauskio*, Vilniuje 1860 m.); katechizmų turime ir naujosiose maldų knygose. Todėl ir stoka katechizmo A-iš B. pradžiamokslyje, manau, dalykas nesvarbus, nors ir būtų ne pro šalį. Malonus yra ir dalykas, kad A-iš B. veikalėlyje nėra nėkokios tendencijos prieš tikėjimą. Del visų minėtų priežasčių aš širdingiausiai linkiu „Naujam Elementoriui" nuo Dievo, kad palaiminimo jis ko plačiausiai tarp Lietuvių prasiplatintų ir padarytų laukiamą naudą".

Prie šitų gerbiamo kunigo žodžių kiti komiteto sąnariai galėtų pasakyti dar, kad poteriai su elementorium nepridera rišti ir del tos priežasties, juog mes, Lietuviai, ar šeip ar teip išpažįstame tris tikėjimus (katalikai, evangelikai-kalvinai ir evangelikai-liuteriai): katalikiškas katechizmas, pridėtas prie elementoriaus, trukdytų pasiplatinimą jo tarp Lietuvių ne-katalikų.

Komitetas.

[Varpas. 1894. Nr. 6. P. 93–94]

„Lietuviškas Darbininkas". Nuo šios vasaros Biténuose išeina iš M. Jankaus spaustuvės jo paties redaktuojamas lietuviškas laikraštis, paskirtas Lietuvos darbininkams „Lietuviszkas Darbininkas". Per visus metus turi išeiti, teip bent apskelbta,

24 numeriai, kurie „kaštuos už visą metą iszvirszaus apmokant 1 markį 50 peningių arba 75 kapeikas su prisiuntimu".

Į mano rankas ikišiolei pateko tiktai vienas numeris šito laikraščio, būtent numeris, išleistas 1 dieną Rugpjūčio m. (4 Num.). Jame yra žinios: iš Archangelsko, Ačinsko ir Lietuvos Gargždų, Telšių ir Kedainių).

Ilgam straipsnyje, su žiniomis iš Archangelsko, kalbama apie ministerio Vitės aplankymą šiaurinio Rusų pakraščio. Straipsnis teip prasideda: „Czia buvo didis susirinkimas, vaišino atvažiavusį Ministrą kupczių draugystės p. Vytę svetlyczioje kupczių draugystę, kėlė pietus ir visokius gėrimus. Ant tu vaiszių moteriškių nebuvo o tik vyresnybės vyrai ir kupcziai. Gubernatorius ponas Engelgardas isz gimimo jis Vokietys naszlys gal but moteriszkes o labiaus jų vyrai neleido savo pačių, kad kartais nestotus nelaime..." Tenpat yra ir tokia žinia: „Gubernatorius p. Engelgardas prisakė ant Salos Naujos Žiames susirinkti Samoėdams su pačiomis, vaikais. Važiavo su Ministru p. Vytė aplanke. Keleta mergaičių p. Vyte apdovanojo sidabro pinigais, labiaus podes p. Engelgardo." Iš tų dviejų ištraukų matyti, kad šis laikraštis ne kiekvienam bus suprantamas del paties neaiškumo prasmes ir daugybės korektos klaidų. Antra, straipsnyje kalbama apie ministerio apsilankymą žieminėje Rusijoje, bet nematyti, nė ko tas ministeris ten važinėjo, nė ką jis ten iš-tikrųjų veikė. Kalbama tik, ir tai labai neaiškiai, apie Samojėdus, pokilius, moteris, podes... nors iš kitos pusės žinoma, kad finansų ministeris, lankydamas šiaurio pakraštį, labiausiai norėjo ištirti neaiškų dar Rusams klausymą apie reikalingumą nutiesti tenai geležinkelį ir apie įkūrimą šiokių-tokių pramonių...

Antroji žinia, kaip pasakyta, eina iš Ačinsko, kuris esąs „Krasnojarska redyboje (= gubernijoje)". Viena, Ačinskas priguli prie Jeniseisko gubernijos, antra — Krasnojarsko gubernijos visai nėra, yra tik Krasnojarsko pavietys. Straipsnyje kalbama apie „žmonis su pajautimais drigantu;" rašytojas teip mokina: „Prisižiūrėkit Lietuviai isz atsitikimu pradžioj mėnesini Birži, tad suprasti kuriuos į Žemaitije ir ant Prusu rubežiaus isz gilio-

ses Maskolijos atsiunt vyresniais žmonių.“ Toliaus eina patys „drigantų“ darbai...

Trumputė žinia iš Gargždų teip visa skamba: „Isz Gargždu gavome žine kad gentainis anu drigantu brolvaikių ēsas, kareiviu ant rubežiaus ir gavo gromatą išz savo sodos, o įpacziau rašo ir rusų laikraštis „Rus“ Nr. 190 dienoj 14 Liepos 1894 m. ant 4 lakszto.“ Pati toji žinia visai nesuprantama.

Iš Telšių apygardos yra visokių smulkmenų, tikrų ir netikrų, visokiais keliais sugaudytų. Šit viena tokia „žinutė“: „Dabar jieszko kanakokio žyda Mausza buk nepirkęs sužvejota žuvę pas pyles Telszių ežera Mastis; buk nuvežus į Žagarę žuvis iszpardavojo ir tenai paleido Kolerą ir buk tas baublys į paukszti pasiverte laskiodams leid kolera. Tada Telszių maskolių vyresnybe sprauninkas apskelbe kas ta paukszti bauelį nušovus atnesz, gaus 10 rublių, ir tuokart koleros nebereiks bauginties.“ Šit ir kita, neprastesnė žinia: „Visi sprauninkai Kauno redybos prisake Urėdninkas, kad visus ukininkų namus gerai apveizėtu, buk dėl apžiurėjimo kokį vandenį sėm dėl virimo valgių ir gėrimo dėl išnaikinimo ligos „kolera“, o įėjus į trobas, kad turėtų urėdninkai placzes akis: grobstytu metskaitlius ir lietuviszkas kningas, o prie kuriu atras, kad sodintu į kalinį.“

Maž-daug tokias-pat smulkmenas randame ir žiniose iš Kedainių.

Apsvarstant dabar viso numerio turinį, sunku suprasti, kodėl p. Jankus skiria tą laikraštį mūsų darbininkams. Viena, čia nieko nėra, ko mes papratę laukti nuo darbininkų organo; antra, pasimokinti ko gero, patirti kokią tikrą ir naudingą žinią žmogus iš tokio laikraščio negali, nes visų tų žinių autoriai permažai, matyti, patys išmano ir žino; trečia, kas, paskirdamas žmonėms laikraštį, teip biauriai jį spausdo, kaip p. Jankus, tas, matyti, pats nebrangina tų žmonių, tų darbininkų, kuriems išleidžia visą laikraštį. Jei p. Jankus nors kiek gerbtų ir brangintų tuos žmones, kuriems paskiria savo raštą, tad jis pasirūpintų ne betkokių plepalų jį prikimšti, jis išreikštų savo mintis aiškiai,

be tokių baisių, kaip dabar, klaidų ir parinktų savo skaitytojams tikrai jieškomų ir naudingų žinių. Tai-gi, ar ištikro darbininkų reikalams norėjo paskirti p. Jankus šį laikraštį?

A. G.

[Varpas. 1894. Nr. 10. P. 159–160]

1895

NUO LITERAT. KOMISIJOS

Straipsnis „Ūkininko priedai 1894 metų" pateko į „Varpą" tik dėlto, kad Literat. Komisija, kuriai jis buvo atsiųstas peržiūrėti, norėjo duoti pradžią rimtiems pasikalbėjimams apie dalyką, labai svarbų mūsų krutėjime, – apie sociališką klausymą lietuvių literatūroje.

Pažiūros ant reikalingumo aiškinti mūsų raštuose sociališkas idėjas, kaip jas supranta p. N., skyria visą mūsų jaunuomenę į dvi dali, viena – į pasekėjus bei platintojus Europos socialistų mokslo ir antra – į tokius šalininkus sociališkų reformų, kurie norėtų, judinant šitą klausymą, remtis tiktai ant Lietuvos gyvenimo. Vieni norėtų tiktai sugriauti visą šių dienų gyvenimą ir įsteigti ant jo griuvėsių naują amžį, suteiksiantį visiems žmonėms laimę ir teisybę; kiti ir malonėtų eiti prie tos laimės, bet jie norėtų eiti palengva, nieko negriaudami iš pamatų, – jie norėtų žmonėms duoti tiktai apšvietimą ir sugudrinti juos, kad ilgainiui patys tie žmonės, eidami drauge su kitomis tautomis, pasirūpintų įgyti reikalingus gyvenimui įrankius ir tautos tiesas. Vieni gangreit nieko nenor matyti literatūroje, kaip tik agitaciją prieš „tyronus", „budelius", „carus", kiti vėl sako, kad žmonių gyvenimo reikalai esą taip išsišakoję, juog pakakinimui visų tų reikalų yra būtinai reikalingas ir labai įvairus maistas. Vieni norėtų spausdyti užsieniuose tiktai „žarijas", paskirtas griovimui ir išbarimui nemalonios vyriausybės, kiti malonėtų daug visokio spausdyti – ir pasimokinimui ir smagiems pasiskaitymams;

pirmieji pasikakina vienu išreiškimu savo idėjų, nesirūpindami jų forma, antrieji vėl norėtų platinti savo mokslą tik tokioj' formoje, kurioje tas mokslas, pasiekdamas savo siekį — apšviesdamas žmogaus protą — mažiaus galėtų rasti kliūčių išsiplatindamas tarp tamsesniųjų žmonių.

Tiek tegalima pasakyti šiam trumpame straipsnelyje apie linkmę jaunosios Lietuvos pirmuolių. „Varpo" bei „Ukininko" išleistojai ir draugdirbiai turėtų būtinai išsiaiškinti sau, kat*ruoju keliu nori jie sukelti iš miego savo gimtinę tautą.* Literat. Komisija tikisi, kad atspausdytasis šiam numeryje p. N. straipsnis duos pradžią tokiems išaiškinimams, ir todėl tinka jį atspausdyti, nors pati ji daugelyje dalykų visiškai nepritaria išreikštoms tam straipsnyje mintims.

Bet laukdami nuo žinovų platesnio išaiškinimo ir apsvarstymo viso šito dalyko, mes t. y. Literat. Komisija norėtume ir patys išreikšti nors trumpai savo nuomonę apie pažiūras ant šitų dalykų p. N., kiek jos matyti augščiaus patilpusiam straipsnyje.

1. Žmonėms reikalingi pasiskaitymai ne tiktai grynam mokslui semti, bet ir laikui smagiai perleisti. Jei žmogus, skaitydamas knygutę, gali palinksmėti, užmiršti nors valandėlę apie savo kasdieninį vargą ir įgyti norą daugiaus skaityti, tai knygutės užduotis bus teip-gi išpildyta, ir jos turinys bus žmogui naudingas. Knygutė žmonių gyvenime, pagal mūsų nuomonę, yra ne tiktai įnagis šviesai įgyti, bet ir toks daigtas, kurisai suteikia žmogui sveiką, smagų ir gaivinantį jį poilsį. Del šitos priežasties, pagal mūsų pažiūras, visiškai tinka „Ukininkui" priedas „Mūsų pasakos", „Kur Dievas, ten ir meilė", „Kaukazo belaisvis". Kad pasakos spausdomos yra netiktai etnografijos tikslui, apie tai žino turbūt ir p. N., kuris gyvendamas sodžiuje arba lankydamas mokyklą kitąsyk ir pats galbūt mėgdavo jąs su nauda sau skaityti ir klausyti, nors etnografijos tuokart patsai netyrinėdavo. Sunku tik suprasti, kodėl del vieno pasakų priedo p. N. teip užsirūstino, juogei galėjo visai neteisingą duoti nusprendimą apie Ukininko priedus. Jisai sako vienoje vietoje: „matyti, mums teip gerai sekasi, kad tik pasakomis smagintis teprivalome!!" Taigi,

ar dėlto vieno priedo galima jau sakyti, kad mes tiktai pasakomis tenorį smagintis?

2. Del tos-pat priežasties, pagal mūsų nuomonę, ūkininkams naudinga ir apysakutė „Jurgis Kastriotas". Jei ji pakelia skaitytojaus dvasią ir suteikia žmogui norą gelbėti savo tautą, kad ji pasiekia savo siekį, nors joje ir nenurodyta, „kokiu būdu galima šiandien mūsų tėvynę nuo prispaudėjų gelbėti".

3. Mės negalime sutikti ir su tuo, kad knygutėje „Vakaras Tilviko pirktelėje" *keli žodžiai, nurodantieji vyriausiąjį budelį, būtų naudingesni už visą 15 puslapių tos knygutės.* Šitas „nurodymas", pagal mūsų nuomonę, nepadarytų nėkokios naudos, bet tiktai užkirstų knygutei ir teip sunkų jos kelią, ir ji nebegalėtų teip platintis tarp mūsų žmonių.

4. Mums rodosi, kad turinys priedo „Ant nakvynės" bus labai gerai suprantamas žmonėms ir be tų paaiškinimų, kurių norėtų p. N. Komisija supranta, kad, rašant apysakutę, nereikia aiškinti žmonėms viso jos turinio: žmonės patys, perskaitę apysakutę, ims protuoti, kalbėti apie jos turinį ir supras didžiąją jos mintį.

[Varpas. 1895. Nr. 7. P. 117–118]

Vertimas

PASTABA DĖL LEIDINIO „ŽEMAIČIŲ DAINOS IŠ PALANGOS"

(„Živ. Star". 1893 m. p., 519–531)

Atrodytų, kad liaudies dainos, iš kurių skaitytojas turi gauti, be kita ko, tikslų supratimą apie tam tikros vietovės gyvąją kalbą, turi būti užrašomos išlaikant visas tos tarmės fonetikos ir morfologijos ypatybes. Deja, to negalima sakyti apie 24 žemaičių dainas, užrašytas p. Meč. Davainio-Silvestraičio ir išspaus-

dintas 1893 m. žurnale „Živaja starina“. Jose, užuot gavę aiškų supratimą apie Palangos apylinkių kalbą, randame daugiausia tokių kalbos faktų, kurie turi mums kelti visišką suglumimą. Mat, sprendžiant iš šių dainų, Placida Eling, gimusi Kretingos miestel., bet gyvenanti Palangoje, t. y. už kokių 10 verstų nuo Kretingos, vieną ir tą patį lietuvių dvibalsį ie taria kaip ie (viena), kaip ei (deina, veina), kaip yi (vyina, dyina) ir kaip i (atlipdama = atliepdama, įšmigoje = išmiegojo). Jinai, Eling, dvibalsį uo taria, matyt, dar keisčiau: kaip uo (duona), kaip ou (doubele), kaip u (užulina = ąžuolyno, šukuj = šukuója), kaip uv (alpuluv = alpuliuója), kaip ov (iššokovkai = iššukuóki), kaip ui (užuilina = ąžuolyno) ir kaip uiv (nebjoukuivsi = nebejuokuosi). Dvibalsis au jos lūpose, sprendžiant iš p. Silvestraičio dainų, skamba čia kaip av (solavksma = sulauksime), čia kaip auv (jauvnas = jaunas). Žodis du vienoje ir toje pačioje jos dainoje pasitaiko trijų formų du, do, dou (d. 17: du šonkauliu, do danteliu, dou svaru). Antroji moteris, Uršulė Aužilienė, sudaro futurum dualis su galūne sva (idiksva = įdiegsiva), sav (isidiksav = įsidiegsiva, aplaistisav = aplaistysiva) ir sau (aplaistisau).

Po viso to kyla klausimas: ar galima visiškai pasitikėti visais šiais žodžių parašymais ir iš čia einančia išvada apie Palangos tarmės garsų ypatybes? Kai dėl manęs, tai aš mažų mažiausia leidžiu sau į visus šiuos duomenis žiūrėti visiškai skeptiškai, ir štai kodėl.

Visų pirma į akis krinta tas faktas, kad kai kurie žodžiai šių dviejų moterų dainose dėl p. Silvestraičio plunksnos gavo tokį pavidalą, kad jo neištars nė vienas etnografinės Lietuvos paprastas žmogelis. Prie šios rūšies pavidalų reikėtų skirti mažų mažiausia tokius žodžius, kaip ongsti (d. 1 = anksti), jauvnas, nebjoukuivsi. Antra, daugelis minėtos dainos kalbos duomenų savo nepaprastumu, o kai kuriais atvejais tiesiog neįtikimamu patys sukelia nepasitikėjimo jais. Iš tikrųjų, jeigu Placidos Eling kalba reiškia ne padriką visokių lietuvių kalbos tarmių

žodžių rinkinį, o Palangos arba Kretingos tarmės gyvą, kad ir negryną, žemaičių kalbą, tai fonetikos duomenys, pagal kuriuos, pvz., žodis du vienoje ir toje pačioje dainoje tariamas kaip du, do, dou, o žodis viena vienos ir tos pačios moters tariamas kaip viena, veina, vyina, arba tas faktas, kad senąjį lietuvių kalbos dvibalsį uo atitinka jos, Placidos Eling, kalboje septyni skirtingi garsai (uo, ou, u, ov, uv, ui, uiv), – jokiu būdu negali būti laikomi patikimais, bent negalima šių faktų paaiškinti jokiomis analogijomis, kaip ir visu tuo, kas šiuo metu gauta lyginamosios kalbotyros.

Dabar kyla kitas klausimas: iš kur šiuo atveju radosi šių keistų žemaičių tarmės garsų formų dainose, užrašytose p. Silvestraičio? Į šį klausimą, mano nuomone, galimas tik vienas atsakymas: šios dainos užrašytos netiksliai, ne visai taip, kaip jos buvo padainuotos ar padiktuotos Placidos Eling ir Uršulės Aužilienės. Patvirtindamas tai, kad čia galėjo suvaidinti didelį vaidmenį nemokėjimas žymėti kalbos garsus, pasiremsiu faktais, teikiamais tų laiškų, kurie rašomi iš Lietuvos paprastų žemaičių ar lietuvių žmonelių. O šie faktai, be kita ko, štai ką sako. Vienas valstietis (Naumiesčio apskrities, Suvalkų gub.), kalbąs gryniausia tarme, savo tarmės fonetikos ypatybes perteikia savo laiškuose tokiomis žodžių formomis: Mielas broliuk ... mano mielas Joneli ... jav išvaževu (= jau išvažiavo) ... da ne atsaki (= atsakė) = ... jau apsiruošem (= apsiruošėm) ... parvažuok ... tevas jau išveže (= tėvas jau išvežė) i miesta (= į miestą) ... je ne parvažiosi (= parvažiuosi) ... Iš šių formų būtų galima spręsti, kad šis valstietis liet. uo taria kaip ua, uo, o, liet. ie kaip ie, e, liet. ė paskutiniame nekirčiuotame skiemenyje čia kaip i, čia kaip e. Tačiau tokia išvada būtų visiškai klaidinga: svyravimas dėl žodžių rašymo šiuo atveju įrodo tik viena – laiškų autoriaus nemokėjimą tiksliai pažymėti rašte savo gimtosios kalbos garsus. Taikydami šią išvadą dainoms, surinktoms p. Silvestraičio, mes, neturėdami kitokio paaiškinimo, šiaip ar taip turime spėti, kad, užrašydamas šias dainas, p. Silvestraitis, – dėl nepageidauja-

mos šiuo atveju darbo skubos ar galbūt dėl tos priežasties, kuri lemia žodžių formos svyravimą mažaraščio valstiečio laiškuose, – daugeliu atvejų galėjo duoti labai maža duomenų apie Palangos šnektos ypatybes.

Atsižvelgiant į tai, kas sakyta, reikia pripažinti, kad ne visai teisus ir šių dainų vertėjas, p. A. Pogodinas, tvirtindamas, jog „šios dainos įdomios visų pirma kaip šnektos pavyzdėliai“ (p. 529). Mūsų didžiausiu įsitikinimu, šios dainos, daugių daugiausia taip, kaip jos išspausdintos žurnale „Živaja starina“, gali būti įdomios visais požiūriais, tik ne kaip vienos iš žemaičių šnektos pavyzdėlis.

Ponas A. Pogodinas sako, kad Uršulė Aužilienė dainose „genit. plur. čia išlaiko nazalizaciją, čia ne“ (p. 531). Prie šios pastabos galima būtų pridurti, jog šios moters dainos, kad ir labai blogai užrašytos, rodo, jog nosinis garsas ir genit. singul. os (ā kamienų) išlieka Palangos šnektos linksnių galūnėse, kaip ir daugumo kitų žemaičių, tik ten, kur šios galūnės kirčiuotos. Tad minėtos Aužilienės dainose turi būti visiškai paaiškinamos formos: anon, ton, kon, viskon (= viskā, arba pagal analogiją su kon) – accus. sing., anun, tun greta su žolĕliu, – genit. plur., gerõs madõs, jõs – genit. singul. Todėl visai suprantamos formos deivun, arkliun (= dievų, arklių – genit. plur. („Živ. Star.“ 1894 m., p. 118) ir ne visai aiški šalia jų forma ronkun (= raňkų, ten pat).

17-oje dainoje formas smerte ir galvioj p. A. Pogodinas visai nepamatuotai laiko vietininko linksniais (nuo smertis ir galva). Smerte šiuo atveju – genit. singul. (žr. Dajnes Daukanto, d. 18), o galvioj kartu su žemyn sudaro vieną žodį žemyngalviui ir yra toks pat prieveiksmis, kaip ir paskui, ilgainiui, veltui (pagal kilmę locat. sing.).

Dėl paties dainų vertimo norėčiau pasakyti tik viena, kaip tik tai, kad 5-osios dainos pabaiga ir dalis 17-osios neišversta p. A. Pogodino, matyt, dėl to, kad šios dainos labai blogai užrašytos p. Silvestraičio. Čia iškilęs netikslumas, kai užrašoma nacionaline kalba etnografinė medžiaga, tik dar kartą įrodo,

kad, perteikiant šnektos fonetikos ypatybes, gali būti didelių trūkumų, ir tai tuo labiau dėl to, kad apskritai užrašyti kalbos ypatybes — dalykas nelengvas.[1]

J. Jablonskis

Šią pastabą įdedu, bet negaliu sutikti dėl to, kad neraštingi žmonės paprastai neaiškiai taria jų gimtosios kalbos garsus. Tad kas gi aiškiai taria gimtus savo kalbos garsus? Taigi ir iki rašto visos tautos tarė savo kalbą neaiškiai?

Red.

[Живая старина, 1895, вып. III и IV. С. 467–469]

Vertimas

DĖL PRIEDO PRIE A. L. POGODINO APYSKAITOS APIE JO KELIONĘ Į KAUNO GUBERNIJĄ

(„Živaja starina“. 1894. P. 114–119 ir 233–258)

1893 m. vasarą A. L. Pogodinas turėjo progos būti kai kuriose Kauno gub. Telšių ir Raseinių apskričių vietovėse ir tirti čia kurias ne kurias lietuvių kalbos žemaičių tarmės šnektas. Tos kelio-

[1] Vertėjo pastaba. Visiškai sutikdamas su gerbiamuoju recenzentu dėl to, kad dainos, užrašytos p. Silvestraičio, nėra vietos šnektos pavyzdys, aš vis dėlto manau, kad apskritai p. Silvestraitis užrašė teisingai. Taip manyti galiu remdamasis gausia rankraštine medžiaga, kurią turėjau savo rankose ir kuri buvo surinkta kaip tik tose vietose, kur esu gyvenęs ir aš (kaip tik Raseinių miesto apylinkėse). Aišku, p. Silvestraičio užrašai padaryti nemoksliškai, bet, mano akimis, tam tikros sistemos nebuvimas daro juos ypač vertingus. Kiekvienas individualiai tariamas garsas įgyja daugybę svyravimų (plg. Suvalkų valstiečio uo ir ua); todėl, nors galbūt p. Silvestraitis ir davė pernelyg daug laisvės savo ausiai, vis dėlto pagrindo užrašyti kiekvieną skirtingą atvejį būta ir jį sudarė neraštingam žmogui įprastas neaiškus tarimas. Taigi šis korespondentų kiekvienam garsui, turinčiam lietuvių kalboje savo istoriją, gausumas ir daro, mano nuomone, įdomias mano išleistas dainas. Bet, antra vertus, reikia sutikti, kad dainos užrašytos gana nerūpestingai: jų vertimas kėlė daug sunkumų.

A. Pogodinas

nės rezultatas, kaip žinoma, buvo 1894 m. žurnale „Živaja starina“ išspausdinta jos apyskaita ir kartu gana reikšmingas dėl savo duomenų priedas prie tos apyskaitos. Norintiems arčiau susipažinti su kai kuriomis žemaičių tarmės šnektomis tiesiog siūlau minėtą priedą, o šiame straipsnyje pasistengsiu pasakyti tik kelias pastabas dėl duomenų, kurių teikia šis priedas žemaičių tarmėms tirti. Kartu turiu vilties, kad bent dalis iš šių pastabų pravers tiek tiems, kurie naudosis p. Pogodino pastebėjimais ta forma, kokia jie pateikti priede, tiek tiems, kurie ateityje norės užrašyti Lietuvoje liaudies kūrybos kūrinius. O prieš imdamasis paties savo pastabų dėstymo, manau, kad reikia pažymėti, jog visų pastabų tikslas tik išaiškinti tam tikrus nepasakymus, netikslumus ir šiokius tokius nežymius prieštaravimus, kuriuos esu pastebėjęs p. Pogodino pateiktuose žemaičių tekstuose ir iš dalies jų komentaruose.

Visų pirma ir daugiausia mes apsistosime prie Telšių apskrities Žarėnų parapijos Šilų kaimo šnektos.

§1. Žarėnų apylinkėse trumpieji *i* ir *u* tariami, matyt, kaip trumpi *e* ir *o*, mažų mažiausia tokį jų tarimą stengiasi nustatyti p. Pogodinas, rašydamas: bepaleka, vesą, ketą, pelną, pasedalysma (= bepaliko, visą, kitą, pilną, pasidalysime arba pasidalįsime), moko, šoko, toro (= moku, šoku, turiu). Tačiau šalia žodžių su *e* ir *o* vietoj *i* ir *u* tekstuose, surinktuose p. Pogodino, pasitaiko labai daug ir tokių pavyzdžių, kuriuose lietuvių rašomosios kalbos *i* ir *u* nepakeisti į trumpuosius *e* ir *o*. Aišku, p. Pogodinas, kaip jis pats dėl to prisipažįsta (p. 116), galėjo kai kada neapsižiūrėjęs parašyti *i* ir *u* ten, kur, jo manymu, reikėjo rašyti *e* ir *o*, ir taip būtų galima paaiškinti daug sporadiškų atvejų, kur pasireiškė tik rašybos nenuoseklumas. Bet mat p. Pogodinas labai daug kartų visiškai nuosekliai rašo tas *i* ir *u* vietoj laukiamų *e* ir *o*. Šiems pastariesiems atvejams galima priskirti *u* vartojimą dgs. gal. ir vns. įnag. linksniuose: kelelius, tus dedžius ragus, suspausk raktelius, ons šaude paukščius visokius, pasesio linelius, ein keliu, kap keliu begte (vieną kartą — po poudo) ir t. t. ir vartojimą *i* žodžiuose *iš*, *ir*, taip pat žemaičių veiksmažodžių

vns. antrojo asmens galūnėse: ne atpusi, šoki, ne teksi kad tylėsi, turesi ir kt. Dėl tokio pastovaus vartojimo kai kuriais atvejais *i* ir *u* vietoj trumpųjų *e* ir *o* savaime kyla klausimas, iš kur čia tikrai radosi šis nesuprantamas nuoseklumas, kuris, tiesą sakant, iš dalies pateikiamas net p. Pogodino duotuose linksniavimo ir asmenavimo pavyzdžiuose (plg. arklius, deivus, tori, dousi, p. 118)? Štai kodėl klausimą, ar visur Žarėnų šnektoje ir ar tikrai lietuvių *i* ir *u* ten tariami kaip trumpieji *e* ir *o*, šiaip ar taip reikia laikyti ne visai paaiškintais p. Pogodino tekstų.

Dėl trumpojo *i* tarimo Žarėnų šnektoje kyla vienas klausimas, kurio, deja, sau nekėlė ir todėl nė neišsprendė p. Pogodinas. Jeigu trumpasis *i* tariamas šioje šnektoje kaip *e*, tai ar išeina, kad žodžiuose: viĩkas[1] ir veĩka, pílkas ir pélkė, vìsas ir vèsti, mínkyti ir ménkė, miñti ir meñkas pirmieji skiemenys ten tariami visiškai vienodi? Nors vienodas šių žodžių parašymas (p. Pogodinas tikriausiai rašytų: velkas — velka, pelkas — pelke, vesas — veste ir t. t.) duotų teisės spėti, jog jie vienodai tariami, tačiau mes leidžiam sau suabejoti, kad į keliamą klausimą galima atsakyti teigiamai, ir todėl manom, kad Žarėnų žemaičiai tardami skiria tokius žodžius kaip: miřkti[1] ir meřkti, niřšti ir neřšti, viřsti ir veřsti, tìkti ir tèkti, vìsti ir vèsti, lìpti ir lèpti, vírti ir vérti, mìsti ir mèsti, vílti, apvílti ir vélti, apvélti ir kiti.

Tad, manydami esant visai įtikima, jog lietuvių *i* ne visiškai sutampa su Žarėnų šnektos trumpuoju *e*, ir, išplėsdami šį spėjimą balsiui *u*, mes spėjame, kad šie balsiai čia tariami veikiausiai kaip tarpiniai garsai tarp *e-i* ir *o-u*, t. y. kaip trumpi uždari *e* ir *o*, žodžiu, kaip ë ir ö. Atsižvelgę į šį lietuvių *i* ir *u* tarimą Žarėnų šnektoje, mes galim iš dalies suprasti ir tą svyravimą šioje tarmėje žymint lietuvių *i* ir *u*, tą svyravimą, kuris taip smarkiai krinta į akis nagrinėjamuose tekstuose, kaip tik mes galim suprasti, kodėl p. Pogodino teorija dėl šių dviejų lietuvių kalbos garsų

[1] Po šio ir kitų pavyzdžių skliausteliuose esantys vertimai į rusų kalbą čia praleidžiami.— *A. P.*

(*i*=*e*, *u*=*o*) taip smarkiai skiriasi nuo jų žymėjimo tekstuose (*i*=*e* ir *i*; *u*=*o* ir *u*). Be to, labai galimas dalykas, kad šie ë ir ö tarimu artėja prie *i* ir *u* arba *e* ir *o* pagal tai, ar po jų eina platusis arba siaurasis balsis, ar jie stovi pačiame žodžio gale arba tik pabaigoje, nors tvirtinti tai, pasirėmus išimtinai p. Pogodino tekstais, iš tikrųjų nėra jokio pagrindo. Antra vertus, reikia atsiminti, kad prieš trumpąjį *ė* tokiais atvejais turi eiti beveik kietas ar mažai minkštinamas priebalsis. Kad priebalsinis garsas prieš tokius *ė* (iš bendraliet. *i*) žemaičių mažai minkštinamas, matyti jau iš to, jog knygose, rašytose žemaičių tarme (pvz., Stanevičiaus), trumpasis lietuvių *i* po priebalsio paprastai reiškiamas ženklu *y*, kuris tokiais atvejais vartojamas kaip lenkų *y* žodžiuose dym, myto, ryba, kur *d*, *m*, *r*, kaip žinome, — kietieji priebalsiai. Jeigu priimtume šį spėjimą dėl lietuvių *i* ir *u* tarimo Žarėnuose, tai, šiaip ar taip, būtų galima tvirtinti, kad žodžiai: leñkti ir liñkti, vérti ir vírti ir kt. tariami ten nevienodai (verti, tekti, mesti ir t. t. priebalsis prieš atvirąjį *e* žemaičių tariamas gana minkštai).

§2. Žarėnų šnektoje, kaip ir apskritai žemaičiuose, nekirčiuoti ilgieji balsiai linksnių galūnėse, taip pat asmenuojamųjų formų galūnėse turi sutrumpėti, t. y. ė ir ę turi tokiais atvejais pavirsti *e*, ū, ų — *u*, y, į — *i*, ą — *a* (po minkštųjų priebalsių — *e*), *o* po kietųjų priebalsių — *a*, o po *j* ir minkštųjų priebalsių — *e*[2]. Tad čia, Žarėnų šnektoje, būtų galimos, matyt, šios formos: ronkeles iš rankelės, mergeles iš mergelės, taise iš taisė, egle iš eglę, drobeliu iš drobelių, širdi iš širdį, biera žirgeli iš bėrą žirgelį, *y* (=ī) rūtu darža iš į rūtų daržą[3], vyra iš vyro, ryta iš ryto, šuoka iš šoko, sietas iš sėtos, bruole iš brolio, arkle iš arklio, krauje iš kraujo ir kt. Bet p. Pogodinas kažkodėl visai neužsimena apie tokius sutrumpinimus šioje šnektoje, o tiesioginių nuorodų dėl to

[2] Kai kuriose žemaičių šnektose bet kuris galūninis *e*, kilęs iš ilgojo balsio, pereina į *ė* ir net į *i*. Todėl lietuvių: kirvio, arklio, egles gali atitikti žemaičių: kirve, arkle, egles; kirvė, arklė, eglės; kirvi, arkli, eglis.

[3] Tekste yra darža: matyt, korektūros klaida. — *A. P.*

jo pateiktuose tekstuose nėra. Juk negali tokių sutrumpinimų naudai kalbėti šios rūšies formos: nu raseliu, nu ašareliu, na sesio rutelių (= nuo raselių, nuo ašarėlių, nesėsiu rūtelių), kur leisio berą žirgelį (= kur leisiu bėrą žirgelį), ėje nedelios ryta (= ėjo nedėlios rytą), katras turtu tor daugybę, iš tos eglis, mergiales, rutelias (= katras turtų tur daugybę, iš tos eglės, mergelės, rūtelės), arkle, žinoji (= arklio, žinojo) ir kiti. Antra vertus, lieka nepaaiškintas dar vienas klausimas: ar šiuose nekirčiuojamuose skiemenyse ir trumpieji *į* ir *ų* pereina iš *į*, *y*, *ū* ir *ų* į trumpuosius *e* ir *o* arba šiuo atveju reikia juos skaityti kaip *i* ir *u*? Jeigu su tik ką pateiktais ir kitais panašiais į juos ir skaičiumi viršų turinčiais tekstuose pavyzdžiais sugretinsime labai retas, prilygstančias tik kaip išimtis, formas: dantes byra (= dantys byra arba teisingiau dantįs bįra), išausio drobelo (= išausiu drobelių), tai bus galima numanyti, kad ir šiais atvejais *i* ir *u* Žarėnų šnektoje pavirsta trumpaisiais *e* ir *o* (tikriau ë ir ö), nors, primenu, tiesioginių nurodymų išspręsti šį klausimą p. Pogodinas, deja, vėlgi neduoda.

§3. Nekirčiuojamuose galūnių skiemenyse balsiai *ė* ir *o*, kaip iš dalies matyti iš anksčiau pateiktų pavyzdžių, p. Pogodino tekstuose žymimi taip, kad darosi visiškai sunku susigaudyti, kaip iš tikrųjų jie tariami Žarėnų šnektoje: lietuvių aukštaičių *ė* čia žymimas kaip *a* su suminkštintu prieš jį einančiu priebalsiu (rutelias, nom. pl.), kaip *e* (širdele, nom. sing.) ir kaip *i* (iš eglis), o lietuvių aukštaičių *o* po *j* ir minkštųjų priebalsių kaip *e* (pradėje, migele, paukšte, arkle = pradėjo, miegelio, paukščio, arklio) ir kaip *i* (pradėji, žinoji, arkli, brongis = pradėjo, žinójo, árklio, brángios). Jei sutiksime, kad šalia su arkle (= arklio), bronges (= brángios), egles (= eglės), žinoje (= žinojo) tikrai galimi čia ir arkli, brongis, eglis, žinoji, tai reikės pripažinti, kad šioje šnektoje esama polinkio nekirčiuojamuose galūnių skiemenyse keisti žemaičių *e* (iš *o* ir *ė*) į *i*. Jeigu prisiminsime tai, ką p. Pogodinas kalba dėl lietuvių *i* tarimo Žarėnuose (§1), tada Žarėnų šnektai gauname gana keistą fonetikos dėsnį, tada tenka nuspręsti, kad

žemaičių *e* tam tikroje padėtyje Žarėnų šnektoje virsta į *i*, o bet kuris lietuvių *i* — į *e*. Iš tikrųjų keista tas, kad tenka pripažinti esant vienoje ir toje pačioje šnektoje du vieną antrą neigiančius dėsnius: *e* gali būti tariamas kaip *i*, o *i* — kaip *e*! To maža, jeigu p. Pogodinas vienai ir tai pačiai Žarėnų šnektai priima formas arkle ir arkli, egles ir eglis, tai eo ipso jis turi priimti dar ir trečią, vidurinį, arba pereinamąjį, galūnės balsio tarimą, t. y. turi priimti ir formas arklė, eglės (su trumpu uždaru *e*). Tad Žarėnų šnekta gauna jau šias formas: arkle, bronges, egles, žinoje; arklė, brongės, eglės, žinojė, arkli, brongis, eglis, žinoji. Bet kad visos šios formos galėtų sugyventi vienaime Šilų kaime, tai, pasakysiu, šiaip ar taip vargu ar tikėtina.

Iš visų šių prieštaravimų išeitis bus galima tik manant, kad žemaičių *e* nekirčiuojamuose galūnių skiemenyse tariamas Šilų km. ne kaip *e* arba *i*, o kaip ë, ir kad šis ë šiuo atveju sutampa su tuo trumpuoju uždaru *e*, kurį mes spėjome Žarėnų šnektoje aukštaičių balsiui *i*. Taigi, jeigu remsimės išimtinai tik iš p. Pogodino tekstų išrinktais duomenimis, tai turėsime nustatyti tarmei tokias formas: palëka, vësa, këta (= paliko, visą, kitą), arklë, brongës, eglës, žinojë (arklio, brongios, eglės, žinojo). Jeigu sutiksime su šia išvada ir turėsime galvoj, jog aukštaičių balsį *i* atitinka Žarėnų šnektoje trumpasis uždaras *e*, esąs apytikriai tarp *i* ir atviro *e*, tai vėlgi reikės pripažinti, kad ir aukštaičių *u* tariamas šioje šnektoje kaip trumpasis uždaras *o*, užimąs vidurį tarp *u* ir atviro *o*: lietuvių kalbos šnektose balsiai *i* ir *u* turi ypatybės kisti viena ir ta pačia kryptimi, pvz., jeigu balsis *i* kurioje šnektoje tariamas ypač atviras ir artėja prie *e*, tai ir balsis *u* toje pačioje šnektoje darosi visai atviras ir tarimu artėja prie *o*.

§4. Aukštaičių balsiai *ė* ir *o*, kiek mums žinoma, žodžių viduryje tariami žemaičių šnektose kaip *ie* ir *uo* (su *e* ir *o* uždarais) ir pradžioje kaip *jie* ir *vuo*: aukšt. pėda, gėda, sėti, dėti, stogas, doras, ėdu, oras, ožys žemaitiškai tariami kaip: pieda, gieda, sieti, dieti (arba siete, diete ir sietë, dietë); stuogs, duors, jiedu, vuors, vuožys. Kad Žarėnuose taip būtų tariami aukštaičių *ė* ir *o*, p. Pogodinas kažin kodėl vi-

sai nekalba, o žymėdamas šiuos aukštaičių kalbos balsius, vartoja Žarėnų tekstuose išimtinai *ė* (*je*) ir *o* (*vo*); dėl to patiklus skaitytojas gali pamanyti, kad ir Žarėnuose, žemaičių vietovėje, šiuos aukštaičių monoftongus atitinka ne diftongai *ie* ir *uo*, kaip tas esti kitų žemaičių, o tokie pat *ė* ir *o*, kokius mes pažįstame iš aukštaičių šnektų.

§5. Tekstuose, surinktuose p. Pogodino tuose pačiuose Šiluose, pasitaiko formų: kun, ož ton, ontrą, untrasis, mon, mona, ons, unt žemes, į muni. Vietoj junginių *un* ir *on*, aišku, galimas vienas: arba *on*, arba *un*, arba kažkas vidurinis tarp *on* ir *un*. Mes manytume esant paskutinį atvejį ir teikiame prieš *n* šiuose ir panašiuose žodžiuose trumpąjį uždarą *o*, t. y. ö.

§6. Pirmose dviejose pasakose, užrašytose Šilų kaime, duodamos Žarėnų šnektos formos – graušo, douso (= graušiu arba griaušiu, duosiu), kur *š* ir *s* reikia tarti kaip kietuosius *š* ir *s*. Tuo tarpu tose pačiose pasakose pasitaiko ir formų su jotacija, kaip antai eisio, gausio, dousio, pasakysio (= eisiu, gausiu, duosiu, pasakysiu); tuo tarpu visuose kituose Žarėnų tekstuose būsimojo laiko formas randame beveik išimtinai su jotacija prieš galinius *o* (leisio, nasesio ir t. t. = leisiu, nesėsiu). Toks p. Pogodino elgimasis su šia šnektos fonetikos ypatybe, aišku, labai maža paaiškina klausimą, ar čia esama ar nesama jotacijos fakto. Puslapyje 117. p. Pogodinas mano esant dėsningą Žarėnų šnektai formą kaip douso, bet tekstai nepatvirtina šios nuorodos. Antra vertus, mums žinoma, kad žemaičiai turi formas degsiu ir degsu, vesiu ir vesu. Tad klausimas, kaip skamba šios formos Žarėnų šnektoje, laikytinas kol kas atviru.

§7. Puslapyje 234 duotos dvi vns. naudininko formos – velniuj ir ponaičiuj. Daugiau *a* ir *ja* kamieno naud. formų, rodosi, Žarėnų tekstuose nepasitaiko. Reikia pažymėti, kad naud. formos su *ui* žemaičių šnektose apskritai negalimos. Tad reikia nekreipti dėmesio į ponaičiuj, velniuj ir laikyti tikrai esančiomis aprašomojoje tarmėje tik naud. formas kaip deivou, arkliou – formas, pateiktas linksniavimo pavyzdžiuose (p. 118) ir galimas žemaičių tarmėje.

§8. Iki šiol mes apsistojom išimtinai prie dialektinių ypatybių, kurios randamos tekstuose, užrašytuose Žarėnų miestelio apylinkėse. Mes matėm, p. Pogodinas, nustatydamas tam tikras jų ypatybes, dėl šiokių ar tokių priežasčių buvo nelabai tikslus. Ne daugiau tikslumo mes randame ir ten, kur p. Pogodinas aprašo kitų šnektų fonetikos dalykus. Kad per daug neišplėsčiau, kaip p. Pogodinas pažiūrėjo į tas šnektas, pateiksiu tik kelias formas, turinčias apibūdinti Laukuvos parapijos kalbą: *arge a*na pareitu ir *arga e*na pareitu (= argi ana arba ji pareitų, 1-oje dainoje, p. 240), auga so*d*ne žale lapa (= augo sodne arba sode žali lapai) ir po žalįjį so*d*inelį (2-joje d.), raudonas uge*lis* (= raudonos uogelės) ir matuše*les* pažadeta (= *m-ės* p., 2-joje d.), mona ir muna (3-joje d.), veje*li* žaliava (= vejelė žaliavo) ir smilte*les* dulkėjė (3-joje d.), terp gelžin*ų* lun*ku* ir terp gelžin*un* lun*kun* (p. 244) ir kt. Šie ir kiti panašūs atskirų šnektų fonetikos ypatybių žymėjimai dažnai yra kilę, aišku, dėl paties p. Pogodino neapsižiūrėjimo ir galbūt spaudos klaidų. Šiaip ar taip, radę viename ir tame pačiame tekste formas: volunge*li* ir volunge*lė* (vard. p. 245), ten b*a*buti (= ten bebūti) ir neb*i*bade (= nebebaidė, 4-oji pasaka p. 252–253), *ne* noro ir *na*bėra (= nenoriu ir nebėra, 4 pas. p. 254), *na* sogaute ir *ne* mesk (= nesugauti ir nemesk, 3 pas. p. 254), turime teisės manyti, kad, šiaip ar taip, dalis iš šių vienas antram prieštaraujančių parašymų yra kilę ne dėl šnektų ypatybių, o tiesiog dėl neapsižiūrėjimo, apsirikimų, spaudos ir kitų klaidų. Beje, tų klaidų p. Pogodino tekstuose tiek daug, kad jos iš tikrųjų neleidžia daryti iš jo surinktos medžiagos šiokių ar tokių fonetikos pobūdžio išvadų.

§9. Balsių ilgis beveik niekur p. Pogodino surinktuose tekstuose nenurodomas, o kirtis niekur nežymimas. Toji aplinkybė kartu su anksčiau nurodytu žemaičių šnektų garsų netiksliu žymėjimu ir daugybe visokių paklaidų verčia mus žiūrėti į šiuos tekstus bent jau labai atsargiai. Laikantis tokio požiūrio į tekstų reikšmę žemaičių tarmės fonetikos ir morfologijos ypatybėms apibūdinti, mums nekyla mintis menkinti šių tekstų reikš-

mę tiems, kurie ieškos juose medžiagos, kad išsiaiškintų žemaičių šnektų sintaksės dalykus. Tuo atžvilgiu p. Pogodino surinktoji medžiaga gali duoti ir duoda daug svarbių duomenų, tuo labiau, kad klaidos, iškraipančios žodžių gramatikos formas, visiškai retos ir palyginti labai nežymios. Prie tokių klaidų mes skiriame, pvz., šias vietas: rytą metą sjunte (p. 253)[1] vietoj ryta (genit.) meta (accus.) siunte (= ryto metą siunte, plg. ryto metas = rytmetys); saule unt dungaus kraitela kloti, švejsus meneselis dalelę doute, šveisa žvaizdele vajneka pinte (p. 251) – tikriausiai vietoj s. unt d. kraiteliou arba kraiteliū (naud.) kloti, šv. m. dalele(i) (naud.) douti, šv. žv. vainekou arba vainekū (naud.) pinte. Paskutiniame pavyzdyje vartojamas naudininkas bendras, rodosi, visoms lietuvių kalbos šnektoms; antra vertus, visos dainos, užrašytos p. Pogodino, mus stebina tuo, kad viename ir tame pačiame pavyzdyje vartojami skirtingi linksniai (gal. ir kilm.), turį vieną ir tą pačią reikšmę; jeigu šiame pavyzdyje galininko linksnis gali būti motyvuojamas, jog priklauso nuo greta stovinčio doute, tai vartojimas kartu dar kito linksnio ta pačia reikšme, šiaip ar taip, nesuprantamas.

§10. Žemaičių tekstai, užrašyti p. Pogodino, tuo pavidalu, kaip jie išspausdinti, gali patenkinti ir etnografą, kuris studijuoja liaudies kūrybos paminklus jų turinio atžvilgiu, nes paminklų vertimas į rusų kalbą apskritai patenkinamas. Nors viena kita vieta išversta neteisingai, užtat bendroji kiekvienos pasakos ir kiekvienos liaudies dainos mintis perduota visiškai teisingai. Toliau siūlome padaryti kelias pataisas, kad būtų galima ištaisyti mūsų pastebėtus netikslumus, atsiradusius perteikiant kai kurias lietuviško teksto detales.

Puslapyje 234 žodžiai: ir ronds nėka ne liub nušaute išversti netiksliai: „но никогда, кажется, ничего не застреливал“. Forma ronds rodosi abejotina, o reikšmė „кажется“ šiuo atveju pasakotojo lūpose visai nesuprantama. Žemaičių galima forma rondas (= randas), bet ji vartojama reikšme „делается, случается, происходит“, kas tačiau šiai vietai

netinka. Ar nebus čia: ir ons etc..., kas reikštų „и он ничего не застреливал“[4]?

Puslapyje 235 eilutė: katras redas, tasaj pliuškis išversta ne visai tiksliai: „кто наряжается, тот сумасшедший“. Pliuškis reiškia žmogų, kuris mėgsta tik išorinę pusę, pvz., papuošalus, ir apskritai lengvabūdišką, nerimtą, nesivadovaujantį savo poelgiuose sveiku protu, pasak Kuršaičio, ein alberner Mensch.

Puslapyje 236 eilutė: vo ne teksi, kad tylesi išversta netiksliai: „но не получишь, если будешь молчать“. Čia vo ne teksi = o netiksi, o neįtiksi ir reiškia: „но не будешь нравиться, не угодишь“.

Puslapyje 237 žodžiai: kap riak durales daryte, sverna raktelius valdyte išversta: „как нужно двери отворять, овладеть ключами от свирни“. Valdyti ką reiškia „справляться, обходиться с ч. н.: plg. 1. dainose valdyti laivelį reikšme „обходиться (plaukiant) с лодкою, направлять лодку, править лодкою“. Čia turi būti: „обходиться с ключиками“.

Ten pat žodžiai: už paselninką eit ne norėje išversti netiksliai: „за поселянина идти не хотели“. Pasėlys iš tikrųjų reiškia „посев“, tai, ką samdinys sėjasi šeimininko lauke kaip dalį ar vietoj atlyginimo (Panevėžio apskr. = bandà); iš čia pasėlininkas (plg. Kuršaičio žodyną) reiškia samdinį, gaunantį atlyginimą ne pinigais, o pasėliu (Panevėžio apskr. šį žodį atitinka bandinỹk s = bandinykas arba bandininkas). Čia reikia versti: „за батрака идти не хотели“.

Puslapyje 239 žodžiai: iš ontra ragele arkli posnagą išversti: „за другой рог (добыла себе) лошадиную подкову“. Turi būti: „лошадиное копыто“ (plg. Kuršaičio žodyną).

Ten pat patarlė: del geros potros blogs pilvs te sprokst išversta netiksliai: „для хорошей пищи хоть лопни дурное брюхо“. Turi būti: „от хорошей путры только

[4] Puslapyje 233 vietoj kun mes če varksma (чего мы сдесь будем плакать) veikiausiai turi būti kun mes če vargsma (=sk. vařksma, чего мы сдеь будем бедствовать).

дурное брюхо лопается, только дурное брюхо хорошей путры не переносит“.

Puslapyje 242 žodžiai: sutink varlelę šukujenčią išversti: „встречает квакающую лягушечку“. Šukujenčią čia = šukujenče arba šokujenče (aukštaičių šokuójančią arba šuókuojančią) ir reiškia „подпрыгивающую“. Šokuóti, vietomis šuókuoti = передвигаться с места на место небольшими прыжками“ (sakoma apie varlę, supančiotą arklį ir pan.).

Puslapyje 244 žodžiai: storokis duti jaj į ausį, vo kap sudusi į ausį, ty nubers lunkai išversti visiškai neteisingai: „постарайся дунуть ей в ухо и, как дунешь в ухо, то осыпятся листья“. Dūti ir sudūti (= duoti ir suduoti) čia, kaip ir visur, reiškia „дать“. Kad duti negali būti paskolinta, kaip aiškina p. Pogodinas, iš rusų kalbos „дуть“, rodo pats šio žodžio sugretinimas su sudūti. Rusų kalbos „дуть“ aukštaičiai ir žemaičiai verčia savo žodžiu pūsti. Pasakymai duoti į ausį, per ausį (= дать в ухо) ir gauti per ausį, į ausį (= получить в ухо, получить пощечину) vartojami visoje Lietuvoje; šia reikšme tie pasakymai (duoti, suduoti į ausį) vartojami ir toje vietoje. Lunkas čia atitinka aukštaičių lañkas ir reiškia „обруч“ (reikia skirti nuo lúnkas = лыко). Tad nubers lunkaj (= nubirs lankai) reiškia „спадут, слетят обручи“.

Puslapyje 250 žodžiai: jis pasetise į žardyną ton vervę etc. (= jis pasitiesė į žardieną tą virvę) išversti neteisingai: он растянул у жердей ту веревку“. Liet žařdis (žemaitiškai taip pat žardỹs) reiškia aptvertą, tiesiog prie sodybos prieinančią vietą, skiriamą paprastai tam, ką vokiečiai vadina „Rossgarten“. Kai kuriose Lietuvos vietose nedirbamoji sodybos dalis, esanti šalia klojimo, vadinasi klúonas (гумно = klojimas, klojimai), kitose vietose tokia vieta vadinasi kluoníenà (гумно – kluonas). Žemaičių žardyna (= žardienà) šalia žardis, matyt, sutinka su aukštaičių kluoniena šalia kluonas ir reiškia nedirbamą vietą, tiesiogiai prieinančią prie sodybos ir skiriamą paprastai Ross garten'ui

įtaisyti. Dėl žardis ir žardyna žr. taip pat Kuršaičio žodyną. Nurodytą vietą derėtų išversti apytikriai taip: „он растянул веревку на приусадебном лугу“. Kartis žemaitiškai ir aukštaitiškai vadinasi kártis, kartelė.

* * *

Naudojuos patogia proga dar pasakyti savo abejonei dėl vienos pastabos, priklausančios p. Pogodino plunksnai. Savo straipsnelyje „Keli žodžiai apie kuršius“ („Živ. st.“, 1893 m., p. 571–572) p. Pogodinas stengiasi įrodyti, kad šiaurės vakarų lžemaičiai sudaro atskirą lietuvių genties šaką, kuri, viena, asimiliavosi su dabartiniais lietuviais, o antra vertus, – su Kuršo atviais. Norėdamas įrodyti šį teiginį, p. Pogodinas, be kita ko, pateikia kelis žodžius, jo paimtus iš tos „atskiros lietuvių genties“ kalbos, ir gretina juos su atitinkamais latvių žodžiais. Toje pastaboje, be kita ko, pasakyta štai kas: „Palangos dainoje Užvajavoje Ringos mesteli ir iškapoje dedi vaiskeli (žr. „Živ. St.“, 1893 m., p. 524) žodis iškapoje geriau paaiškėja iš latvių iskopt (in Ordnung bringen) negu iš lietuvių kapoti (колоть дрова), ir toliau „Daukanto kūriniai lengviau skaityti su latvišku negu su lietuvišku žodynu“. Visi šie teigimai pagrįsti pernelyg paviršutiniška pažintimi su lietuvių ir latvių kalbų faktais ir gali sukelti tik painiavą žmonėms, aklai tikintiems spausdintu žodžiu: Reikalas tas, kad liet. kapóti (lat. kapāt reiškia ne „колоть дрова“ (malkas kapóti, malkas kirsti), o apskritai „разрубать, рассекать (что-нибудь) на мелкие части: рубить, сечь“. Įrankį, kuriuo kapoja į dalis tam tikrus daiktus, lietuviai vadina kaplỹs (lat. kaplis); tiek kaplỹs, tiek kapóti (iškapoti, sukapoti etc.) žinomi visoje Lietuvoje ir neturi nieko bendra su lat. kopt ar iskopt. Latvių kopt, iskopt (su *o=ua*, liet. *uo*) ir lietuvių kalboje atitinka kuõpti ir iškuõpti. Man žinomi tokie šių lietuviškų žodžių vartojimo atvejai, kurie kiek skiriasi nuo jų vartojimo latvių kalboje: kuõpti ãvilį, griõvį, klojìmą = подчищать улей, ров, гумно, выбрасывая из них все не нужное или загрязняющее их; kuopti triobą = выметать грязь из избы, очищая или

приводя ее в порядок; bites kuopti = подчищать улей (весною и осенью), или брать мед из улья и подчищать при этом улей (Panev. apskr.); iškuopti iš avilio, iš lovio nereikalingus daiktus (Panev. ir Naumiesčio apskr.) = устранить из улья или корыта все не нужное, привести их в должный порядок. Tokios veiksmažodžio kuopti reikšmės visiškai netinka pateiktai iš Palangos dainos vietai, kuri iš tikrųjų reiškia: „завоевали город Ригу и изрубили (перебили саблями, не огнестрельным оружием) большое войско"; p. Pogodinas pateikė visai netinkamą tai vietai vertimą: „завоевали город Ригу и выстроили большое войско"! Tuo tarpu teigimas, kad Daukanto kūrinius lengviau skaityti su latvišku žodynu negu su lietuvišku, taip pat neišlaiko nė jokios kritikos. Kad paneigtume tokį požiūrį į lietuvių rašytojo Daukanto kūrinių kalbą, užtenka atskleisti bet kurį jo kūrinį ir mėginti perskaityti nors kelis puslapius su latvišku žodynu. Po tokio bandymo pasirodytų štai kas: 1) kiekvienas, kuris sumanytų skaityti Daukantą su latvišku žodynu, iš pirmo bandymo pamatytų, kad suklydęs pasiėmė ne tą žodyną arba ne tą Daukantą... 2) Daukantas, norėdamas išsiversti savo kūriniuose be žodžių, pasiskolintų iš rusų ir lenkų kalbų, pasiėmė kelis žodžius ir posakius, be kita ko, iš latvių kalbos; 3) pati Daukanto kalbos sandara, visa žodžių medžiaga, taip pat jo kalbos fonetika ir morfologija apskritai ta pati, kaip ir kūriniuose kitų autorių, rašiusių žemaitiškai; ir 4) Daukantą ne visai lengva būtų skaityti net su mūsų turimais lietuviškais žodynais, bet tai dėl to, kad iki šiol, deja, nėra gero ir pilno lietuviško žodyno. Prie to būtų galima pridurti, kad latvių kalbos žodžius, pasitaikančius pačioje Daukanto šnektoje, toje šnektoje, kuri tapo jo kūrinių kalbos pamatu, galima rasti ir visose kitose Lietuvos vietose, esančiose Pakuršėje. Taigi, man rodos, kad nei minėtas žodis iškapoti, nei Daukanto kūrinių kalba neparemia tos teorijos, pagal kurią šiaurės vakarų žemaičiai galį būti atskira lietuvių gentis, kadaise susiliejusi su dabartiniais lietuviais ir Kuršo latviais.

Mintaujos m., 1895 m. gruodžio 9 *J. Jablonskis*

[Живая старина. 1896. Вып. I, 6-й год. С. 123–129]

LIETUVIŠKAI–LATVIŠKAI–LENKIŠKAI–RUSIŠKAS ŽODYNAS, SUDARYTAS KUN. MYK. MIEŽINIO. TILŽĖ, 1894 *M.,* 292 *p.*

Frydricho Kuršaičio lietuvių–vokiečių žodynas (Littauisch-deutsches Wörterbuch von Friedrich Kurschat. Halle, 1883) šiuo metu laikomas geriausiu lietuvių kalbos žodynu, yra, kaip žinoma, labai nepilnas. Į jį pateko daugiausia tik tie žodžiai, kuriuos jo sudarytojas, Fr. Kuršaitis, buvo girdėjęs savo gimtinėje, Prūsų Lietuvoje. Šitas žodynas laikomas geriausiu kaip tik todėl, kad Fr. Kuršaitis jame atskiria žodžius, jo paties girdėtus, nuo žodžių, kuriuos jis rado tik kituose lietuvių–vokiečių žodynuose arba lietuvių spaudos veikaluose; be to, lietuvių kalbos garsus jis perduoda gana tiksliai, visur žymėdamas balsių kiekybę (ilgumą ir trumpumą) ir visas tris lietuvių kirčio rūšis. Šitos žodyno ypatybės tokios svarbios, kad jos visiškai kompensuoja ir kuriuos ne kuriuos, be kita ko, nežymius, trūkumus, pavyzdžiui, retkarčiais pasitaikantį garsų *ė* ir *ie*, *o* ir *uo* maišymą. (Šitų garsų maišymas matyti tokiuose, pvz., žodžiuose: miėsa, biėda, luokys, lobas vietoj vienintelių teisingų Kuršaičio tarmėje: mėsa, bėda, lokys, luobas).

Turint galvoje minėtus Kuršaičio žodyno gerumus, reikia tiktai apgailestauti, kad jo sudarytojas buvo mažai susipažinęs su ta leksikos medžiaga, kurios gali duoti Rusų Lietuvos tarmės. Dėl šito galima apgailestauti tuo labiau, jog, viena, Kuršaitis, matyt, turėjo gerą ausį, pagaunančią gyvosios kalbos garsų ypatybes. O antra, ir pati Rusų Lietuvos kalba, tokia turtinga leksikos požiūriu, iki šiol ištirta palyginti mažai, bent jau kur kas mažiau negu jos tarmė Prūsuose.

Taigi šiuo metu, lietuvių kalbos tyrėjo požiūriu, reikėtų pripažinti visiškai laiku pasirodant kiekvieną rimtą darbą, einantį Rusų Lietuvos žodžių rinkiniu. Tiktai toks darbas, aišku, dalykas nelengvas ir vargu ar gali būti visai sėkmingai atliktas vieno, kad ir kompetetingo, žmogaus. Šiuo atveju atskiri žmonės, kurie imasi tokio darbo, gali pateikti, labai stengdamiesi, tik

daugmaž vertingos medžiagos būsimiems „pilno lietuvių kalbos žodyno“ sudarytojams. Štai kodėl dar pasirodančius ir galinčius greitai pasirodyti lietuvių žodynus reikia vertinti visų pirma kaip medžiagą būsimam „pilnam“ žodynui. Kad ir kokios būtų nuomonės pats autorius apie savo darbą, mes a priori galim pripažinti, kad jo žodynas nepasižymės pilnumu, ir todėl kol kas pasielgsime visiškai teisingai, nereikalaudami iš žodyno nepasiekiamo šiuo metu pilnumo. Užteks iš autoriaus, jei jo surinktoji medžiaga bus mokamai užrašyta ir pakankamai tiksliai išversta, o pilnumo reikalausime tik tiek, kiek jo įmanoma šiuo metu.

Dabar pažiūrėsime, kiek patenkina šituos kuklius reikalavimus kun. Miežinio žodynas, kuriam trumpai apibūdinti ir skirtas šis straipsnelis.

Apibūdinamojo žodyno autorius – miręs katalikų dvasininkas, gyvenęs įvairiose Kauno gubernijos parapijose, daugiausia tokiuose kaimuose, kurie yra Kuršo pasienyje, vietovėse, gyvenamose latvių. Sudarydamas savo žodyną, Miežinis neįdėjo į jį visų žodžių, randamų ankstesniųjų lietuviškų žodynų sudarytojų darbuose; jis dėjo į žodyną, matyt, tiktai tą, ką pats buvo girdėjęs Kauno gubernijoje arba būdavo radęs atsitiktinai pakliuvusiose jam knygose. Iš to, kad nagrinėjamame žodyne nėra daug žodžių, kurie yra Kuršaičio arba Neselmano žodynuose ir taip pat dažnai pasitaiko Kauno gubernijoje, galima spręsti, jog Miežinis buvo visiškai nesusipažinęs su savo pirmtakų darbais; priešingu atveju Kuršaičio ir Neselmano žodynai bent būtų jam priminę, kad Kauno gubernijoje esama tų žodžių, kuriuos jis, Miežinis, kažkodėl išleido iš akių. Be to, kalbamojo žodyno sudarytojas į savo darbą neįtraukė ir visos tos medžiagos, kurios gali duoti rinkėjui M. Daukšos, M. Valančiaus, S. Daukanto kūriniai, taip pat Kauno gubernijoje surinktos ir jau išleistos lietuvių dainos, pasakos, patarlės, mįslės; šiaip ar taip, labai daug gana paprastų ir daugiau ar mažiau retų žodžių, pasitaikančių šituose lietuvių liaudies kūrybos paminkluose ir šių lietuvių autorių kūriniuose, Miežinio žodyne liko visiškai nepaaiškintų. Į mūsų kalbamąjį žodyną nepateko ir tokie visiems prieinami lietuvių žo-

dyno dalykai, kaip žodžiai, užrašyti Kauno gubernijoje ir paskelbti leidinyje „Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft“ bei atskiruose tyrinėjimuose, pvz., E. Volterio išleistame M. Daukšos lietuviškame katekizme. Kad Miežinio žodyne visa tai išleista iš akių, tuo lengvai gali įsitikinti kiekvienas, kuris pabandys su šiuo žodynu perskaityti, pavyzdžiui, bent liaudies dainas, surinktas Stanevičiaus arba Daukanto, tas lengvai pastebės, kad šis žodynas minėtam tikslui galės ne ypačiai smarkiai pasitarnauti.

Apie kalbamojo žodyno autoriaus pažintį su lietuvių kalbą tyrinėjančios filologijos disciplinos duomenimis negali būti kokios kalbos; Miežinis šito mokslo, matyt, visiškai nepripažįsta. To dar maža: su latvių, lenkų ir rusų kalbomis, į kurias išversti žodyne lietuvių kalbos žodžiai, kalbamojo darbo sudarytojas buvo pažįstamas labai jau paviršutiniškai. Latvių kalbą jis mokėjo, matyt, ne geriau už lietuvį prastuolį, gyvenantį kur nors Kuršo pasienyje ir turintį dažnai reikalų su latviais, o lenkų ir rusų kalbų pramoko tik tiek, kiek moka jų tie lietuviai, kurie girdi šitas kalbas iš sulenkėjusios savo brolijos ir rusų uriadnikų.

Visos minėtos aplinkybės, aišku, turėjo lemte nulemti visą Miežinio darbą. Tačiau, kad mūsų samprotavimai apie šitą darbą nesirodytų skaitytojui išlaužti iš piršto, niekuo nemotyvuoti, einu prie pačių faktų, kurių daugybę randame kalbamajame žodyne.

Įrodinėti, kad Miežinio žodyne praleista daugybė pačių paprastųjų žodžių, manau esant nereikalinga. Tai bus suprantama savaime, jeigu turėsime galvoj, kad į žodyną pateko iš viso apie 15 000 lietuviškų žodžių. Šis į Miežinio žodyną įėjusių žodžių skaičius, tiesą sakant, net pernelyg didelis; jis kur kas didesnis, ką iš tikrųjų duoda žodynas. Mat šitame žodyne neretai laikomi atskirais žodžiais ir tokios formos, kurios kalboje kyla tiesiog iš joje esančių žinomų ir lengvai iš jų padaromos; šiuo atveju aš turiu galvoje tokias „žodžių formas“, kurių kituose žodynuose, pvz., akademiniame rusų, neįprasta laikyti atskirais žodžiais. Tad iš Miežinio žodyno reikėtų išbraukti jo laikomus „atskirais žodžiais“ dalykus: 1) visus dalyvius (plg. gimęs šalia gimti,

apvitęs – apvytęs šalia apvysti, įpintas šalia įpinti, keptas šalia kepti ir kt.); 2) daugiskaitos skaičiaus formas prie žodyne nurodyto vienaskaitos skaičiaus (plg. darbai šalia darbas, vaikai šalia vaikas ir kt.); 3) atskirai nuo neįvardžiuotinių pateikiamas įvardžiuotines būdvardžių formas (plg. gerasis ir geras, mažasis ir mažas, šventasis ir šventas ir kt.); 4) bevardės giminės formas ir prieveiksmius, padarytus iš kokybinių būdvardžių (plg. ger-gera ir gerai šalia geras, maž--maža šalia mažas, šalta ir šaltai šalia šaltas ir kt.); 5) būdvardžių ir prieveiksmių aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio formas (plg. mažesnis, mažiausis, mažiau šalia mažas; geresnis, geriausis, geriau ir geriaus šalia geras ir t.t.). Be to, kalbamajame žodyne yra daug žodžių, kurie sudaryti paties Miežinio ir nevartojami gyvojoje lietuvių kalboje; šitie žodžiai, kaip dirbtiniai ir nevartotini, taip pat turi būti pašalinti iš žodyno. Prie šios rūšies žodžių reikėtų priskirti, pavyzdžiui, tokius: ašaruvė, beržyninis, beržotinis, brolieninis, didumeninis, eglyninis, gyvskrosena, granžalas, patvaldingas, pirmpradinis, parsekioingas, vardininko linksnio formas pusketvirtas, pusšeštas etc., rašytuva, samdinįkinis ir didelė daugybė kitų, panašių į juos. Į šį trumpą žodyną, koks yra kalbamasis Miežinio darbas, visiškai be reikalo pakliuvo ir tikriausi latvių žodžiai, vartojami išimtinai Kuršo pasienyje; prie šitų žodžių mes priskiriam, pvz., šiuos: abejodas (liet. abejopas), ada (liet. oda), jemeslis (liet. priežastis), skabas (liet. skobus, rugštus), apgerbs (liet. drabužis, drapana), pret (liet. prieš, priešais), lieciba (liet. liudinimas) ir t. t. Tad jeigu iš Miežinio žodyno pašalinsime visus šituos žodžius, tai likusius lietuviškus žodžius kartu su jų vertimu į tris kalbas bus galima sudėti į kokius 200 nedidelio formato puslapių. Įsivaizduokime, kokia nedidelė dalis lietuviškų žodžių galėjo pakliūti į tokį mažutį žodynėlį! Reikia pažymėti, kad ir pats Miežinis žinojo kur kas daugiau žodžių. Jis jų neįdėjo į savo darbą tiktai todėl, kad juos išleido iš akių arba jie, rašant žodyną, neatėjo jam į galvą. Antai šiaip ar taip galima manyti, kai žodyne nerandi tokių žodžių kaip darbštus, grožis,

kelmuotas, kvailas, lokys, purus, pustyti (dalgį)[1] arba kai randi žodyne dalyvių formas apkrikštytas, pasigėręs ir šalia jų nėra formų apkrikštyti, pasigerti. Aišku, kad čia labai daug lėmė tiesiog autoriaus, kuris ėmėsi ne savo darbo, nerūpestingumas.

Dabar pasižiūrėkim, kaip Miežinis yra vertęs patekusius į jo žodyną lietuviškus žodžius. Kalbėti apie tai, kaip versti žodžiai į latvių ir lenkų kalbas, nematau reikalo tiesiog dėl to, kad tai užimtų pernelyg daug vietos. Beje, ir nusakymas ypatybių, kurios apibūdina lietuviškų žodžių vertimą į rusų kalbą, leis skaitytojui išsiaiškinti, kiek galėjo žodyno sudarytojas naudotis kitomis kalbomis, šiuo atveju lenkų ir latvių. Čia mus visų pirma stebina visiškas autoriaus nemokėjimas rusų kalbos. Štai keli pavyzdėliai rusų kalbos, į kurią išversti lietuviški žodžiai: arkliaganis „лошадиный пастух“ (= конский пастух, конопас), apžlibti „класть в спатью“ (= ослепнуть и др.), arklininks „лошадиный барышник“ (= торговец лошадьми), atsakytojis „отказатель“ (= кто отказывает, отказывающий), atskaitymas „отсчитание“ (= отсчитывание, отчисление), apvitęs (= apvytęs) „овядший“ (= несколько завядший, неск. завянувший), branda „обилие в зерно“ (= урожай, умолот), dirsė „задница“ (= костерь, bromus secalinus), glumdyti (?) „приютивать“ (= давать приют), atgodoties (?) „припомнетить“ (?= припомнить), intė мужиного брата жена (= жена мужина брата), įavimas „вложение в обувь, ведутие“ (= надевание обуви, и др.), seseraitis, -tė „племянные дети“ (= сын или дочь сестры, племянник, -ница) ir kt. Taip menkai mokant rusų kalbą, aišku, labai sunku versti į ją lietuviškus žodžius. Bet Miežinio tas nemokėjimas, matyt, nė kiek nejaudina: jis verčia lietuviškus žodžius labai drąsiai, dažnai tam griebdamasis pirmojo pakliuvusio, dažnai visiškai netinkamo rusiško žodžio. Tada čia kartais būna tiesiog kuriozų: rusiškas vertimas nesiderina su lenkišku, o lenkiškas prieštarauja latviškam. Pateiksiu kelis būdingus pavyz-

[1] Šių žodžių vertimai į rusų kalbą čia praleidžiami. (Vert.)

džius: atližti (= atlyžti) „облегчить“, убавить“ (=смягчиться, перестать сердиться), baimingas „благочестивый“ (=боязливый), ėdrus „прожорливый, хищный“ (= прожорливый), eikvojimas „расточание, распоряжение“ (= расточение), griežlė „хохлатый жаворонок“ (= дергач, crex pratensis), kamšlis (iš tikrųjų kamšlys) „хищник“ (= iš tikrųjų набойщик; обжора), tečiaus (arba tačiaus) „лучше“ (= однако), rašytinis „перо, карандаш“ (šitas žodis – nevykęs neologizmas), reilus „головокружение“ (?=производящий головокружение), važiuotas „приехать“ (=dalyvis iš važiuoju еду), omena „память, празднование“ (=память) ir t. t. Kiek geriau išversti šitie žodžiai į latvių ir lenkų kalbas, užtat ten jie gavo reikšmes, nesutampančias su rusų kalba; kurie ne kurie iš jų, kaip atlyžti, eikvojimas, griežlė, tečiaus, omena ir į šitas kalbas išversti neteisingai.

Kaip Miežinis supranta lietuviškų žodžių vertimo tikslumą, rodo toks būdingas pavyzdys. Būdvardis geras (su trumpąja galūne) arba gerasis (su pilnąja galūne), kuris reiškia „хороший, добрый“, aukštesnysis ir aukščiausiasis šito būdvardžio laipsniai – geresnis, geriausis, taip pat iš jo padarytas daiktavardis gerumas „доброта, хорошее качество“ išversti kalbamajame žodyne taip: geras „добрый, хороший, милый, добродетельный“, gerasis „самый хороший, наилучший“, geresnis „более соответственный“, geriausis „наилучший самый наиболее подходящий“; gerumas „доброта, добродушие, благополучность, беззлобие“. Kaip mato skaitytojas, žodyno sudarytojas žodžio kišenėj neieško; tiktai gaila, kad vertimo tikslumas dėl to ne tik nelaimi, bet net nukenčia.

Taip menkai mokėdamas rusų kalbą ir visai nesuprasdamas, kaip svarbu tiksliai perduoti žodžių reikšmę, Miežinis visiškai nesugebėjo išversti lietuviškų sinoniminių žodžių, bent jau jo žodynas duoda pernelyg maža duomenų tokių žodžių reikšmėms suprasti. Kad pamatytume, kaip jis verčia šituos žodžius, paimkime du pavyzdžius. Žodžiai lupsnis, kiavalas, maukna išversti taip, kad gali pagalvoti, jog lupsnis (картофельная

шелуха) reiškia tą patį, ką kiavalas (скорлупа, особ. ореховая) arba maukna (=древесная кора, лыко). Žodžiai listens (iš tikrųjų listinas, listvinas), kupinas, lygmalys (= lygmalis, pilnas, sklidinas) rusiškai išversti taip, kad visiškai negali suprasti, ką šitie žodžiai iš tikrųjų reiškia. Prie žodžio listinas (jis, rodos, sutampa su sklidinas) nėra rusiško vertimo, ir skaitytojas siunčiamas tiesiog prie kypinas ir sklidinas; tuo tarpu kypinas išverstas „переполненный, полный" (iš tikrųjų pripildytas „su kaupu"), o sklidinas – „полный" (iš tikrųjų „полнехонький", „совершенно полный", daugiausia kalbant apie indus, pripiltus skysčio); lygmalis išverstas rusiškais žodžiais „равносторонний, соразмерно берегам", nors, tiesą sakant, šitas žodis reiškia „наполненный до краев, вровень с краями" (plg. lygus ровный ir mala край); visiškai teisingai išverstas tiktai pilnas, kuris, kaip pažymėta paties Miežinio, reiškia „полный".

Dažnai žinomas lietuviškas žodis verčiamas į rusų kalbą kokiu tinkamu arba dar dažniau netinkamu žodžiu, o vienintelis pavyzdys, aiškinąs šito žodžio vartojimą, kaip tik parodo, kad jis vartojamas kita reikšme. Du pavyzdžiai. Gauras išverstas „мохнатый человек, мохнатое растение", tuo tarpu iš pavyzdžio vilkas pavasaryje parmaino gaurus, o ne prigimimą matyti, kad gaurai (plur.) – reiškia „(мохнатая) шерсть"; žodis lipnus (arba lipšnus) išverstas rusiškai „липкий", bet iš pavyzdžių lipni kalba, lipšniai kalbėti pasirodo beturįs tas žodis ir kitą reikšmę – „приятный, милый (в обращении)". Tokių atvejų, kur žodžio vertimas nesutinka su jo reikšme, išvedama iš pavyzdžių, Miežinio žodyne labai daug.

Jeigu atkreipsime dėmesį į patį lietuvių kalbos žodžių, šiaip ar taip patekusių į žodyną, parašymą, tai pasirodys, kad Miežinis ir čia ne visai patenkina savo skaitytoją. Pavyzdžiui, jis rašo ir asa, vašas, ir granžinti, ranstas; tansrus arba grįžti. Čia randame formų grondįti, kondimas, konsnis, konklė, monta, gerinti, bet taip pat randame ranka, vanta, langas ir kt. Toks nenuoseklus lietuvių bendrinių ą, į ir an, in (junginyje su paskui einančiais priebalsiais) žymėjimas

paaiškinamas tuo, kad autorius tiesiog stokoja nuovokos ir maišo įvairias lietuvių kalbos tarmes; jeigu Miežinis, rašydamas lietuviškus žodžius, būtų paėmęs savo žodyno kalbos pamatu kurią vieną, pavyzdžiui, dabartinę rašomąją tarmę, tai cituotus žodžius jis būtų turėjęs parašyti tokia forma: ąsa, vąšas arba ąšas, grąžinti, rąstas, tąsrus, grįžti, grandinti, gramdinti (arba iš tikrųjų grándyti, grámdyti), kandimas, kąsnis, kanklės, manta, gerinti, ranka, vanta, langas. Šiuo tarpu reikia pastebėti, kad balsių *i* ir *u* ilgumas retai žymimas; dažnai *i*, laikomas žodyne ilguoju balsiu, t. y. *y*, iš tikrųjų yra trumpasis, šiaip ar taip, bet kuriuo atveju neilgas: plg. skrilis (vietoj skrylis), yrklas (vietoj irklas), piplys (vietoj pyplys), puras (vietoj pūras, saikas), suris (vietoj sūris), dumai (vietoj dūmai)[1], gyrdytas (vietoj girdytas) ir t. t. Be to, lietuvių kirtis – jis esti trijų rūšių – niekur nežymimas. Trūkstant kirčių, be to, dar nenurodant balsių ilgumo ir trumpumo ir painiojant įvairias tarmes, suprantama, darosi dar sunkiau naudotis Miežinio žodynu.

Mums lieka pažymėti dar dvi kalbamojo darbo puses, šiuo kartu jau teigiamo pobūdžio. Čia, visų pirma, turime pripažinti, kad mūsų nagrinėjamame žodyne yra ir tokių tikrai lietuviškų žodžių, kurių nepasitaiko kituose šios kalbos žodynuose: plg. gilna желна [gilnà, zool. krakė, Dryocopus martius. – *A. P.*], inte[2] (plg. lot. ectala) vyro brolio žmona (Kuršaičio žodyne des Bruders Frau), rasmė [branda. – *A.P.*] умолот [pakulà. – *A.P.*], tvermė прочность, žioklė рыло, челюсть ir t. t.; tiktai gaila, kad niekur nepažymėti šių žodžių kirčiai. Antra, Miežinio žodyne yra daug mįslių, patarlių ir visokių tikrų žmonių pasakymų. Šitos mįslės, patarlės ir kt. gali duoti daug medžiagos tam, kas tirs lietuvių liaudies kūrybos kūrinius ir lietuvių kalbos sintaksę.

---

[1] Spaustuvė, neturėdama *ū*, skliausteliuose paliko puras, suris, dumai. – *A. P.*

[2] Giminiška s. sl. ятры, r. ятров brolio žmona, plg. sesu, gen. sesers – сестры. *Red.*

Pagaliau, darydami išvadas iš visų mūsų nurodytų Miežinio *lietuvių kalbos žodyno ypatybių, turime pripažinti*, kad šitas žodynas nepatenkina pačių svarbiausių reikalavimų, net tų, kuriuos pripažįstame galimus kelti dabartiniams lietuvių kalbos žodynams: šitas žodynas, aišku, negali būti koks indėlis į filologijos mokslą, o to, kuris panorėtų naudotis juo praktikos reikalams, pvz., lietuviškiems tekstams nagrinėti, jis, kaip matėme, taip pat nepatenkins; patiems lietuviams, kurie sumanytų iš jo mokytis kitos kalbos, jis visiškai netinka, veikiau gali net juos suklaidinti. Mūsų nuomone, šitas žodynas išvydo saulės šviesą tiktai dėl netinkamai rinkusio žodžius autoriaus perdėto pasitikėjimo arba dėl kokio kito nesusipratimo. Ne kitaip šį žodyną vertina ir jaunoji lietuvių spauda (Varpas, 1894, Nr. 7).

J. Jablonskis

[Живая старина. 1896. Вып. II, 6-й год. С. 249–254]

– Vasarą, 1894 metuose, įsteigta moterų draugystė „Žiburėlis".

Draugystė šelpia: a) jaunuomenę, jieškančią mokslo, b) žmones, jau gavusius mokslą ir dirbančius savo mokslu ant literatūros dirvos ir c) mūsų laikraščius ir šeip-jau raštenybę, platinančią tarp Lietuvos žmonių apšvietimą ir tautišką sąmonę. Šitam tikslui draugystės sąnariai renka visokiais keliais nuo kitų pinigus ir patys įneša kas metai draugystės kason po penkis rublius. Pinigai, surinktiejie nuo kitų žmonių, paskiriami šelpimui žmonių ir jų raštų, o pinigai, įnešamiejie pačių sąnarių, skiriami rinkimui yvairiais keliais pašalpų.

Per šiuos 1894–1895 metus draugystėje tebuvo du sąnariu, bet baigiantis metams prisirašė dar dvi moteri T. O. ir O. D.

E.U. surinko. . . . . 56 r.
A.J.. . . . . 160 r. 20 k.

Viso labo 216 r. 20 k.

Išleista iš tų pinigų:

Duota R. A.	105 r.
– N.J.	25 r.
– T.A.	20 r.
Daug dirbusiam ant literatūros dirvos	30 r.
„Varpo“ ir „Ukininko“ redakcijai	25 r.
Iš viso	205 r.

Kasoje pasiliekti 11 r. 20 k.

[Varpas. 1896. Nr. 2. P. 27].

1904

Vertimas

BAIGIAMASIS ŽODIS

(A. Juškos žodyno I tomo antr. daliai)

A. Juškos žodyno antrosios dalies redakcija turėjo sąlygas skirtingas nuo tų, apie kurias pirmosios dalies pratarmėje kalba akad. F. Fortunatovas: dabar žodyno redaktoriaus rankose buvo visas A. Juškos rankraštis, tiek tas, kurį dar reikia spausdinti, tiek ir tas jo pluoštas, kuris pateko į šią antrąją dalį; be to, redaktoriui buvo sudarytos sąlygos patikrinti žodyno medžiagą pagal lietuvių kalbos tarmių duomenis. Tad naujoji redakcija rankraščio tekstui patikrinti naudojosi kur kas didesne kritine medžiaga, ir jau vien dėl to jos požiūris į žodyno spausdinimą galėjo būti kiek kitas. Šiame straipsnyje aš noriu trumpai aprašyti tą naująją kritinę medžiagą, pateikti tuos samprotavimus, kuriuos sukėlė man ši medžiaga, ir paaiškinti, kokių pakeitimų mano padaryta A. Juškos darbe ir apskritai kuo reiškėsi mano, kaip antrosios žodyno dalies redaktoriaus, darbas.

Ne visas žodyno rankraštis A. Juškos apdorotas vienodai. Sąsiuviniai su žodžiais, prasidedančiais raidėmis M, T, O, R, U, V, Z ir Ž, smarkiai skiriasi nuo viso kito rankraščio. Šių raidžių žodžiai išversti, kad ir ne visur, į dvi kalbas – į latvių

ir lenkų (lenkiškas vertimas duodamas visur, latviškam daugelyje vietų palikta tuščios vietos). Matyt, iš pradžių ir ketinta išleisti visą šį žodyną su vertimu į šitas dvi kalbas. Šitoje žodyno dalyje A. Juška yra palyginti maža keitęs, o žodžiuose, prasidedančiuose raidėmis O, U, V, Z ir Ž, pakeitimų beveik visai nėra; šiaip ar taip, šituos pakeitimus (dalis jų priklauso V. Juškai) lengva atskirti nuo pagrindinio teksto. Kokių nuorodų dėl vietovės, kur vartojami įtraukti į šituos sąsiuvinius žodžiai, rankraštyje visai nėra, nors tokie mėginimai šiuo atveju būtų ypač svarbūs, nes šitoji rankraščio dalis panaši į pirminę žodyno redakciją ir tokios pastabos jame būtų ypač vertingos. Veiksmažodžiai pateikiami čia vienos bendraties forma, čia bendraties forma kartu su esamojo, rečiau ir būtojo laiko forma. Tikrai žemaitiškų veiksmažodžių esamasis laikas, kur jis duodamas, rankraštyje gauna tą priebalsio suminkštinimą, kuris tam tikrais atvejais būdingas aukštaičių šnektoms, kitaip sakant – šitų veiksmažodžių esamojo laiko forma pateikiama tokiu pavidalu, kaip ji skambėtų, jeigu šitie veiksmažodžiai būtų vartojami aukštaičių tarmėje; tačiau tam tikrais atvejais šita forma padaryta, matyt, paties A. Juškos visai teorišku būdu (plg. zgurstj, *zgurdù*, zgurdaù, *žr.* išzgurʃsti; viežtjs, -ži[úo]s, -žiaùs = *aukšt.*, *ne žem.*, užsiviežiu, -žiau, *уживаюсь; отваживаюсь, не стесняюсь*). Daiktavardžiai visur pateikiami tik vardininko forma. Garsai apskritai visur perduodami taip, kaip tai aprašyta pirmosios dalies pratarmėje. Raidės *z* ir *ž* rankraštyje skiriasi labai nežymiai (raidė *ž* rašoma kaip *z*, tik jos apatinės dalies išlinkis ryškesnis), tad jas lengva supainioti. Balsė ə[1] vartojama gana neapibrėžtai: su geležinəjs, ana givůləjs varena parəjn, varpučəj (*nom. pl.*), namoləj (*домой*), gəraj, sunkəj, vigrəj (*adv.*) dirba, vartəlus, mergəles (*accus. pl.*), bernəlu*, mergəle (*instr. sing.*), tere-

* Šioje rankraščio dalyje rašoma „bernəliu“, kitose dalyse, kur vartojamos raidės l ir ł. – bernelu ir bernəlu. Nesusipratimams išvengti aš visur rašau „bernəlis, -lu, łóva łáukiu“.

[1] Apversta *e* žymima čia specifinis ženklas, kurio neturi dabartinė spaustuvė. Dėl tos pačios priežasties atsisakyta akūtinių kirčių viršum *ē*, *ö*, *j*, o tvirtapradiškai ar tvirtagališkai kirčiuotas ů pakeistas taip: [úo], [uõ]. – *A.P.*

bitj ir teriabitj, nəštj, vəžtj, žəlti, žəlù, mana nè žəla pėdos, viedru nəšens nueja, ji ejna nəšena, jo duba patəmė vidužəmė, alə (= alè, *žem.* alì)... Pateiktosios formos su ə žodyne nesudaro kokios išimties; šitoje žodyno dalyje jos, galima sakyti, kitaip nė nereiškiamos. Man rodos, A. Juška, girdėjęs garsą ə vienoje kokioje žodžio formoje (vəža, nəša, gəras, žəme), galėjo šitą garsą vartoti rašydamas ir kitas šito pat žodžio formas, kur rašyti ə jau nederėjo (nəštj, vəžtj, nəšena, gəraj; formose geležinəjs, givůləjs, varpučəj, sunkəj, vigrəj raidė ə galėjo atsirasti iš žemaičių formų — geležìnė, geležìnės, gývolė, -lės (su ilguoju ė), prie kurių prirašydamas raides j A. Juška galėjo joms suteikti tik aukštaičių formų pavidalą; formoje — mergəles, bernəlus (*acc. pl.*), mergəle, bernəlu (*instr. sing.*) raidę ə A. Juška galėjo perkelti iš tokių formų kaip *nom.* mergəlė, *acc.* bernəlį, nors galimas daiktas, kad šitų formų parašymą (mergəles, bernəlus, mergəle, bernəlu) nulėmė ir dainų kalba, kur šitos formos, skaitant posmelį, gali būti su ilgu kirčiuojamu ə (*plg.* sėjau žales rūtəles..., su kitu bernəlu). Kad rašant tam tikros reikšmės A. Juškai bus turėjęs ir apibendrinimas, matyti ir iš rankraštyje ištisai pasitaikančių tokių formų kaip vəžena, nəšena (ana vajkajs vəžena važi[úo]ja, ji eina viedrais nəšena), kur balsis *e* prieš n atsirado, matyti, iš žemaičių vyriškosios giminės vard. linksnio — vežėns, nešėns, velkėns (= vėžinas, nėšinas, veĺkinas). Manau esant verta čia pažymėti, jog žodžiai — vežens, nešens, velkens (ir kiti į juos panašūs) tose žodyno dalyse, kurios, galutinai perrašant rankraštį spaudai, gavo kiek panaujintą pavidalą, turi jau visiškai aukštaitišką formą — velkinas, vežinas, nešinas, ir su jais susipainioja net specifiniai būtojo laiko žemaičių dalyviai, padaryti iš sangrąžinių veiksmažodžių, pavyzdžiui, tokios formos kaip teĩkėns, dėjėns (žr. žodyne dėjęs, dósłus, j[uõ]kas), kurios A. Juškos žodyne turi moterišką giminę — tejkusi, tejkina (A. Juškos *vyr. gim.* tejkinas) ir dėjusi, -sis (= teĩkusis, teĩkusins, dėjusis, dėjusins, kur n prieš s atsirado, matyti, iš vyr. giminės vard. formos); su šitais dalyviais savo ruožtu susipina rašte būtojo laiko dalyviai iš nesangrąžinių dalyvių, kurie, kaip ir pirmieji, pirmykščiame rankraštyje buvo rašomi su galūnėmis

ǝns, ęns (plg. jūkęns, pasilǝjdęns, padžiuvęns). Tuose papildymuose, kurie vėliau buvo prirašyti paties A. Juškos, raidė ǝ pasitaiko apskritai kur kas rečiau (plg. prierašą – ana ejt šunimis vėdina). Tokiuose žodžiuose kaip vėlnis, vėmtj, vėngtj A. Juška rašė pirmykščiame rankraštyje paprastai e (ne ǝ), nors vėlesnės rankos ji pakeista jau parašymu ǝ.

Sudėtinis balsis „ie" (Šleicherio *ë*) perduodamas raide j tais atvejais, kada jo reiškiamas garsas vienų žemaičių tariamas kaip *ėį*, kitų – kaip ilgasis i; ten, kur žemaičiai taria jį taip pat kaip ir aukštaičiai, A. Juška rašė *ie* (plg. vjnas – *один*, mіestas – *город*). Tačiau gana dažnai raidė j rankraštyje turi ir kitą reikšmę; antai A. Juška rašo: mjls (*aukšt.* mіẽłas, *žem.* mýłs), ljtus (*aukšt.* lіėtùs, lytùs, *žem.* lytùs), prjš, prj (*aukšt.* prіẽš, prіė, *žem.* pryš, pry), zuikjna (zujkіa skura ira zujkjna; = *žem.* zuikinà, *aukšt.* zuikenà), veršjna (jis pirka veršjnòs, *cielęciny*; = veršіénos), stjgtj (stjk stogą žǝmražiu; = *aukšt.* stіégti). Antra vertus, parašymas j neretai pakeičiamas kitais (plg. žardina = *Telš.* žárdėina; uždígіau mǝdžius, jenomis... uždіẽgіau mėdzіùs, jіėnomis, іėnomis, voketís – *aukšt.* vokіėtỹs, vókіėtis, *žem.* vókytis). Vietoj sudėtinio balsio „ů" gana dažnai pasitaiko *u* (= žem. ū, òu); matyti, taip esti tais atvejais, kai koks žodis su balsiu „ů" buvo žinomas A. Juškai tik iš žemaičių šnektų. Dėl to vietoj dvibalsių *ai*, *ei* rankraštyje kai kada pasitaiko *a*, *e* (= ā, ǝ̄ iš ai, ei: sadris, aple ir aplė = *žem.* sādris, *ocoka*, aplē šalia saĩdris, aplei, apei). Dėl nosinių balsių vartojimo manau, kad reikia štai ką pažymėti: nagrinėjamoje rankraščio dalyje A. Juška rašė – įn vadįntj, vartįntj, vąndėns vą́nta, ąnt, ąns, verksmingas, vartininkas, savą̀ns (žodžiuose, prasidedančiuose raidėmis u, v, z, ž), in, ąnt, męnturis, męntałas, mėgį́nti, mėklįntj, mintj, mekǝntj, mėsingas, mėsininkas, naminininkas, manǝ̀ns, savǝ̀ns, ąns (žodžiuose iš raidės M).

Rankraštis su žodžiais, prasidedančiais raidėmis K, L, N, P, S, Š, T, turi visai kitą pavidalą. Šitoje rankraščio dalyje visai nėra latviško vertimo, lietuviški žodžiai visur išversti tik į lenkų kalbą, rusiškam vertimui palikta tuščios vietos, rankraščio popierius geresnis, raštas aiškesnis, ir visas rankraštis naujesnis. Prie

daiktavardžių, be vardininko, pažymėtas ir kilmininko linksnis, o prie veiksmažodžių, be bendraties formos, visur pažymėtas pirmasis esamojo, būtojo, o dažnai ir būsimojo laiko asmuo. Beveik visur sužymėti alfabeto tvarka surašytų žodžių kirčiai, nors pateikiamuose prie šių žodžių pavyzdžiuose jų ir čia labai maža, kitaip sakant, kirčiai pavyzdžiuose pažymimi tiktai kur ne kur, t. y. tik kai kurių žodžių. Tam tikra išimtis yra nedidelė dalis prasidedančių raide K žodžių, kurių kirčiai ir pavyzdžiuose sudėti visur, bet sudėti jau J. Juškos; šita dalis žodžių, prasidedančių raide K, išversta ir į rusų kalbą. Svarbiausias pakeitimas visoje šioje rankraščio dalyje – tai lietuviškų žodžių garsų reiškimas be j ir ie, kuriais anksčiau buvo žymimas sudėtinis balsis „i͡e“, ir jų pakeitimas vienu rašymu iė (rečiau i). Štai keli rašymo pavyzdžiai iš šitos rankraščio dalies: liėtus, liėpa, liėmů, niėkas, kamiėnas, liėpti, niauktis, in (= į), arklej (arkleĩ), aplė (aplẽ, aplei), katiėna („*skóra kocia*“ = katena, katinà), łapina (= lapenà), kiškiėna („kiškia skura“, = kiškenà; *žem.* zuikinà), paršiėna (= parša mėsà). Visur įvestos naujos raidės – ł, č, š; žodžiuose, prasidedančiuose raide *K*, sangrąžinių veiksmažodžių bendratis baigiasi -tiės (vietoj paprastai rankraštyje -tis). Pačią reikšmingiausią šios rankraščio dalies ypatybę sudaro labai dažnai nurodomos vietovės, kur užrašytas šitas žodis. Šita aplinkybė, jeigu tiktai vietovė nurodyta teisingai, tikrinant rankraščio tekstą, labai svarbi žodynui redaguoti: A. Juška tarsi pats nurodytų, kur pirmiausia reikia kreiptis norint išsiaiškinti nesuprantamą ar kelianti abejonių žodį.

Toji rankraščio dalis, kuri įėjo į šio tomo antrąją dalį, taip pat turi tam tikrų ypatybių. Sudėtiniam balsiui „i͡e“ reikšti čia vartojama raidė ë (rečiau ė, e), visur J. Juškos pakeista į iė. Daiktavardžiai duodami tik vardininko forma, o prie veiksmažodžių, kurie, sudarant formas, galėtų kelti kurių ne kurių abejonių, duodama dar ir esamojo laiko 1-ojo asmens (keliais atvejais duotas ir būtojo laiko pirmasis asmuo) forma. Kilmininko linksniai prie daiktavardžių ir trūkstamos veiksmažodžių formos pridėtos J. Juškos; jam taip pat priklauso esąs rankraštyje lietuviškų žodžių vertimas į rusų kalbą (latviško vertimo čia nebūta)

ir nustatymas, bent daugumui atvejų, kirčio vietos lietuviškuose žodžiuose, pasakytuose prie žodžių pateikiamuose pavyzdžiuose. Rankraštis su žodžiais, prasidedančiais raidėmis E, Ė, perrašytas ir išverstas į rusų kalbą V. Juškos (atitinkamos A. Juškos rankraščio dalies aš po ranka neturėjau); jis taip pat rankraštyje pakeitė ir kai kuriuos žodžius su pavyzdžiais raidei *G* (pakeistų variantų žodžiais užklijuotos atitinkamos A. Juškos rankraščio vietos). Kokių nurodymų dėl vietovės, kur buvo užrašyti šitos rankraščio dalies žodžiai, A. Juškos tekste nėra.

Tokia apskritai rodosi A. Juškos lietuviško žodyno rankraštinės medžiagos išorinė pusė.

* * *

Einu prie žodyno kalbos. Čia visų pirma laikau reikalinga atsakyti į du klausimus: kuria lietuvių kalbos tarme sudarytas žodynas ir kaip jame pateikiami atskiri žodžiai, žodžių formos ir visa liaudies kalbos sandara?

A. Juška daugiausia gyveno šiose Kauno gubernijos vietose: Pušalote (Panevėžio apskr.)., Vilkijoje, Veliuonoje (Kauno apskr.), Lydavėnuose (Raseinių apskr.) ir Alsėdžiuose (Telšių apskr.). Šiose vietose liaudies kalboj vartojamos trijų pagrindinių lietuvių kalbos tarmių šnektos: Pušalote A. Juška susidūrė su viena aukštaičių tarmės rytų šnekta, Lydavėnuose ir Alsėdžiuose — su žemaičių šnektomis, o Veliuonoje ir Vilkijoje jis girdėjo aukštaičių tarmės vidurio lietuvių šnektas. Yra žinoma, kad A. Juška dažnai lankęs ir kitas Kauno gubernijos vietas; taip pat žinoma, kad A. Juška, gyvendamas kurioje vienoje vietoje, yra rinkęs žodžių ir iš tų žmonių kurie buvo tik atsitiktiniai ar laikini tos vietos gyventojai. Pušalote, Vilkijoje, Veliuonoje velionį žodyno sudarytoją prisimena kaip aistringą lietuvių k. ir lietuvių liaudies poezijos mylėtoją ir kartu kaip nenuilstamą liaudies dainų ir lietuviškų žodžių, medžiagos būsimajam lietuvių žodynui rinkėją.

Sudarydamas žodyną, A. Juška, man rodos, neteikė didelės reikšmės atskirų šnektų ypatybėms ir nesistengė, kad žodyne iškiltų visiškai aiškiai liaudies kalbos sandara. Velionis žodyno sudarytojas buvo kilęs iš Butkiškių parapijos (netoli nuo Ario-

galos miestelio, Kauno apskritis), vietovės, kur susieina dvi aukštaičių tarmės šnektos (dãra ir dãru, *genit.* stóga ir stógu, łóvas ir łóvos, *infin.* gyvét = dãro, stógo, łóvos, gyvénti), pažino daug gretimų šnektų ypatybių: Veliuonos (*gen.* stógu, łóvos, *inf.* gyvét), Ariogalos (dãra, *gen.* stóga, łóvas, diẽk, kapó = diẽgia, kapója) ir Betygalos (dãra, gen. stóga, łóvas; *infin.* gyvét, nukabýt = nukabìnti; vąšas, vąšẽlis, vąšóklei = *красная смородина*, šą̃ł = šą̃ła, lę̃šei = *ляща*, mę̃žat* = *ryt.* ir *žem.* mýžat), žinojo kai kurias Pušaloto šnektos ypatybes (šõłat, dãra, stóga, łóvos, vařła = šą̃łate, dãro, stógo, łóvos, varlẽ), atkreipė dėmesį į kai kurių žemaičių šnektų ypatumus (pułnù, pułù, šíłnù, šìłstu = p[úo]łu, šį̃łù; grį̃ñšt, sų̃ñst** = grį̃šta, sų̃sta, svẽists—svýsts = svìẽstas, põuds—púds = p[úo]das), pagaliau buvo susipažinęs su lietuviškų raštų kalba (su žemaičių vysk. M. Valančiaus, S. Daukanto, L. Ivinskio... kūriniais). Visų šitų ir kitų stebėjimų bei įsigilinimo į lietuvių kalbą vaisius kaip tik buvo tas ypatingas „dialektas“, kurį dabar turime jo sudarytame žodyne, dialektas, kurio jokiu būdu negalima laikyti viena kuria gyvosios kalbos tarme. Apie kai kuriuos šitos A. Juškos kalbos būdingus bruožus aš kaip tik ketinu dabar pakalbėti.

Kiek anksčiau esu sakęs, kad A. Juška, matyt, nėra teikęs didelės reikšmės atskirų šnektų ypatybėms. Pasistengsiu tai įrodyti pavyzdžiais, paimtais iš žodyno rankraščio; šiuo atveju, be kita ko, daugiausia naudosiuos tais žodžiais, prie kurių A. Juška pats yra pažymėjęs jų vartojimo vietą. Žodyne nurodoma: kraudinẽti, *Al.*; krekenà, *Al.*; kojena, *Al.* („*skura z nogi*“)..., tuo tarpu tie žodžiai Alsėdžiuose (*Al.* = *Alsẽdẽ*, *pl.*) tariami: krìaudinẽti, krekinà ir krèkina, kõjina, -nõs, *acc.* kójina. Žodyne nurodoma: Łápina, *Vel.* (*lisury*, *futro lisie*), nors Veliuonoje

* Būdose, Betygalos parapijos, čia girdimi nosiniai *a* ir *e*; bet ten taip pat sakoma: neskỹląs mẽdis, vand[uõ] kỹł (= neskį̃ląs medis, vand[uõ] kį̃ła), kóje sutýst, jau sūst mẽdis (= koja sutį̃sta, jau sų̃sta-sų̃sa mẽdis). Taip pat tariami šitie žodžiai ir kuriuose ne kuriuose kaimuose netoli Veliuonos.

** Pasitaikančios A. Juškos formos atšįnła, iškįnła, išpų̃nła (= atšį̃ła, iškį̃ła, išp[úo]ła, išpuĺna, išpuła) man iš liaudies šnektų nežinomos.

sakoma: łapenà (*шкура лисицы*) ir łãpenos (*лисья шуба*). Prie žodžių katiẽna (*skóra kocia*), kiškiẽna (kiškia skura bus kiškiẽna) vieta nenurodyta, bet vietoj šitų parašymų vis dėlto reikėtų laukti nurodyta reikšme „katenà, kiškenà (*žem.* katinà, zuikinà*)“. Rankraštyje rašoma: „kéršiti, *Vel.*, *grozic*[1], *obiecywac*[1]. Tėvas keršija dũti sunuj mušį ir ieška prižastiės“. Veliuonoje yra žodžiai „keršyti“ ir „priẽžastis“ (*žem.* pryžastìs), o pasakymą „dũti sũnui mũšį“ laikau žmonių kalboje apskritai negalimu; aš laukčiau: „tẽvas keršyja (keršija) d[úo]ti sũnui į káilį, išpìlti sũnui káilį, apmùšti sũnų, ir jiẽška priẽžastiẽs“. Žodyne pateikiama „kopti, kapù, kopiaú, *Al.*“ su pavyzdžiais: „mẽšlus kapu su šake in vezímą, as kapù mẽdų iš avíla“. Tuo tarpu žodis „in“ kaip prielinksnis visai nevartojamas tose vietose, kuriose gyveno kaip parapijos kunigas ir rinko leksikografijos medžiagą velionis A. Juška; be to, Alsėdžiuose sako „kàpu mẽšlus, mẽdu kõpu, iš aũlė (*Vel.* iš ãvilu; žr. šioje dalyje — iškópti, iškõpti). Parašymas „kapù“ pasakyme „aš kàpù mẽdų“ atsirado, reikia manyti, spėjant, kad „vienas ir tas pats žodis *kopti*“ negalįs turėti dvejopą esamąjį laiką (kópu ir kapù). Aš sakyčiau esant galima, kad A. Juška, girdėdamas žmonių kalboje kurią veiksmažodžio formą arba daiktavardį kuriuo linksniu, dažnai manydavo esant nereikalinga nustatyti ir užrašyti, kaip skamba kitos tų pačių žodžių formos: velionis žodyno sudarytojas galėjo manyti esant galima, kada bus reikalinga spręsti šį klausimą tiesiog teoriškai arba iš atminties. Kai paskui žodyne reikėdavo nurodyti kelias fleksijas turinčių žodžių formas, tai A. Juška, išleidęs pradžioje šitą smulkmeną iš akių, kai kada susidurdavo su keblumais ir jau noromis nenoromis turėdavo spręsti klausimą remdamasis teoriškais samprotavimais; tokiu atveju, aišku, ypač didelių sunkumų turėdavo kelti žodžiai, kurie palyginti maža skiriasi garsų atžvilgiu. Tai iš dalies galėtų patvirtinti ir prie „kopti“ duodami pavyzdžiai. Norėdamas pagrįsti šitą mintį, pasiremsiu dar keliomis smulkmenomis, paimtomis iš žodyno

* Iš kai kurių Šiaulių apskrities ir Betygalos parapijos vietų man žinomos (šia reikšme) ir formos „zuikiẽna, stirniẽna“ (plg. Kuršaičio žodyną).

rankraščio. Žodyne yra žodis „késti, kétu, ketiaú“ (-čıau), *Al.* (*žądac'*), prie kurio pavyzdžiais eina tiktai esamojo laiko formos „ket“ (3-asis asmuo) ir „keti“ (2-asis asmuo). Reikšme „*сильно желать*“ Alsėdžiuose sako „kėtė̃ti, kė̃tu, kė̃ti, kė̃t, kėtė̃jau“; žodis „kė̃sti“ šita reikšme man nežinomas. Žodyne duodama: „kəsti, kətù, kətaú, kəsıu, *Al.* (*zamys'lac'*, *obiecac'*) su pavyzdžiais: „aš kətaú atvazı[úo]ti pas tavə́, o tu kəti pas manə̀“ ir (prirašytas vėliau) „vakar ketıaú ejti, ale ne išejaù; keste užsiketiau ir ejsıu vė̃žauti“. Čia veikiausiai atsitiko, kad susimaišė keli veiksmažodžiai: a) visų žemaičių „ketė̃ti, ketù, ketė̃jau“ (šalia ketìnti, -inù, -náu), *намереваться*, *собираться*, b) „užsikeĩsti (*Suv. gub.*) užsikeičiù, užsìkeičiau“ (ir užsikė̃sti?“; plg. Daukanto „òssi-, kietęs (= užsikėtęs) koksaj Kalnienas ar Žamajtis“, Budas, p. 89), *пожелать настоять на своем*, *заупрямиться* ir c) anksčiau pateiktas Alsėdžių „kėtė̃ti“. Aišku, keblumų nebūtų buvę, jeigu A. Juška iš pat pradžių, užrašydamas žodį, būtų pasižymėjęs ir jo įvairias formas, o toji aplinkybė, kad žodyne pateikto žodžio „kəsti“ užrašyme yra raidė ə, vietoj kurios pavyzdyje, prirašytame vėliau, yra *e* (ketıaú, keste užsiketıau) spręsti klausimo nė kiek nepalengvina, nes pavyzdžiuose, prirašytuose vėliau, A. Juška raide ə beveik nesinaudoja. Žodyne duodamas žodis „mę́nžtj, -žıù, -žıaù“, *brukac'* su pavyzdžiu: „kam męnži naujį drabužį, t. i. valkıoji“. Man žinomas tik žodis „mė̃žti, -žıu (*žem.* -žu); -žıau (plg. *žem.* sumė̃žıau barščıùs – barkščıùs = viė̃ną nuskýnıau, kitą palikaũ, *я произвел в бураковых грядах безпорядок*) ir mỹžti, męžù, ìšmęžu (*Betyg.*, *Šiluv.*, *Kelmė* su nosiniu *ę*, *Vel. ir Naum.* mēžù, ìšmēžu ir *Marijamp.* myžù, išmyžù, *Panev.* mıàžŭ, ìšmıažŭ*, *žem.* myžù, ìšmyžu), myžaũ. Galimas daiktas, kad čia susimaišė du žodžiai – „mė̃žti“ (kam mė̃ži drabužıus, arba *kuopin.* drabužį, drobùžį) ir „mỹžti“ (kam męžì drabužį, kur „męžì“ yra veiksmažodžių „apmỹžti, sumỹžti“ eigos veikslo forma), bet klausimo sprendimą sunkina tai, kad A. Juš-

* „Mıàžŭ“ sakoma tose pat Panevėžio apskr. vietose (Žeimelyje, Joniškėlyje), kuriose tariama: „grıàžĭ, išgrıažĭ, drỹstŭ (= gręžıù, išgręžıù, drįstùdręsù)“. „Drystù“ šalia „myžù“ sako rytų (Panev. „mıàžŭ“) šnektose ir apie Marijampolę.

kos žodyne pateikiama veiksmažodžio „myžti“ esamojo laiko forma „məžu“ ir yra veiksmažodis „mẽžti“ (rankraštyje net du veiksmažodžiai „mẽžtj“ ir „mıéžtj“). Daiktavardžių, pateikiamų iš Pušaloto šnektos, kaip tik tų daiktavardžių, kurie vardininke baigiasi toje šnektoje -ła (= *vakarų aukštaičių* -ła ir -lė), kilmininkas A. Juškos, matyti, padarytas savarankiškai: šis linksnis rankraštyje gavo galūnę -os, nors Pušalote (Pùšałotas, -a, m.) jis baigiasi šiuo atveju su *-ės* (plg. Pušal. abìšała*, -łės, *сукроŭ*; kópła, -łės, *poð monopa*, sàła, g. sàłės, *остров*).

Kai kada A. Juška, girdėjęs iš žmonių kalbos veiksmažodį su priešdėliu, pasidaro iš jo paprastą veiksmažodį jau be priešdėlio ir duoda prie jo pavyzdžių, kurie, mano nuomone, yra gana dirbtiniai. Antai prie žodžio „vıežtjs“, kuris duodamas mano aukščiau, yra šitokie pavyzdžiai: „Dvi seseri vıežiasi ir šnekas, o kitos ne *užsi*vıežia. Vıežtį ne *užsi*vežia jis ejtį pas tavęns błogáj padaręns“. Žodį „vıežiasi“ aš linkęs laikyti kaip tik pasidarytu paties A. Juškos, o bendratį „vıežtjs“ — pridėtą tam, kad žodį „užsivıežtj“ būtų galima dėti į žodyną prie abejojamo veiksmažodžio „vıežtjs“: su žodžiu „užsivıežtj“ atitinkamoje vietoje duodama gana daug pavyzdžių, kuriuose „vıežiasi“ reikšme vartojamas sudėtinis veiksmažodis „užsivıežia“ (pavyzdžiuose, duota tiktai „*ne* užsivıežti“). Kada A. Juškos duodami žodžiai, kaip antai: gálti, -łstu, -łaũ (galte sunegálstu), gaĩlti, gaĩłsta, gaĩła (gaĩlti pagaĩła), gĩrsti, girstù, girdaũ (gĩrste pagirdaũ), gìrti, -rstu, -raũ (girte apgìra, gìrte pragìra), ožı[úo]tj (ožka ožı[úo]tj apsiožıava, t. i. vajkus gimdė), zgribtjs, zgrimb[úo]s, zgribaus (zgribtį susizgribaù, ne dûsiu šjna, bo mažáj beturiù)..., tai iš to dar negalima, mano nuomone, spręsti, kad paprastosios formos — gálsta, gãła, gaĩłsta, -ła, gĩrsta, gĩrda, gìrsta, gìra, ožı[úo]ja, -žıãva, zgrimbas, zgrìbos iš tikrųjų vartojamos gyvojoje kalboje. Lygiai taip pat iš to nedera daryti tos ar kitos išvados dėl vartojimo kalboje bendračių, kaip gìrte, girstė, gálte, gaĩlti, ožı[úo]tj, zgribtj: pavyzdžiuose, pateikiamuose prie sudėti-

* Pušalote sakoma „abìšała“ (*ryt.* bendr. abýšałė, abýšała, -łės, -łās) ir „Pùšałotùs“ (ĩ ir ũ = vidutinio ilgio balsiai; raidėmis *ŭ* ir *ĭ* čia žymimi duslūs balsių garsai).

nių veiksmažodžių su priešdėliais, A. Juška jų beveik nevartoja arba vartoja labai saikingai, be to, bendraties vartojimas šitais atvejais daugiausia visai paaiškinamas ir suprantamas. Paaiškinamomis aš laikau bendratis ir prie veiksmažodžių „išgiedrėti“ ir „išgiėdróti“ (žr. žodyną); beje, šitie abu žodžiai mano perkelti iš žodžių, prasidedančių raide *G*, iš kurių, tiesą sakant, reikėtų perkelti į tam tikras vietas ir veiksmažodžius — gálti, gaĩlti, gĩrsti, gìrti (apgìrti, pragìrti), gýtelėti, gurbėti..., nes versti, kai galvoj turėti šiems žodžiams pateikti pavyzdžiai, reikėjo ne žodžius — gálti, gaĩlti..., o sunegálti, pagaĩlti, apgìrti, pragìrti, pragĩrsti, pagýtelėti, išgurbėti. Be to, reikia turėti galvoje, kad A. Juška iš pradžių rašė abi bendratis („mèsti“ ir „mestè“) vienodai („mestj“), o paskui, kai, perrašydamas rankraštį, ėmė skirti jos dvi formas, galėjo jas ir painioti; šiaip ar taip, tokiame pavyzdyje, kaip „gýtelėte pagýtelėja žìrgas (žr. gýtelėti)“, aš sakyčiau labiau tinkant bendratį „gýtelėti“ (Gýtelėti pagýtelėjo žìrgas, ale dìrbti jů vargu begalėsiu, поздороветь-то поздоровел, да ...). Pateikiu kelis iš žmonių kalbos imtus pavyzdžius, iš kurių turėtų aiškėti bendračių vartojimas tam tikrais atvejais lietuvių kalboje: 1) kad neĩna, *vestè* atvèsk; vãkar nė iš viẽtos, o dabar *bẽgte* (*Mar.* bėgtė, *ryt.* bėgtì = bėgtė) bėga, ant stãło knỹgų tarýtum *kráute* (*ryt.* krautė) prikráuta; 2) Ar pats mãtė? Pats matýti nemãte, bet (*видеть-то сам не видел, но...*) nů kitũ girdėjo. Ar jau nušienãvo piẽvas? — *Nušiėnáuti* nušiėnãvo, ale mãža telaimėjo. Ar mẽtė? — Mèsti (*ryt.*: mẽst') mẽtė, tik nepatáikino. — Ar bẽgo kumẽlė? — Bẽgt (bẽgt', bẽgti) bẽgo išprãdžių, ale paskuĩ priiłso... Dėl šitų bendračių vartojimo tam tikrose šnektose man žinoma štai kas: 1) Žemaičiuose bendratys paprastai nesiskiria galūnėmis (plg. degtì deg = degtė dẽga ir dègti dẽga; bẽgti bẽg = bẽgte bẽga ir bẽgti bẽga; zgribtì (*aukšt.* grìbti) pasizgribáu (*спохватиться-то я спохватился*), bet nepataisiáu); šį skirtumą daro tik kai kurie pietų žemaičiai, pvz., Gaurės parapijoje, kur yra „mèsti“ ir „mestè“); 2) tais atvejais, kur aukšt. tarmėje vartojama bendratis su *-te*, priešdėlis bendratyje neįmanomas; jis galimas, nors toli gražu ne visose tarmėse, tiktai tais atvejais, kai bendratis aukštaičių

tarmėje baigiasi *ti, t', t*; 3) Telšių apskrityje aukštaičių bendraties su *-te* reikšme vartojama ir forma su galūne *-tinai*· nadìdeli dákta gál i verptinã išveřpti, dìdeli rẽk svertinã išsveřti = nedìdelį dáiktą gál (*можно*) ir verptinaĩ (= verptè) išveřpti, dìdelį reĩk svertinaĩ (= svertè) išsveřti (plg. gultinaĩ, *žr.* gul̃ti); nuo šios formos reikia skirti rytiečių šnektose (greta bendraties su t') vartojamą bendratį su *-tėnai* (plg. reik darýtėnai; d[úo]tėnai dãvė bet nenórom), kur skiemuo *tė*, neturėdamas ant savęs kirčio, atsirado iš *-tiė* (Kupiškyje sakoma „darýtẽnai", ne „darýtānai"); 4) Kai kuriose aukštaičių tarmės vakarų šnektose vietoj bendraties su *ti* anksčiau duotuose pavyzdžiuose vartojama bendratis su *te*, visada be priešdėlio (plg. Ar nubẽgsi, žirgẽli, šim̃tą mylẽlų? — Bẽgte nubẽgsiu, ràsi galėsiu); 5) anksčiau duotuose pavyzdžiuose šalia bendračių — matýti, nušienáuti, bẽgti, mèsti vartojami ir pasakymai — dėl mãtymo, dėl šienãvimo, dėl bėgìmo, dėl metìmo; bendraties su *-te* reikšme tam tikrose šnektose vartojami kai kurie seni, prieveiksmiais išvirtę įnagininkai (*ryt.* gulõm, sėdõm).

Kiek anksčiau aš pasakiau savo spėjimą dėl tokių žodžių kaip gálti, gaĩlti, ožiůti..., kuriuos aš laikau mažų mažiausia keliančiais abejonių. Dar daugiau abejojami man rodosi tokie žodžiai kaip *girdis, gidis, jautà*. Iš žemaičių šnektų man žinomi — „nẽgirdis" ir „nẽvydis", o iš aukštaičių — nẽjauta (gali būti, kad žemaičiai sako ir „nẽvidis, nẽgidis", *plg. žem.* „nẽbilis"), manau, kad „gidis, girdis, jautà" A. Juškos pasidaryti iš „nẽgirdis, nẽjauta" ir, ko gera, galimo kalboje „negidis", šiaip ar taip, pavyzdžiai, kurie duoti prie žodžių — girdis, gidis, jautà, man rodos savo visuma dirbtiniai, ne žmonių. Rankraštyje yra kategorija žodžių, keliančių ypatingą nepasitikėjimą; aš turiu galvoj žodžius, kuriems A. Juška stengiasi suteikti nesančią kalboje reikšmę, arba tokius skolintus žodžius, kuriuos žodyno sudarytojas stengiasi susieti su kalboje esančiais lietuviškais, ne skolintais žodžiais arba apskritai rasti ryšį su kitais žodžiais, įėjusiais į žodyną. Jiems aš skiriu tokius žodžius kaip: gausẽti (žodyne pateikiamame pavyzdyje „gausẽjau obalų grúdų, t. y. daug gavaũ"), gãvas (plg. „gãvą gavẽdamas daug gáusi"), geřbti (ry-

šium su „garbõrius, gařbas“), gúdas (reikšme „*привычка, навык; обыкновенный*, plg. „gùsti, gundù, prigùsti“...), jùmperke, jùmprova, viežetjs, -žiùs* (*mieć się za chędogiego*: „aš viežùs ejtj įn piršlus, svečiùs, t. i. aš *viežlibas*; viežėtjs ira *viežlibáj* užsiłajkìtj, bo ąns ira ne*us*ivežąns, t. i. nevała“), žąnsítis (m. *u-tė*, f. gęsię), žąnsís, m. (*gęsior*: „pilkàsis žąnsìs, piłkoji žąnsìs“) ... Žodžius „garvežỹs, garpłukỹs“ aš linkęs laikyti naujadarais, priklausančiais taip pat A. Juškai, bet gana vykusiais dariniais**.

A. Juškos žodyne pasitaiko tokių veiksmažodių, apie kurių buvimą ir vartojimą gyvojoje kalboje man apskritai sunku pasakyti ką tikra. Aš turiu galvoje tokius veiksmažodžius kaip: giędinti, gynėti, gìrdinti, giřdinti, gyrėti, gulėdinti, įutėdinti... Veiksmažodis „gynėti“ man žinomas tiktai su priešdėliu: pagyněk = pagiñk kiėk, pavarýk galėlį (plg. padirbėk, pamolėk = pamáłk valandėlę, pastūměk, panėšėk—panyšėk, pavėžėk—pavyžėk, palūkėk, pałūžėk, paėjėk—paystėk, paūdėk = paáusk valandėlę, trùputį...). Beje, kai kurie šio tipo veiksmažodžiai žinomi iš liaudies dainų ir be priešdėlių (łūkėti); čia, aišku, pagal darybą priklauso ir toks veiksmažodis be priešdėlio kaip „*lydėti*“ (*провожать*); bet „gynėti, gyrėti“ iš žmonių šnekamosios kalbos man nežinomi, kaip nežinoma ir jų esamojo laiko forma („gyniù, gyriù“? plg. „lydžiù“); esamojo laiko formos man neteko girdėti ir veiksmažodžių „panėšėti, pagynėti“... („pànėšiù, pagyniù“? plg. „pàlydžiù“). Žodį „gírdinti“ aš manyčiau esant galimą tik kaip „gìrdyti“ variantą (plg. „migdìnti“ prie „migdýti“ = migýti); pateikiamą žodyne šiam veiksmažodžiui pavyzdį aš išreikščiau taip: „pats geriù ir kìtą gìrdau“. Prie žodžio „giřdinti“ duotas pavyzdys visiškai panašus į tą, kuris pa-

---

* Čia, be to, matyti, supainioti du veiksmažodžiai: vežėti (plg. *žem.* apvežėti, apvažùs: vergýbas žemaitė *не привезёе, не сносили, не терпели*, žmonà apvažiõs širdỹs, -dėis, ir *aukšt.* neužsivíežti (plg. jis galėtų paliėpti, ale neužsivíežia).

**Anksčiau aš laikiau naujadarais ir tokius žodžius, kaip gárvilka, garałáide (= garłaïde, gãrałaïdė gãrałaïdę), gárlinda (= garlendà, garlendą), bet paskui pasirodė, kad šitie žodžiai iš tikrųjų yra žmonių kalboje.

teiktas prie „gìrdinti“. Nors veiksmažodžiai „giřdinti, gìędinti“ (šalia „girdėti, gìędóti“) savo daryba laikytini galimais kalboje (*plg.* „gùlinti, jùdinti“ šalia „gulėti, judėti“), bet, kiek man žinoma, žmonių nesakoma: „jaũtinu, šaũkinu, giřdinu, rẽginu (nors yra „rãginu“), gìędinu“ (= darau, kad jaũstų, šaũktų, girdėtų, regėtų, gìędótų“). Kad išaiškėtų, kiek vartojami šios rūšies veiksmažodžiai, laikau reikalinga pasakyti dar štai ką. Lietuvių kalboje, ypač jos žemaičių tarmėje, vartojami veiksmažodžiai su galūne *-d-inti*, kurie antrojoje žodyno dalyje pavadinti* „verba passiva-causativa“. Jie padaromi iš tokių „verba passiva“ kaip „skél-*d*-ėti“ (*раскалываться*), „sver-*d*-ėti“ (*быть повиснувшим*; *шататься, терять равновесие*) ir iš visokių veiksmažodžių, turinčių galininkinę reikšmę (skél-d-inti, sveř-d-inti šalia skél*d*ėti-skélti, sver*d*ėti-sveřti, nẽš-d-inti, dìrb-d-inti šalia nèšti, dìrbti...). Šitie veiksmažodžiai visada išreiškia tokį veiksmą, kurio „veikėjas“ yra tik tvarkytojas, o tikraisiais veikėjais arba veiksmo atlikėjais turi būti kiti asmenys, nepasakomi sakinyje. „Siúdinu vaĩkui švarkẽlį—šarkẽlį“, — sako tėvas, užsakęs sūnui drabužį arba padaręs žygių tam, kad *drabužis* vaikui *būtų pasiūtas* („siuvù vaĩkui švarkẽlį“, — pasakys siuvėjas, kuris iš tikrųjų siuva šitą drabužį). Kiti pavyzdžiai: sveřdinu tróbą reiškia — darau, kad trobà sverdėtų, kad troba bútų pasvertà; skéldinu mẽdį (daraũ, kad mẽdis skéldėtų, kad būtų skélтas—pérskelтas), vìrdinu roputės (daraũ, kad ropùtės būtų išvìrtos), kẽpdinu d[úo]ną (plg. „keptà d[úo]na“), dẽgdinu plytàs (plg. „dègtos plỹtos“), bérnas pavõgdino árklus (*дал украсть лошадей*), kam nušáudinai zuĩkį—zùikį-kìškį (*зачем дал застрелить зайца*), apeĩdinau zuikį (plg. „zuĩkis àpeitas“), kam suẽzdinai muĩlą, iškiřzdinai mìšką, saũsindini piẽvą, lẽsindini vìštą ir t. t. Telšių apskrities žemaičių šnektose (Kurtuvėnuose, Mosėdyje, Alsėdžiuose, Kalvarijoje) šita reikšme vartojami veiksmažodžiai su galūne *-inti* (ne -dinti), padaromi taip pat iš galininkinių veiksmažodžių

* „V. pass.-caus.“ su *-d-inti* ypač vartojami žemaičių. Su jų reikšme ir vartosena žemaičių tarmėje (jos kvėdarniškių šnektoje) mane pirmas supažindino prof. kun. K. Jaunius. Aukštaičių tarmėje šitie veiksmažodžiai vartojami kur kas rečiau.

(plg. łúž-ėti, *ломаться*, šalia skél-*d*-ėti, *раскалываться*). Pavyzdžiai: aptráukinau káilinius, sułáužinau łāzdą, nupiřkinau, pavõginau árklį, kam nujėdinai javùs, išdėginau plytàs, atvėdinau vaikus, iškẽpinau d[úo]ną („iškẽpdinau, iškẽpinau d[úo]ną", — sako „ponas"; bet „iškẽpinau" dažnai sako ir „darbininkas", žr. toliau), iškiřtinau mėdę, padìrbinau tìltą („padìrbinau" šalia „padìrbdinau by-ką" sako, rodos, visi žemaičiai) ir t. t. Tačiau tais atvejais, kai galininkinio veiksmažodžio kamienas baigiasi balsiu ir (paprastai) sklandžiuoju arba nosiniu garsais, ir man pažįstamose Telšių apskrities šnektose „v. pass.-causativa" baigiasi *-dinti*: nupiáudinau žõlę, nušáudinau zuĩkį, išráudinau medėlį, ravėdinu žolės, išárdinau piẽvą, kam išgérdinai vìsą ãlų, iškùldinau rugiùs, nupíndinau vaìniką, kam suimdinai (*ir* sujėminai) draugùs ir kt. Nuo „v. pass.-causativa" reikia skirti paprastus priežastinius veiksmažodžius su galūne *-inti*, kuriuos, skirdami nuo pirmųjų, galėtume vadinti „v. activo-causativa". Šitie veiksmažodžiai daromi iš veiksmažodžių, vartojamų negalininkine reikšme, ir iš būdvardžių. Jie pažymi, kad veikėjas yra tik kokio nors kito daikto tam tikro veiksmo, būklės ar tiesiog požymio kaltininkas arba leidėjas. Paaiškinu pavyzdžiais: lẽsinu vìštą (daraũ, kad vištà lèstų, kur „lèsti" — *negalininkinis* veiksmažodis), ėdinù árklį (léidžiu árklui paẽsti; „ėdinu árklį" turėtų reikšmę „ėzdinu arklį", žr. anksčiau), žìbinu, dėginu žvakę (daraũ, kad žvãkė žibėtų, dègtų; plg. žvãkė žĩba, dẽga, žr. aukščiau „dėgdinti" ir „dėginti"), kẽpinu d[úo]ną (daraũ, kad d[úo]na kèptų, plg. „d[úo]na kẽpa"; „kẽpinu d[úo]ną" gali sakyti „darbininkas" kuris pats rūpinasi tuo, kad duona iškeptų), vėdinu, parvėdinau (ne „apvėdinu") súnų (*женю сына*, darau, kad sūnùs vèstų, parvèstų, kad bútų vẽdęs, parvẽdęs: „*vesti*, parvesti" čia — veiksmažodžiai viduriniai [глаголы средние], kam išbėginaĩ pùtrą, jõdinu (*žem.* jodinù) vaĩką (daraũ, kad vaĩkas jódytų, pajódytų), viřvę, p[úo]dą, varìnį (*katilas*, *žem.*) vìrinu (plg. „viřvė sùvirė, p[úo]das-varìnis vérda), saũsinu piẽvą, gẽrinu laũką, pa-sẽninai žmóną ir t. t. Prie šių veiksmažodžių pagal savo reikšmę (ne pagal darybą) priklauso ir veiksmažodis „valgydìnti (*žem.* válgydinti"): válgydinù vaĩką, šeimýną = daraũ, kad vaĩkas,

šeimýna válgytų (ne „bútų válgomas, -ma“). Čia pagal darybą taip pat priklauso ir tokie veiksmažodžiai kaip: mokinù (*учу*, daraũ, kad mokẽtų, kur „mokẽti“ – vidurinis veiksmažodis [средний глагол]), traukinù (daraũ, kad susitráuktų: piẽną, grybùs traukìna; patraukìno žmõgų, plg. žmõgùs patrúko, trũkį gãvo; kam sutraukinaĩ káilinius = padareĩ, kad susitráuktų, plg. anksčiau aptráukinau káilinius = aptráukdinau káilinius, žr. aptráukti); łaužìnti (vaĩkas iš prãdžiõs neprisìdavė, *не признался*, o paskuĩ tẽvas dėlto išłaužìno, *выпытал, заставил признаться*; tárdytojas kai pradẽjo łaužìnti, *пытать*, ir pasisakiaũ, prisìdaviaũ pavõgęs, *признался в краже*). Jeigu atsižvelgsime, kad kalboje esama ir kitų klasių veiksmažodžių, kurie iš dalies pagal reikšmę, iš dalies pagal darybą artimi anksčiau pateiktiems – aš turiu galvoje esant tokius veiksmažodžius kaip: skáldyti, spárdyti, tárdyti (šalia skélti, spìrti, tìrti); paišýti, tráukyti, láužyti (šalia piẽšti, tráukti, łáužti); gýdyti, gìrdyti, púdyti, šìldyti (šalia gýti, – gìrti, púti, šìlti); stabýti (*žem.*; *aukšt.* stabdýti), migýti (*aukšt.* migdýti), mókyti (*žem.* ir *ryt.*, plg. anksčiau mokìnti) – šalia nustèbti, už-mìgti, iš-mókti, – tai bus visai suprantama, kodėl šitos veiksmažodžių klasės įvairiose lietuvių kalbos šnektose ėmė maišytis. Be kita ko, čia nulėmė ir tai, kad kai kurios skirtingų veiksmažodžių (šáudyti ir šáudinti, tráukinti ir tráukyti) formos atskirose šnektose skamba tiesiog vienodai (šáudysiu, tráukysiu – iš šáudyti – šáudinti, tráukyti – tráukinti). Šitas maišymas, visai nežymus žemaičiuose, labai stiprus aukštaičių tarmėje, nors ir čia, aišku, jis turi savo ribas; mažų mažiausia, vargu ar kur Rusijos Lietuvoje vartojami tokie veiksmažodžiai, pateikiami Kuršaičio žodyne, kaip: bẽgdinu, išbrìzdinu, stovẽdinu, važi[úo]dinu. Tačiau čia, grįžtamas prie A. Juškos žodyno, aš turiu aptarti: jeigu prie veiksmažodžio „pasẽninti“ (plg. „sẽnas“) yra „paséndyti“ (plg. „pasénti, -sẽstu“), o prie šio pastarojo – *dialek.* „paséndinti“ (*Vel.* „pasédyt, -dinau“: ar dá ne *pasédinai* = paséndinai* pačios), tai galimas daiktas, kad kai kuriose šnektose esama ir veiksmažodžių

– gulėdinti, įutėdinti (šalia „*gulėdyti, *įutėdyti?“), nors patvirtinti tai, jog šitų veiksmažodžių iš tikrųjų esama gyvojoje kurioje nors lietuvių šnektoje, vis dėlto man trūksta kokių duomenų.

Einu prie kai kurių ypatumų, reiškiamų A. Juškos žodžiais kaip sakinių ir atskirų pasakymų dalimis.

Rankraštyje, ypač aprašant atskirų žodžių reikšmes, gana dažnai pasitaiko tokio tipo pasakymų: mašina dėl kúlima javų̃, mašinà gerà dėl kúlima javų̃, tvorà par úkininką užtvértà, tvorà nů úkininka užtvértà, galvìjei kandamì nů bimbalų̃ (reikšme: javų̃ kulamóji mašinà, mašinà javáms kùlti, mašinà gerà javáms kùlti, tvorà úkininko užtvértà). „Mašinà dėl kúlima javų̃“ tipo pasakymų man teko girdėti Lietuvoje tiktai iš inteligentiškų ir „buvaunų“ žmonių arba tais atvejais, kai būdavo kalbama apie daiktus, esančius už paprastųjų valstiečio interesų sferos; pasakymų kaip „tvorà par úkininką, nů úkininka užtvértà (anksčiau nurodyta reikšme) aš visiškai nesu girdėjęs Kauno gubernijos žmonių kalboje. Tokių konstrukcijų kaip „jau reĩkia rugeĩ sėti (*Panev.* ir jau reĩkia rugių̃ sėti, *žem.* jau reik rugiùs sėti), jau laĩkas (*ryt.* jau mėtas) miẽžei piáuti (*žem.* j. laĩks miẽžiùs piáuti), piẽnas sveĩka gérti“ A. Juškos žodyne, rodos, visai nėra, o tuo tarpu šitie pasakymai gausingai vartojami Veliuonoje ir gretimose su ja vietose. Panašių pasakymų girdima ir Žemaičiuose, bet ten jie galimi retesniais atvejais. Benè jam dárbs rūpẽje dìrbti, jam rũp jau rugeĩ piáuti, man atsitìka gérs arklỹs pir̃kti.

Antrosios dalies daugelyje vietų, ypač jos antrojoje pusėje, tuos A. Juškos pasakymus, kuriuos laikiau ypač netaisyklingais, aš kai kada „taisiau“, duodamas pats prie šitų pasakymų ir tokių, kuriuos laikiau labiau sutinkančiais su lietuvių žmonių kalbos dvasia; pirmojoje dalies pusėje aš vengiau prirašyti kokių „taisymų“ (pagrindinio teksto aš niekur, aišku, nekeičiau) ir

*Veiksmažodis „paséndyti“ (šalia „pasénti“) yra kalboje greta su „ap-tvìndyti, sušildyti“ (šalia „aptvìnti, sušilti“), o paséndinti“ (šalia „paséndyti“) galėjo atsirasti tuo pat būdu, kaip prie migdýti (= migýti) atsirado kai kuriose tarmėse „migdìnti“.

paprastai palikau visus A. Juškos pasakymus ir posakius visiškai tokius, kokie jie pateikti žodyno rankraštyje. Pateikiu kelis pavyzdžius su tokiais mano abejojamais pasakymais ir posakiais, kurie, mano galva, šiaip ar taip nepaprasti žmonių kalbai: 1) ant *gaũgara Vilkijõs* (*žr.* gaũgaras); 2) atvažiãva gaudìklei *vaikùs gáudyti* (*žr.* gaudìklis); 3) einu *grėbẽžį išvad[úo]ti* (*žr.* grėbẽžis), 4) gajùtis, *žolẽ*, *gýda* (*žr.* gajùtis), gegùžis, *žolė*, ỹra pavìdała eglẽlės (*žr.* gegùžis), šauklỹs *žmõgus* brólį gyc[úo]ja už màne (*žr.* gyc[úo]ti), 5) ans *pìnigus gókši*, nor išvémti (*žr.* gókšėti) 6) giltìnis nóras gìlda *ant širdiẽs* (*žr.* giltìnis), 7) eĩva *į grumtỹnes*, piẽmens eĩna *į grumtỹnes* (*žr.* grumtỹnės), 8) rẽgias *gaũsei gaũsinau* mėsõs įdėti (*žr.* gaũsinti), 9) *į gandrýną* sùlek gandrų daug, pirm išlėkìmą svetuĩ (*žr.* gandrýnas), 10) glérg, glérg vaĩkas *nosį ne iššnarpštęs glergėja smùrgais* (*žr.* glérg), 11) gerklẽ gyz *vogùmas* nů bùlbės *gaižiõs* (*žr.* gyžėti), gerklẽ gaižulỹs nů gaižių bùlbių (*žr.* gaižulỹs), gyžulỹs gerklẽ gỹžia (*žr.* gyžulỹs), 12) *kúnas* veĩršia *naujeĩ gìmusia* gleñž (žr. glèžti) 13) *gniáubdamas* šiẽna glẽbį dėk į kúgį (*žr.* gniáubti), 14) vaĩkas grabnùs *prie griebìma* (*žr.* grabnùs), 15) *gáudindamos prisigáudina* meĩga (*žr.* gáudinti), 16) *grobstẽklis pagróbste*, kad nė suėsti gál (kur veikiausiai suprantama — „nė šeĩp suvartóti“, žr. grobstẽklis), 17) grõbis, ỹra *daug gavìmas*, gáusi grõbį... pas tą asãbą (*žr.* grõbis), 18) grobẽklis gróbia jẽbiką (*žr.* gróbti), 19) iš šaknų ỹra išplėša arba sł[úo]ksna (*žr.* išplėša), 20) beñgant išvalką tráukti praplýša tiñklas (*žr.* išvalka). Visuose šituose sakiniuose, jei sektume gyvosios žmonių kalbos dvasia, kaip ją aš suprantu, aš sakyčiau esant reikalinga kai ką pakeisti, antai aš laikyčiau žmoniškesniais šitus pasakymus: 1) ant Vilkijõs gaũgara; 2) atvažiãva gaudìklei vaikų gáudyti; atv. g., ims vaikùs gáudyti; 3) einu grebẽžia išvad[úo]ti; 4) gajùtis gýda, gegùžis ỹra eglẽlės pavìdała, šauklỹs brólį gyc[úo]ja (priedėliai — *žolẽ*, *žmõgus* čia nereikalingi: lietuvis gali pasakyti tokią frazę tik žmogui, jau žinančiam, kad gajùtis, gegùžis — žolẽ, ne mẽdis, o šauklỹs — žmõgùs); 5) ans gókši, nor pìnigus (*ryt.* -gų) išvémti; 6) giltìnis (čia veikiau „gilamàsis“) nóras širdį gìlda (nors vargu ar prastas žmogelis sudarys tokią sunkią frazę; jis lengvai pasakys vieną pusę visos frazės,

tarsi atsakydamas į klausimą – „ką padãra giltìnis nóras“ arba „kóks nóras šìrdį gìlda“?; 7) eĩvà grumtỹnių, piẽmens eĩna grumtỹnių, grumtỹnėmis (plg. imtỹnių, imtỹn, galėtỹneis*; plg. provinc. „*w dążki*“?); 8) rẽgis, rẽgės gaũsinau mėsos įdėti, rẽgis gaũsei norėjau mėsõs įdėti; 9) priẽš (gañdrams) išlekiant, pr. (g.) išlẽksiant susìrenka vìsas gandrýnas, – teip daug jų̃ t[uõ]kart atsirañda; 10) glérg, glérg (vaĩka) nósis (kita, man rodos, pridėta paaiškinti pirmesnei minčiai; plg. „strýkt, strýkt kìškis“); 11) nů tos bùlbės man gerklẽ (*nom.* ir *locat.*) gỹž (vogùmas – nereikalingas žodis; kad šituo atveju bùlbe – gaižì, matyti ir iš veiksmažodžio „gỹž“, prie kurio žodis „gaižì“ tiktai gadina frazę, darydamas ją neįmanomą natūralioje, nedirbtinėje kalboje); mán į gérklę įgìža, gerklẽ gyžė (*žem.*), gỹž (*žem.*), gỹži; ar jau párėja gyžulỹs, gaižulỹs? pìrmà toks gyžulỹs bùva gerklẽ, dabar párėja (visi šitie pasakymai mano užrašyti iš žmonių kalbos; pasakymų „gyžulỹs gerklẽ gỹžia“ ir „gerklẽ gaižulỹs nů gaižių̃ bùlbių“ negaliu laikyti atsitiktinai pagautais iš žmonių lūpų, lygiai taip pat kaip nelaikyčiau tokiais ir pasakymų – „skaudulỹs kójoje skaũda“ arba „kójose skaudulỹs nů skaudžių̃ rýkščių“); 12) veršis tůj turẽtas glẽža, glẽšta (žodis „kúnas“ šalia „veršìa“ būtų labai nepaprastas prastam žmogeliui lietuviui, kitas dalykas – „žmõgaus kúnas“; „giñti, gìmti“ gyvūnams nevartojama); 13) sugniáubęs šiẽna glẽbį ir dẽk į kúgį (*praes.* gniáubdamas čia neįprasta; paprastai bus – gniáubk, sugniáubk glẽbį ir dẽk (*suprant.* „sugniáubęs“) į kúgį: „begniáubdamas žmõgus negál į kúgį paděti“); 14) vaĩkas grabnùs, *žr.* grabùs (pasakymą „prie griẽbìma“ šiuo atveju sakyčiau esant nereikalingą; pridėdamas šitą žodį prie žodžio „grabnùs“, A. Juška, man rodos, veikiau aiškina žodį „grabnùs“ negu duoda frazę, užrašytą iš gyvosios kalbos); 15) mergà prisigáudina (dalyvį „gáudindamos“ aš laikyčiau galimu tokioje frazėje kaip: „kur ne prisigáudįs, pati gáudindamos!“, *как ей не обмануться, коли она сама на это идет*! plg. taip pat „eĩk eĩdamas, bẽk bẽgdamas“, iš tik-

* „Į grumtynės eĩti“ galėtų reikšti– „eiti ten, kur grumiamasi“ (plg. „eiti į išleistuvės“).

rųjų *ступай, коли идешь, беги, коли бежишь; ступай же, беги же*); 16 ir 18) grobstẽklis pagróbste, grobẽklis gróbia (šitie pasakymai apskritai teisingi, tačiau vargu ar įmanomi natūralioje kalboje; į klausimus „kas pagróbste, kas gróbia“ atsakys „grobstẽklis, grobẽklis“, o į klausimus „ką padãre grobstẽklis, ką dãra grobẽklis?“ gali būti, aiškus ir atsakymas „grobstẽklis pagróbste, grobẽklis gróbia“, bet šita aplinkybė dar negali pateisinti pateiktų *žodyne* pasakymų: į mano klausimą – „*dėlko* yra šìta mašinà?“ prastas žmogelis man atsakys – „*dėl kúlima*, dėl *siuvìma*, bet, naudodamasis šiais atsakymais kaip duomenimis žodynui ar gramatikai, vargu ar aš būsiu teisus); 17) grõbis yra „gróbimas“ (*захватывание, жет.*) arba „grobìmas“ (*захваченное, жет.*), grõbis yra pagróbtas dáiktas (gáusi grõbį pas tą asãbą“ kiek primena anksčiau pateiktą „tẽvas *dãve* súnui *mũšį* ir *ryt.* „sūnùs *trũkį gãvo*“ reikšme „sūnùs patrúka“, *сын надорвался*, galimas daiktas, kad šalia „trũkį gáusi“ sakoma ir „grõbį gáusi, plg. patrúkti – pagróbti, bet vis dėlto visas pasakymas „gáusi grõbį pas tą asãbą” man rodosi dirbtinis, negyvas), 19) sunku įsivaizduoti tokį momentą, kada lietuvis gali laisvai kalbėdamas sakyti „iš šaknų̃ ỹra ìšplėša arba sł[úo]ksnas“: A. Juška tuo pasakymu norėjo, matyt, pasakyti, kad „tai, ką nuplėšia nuo šaknų“, vadinasi „ìšplėša“, arba „sł[úo]ksna“ (*слой, волокно*); turima frazė šiaip ar taip rodosi dirbtinė, ne žmonių). 20) Aš laikau ne žmonių pasakymu ir tokį pasakymą kaip „beñgant išvalką tráukti praplýša tiñkłas“. „Išvalka“, iš tikrųjų sakant, yra „*то, что вытащено*; *место, где вытаскивается* (šioje dalyje sakoma ir „*что̀ вытаскивается*“, nes ši reikšmė buvo reikalinga šitai frazei išversti); todėl galima sakyti tiktai: „tiñkłą ištráuke, išvilka, jam vìsą išvalką (valksmą) pařdave, mùms tiñkłas, baĩgiant tráukti, praplýša“. Sakoma „gyvãtės ìšnara, jų ìšplėša, grõbis (*добыча*)“, bet lietuvis nepasakys „łupù gyvãtės išnarą (reikšme „*сдираю кожу со змеи*“), gróbiau, plėšiau jų, iš jų išplėšą, grõbį (reikšme „я захватывал у их добычу“), užtat jis pasakys: „dirìù, dirù-derù (*žem.*), dyriaũ gyvatę, ožį, dirù káilį, d. ódą, łupù gyvãtę, nułupaũ (*ryt.* nùłupiau) káilį, dirtė nùdyriau gyvãtę, óžį; radaũ gyvãtės ìšnarą; gróbiau nẽ-

prietelų gỹvulus, náudą; gróbte pagróbe màna gỹvulį, iš manęs plėšte (*насильно*) išplėšė vaĩką; kur dėjei išplėšą, grõbį; výrai tik ìšplėšos jiẽška (*žr.* išplėša), reikšme „výrai jiẽško tik kur išplėš“ (pasakymas „jų grõbį gróbiau“ galėtų reikšti „*я похищал принадлежавшую им добычу*“). Kai kada A. Juška, duodamas tikrą žmonių pasakymą, stengiasi jį papildyti ir tarsi pataisyti tokiu pasakymu, kuris aiškiai gadina visą frazę. Prie žodžio „gumb[ůo]tis“ yra pavyzdys: „Žéntas vis gumb[ůo]jas, t. y. seřga gumbù, *ant guñba*“. Drįstu tvirtinti, kad „siřgti ant guñba, ant kařštinės“ paprasti žmonės nesako ir kad panašus pasakymas lietuviui, nekalbančiam lenkiškai (*„chorowac' na co*“), gali būti nė nesuprantamas. Prie žodžio jẽle duotas toks pavyzdys: „Iš sūnaũs jẽlės drebulẽ, iš dukteřs jẽlės ánžůlas paverstas į medžius“. Žodis „jẽle“ man nepažįstamas, ir visos šitos frazės prasmė man tamsi, bet vis dėlto manau, kad žodžiai „į medžiùs“ čia pridėti paties A. Juškos: velioniui žodyno autoriui galėjo pasirodyti nesuprantama tokia konstrukcija kaip: „iš sūnaũs jẽlės drebulẽ pavířta (plg. *ryt.*: „iš žmogaũs arklỹs pavířto, žmogùs árklu pavířto, žmõgų vélnias árklu pàverte, arklỹs vėl žmogùs atvířto, *конь опять обратился в человека*), ir jis pridėjo prie jos „į mẽdį“, kuo padarė visą frazę negalimą.

Aš anksčiau pateikiau gana daug atskirų vietų ir savo samprotavimų dėl šitų vietų kaip duomenis A. Juškos lietuvių žodyno kalbai charakterizuoti. Bet savo samprotavimuose dėl atskirų žodyno žodžių ir pasakymų aš paliečiau, deja, tik kuriuos ne kuriuos mano pastebėtus žodyno trūkumus arba, tiesą sakant, tai, kuo aš žodyne suabejojau ir kas iš dalies kėlė nepasitikėjimo. Pagaliau ir kalbėdamas apie žodyno trūkumus, aš, žinoma, negalėjau turėti tikslo aprėpti visą paliestą klausimą: aš tenorėjau parodyti, kad žodyne esama tų trūkumų, ir pateikiau jų tuos, kurie rodėsi man tipiški žodyno kalbai. Nepaisant visų savo smulkių trūkumų, A. Juškos darbo kaip lietuvių kalbos žodyno reikšmė vis dėlto turi būti pripažinta didžiulė (žr. akad. F. Fortunatovo „Pratarmė“, p. II). Nurodydamas atskirus žodyno trūkumus, aš, žinoma, nė kiek neketinu sukelti abejonių dėl šito žodyno kaip *daugybės atskirų žodžių*, iki A. Juškos

buvusių nežinomų, *rinkinio* reikšmės: tuo atžvilgiu žodynas (turiu galvoj visą rankraštį) duoda labai daug ir, be to, labai vertingos medžiagos; tos medžiagos surinkta jo daugiau, negu galima tikėtis pagal pirmąsias dvi dalis. Tačiau kiek kitaip tenka vertinti visą šitą darbą, jei panorėtume naudotis juo kaip medžiaga lietuvių kalbos žmonių šnektoms ir sintaksės sandarai studijuoti. Tarmių ypatybės, atskirai paimtos, labai nežymios, išsklaidytos po visą žodyną ir sumaišytos: kokia Pušaloto šnektos ypatybė susiplakusi vienoje frazėje su forma, būdinga Veliuonos šnektai; frazėse prie žodžių, užrašytų iš Veliuonos šnektos (*Vel.*), toli gražu ne visada dominuoja formos, būdingos kaip tik šitai šnektai... Toliau, aš manau, kad A. Juška ne visada įtraukdavo į žodyną tiktai išgirstas žmonėse frazes; užrašęs kokią frazę iš žmonių lūpų, velionis žodyno autorius, įrašydamas ją į savo darbą, gana dažnai, man rodosi, ją gludindavo, darydavo pilnesnę, stengdamasis ją pateikti „literatūriškesnio" ir „taisyklingesnio" pavidalo; bet, taip darydamas, A. Juška atimdavo daugeliui frazių jų būdingąsias ypatybes ir taip tam tikru mastu yra sumažinęs savo žodyno reikšmę, nes šitas žodynas turi iškelti ir žmonių kalbos sintaksės sandarą. Štai kodėl, naudojantis šiuo žodynu kaip medžiaga sintaksinėms ir stilistinėms kalbos ypatybėms apibūdinti, reikia, mano nuomone, būti labai atsargiam. Galimas daiktas, kad mano nuomonei šiuo atžvilgiu dėl A. Juškos surinktos žodyno medžiagos nepritars sintaksės ir apskritai lietuvių žmonių kalbos sandaros specialistai. Šiaip ar taip, man rodosi neabejojama, kad subjektyvaus elemento ir, be to, gana daug esama žmonių kalbos žodyne ir tais atvejais, kur žodyno duomenys galėtų eiti medžiaga lietuvių kalbos sintaksės ypatybėms studijuoti. Visiškai akivaizdžiai tai įrodyti, suprantama, labai sunku, nes teritorija, kur A. Juška rinko žodynui medžiagą, gana didelė ir abejojamus žodyno duomenis patikrinti reikėtų visoje šitoje teritorijoje, kas, aišku, būtų ne visada įmanomas dalykas. Tačiau kai kuriais atvejais tą patikrinimą palengvina pats A. Juška, nurodydamas vietą, kur jo užrašyti atitinkami žodžiai ir tiems žodžiams pateikiami pavyzdžiai. Tikrindamas pavyzdžius lietuvių kalbos šnektų duomenimis, aš ir naudojausi šitais

A. Juškos nurodymais. Ir štai pasirodo, kad, pavyzdžiui, žodžiui užrašytam Pušalote, yra pavyzdžių su žodžiais, nevartojamais Pušalote, o prie žodžių, paimtų iš Alsėdžių šnektos, yra pavyzdžių su žodžiais, formomis (miẽstan, bažnýčion, daržañ) ir posakiais, esančiais tik kitose šnektose; tokie žodžiai kaip „álve (*Halben*, *Halbstof*), arklìde, ašvienis, stubà (*Stube*) gana dažnai pateikiami pavyzdžiuose žodžiams tokios šnektos, kurioje šitų daiktavardžių kaip tik ir nėra. Tai bus matyti kai žodyne ims rodytis vietos nurodymai, priklausantys pačiam A. Juškai, o kol kas galima atkreipti dėmesį kad ir į žodį „įvèsti“, kuriam užrašytas pavyzdys — „sūnùs įvede ašvienį (A. Juškos „ašvýnį“) į arklìdę“: jungimas viename sakinyje žodžių „ašvienį“ ir „arklìdę“ priklauso, matyt, pačiam A. Juškai, nes tuodu žodžiai vienoje ir toje pačioje šnektoje, rodos, nepasitaiko (arklìde — *ryt.*, ašvienis — *žem.*). Visa tai, mano nuomone, sako, kad A. Juška galėjo keisti ir frazių sandarą. Aš pats manau, kad jis tokių pakeitimų yra daręs ir, be to, yra daręs gana dažnai.

* * *

Klausimas dėl A. Juškos kirčių man pasirodė esąs ypač sunkus. Kad lengviau jį išpainiočiau, aš daugiausia sustojau prie tų rankraščio dalių, kur nėra ar beveik nėra pakeitimų, priklausančių J. Juškai.

Aš jau esu turėjęs progos pažymėti, kad kirčiai pavyzdžiams sudėlioti A. Juškos žodyne toli gražu ne visur: žodžių su kirčiais kur kas mažiau negu žodžių be kirčių, žodyne yra žodžių ir pavyzdžių, kur kirčių visai nėra (pvz., „Ąns užbaudė manẽ, kad silabnas ligonis“ žodžiui „užbaustj“; „žali barščej ne patrova, sena boba ne užbovas“ žodžiui „užbovas“; „rejkia šimet jįnjįn *vesdintj*“ (= vėdinti, žr. anksčiau“) žodžiui „vesdintj“). Kad tolesnėse išvadose nepasirodyčiau neturįs įrodymų ir kad duočiau kiek supratimo, kaip A. Juška yra dėliojęs kirčius, aš išrašiau čia gana daug pavyzdžių su kirčiais, neabejojamai priklausančiais pačiam žodyno autoriui. Štai šie pavyzdžiai: 1) Vartá (aš žinau tiktai várta, -os, *Wart*, ir vařtas, -to, *Wärter*): — apsodi-

na vartomis kalìnius; ąns stovėja ąnt vartós; 2) užbástitj – užbástik baslùs, kur tvorą tvérsi; 3) užbłokštj – užbłokšk kəpurę ąnt viršaús; 4) užbrjžtj (= užbrėžti, užbrìėžti) – užbrjžk ąnt ləntós kur piłavosi; 5) útura – jo tin buva iłga útura (*bendr. ryt.*)[1] aple (*žem.*) vargùs; 6) sùbine, subinė, *Vel.*, subìne, *Al.* (= subinė, *Vel.* ir sùbine, *Als.*): 7) subaústi, sùbaudžiu, -džiau, – sùbaudžiau vájkus kad ne siaustu; 8).suárti, -riu, -riaú; nuverpti, -pu, -piáu; supiėšti, -šiu, -šiaú; užtjstas, nesìtejkia, nèstejgia; 9) svérdėti – jije sėsdama in stakles svérdėti pradėja; pasvérdėti, *Vel.* – pasvérdėjau sėsdama in stakles; 10) vabóle – vabóle spind; 11) paprótis – toks jo paprótis šokti, kultis su mergomis; 12) prarítis, -tiės, *Al.*, *przepas'c'* – če sausa, a ten prarítis tikrà; 13) pramónis, -nia *Al.*; 14) lížunis, liėžunis, -niės; łandúnis, -niẽs, *Al.*-łandunis ... ėda pirštą iki (= lìgì, *Als.*) kaułu, kurie sprogsta, skįnła ir bįnra (= skìłst, bìrst, *Als.* ir skỹł, bỹr, *Betyg.*) po šmotelį; gełūnis–gełónis–gélune (*nom. sing.*); ukinìnkas; uždąngtis – geras uždąngtis kubiła; utkájlis – utkájlis tas šů, t. i. utjs kajlis; veltėdis, -de, *darmojad* (*žem.* veltjėdỹs, acc. véltjėdį); visas savo atsàrgas (*acc.pl.*; nurodant paskutinį žodį, visada rašoma atsàrga); 15) pàšukas, *galop*, – pàšukajs bėga arklís, sunku danókti jįn (= *Als.* pašúkās bėg, šúku ēt, *бежит, идет подпрыгивая*); 16) mąnsłus, -li *zdolny*, *pojętny*; moksłùs, -li, *pojętny*, – ana mokslì; pajémłus, *-li*, *pojętny*, *zdolny*, – vajks pajémłus, kurs...; mérga pajémli grejt išmokst virti; 17) skalinís (= *Als.* skalìnis) – skalinéj prasti, ne gal praskalditi; iš škálinia skałda skałàs; 18) srıúga; *Al* (= *Als.* sróuga) – srıúgomis *lietus ejt* („*дождь идет*“: Lietuvoje sakoma – lỹja, *žem.* lỹn, *ryt.* ir lietùs lỹja; „lietus (ne *žem.*) ejt“ (*žem.*) – vargu ar sakoma Lietuvoje); srıugelės bałtáj raudonos ant vejda mergós; 19) stámbas, *Vel.* – rudeni dobìłu (*Vel.* dobiłų, *ryt.* ir dobìłų, dobỹłų) łápaj nubìra (= *Vel.* nubỹra), o paliėka stambáj žali bedžiovìnant; ručkíniu, kliėčiu, notrelu, aviėčiú (= *Vel.* aviėčių, *žem.* avėčių) ... rudeni palíkta (= *Vel.* paliėka, *Betyg.*

[1] Skliausteliuose įrašyta *об. вост.* Sutrumpinimo *об.* sutrumpinimų sąraše nėra. Jį iššifruojame kaip žodžio *общее,-ий* atitikmenį. – *A. P.*

palìẽkt ir palìẽkta, *Mar.* palìẽkti, *ryt.* ir paliñka) stambáj, o łápaj nubįnra (= *Vel.* nubỹra); 20) Vertėtį, nuvértėti – iš tavęns jůkájs visi vertėtį išvertėja (*žr.* išvertėti); kopustaį par didelumą gałvú vertė iš šaknú; ašmů kirvia nuvértėja; 21) traukìnti, sutraukìnti, *Vel.* sutraukìna varpùs (mirus jam); 22) du nůrágu, su noràgajs...

Pasistengsiu dabar išaiškinti šituos pavyzdžius jų kirčių žymėjimo požiūriu

a) Tokios formos kaip sùbaudžiu, nesìtejkia, nèstejgia galėjo A. Juškai kilti iš žemaičių – sùbaudu, nesìteik, nèsteig*: žemaičių veiksmažodžio formai suteikdamas aukštaitišką pavidalą, A. Juška galėjo dėlto palikti tą formą su tuo žemaičių kirčiu, kurį buvo girdėjęs gyvojoje žemaičių kalboje.

b) Kuo paaiškinami kirčiai žodžiuose – užbástik, svérdėti, pasvérdėti, vertėti, išvertėti, pàšukas (nurodyta reikšme), – šiaip ar taip sunku išsiaiškinti. Rytų šnektose yra žodis bãslis ir baslỹs; jeigu žodyje „užbástik“ kirčio nenulėmė „bãslis“, tai galimas dalykas, kad „užbástik“ A. Juška parašė per klaidą vietoj užbáslik (= užbãslyk, žr. baslỹs, báslyti), nors man pačiam žinomas tik bastýti (iš-, api-, už-bastýti, -staũ, žr. bastýtis, bèsti). – „Svérdėti“ A. Juškai galėjo atsirasti prie „skéldėti“, kur kirtis pirmajame skiemenyje visiškai suprantamas (*plg.* skélti): žodis sverdėti (ne svérdėti) man žinomas daugiausia iš rytų šnektų, beje, ir ten, kur rytuose sakoma svért (= sveřti), žodis sverdėti tariamas su kirčiu priešpaskutiniame skiemenyje. Žodis „vertėti“ rankraštyje turi kirtį pirmajame skiemenyje tiktai [žodyje] „nu-vértėti“; žodžiuose „vertėti“, „išvertėti“ kirtis krinta ant priešpaskutinio skiemens. Šitas žodis man žinomas tiktai iš rytų šnektų: kirvio ãšmenes – ãšmenys (ãšmens) išvértėjo (káulus bekapójant); skiẽtas áudžiant, skiẽto dañtes (*pl.*) išvértėjo = išsikłaĩpė, pérsimetė; linaĩ suvértėję – sunkù ráut'), o jo varto-

* Rankraštyje formos *bėga, šóka* eina čia esamuoju (šalia bėg, šók), čia būtuoju laiku (pavyzdžiuose, paimtuose iš visų trijų pagrindinių A. Juškai šnektų); 3-asis es. laiko asmuo būna čia gúd, stejg, tejk, čia gúdžia (= g[uo]džia), stejgia, tejkia.

jimą tokiuose pasakymuose kaip „výrai jûkaĩs išvertẽja“ (*žr.* išvertẽti), „iš tavẽns jûkájs visi vertėtj išvertẽja“, kad ir kaip arti susietum su mano pateiktų pavyzdžių iš rytų šnektos vartojimu, man žinomu laikyti negaliu. Prie žodžio „pàšukas“ Vyt. Juška prirašė iš Veliuonos šnektos „pášokas“, šalia kurio iš Alsėdžių šnektos man žinomas prieveiksmis „pašúkās“, o iš rytų – paš[úo]kom (kìškis bẽga paš[úo]kom). Veliuonoje man neteko girdėti šio žodžio; jeigu ten iš tikrųjų sako „pašokas“, tai parašymas čia *u* ir (po š) A. Juškos žodyne reiškia smarkiai uždarą *o* (*Vel.*).

c) Parašymą „sùbine, *Vel.*“ laikau atsiradus A. Juškos žodyne iš šauksmininko formos, kuria, be kita ko, šis žodis duodamas pavyzdžiuose. Kam Alsėdžių šnektai duodamas „subìne“, – nesuprantama; čia toji pati klaida kaip ir accus. kalìnius (*Als.* ir *Vel.* kalinỹs, kãlinį). Įdomu tačiau, kad žodžiuose, prasidedančiuose raide K ir I, V. Juška deda likusiame A. Juškos žodyne be kirčio žodyje „kalinį“ tokį pat kirtį (jis čə kaip į kalìnį įkìštas). Vietoj pateikto „ant viršaús“ aš laukčiau „ant viršaus“ (*Vel.*), nors sakoma ne kitaip kaip „ką d[úo]si viršaũs“ *придачи, надбавки Vel.*; plg. šitą žodį Kuršaičio žodyne ir *adv.* daugiaũs).

d) Ypač sunku spręsti dėl kirčio, kai turi reikalo su tokiais žodžiais kaip łáužinti (žodyne – łáužink virbus ir mesdink ant ugniẽs; aš laukčiau: łáuždink ir mẽzdink, *Als.* łáužink ir mẽtink) ir łaužìnti (*žr.* išlaužìnti ir 110 p.), tráukinti ir traukìnti, tuo labiau, kad žodžiui, pvz., traukìntj („tráukinti“ neduoda) pateikta pavyzdžių, kuriuose galima vienu atveju laukti tráukinti, kitu traukìnti; yra ir tokių pavyzdžių, kuriems šitas žodis lyg visai netiktų („ąns traukìna tėvą – sakė kad ejs už vaikį, o ne ejna“; vietoj „traukìna“ aš laukčiau „trùkina, trùkde“; pasakymą „traukìna tẽvą“ aš tesuprasčiau reikšme „*надрывать, надсаживать отца* (plg. p. 110; žodis „patraukìnti“ šia reikšme ir duotas rankraštyje). Pasakymas „sutraukìna varpùs“ reikšme „*стали звонить*“ (iš tikrųjų „padãre, kad iñtų tráuktis varpaĩ, kad susitráuktų varpaĩ) žmonių kalboje vartojamas; bet galėtų

būti, kad ir kita reikšme, ir „sutráukina varpùs“ (plg. įtráuke vařpą, įtráukina vařpą, *pass.-caus.*, *втянули*).

e) Tokiuose būdvardžiuose kaip „mąnsłus, moksłùs, pajémłus“..., jeigu paskutinis jų skiemuo trumpas, A. Juška paprastai kirčiuoja priešpaskutinį skiemenį. Toks kirčiavimas būdingas šitos rūšies žodžiuose, kad ir toli gražu ne visada, vidurinėms aukštaičių šnektoms (plg. A. Juškos „ana mokslì, t. i. greitaj išmóksta; merga pajémli greit išmokst virti“). Priežastys, sukeliančios kirčio svyravimą pateikiamuose A. Juškos pavyzdžiuose su šitos rūšies žodžiais, man ne visai aiškios. Be kita ko, tas pats kirčio svyravimas šituose žodžiuose pastebimas ir tada, kai jie nevartojami pavyzdžiuose: A. Juška rašo „moksłùs, -li, mąnsłùs, -li, pajémłus, -lì“, o nuorodose į šituos žodžius ir — „pajemłùs, mąnsłùs“. Dviskiemeniuose daiktavardžiuose kirčiai dedami tarsi pagal Veliuonos (ir apskritai pietų) tarimą: apie *vargùs*, ant *lentõs*, užbástik *baslùs*, par didelumą *galvų*, sutraukìna varpùs, ant vejda mergòs (kirčių paskutiniame skiemenyje pasitaiko labai dažnai).

f) Kai dėl tam tikrų daiktavardžių kirčiavimo, tai čia nekenktų atkreipti akis į žodžius su galūnėmis -ėjas, f. -ėjà ir -ýnas. Iš pradžių A. Juška yra rašęs „vežėjis, viréjis (*повар*), f. -ėja“; paskui ėmė rašyti ir ėjas, -ėjus (sėjėjas, sėjėjus, sėjėjis). Visos šitų daiktavardžių formos rankraštyje turi ištisai kirtį priešpaskutiniame skiemenyje (ant ė). Taip pat kirčiai dedami šituose žodžiuose ir „Svod. Rėdoje“, kurios pirmuosius korektūrinius lankus, kiek žinoma, rūpestingai yra tikrinęs ir taisęs pats A. Juška (plg. gen. „rugių pjovėjos, gývųlu šerėjos, ėdalu jovėjos“, Sv.R., p. 6). Beje, kartkartėmis pasitaiko ir nukrypimų nuo bendrosios taisyklės: žodžiui „pjovėjas“ yra toks pavyzdys — pjovėjėj eju už antrą barą (= už añtra bãra?). Žemaičiai sako — minėjeĩ, -juñ, f. -jė, -jõs; iš tų aukštaičių šnektų, kur kirtis galimas paskutiniame skiemenyje visais žodžio kaitymo atvejais, man žinomos ir formos — vežėjei, -jų (*ryt. bendr.* -jeĩ, -jų̃), fem. virėja, -jos (Kuršaičio „pjovėjas, -jà“...). Daiktavardžiai su galūne -ýnas žodyno rankraštyje vienaskaitoje išlaiko taip pat pastovų kirtį (*ryt.* ir *žem.* pušýnas, -naĩ, -nų̃, -náms; *Naum.* pušýnai,

-nų, -nams); daugiskaitos formų (-ynai, -ynų, -ynams) su pažymėtais jų kirčiais rankraštyje neaptikau.

g) Tokius kirčius kaip atsàrgas (*acc. pl.*), apmečiaú (pirmojoje dalyje), suarıaú, nuverpıaú (jeigu tiktai šitose veiksmažodžių formose kirčiai sudėti ne per apsirikimą, pagal formas — mečiaũ, arıaũ, verpıaũ), vabóle (*žem.* vabolė, vãbolę, *навозный жук*), aš aiškinu tuo, kad čia A. Juška galėjo supainioti kirtį su balsio ilgiu, ypač su tvirtapradžiu ilgiu skiemens, einančio po pagrindinio kirčio žemaičių tarmėje. Dalykas tas, kad ilguosius skiemenis, einančius po skiemens su pagrindiniu kirčiu žodžiuose — ãtsargas (*nomin.* atsargà, -ōs, *žem.* ãtsarga, -gas*, vãbolę, àpmečıau, sùarıau, nùverpıau — žemaičiai taria visai ne taip, kaip juos taria aukštaičiai: ilgieji skiemenys po pagrindinio kirčio žemaičiuose turi tokį aiškiai tvirtapradį ilgį, kurį lengvai galima sumaišyti su žodžio kirčiu. Inteligentas žemaitis šiuo atveju paprastai ir sako, kad tokiame žodyje ne vienas kirtis. Kai aš pirmąkart Alsėdžių žemaičiuose išgirdau tokias formas kaip *acc.* ir *nom.* ãtsarga, sùmečıau, nùmečıau (*Als.* sũmečıau, nũmečıau), man taip pat kartais rodydavosi, kad girdžiu: atsárga, sũmečıáu, nũmečıáu. Aukštaičių šnektose aš pats negirdžiu šitokio ilgumo ilguosiuose skiemenyse, einančiuose po žodžio pagrindinio kirčio. Skiemens ilgio supainiojimą su žodžio kirčiu aš matau tada, kai dedami kirčiai tokiuose žodžiuose kaip: ukinìnkas, paprótis, pramónis, uždą́ngtis (= úkininkas, paprotỹs, *žem.* ir *ryt.* pãprotis, *ryt.* ir póprotis, prãmonis ir -ne, ùždangtis). Šiuo atveju būdinga, kad ir latviškuose žodžiuose, atsidūrusiuose rankraštyje, A. Juška dažnai deda kirčius viduryje ir gale žodžio: zebékste, precíba, bradàt... (= zebeekste, precība, bradāt...); taigi ir latvių kalbos ilgieji skiemenys žodyno sudarytojo buvo suvokiami kaip kirčiuotieji skiemenys. Apie tai, kad A. Juška kirčio ženklais norėjęs pažymėti tik skiemens ilgį latvių kalboje, šiuo atveju negali būti kalbos jau vien dėl to, kad šitos kalbos

* Žemaičiuose šalia „pãgūda, pãgalba“ yra ir „pagúoda, pagálba“. Todėl galimas daiktas, kad žemaičiai sako ir „atsárga“.

žodžiuose kirčio ženklai jo dedami ir viršum trumpųjų skiemenų (kùškis, zìne = zìnja, cèla-nauda = celja-nàuda...).

Alsėdžių šnektoje tokie žodžiai kaip: prarytìs, liėžůnìs, landůnìs, gelůnìs vardininko formoje paprastai gauna kirtį pirmajame skiemenyje, o priešpaskutinis skiemuo turi tokiais atvejais iš tikrųjų esantį kalboje antrinį kirtį. Formos: vabolė̃ (*nom. sing.*), prarytiẽs, liėžůniẽs, landůniẽs, gelůniẽs (*genit. sing.*), perkeliant kirtį į pirmąjį skiemenį, išlaiko šitoje šnektoje antrinį kirtį paskutiniame ilgajame skiemenyje. Šita Alsėdžių šnektos ypatybė galėjo A. Jušką suklaidinti visais tais atvejais, kai jam tekdavo susidurti su analogiškais žemaičių žodžiais, girdėtais Alsėdžių apylinkėse ir apskritai šiaurės žemaičiuose. Tuo ir paaiškinama, mano nuomone, kodėl jis svyravo dėdamas kirčius pateiktuosiuose žodžiuose. Beje, ir čia persvarą rankraštyje turi kirtis priešpaskutiniame skiemenyje: vabóle, landúnis, -niẽs, lížunis, liėžunis, gelúnis—gelónis—gélune, prarítis, -tiės. Šitie žodžiai galininko forma, kur antrinio kirčio nesti ir Alsėdžių šnektoje, paprastai išlaiko rankraštyje vardininko formos kirtį (turėtų būti — vãbolę, łañdůnį, liėžůnį, gėlůnį, prãrytį). Tuo reikėtų aiškinti ir kirčius (sudėtus galbūt ne A. Juškos) tokiuose žemaičių žodžiuose kaip: atspindùlis, atlikùlis (*Als.* àtspindūlis, àtlėikūlis su antriniu kirčiu ant ū), atkákšnis, apkaklė̃—àpkaklę̃ (*Als.* àtkākšnis, àpkāklė su antriniu kirčiu ant ā, *aukšt.* ožėksnis —ožėkšnis, apìkaklė); ir šitie žodžiai žodyne daugiausia turi pastovų kirtį, nors tokios formos kaip: àtspindūli, àtlėikūli (*accus. sing.*), àtspindūlu, àtlėikūlu (*instr.*) Alsėdžių šnektoje (ir apskritai žemaičiuose) turi kirtį tiktai pirmajame skiemenyje.

Kai A. Juška Alsėdžių šnektoje girdėjo tokias formas kaip: gìžinu, gàdinu, jėdinu, kuriose kirtis taip pat atkeltas iš paskutinio skiemens (= gižinù, gadinù, ėdinù, *žem.* jėdinù, *Pušal.* ėdìnů, gadìnů), tai jis galėjo kai kada užrašyti ir bendratis — gìžinti, gàdinti, jėdinti—ėdinti (*Als. bendratis* gižìnti, gadìnti, jėdìnti, 3-*asis a.* gižìn, gadìn, jėdìn). Šitos rūšies klaidų, ypač vienu atveju girdėto kirčio apibendrinimo, kartais pasitaiko ir rankraštyje (čia galbūt priklauso ir kirčio dėjimas veiksmažodyje ėdinti, žr. antr. dalį). Alsėdžiuose yra žodis skalìnis (*ay-*

чинное полено; A. Juška rašo skalinís, -néj, *gen.* skálinia). O ten tariama: geruñ skalìniu (*gen.pl.*) gaváu; kāp devė par gálva su skàliniu, ir apvirtáu (kur skàliniu = skalinių, plg. *Als.* „palýgauk, kókiu brõngumu = brangumù tavõrs); su skalinių ònš rẽžė, na su rýkšti". Iš čia matyti, kad Alsėdžiuose vienas ir tas pats daiktavardis, sudėtas iš trijų skiemenų, gali tam tikromis sąlygomis gauti kirtį bet kuriame skiemenyje. Jei A. Juška, girdėdamas tokį žodį pirmą kartą Alsėdžiuose, girdėjo jį įnagininko linksnio „su skàliniu" formos, tai jo vardininko formą, aišku, galėjo parašyti dvejopai — skàlinis ir skalinís, o iš čia ir *gen. sing.* skálinia, *nom. pl.* skalinėj. Tačiau galimas daiktas, kad „skalinỹs, -neĩ" iš tikrųjų yra kokioje lietuvių kalbos šnektoje.

Kiek anksčiau esu kalbėjęs apie kirčio perėjimą iš galinio skiemens, nulemiantį Alsėdžių šnektoje ir apskritai šiaurės žemaičiuose antrinį kirtį ilgame galiniame skiemenyje, nuo kurio nukeltas kirtis (*nom.* vabolẽ, gen. lìėžůniẽs), arba tame ilgajame skiemenyje, per kurį peršoko kirtis, keliamas iš žodžio galo į jo pradžią (*nom.* lìėžůnis, landůnis). Bet tose šnektose kirčio perkėlimas tam tikromis sąlygomis gali būti lydimas ir kitų reiškinių. Žemaičių tarmės šiaurės šnektose žodžiai — angà, aušrà, pūgà (ir pūkà, *мятель, вьюга*), ẽžeras paprastai sudaro kilmininko linksnius añgos, aũšros, pũgos (*sing.*), èžerun (*pl.*), kurių paskutiniame skiemenyje esti dar antrinis kirtis. Bet Alsėdžiuose ir kai kuriose kitose Telšių apskrities vietose mano nustatytos ir kitos ypatybės, sukeliamos kirčio perkėlimo. Mat šitose vietose sakoma: „parvèžk ratukùs pry *añgas* (iš tikrųjų „òñgas"; = parvèžk ratukùs ir parvẽžęs privèžk prie angõs); kur važióusi tóki *pũgas* dẽĩna (*accus*); žináu žvaĩzde *aũšras*, žvaĩzde vãkaru, sẽita... (atsakymas į klausimą: „kókias Támsta žinaĩ žvaigždės?"); negražù mėigóti lìgi *aũšras* (šalia: „galėjẽ juk ligi *aušrõs* išsivìrti válgyti"); èžeru tárpi ònš (= ans, *он*) gyvén..." Deja, aš nesu tinkamu laiku pažymėjęs kirčio ant e žodyje *ežeru* kokybės (kaip ir kokybės kirčio ant a instrum. [entalyje] skálinių, žr. aukščiau); šiaip ar taip, ji čia, rodos, nesutampa su kirčiu

ant e genet sing. ežera*. Pirmasis skiemuo *gen. sing.* añgas, aũšras, pũgas turi kirtį, matyt, tvirtagalį (kaip ir gen. añgos, aũšros, pũgos šalia antrinio kirčio galiniame skiemenyje), o ne tą tvirtagalį – tvirtapradį, kuris girdėti *accus, sing.* añga, aũšra, pũga: man, nežemaičiui, nelengva buvo skirti žemaičių žodžiuose tas dvi žemaičių kirčio atmainas, tuo labiau, kad, tikrinant tarp žemaičių žodyno rankraščio tekstą, *mane visų pirma domino* leksikos ir sintaksės dalykai. Pateiktuose žodžiuose (añgas, pũgas, aũšras, ėžeru) nėra antrinio kirčio paskutiniame skiemenyje, matyti, dėl gana sudėtingų priežasčių. Pasakęs: „parvežk ratukùs", „kur važiõusi", „žináu žvaĩzde", „negražù mėigóti", žmogus tarsi valandėlę sustoja, galvoja ir paskui baigia savo mintį žodžiais: „pry añgas", „tóki pũgas dėĩna", „aũšras, vãkaru sėita (*acc.* = siẽtą, siẽtýną)...", „lìgi aũšras". Sakinyje – „ėžeru tárpi ọ̀ns gyvén" visa loginio kirčio jėga krinta ant žodžio „tárpi", kuris kartu su „ėžeru" sudaro tarsi vieną vienetą. Viena visai aišku: ant pateiktųjų kilmininko linksnio formų loginis kirtis šiaip ar taip nekrinta ir šitose formose vienas po kito neina kirčiuoti skiemenys (išlaikoma kirčiuotųjų skiemenų dimocija). Kad pavyzdžiuose su „añgas, aũšras, pũgas" nėra antrinio kirčio, aišku, *negalima paaiškinti tuo, jog šitie žodžiai pasakyti sakinių* antrojoje pusėje ar gale, nes pati šita jų vieta, nesant kitų priežasčių, lemiamos reikšmės negali turėti.

---

* Pirmasis skiemuo žemaičių „raša (= rãšo), ežera" smarkiai skirias nuo to pat žodžio pietų aukštaičiuose (ne ryt.) – *rãšo, ẽžero*, kur *a* ir *e* – tikri ilgieji balsiai: pirmasis skiemuo žemaičių tarmėje „raša, ežera" ne trumpas, nors, man rodos, trumpesnis nei rytiečių pusilgis balsis, kurį lengvai galima palaikyti *balsiu su tikru ilgiu, be to, kirtį ant šitų „netrumpųjų"* žem. *a, e* tenka skirti prie tvirtapradžių kirčių kategorijos (aukštaičių tarmės rytų šnektose žodžiai „rašo, ežero" turi, kaip žinoma, tvirtagalį kirtį). Be to, *a* ir *e* kiekybė žodžiuose „*va*ksyti, *e*žers (*nom. sing.*) man rodosi kiek kitokia, negu „*ra*ša, *e*žera", kuriuose po kirčiuoto skiemens nėra ilgųjų skiemenų: pirmuoju atveju šituos *a, e* lengva palaikyti trumpaisiais balsiais, nors vis dėlto aišku, kad ir čia *a, e* netolygūs trumpiesiems kirčiuotiems *a* ir *e*, esantiems, pavyzdžiui, aukštaičiuose (ne ryt.) – *ka*sti, nėšti. Pateikdamas žodyne ryt. ir žemaičių žodžius su kirčiuotais *a* ir *e*, aš žymiu juose kirčius apytikriai pagal panašių balsių tarimą Veliuonoje.

Alsėdžių šnektoje, kur taip visiškai nukeliamas kirtis, kaip mes matėme žodžiuose añgas, aũšras..., gìžinu, gàdinu, galimas ir visai atvirkščias reiškinys, suartinąs šitą šnektą su pietinėmis tiek žemaičių, tiek ir aukštaičių šnektomis. Dalykas tas, kad kirtis čia dažnai lieka paskutiniame trumpame arba ilgame skiemenyje nenušokęs į žodžio pradžią ir tuo atveju, kada pirmasis šio žodžio skiemuo ilgas. Mano pastebėti tokie pavyzdžiai: „Ana bùva viłka *neštà* ir *pamestà*...; paskȯũ par sodàs (apytikriai „через *деревни*, не через города“) važıãvom; „kāp aš mokė̃jau *vākùs* augìnti“, – ȯns lúb gìrtėis (*обыкновенно хвастался*; Alsėdžiuose sako „lúb“ vietoj laukiamo „lȯub“); nė tu žvaigždžıuñ suskaitýsi, nė tu płaukuñ suskaitýsi“. Matyt, čia iš esmės paveikė loginis kirtis, krintąs šiuo atveju ant žodžių: neštà ir pamestà, par sodàs, vākùs, žvaiždžıuñ, płaukuñ. Esant šiai sąlygai, sakomas ir *genit.* mergõs, žmonõs (su kirčiu tik ant paskutinio skiemens).

Iš Alsėdžių šnektos mano pastebėta ir tokių pavyzdžių, kuriuose kirčiai, atrodytų, visiškai neįtikimi. Štai keli tų pavyzdžių: a) Vė̃inu jau *nūsìkračıau* (vietoj įprasto „nūsikračıáu, *aukšt.* nusikračıaũ); b) „aš *atsìsakau*“, – ȯns sãka; vo kāp ȯns gáł *atsìsakyti* (*žem.* papr. atsisakáu, atsisakýti)! c) be ne (= ar ne) *susivìdurıavā* (papr. „susividurióuti, -rıavá, *aukšt.* -rıavaĩ“, *не расстроился ли у тебя желудок, не пришлось ли выйти*...?); d) važıãvom y Lėĩpoju (vietoj „Lėipóju = į Lıėpójų); e) ȯns jau *pàkinkys* (*žem.* papr. pakinkýs = pakinkỹs, *запряжет*), tu na sȯũskes (*ты не хлопочи*); f) ȯns tēp nèdarys (*žem.* papr. „nedarýs = nedarỹs“). Kiek šitie kirčio nukėlimai yra bendras reiškinys kalboje, – spręsti negaliu. Šitos frazės mano užrašytos iš dviejų Alsėdžių senbuvių, nemokančių latvių kalbos.

Visomis šitomis striukomis pastabomis aš neketinu išspręsti viso sudėtingo klausimo apie kirtį šiaurės žemaičių šnektose. Aš tik pasinaudojau proga pasidalyti šiokiais tokiais dalykais, kuriuos pastebėjau tikrindamas Telšių apskrityje medžiagą, vartojamą A. Juškos sudarytame lietuviškame žodyne. Kartu aš norėjau taip pat parodyti, kaip sunku kartais ištaisyti vieną

ar kitą kirtį, kurį pažymėjo pats žodyno autorius, beje, gausiai pasinaudojęs savo darbui Alsėdžių žodžiais ir apskritai kalba tos vietovės, kurioje jis ilgai gyveno ir kurioje jis, rodos, ypač daug dirbo, sudarė ir tvarkė žodyną, tos vietovės, kuri ir tikrinančiam čia žodyno duomenis davė tiek medžiagos, kiek negalėjo duoti iki šiol nė viena kita lietuvių gyvenamos teritorijos vieta. Tačiau tuo nesibaigia visas šio klausimo sunkumas. Šiuo atveju blogiausia tai, kad žodyno redakcija negali, tiesą sakant, remtis kuria *viena* lietuvių kalbos *gyvąja šnekta* ar kuria *viena gyvąja tarme*: A. Juškos rankraštyje ne tik sumaišomos įvairios vienos tarmės šnektos ir vienos kalbos tarmės, bet dar sumaišomi įvairiose šnektose esą akcentuacijos dėsniai; be to, autorius, man rodos, tyčia ar netyčia pridėjo kai ką ir savo paties tiek pačiai kalbai, tiek ir kirčiuodamas. Prašau atkreipti dėmesį į anksčiau pateiktus pavyzdžius žodžiui „stámbas“. Šiuo atveju aš norėčiau remtis vėl šituo pavyzdžiu, ir kaip tik todėl, kad jame pats A. Juška sudėjo kirčius palyginti daugeliui žodžių ir jame gana aiškiai pasireiškia iš įvairių vietų paimtų kalbos faktų jungimas. Atskirai nuo duomenų, kurių duoda žodyno rankraštis, reikėtų, sprendžiant šitą klausimą, atkreipti akis dar į vieną aplinkybę. Yra žinoma, kad „Svodb. rėdos“ knygos pradžia buvo spausdinama prižiūrima paties A. Juškos, ir vis dėlto pirmuosiuose šios knygos puslapiuose randame štai ką: „ištìkimą pasiųntinį, kad pasimatýtum (3-*asis a.*) kits kìtą, toks paprótis (p.5), kur ýra aprę̀nkama vèsima mérga, apsigérbančios (*gen. sing. fem.*), nè drę̀ns sẽsti, išbẽg kamáran, prie s[úo]ła, iš stovýłos... ir kałbós, tarp an[úo]dums, kokiú dárbu (*gen. pl.*), par mẽgłavimos (p. 6), žiúri vìsą jósios élgimos, brúškin par dùris, ùžtiẽsia báłtą skarẹ̀lę, ar tekẽtum už jį̀njį, be-šnẹ̀kant... ìšgeria vìsa (= vìsą) álvę midaús..., atvèžta par pìršlį (p. 7)“. Jeigu remiantis „Svodb. rẽdos“ p. 5—7, t. y. šiuose puslapiuose teikiamais leksikos, fonetikos, morfologijos ir sintaksės duomenimis, reikėtų atsakyti į klausimą, kuria aukštaičių tarmės šnekta parašyta šita knyga, tai kiltų, šiaip ar taip, labai didelio sunkumo; tokio pat, jei ne didesnio sunkumo rastųsi ir sprendžiant klausimą dėl to, kokios vidurio lietuvių tarmės šnektos (šiaurės, vidurio ar pietų) laikėsi

broliai (J. vargu ar šiuo atveju buvo savarankiškas, nepriklausomas nuo A.), dėliodami šituose puslapiuose kirčio ženklus.

Man rodos, spėjimai, jog A. Juškos kirčiai, – jei jis, perrašydamas žodyną, būtų žymėjęs juos visur ir, be to, savarankiškai, – smarkiai skirtųsi nuo kirčių, sudėliotų J. Juškos, neturime jokių tvirtų duomenų. Šiaip ar taip, vargu ar A. Juška, žymėdamas kirčius, galėjo laikytis kurios vienos šnektos: pilnas šlovingų darbų velionio lietuvių kalbos žodyno autoriaus gyvenimas praėjo jau labai įvairiose kalbos atžvilgiu jam brangios Lietuvos vietose, bet praėjo tokiu metu, kai dialektologijos klausimai (ir ypač klausimas apie atskirų lietuviškų šnektų kirčius) buvo dar maža tirti ir galbūt pernelyg maža traukė į save dėmesį; jeigu klausimu dėl kirčio atskirose lietuvių kalbos šnektose dar ir dabar sunku susigaudyti, tai tuo sunkiau buvo jį įveikti ar bent duoti gaires jam – velioniui A. Juškai išspręsti.

Pradėdamas kalbėti apie kirčius, sudėliotus A. Juškos žodyno rankraštyje, aš sakiau, kad šis klausimas pasirodė esąs ypač sunkus. Tatai reiškia, kad, mano nuomone, žodyno rankraštyje nėra kokių griežtų duomenų spręsti klausimą dėl to, kokios šnektos ar kokios glaudžios šnektų grupės reikia laikytis kirčiuojant žodžius, likusius rankraščio pavyzdžiuose be kirčių.

* * *

Taisant žodyno antrąją dalį spaudai, mano darbą sudarė štai kas.

Antrosios dalies lietuviškų žodžių rusiškas vertimas buvo duotas J. ir iš dalies Vyt. Juškų, bet toli gražu ne tokio pavidalo, kokio jis dabar spausdinamas: senasis vertimas mano perdirbtas ir apskritai smarkiai pakeistas. Versdamas lietuviškus žodžius į rusų kalbą, aš paprastai stengiaus visų pirma duot pagrindinę žodžio reikšmę, o paskui rūpinausi tuo, kad teikiamu vertimu būtų galima naudotis aiškinant A. Juškos užrašytų pavyzdžių reikšmę. Spausdinant knygos pradžią, rusiškame vertime aš beveik neperžengiau tų rėmų, kuriuos man davė A. Juškos lenkiškasis vertimas ir pateikti žodyne pavyzdžiai, bet juo toliau ėjo darbas, juo daugiau rodžiau savarankiškumo, nors taip

pat toli gražu ne visur ir versdamas lietuviškus žodžius į rusų kalbą.

Lenkiškas vertimas visame rankraštyje duotas paties žodyno autoriaus, bet rankraštyje, įėjusiame į antrąją dalį, pridėti prie jo kurie ne kurie J. Juškos papildymai. Kadangi mano vertimas į rusų kalbą dažnai smarkiai skiriasi nuo A. Juškos lenkiško vertimo (plg. A. Juškos: gaĩstas, *ptacz głosˈny*; gargsóti – garksóti, *bycˈ zgłodniałym, niezakrytym, nagim*...), tai aš laikiau reikalinga suderinti šį vertimą su savuoju, be to, kai A. Juškos vertimą laikiau tik paprastu nukrypimu nuo lietuviško žodžio tikslios reikšmės, aš padaryto pakeitimo nesu pažymėjęs, o ten, kur buvo aišku, kad lietuvišką žodį aš suprantu kitaip negu A. Juška, pateikiu ir reikšmę, duotą šitam žodžiui žodyno autoriaus. Pakeisti ir pataisyti lenkišką vertimą aš laikiau reikalinga ir todėl, kad tokių pakeitimų, bent vienu metu, buvo daroma žodyno redakcijos gana dažnai ir pirmojoje dalyje (žr. „Prace filologiczne", t. I, p. 772). Kai kuriais atvejais, kai lenkiškas A. Juškos vertimas manęs nepatenkindavo, bet savo vertimo neduodavau, – jo vertimą išskirdavau kabutėmis; taip aš darydavau kai kada ir su rusišku J. Juškos vertimu, ypač kai kuriais tais atvejais, kai lietuviškas žodis būdavo man nežinomas. Dėl atskirų žodžių vertimo laikau reikalinga taip pat ką ne ką pastebėti. Versdamas lietuviškus veiksmažodžius, aš stengiaus išreikšti tik bendraties reikšmę; todėl tokius veiksmažodžius su priešdėliais kaip – išbėgti, išeĩti, aš stengiaus versti rusiškais įvykio veikslo veiksmažodžiais – *выбежать, выйти* (plg. išbėgu, išeinù, *выбегаю, выхожу*; išbėgau, išėjaũ, *я выбежал, вышел*; išbėgsiu, išeĩsiù, *выбегу, выйду*). Tokių veiksmažodžių, kaip įėsti, įlóti, vartojamų reikšme „*быть в состоянии много съесть, быть мастером брехать* (*лаять*)", – visos formos turi veiksmažodžių eigos veikslo reikšmę (plg. „jis įsakỹs pamóksłą", *он будет хорошо говорить проповеди*), bet šitą reikšmę, aiškindamas veiksmažodžius su priešdėliu *į-*, aš esu apskritai davęs gana retai, daugiausia tais retais atvejais, kai prie veiksmažodžio su šituo priešdėliu buvo tinkamų A. Juškos pavyzdžių. Čia vadinamų „v. pass.-causativa" (terminus „v. pass.-caus."

ir „v. act.-caus." aš esu paėmęs iš prof. kun. Kaz. Jauniaus) veiksmažodžių reikšmę iš pradžių esu mėginęs nustatyti aprašomuoju būdu. Antrosios dalies pirmojoje pusėje yra keli šios rūšies veiksmažodžiai, kurių reikšmė mano nusakyta ne visai tiksliai, kaip tik netiksliais laikau mano duotus vertimus, kur aiškinamos reikšmės žodžių — gabėndinti, grįáudinti, gráuždinti. Mat „aš gabėndinu dáiktus", iš tikrųjų sakant, nereiškia *„приказываю или позволяю нести вещи"*, lygiai taip kaip frazės „grįáudinu šútį, gráuždinu sėtinį" nereiškia *„велю развалить груду (кучу)"*, *„велю, позволяю грызть брюкву"*: čia kalbama ne apie *įsakytą* arba *leidimą* atlikti tam tikrą veiksmą (*нести, разваливать, грызть*), o apie patį veiksmo atlikimą arba vykdymą, tiktai kartu turima galvoje, kad „veikėjas", atlikdamas veiksmą, naudojasi svetimomis rankomis (ne savo įrankiais) arba svetimu darbu. Pateiktąsias frazes galima, aišku, versti ir taip („kam gráuždini rópę" = *зачем даешь, позволяешь грызть репу*), bet tokiu atveju reikia atsiminti, kad sakiniai — gabėndinu dáiktus, grįáudinu šútį, gráuždinu sėtinį" reikšme nesutampa su sakiniais — „liėpiù, léidžiu dáiktus gabénti, šútį (su)grįáuti, sėtinį (su)gráužti", sutinkančiais su rusų *„велю, позволяю нести вещи..."*. Turėdamas galvoje sunkumus versti šituos veiksmažodžius į rusų kalbą, aš, spausdinant antrąją dalies pusę, ėmiau juos versti kaip paprastus veiksmažodžius, tiktai kartu kiekvieną sykį žymėjau jų savotišką priežastingumą (*pass.-caus.*). Veiksmažodis gáudinti (*pass.-caus.*) išverstas kaip paprastas veiksmažodis; pasakymas „gáudinu ligónį" p. 418 duota reikšme man rodosi kiek abejojamas (sakoma „ligónis atsigãva", „javaĩ—gáunas", „gyvulỹs—ligónis gáunas"), nors tokie pasakymai kaip „atgáudinau ligonį, mergà prisigáudina" labai vartojami kalboje (žr. atgaudįnti). Kai kuriais atvejais, kai „v. pass.-caus." arba kitas veiksmažodis su galūne -dinti pateikiamas paprasto priežastinio veiksmažodžio reikšme (v. act.-caus.), aš verčiau tiktai šį pastarąjį; antai, versdamas ėzdinti ir gulėdinti, aš išverčiau, tiesą sakant, ėdìnti ir gùlinti (veiksmažodis ėzdinti tokiu būdu liko be vertimo: „ėzdink árklį" galėtų reikšti *„давай лошадь на съедение"*). Kad kai kuriose šnektose esama „v. pass.-cau-

sativa“ su galūne „-inti (ne -dinti)“, man ilgai nebuvo žinoma iš žmonių kalbos, todėl į tokius veiksmažodžius kaip grębinti, grúdinti aš iš pradžių žiūrėjau su tam tikru nepasitikėjimu: manydamas, kad kalboje galimi tiktai grębìnti (plg. ėdìnti, bėgìnti, *v. act-caus.*), grúzdinti, aš verčiau tiktai pastaruosius veiksmažodžius... Apskritai kalbant, pirmojoje dalies pusėje, versdamas „v. pass.-causativa“ į rusų ir lenkų kalbas, aš, deja, elgiausi gana nenuosekliai. Be to, dabar matau, kad kai kuriais atvejais ir aškinant žodžių reikšmes mano padaryta didesnių ar mažesnių netikslumų.

Versdamas lietuviškus žodžius į lenkų kalbą, aš daugiausia naudojaus M. Orgelbrando lenkišku žodynu (Wilno, 1861) ir ta dabar leidžiamo žodyno „Słownik języka polskiego“ dalimi, kuri buvo išėjusi į pasaulį tuo metu, kai buvo taisoma spaudai antroji dalis. Kai kada, be kita ko, esu tenkinęsis lenkų – rusų ir rusų – lenkų P. P. Dubrovskio ir Fr. A. Potockio žodynais. Dėl rašybos lenkų kalbai aš nusprendžiau vadovautis A. A. Krinskio gramatika (Gramatyka języka polskiego przez Ad. Ant. Kryńskiego, Warszawa, 1897). Versdamas lietuviškus žodžius į rusų kalbą, aš nuolat naudojausi Vlad. Dalio „Aiškinamuoju žodynu“ ir jau išspausdinta akademinio „Rusų kalbos žodyno“ (paskut. leid.) dalimi.

Žodyno lietuviškame tekste palyginti su pirmąja dalimi padaryta gana žymių pakeitimų: įvesta raidė *ž* (tik keliais atvejais neapsižiūrėjus palikta *ż*), raidė ə visai nevartojama, junginiai aj, ej, əj, uj (vajkas, vejkti, ləjsti, vajkuj) pakeisti į ai, ei, ui (vaĩkas, veĩkti, léisti, vaĩkui). Be to, vietoj rankraščio grąnžtas, rąnka, gandas, gandras, ganstáutis, gangsoti – ganksoti (A. Juškos), gąndas, gąndras (J. Juškos), maldįnti, vežįnti (šalia maldinti, vežinti, vəžinti), bįnra, šįnła (šalia binra, šinła) antrojoje dalyje vartojami vienodesni (supaprastinti) parašymai: grañžtas, rañkà, gañdas, gañdras, ganstáutis, ganksóti, máldinti, vẽžinti, vẽžinti, biñra, šiñła. Galininko linksniai – mànè, tàvè, sàvè spausdinami galūnėse su e (šalia *genit.* mànęs, tàvęs, sàvęs); prieveiksmių rašymui tę, tęn, tęnaĩ (*там*) palikta raidė ę (pietų *aukšt.* tẽ, tẽn, tẽnaĩ; pirmojoje dalies pusėje neapsižiūrėjus spausdin-

ta ir ten, tenaĩ). Prielinksnis ir priešdėlis į rankraštyje, patekusiame į antrąją dalį, buvo rašomi kaip in, im (J. Juška juos pakeitė forma į, bet prieš balsius paliko in). Šiuo atveju mano palikta kaip rašyta J. Juškos (spausdinama – įbė̃gti ir įeĩti šalia ineĩti), nors man nežinoma, ar yra šnektų, kuriose šalia ybė̃gti būtų ineĩti. Šalia tokių žodžių kaip ĩkiłas, ĩtakas palikti ir iñkiłas, iñtakas: daugelyje šnektų šalia ykélti, ytekė̃ti sakoma iñkilas, iñtakas (*Jurb.*, *Panev.* ...). Tais atvejais, kai A. Juškos buvo viduryje žõdžio paprastosios balsių raidės vietoj nosinių arba tokių ilgųjų balsių, kurie kilę iš nosinių, aš paprastai rašiau nosines balses (be paskui einančio *n*), tad mano pakeitimai lengvai atskiriami nuo A. ir J. Juškų, rašiusių visais panašiais atvejais paprastąsias balses (su *n* ir be *n*) arba nosines balses (su *n*); tokių formų kaip lỹja, gỹja, pũva parašymo aš nekeičiau. Mano įvestas rašymas ų ir į (vietoj rankraščio u ir i–y) daugisk. kilmininko (łóvų, łaukų̃) ir tariamosios nuosakos 3-ojo asmens (kad eĩtų, darýtų) galūnėse šalia *žem.* eĩtum, darýtum, *nom.* jų̃s (rečiau jų́s, *вы*) ir trį̃s (*mpu*).

Ne visose tarmėse vienodai sudaromi iš veiksmažodžių tipo gýti, rýti, púti, dalýti, išsigıẽdryti (išsigaĩdryti), akýti (išakýti), kirmýti esamasis ir būtasis laikai. Man žinomose aukštaičių tarmės rytų šnektose sakoma: (*es.l.*) gyjù–gỹja, ryjù–rỹja, pūvu, pústu–pũva, pústa, dalijù–dalìja, išsigıẽdriju–išsigıẽdrija, akijù–akìja, kirmijù–kirmìja ir (*būt.l.*) gijaũ–gìjo, rijaũ–rìjo, puvaũ–pùvo, dalijaũ–dalìjo, išsigıẽdrijau–išsigıẽdrijo, akijaũ–akìjo, kirmijaũ–kirmìjo (kur ì ir ù ne gale žodžio reiškia pusilgius balsių garsus); vidurio lietuvių tarmės pietų šnektose šitos formos skamba: (*es. l.*) gyjù, ryjù, pūvù (rečiau pùstu, plg. búnu šalia būvù, *žem.* būnù) – gỹja, rỹja, pũva, dalyjù, išsigıẽdryju–dalỹja (papr. dalinù, dalìna), išsigıẽdryja, akyjù, kirmyjù–akỹja, kirmỹja ir (*būt. l.*) gijaũ, rijaũ, puvaũ – gìjo, rìjo, pùvo, dalyjaũ, išsigıẽdryjau–dalỹjo (papr. dalinaũ, dalìno), išsigıẽdryjo, akijaũ, kirmijaũ–akìjo, kirmìjo; žemaičių šnektose veiksmažodžių tipo – akýti, kirmýti, pelýti, matyt, nėra (*žem.* akė̃tıės, kirmė̃ti, pelė̃ti: dṓuna–dúna akė̃jes, pelė̃, mēsà kirmė̃), iš veiksmažodžių dalýti, apmaũdytıės

(*досадовать*) minėtosios formos daromos su trumpaisiais balsiais (dalijù, dalijáu, apmaũdijǫ̀us – apmaũdijūs, apmaũdijaus), o veiksmažodžiuose gýti, rýti, púti šaknies balsis, kaip ir kitose tarmėse, esti ilgas tiktai esamajame laike (gynù – gỹn, rynù – rỹn, pūnù – pũn, gijáu, rijáu, puváu – gìje, rìje, pùva). Antrojoje dalyje pagrindinės rašomos šios formos: gyjù – gijaũ, pūvù – puvaũ, akyjù – akijaũ, kirmyjù – kirmijaũ, pelyjù – pelijaũ (*ryt.* pelėti, pelù, -ėjau, *žem.* pelėti, pelėju, -jau), dalijù – dalijaũ, išsigiẽdriju – išsigiẽdrijau.

Sudėtinis balsis „i͡e“ antrojoje knygoje reiškiamas dvejopai: ten, kur aukštaičiai ir žemaičiai šitą balsį taria nevienodai, paliktas rašymas, priimtas pirmojoje dalyje, -ie (plg. sviẽstas, griẽbti, priẽdai, *žem.* svẽists, svýsts, greĩbti, prỹdai), o tais atvejais, kai šitas balsis aušktaičių ir žemaičių tariamas vienodai, spausdinama ie (griẽkas, nẽprietelis). Aišku, yra ir tokių žodžių su šituo balsiu, kurie vartojami tiktai arba aukštaičių, arba žemaičių (plg. *aukšt.* stiẽgti šalia stógas, *žem.* ìndieve; jeigu šalia *žem.* „ìndieve“ būtų žinomas aukšt. „ìndėve“, žodyne būtų spausdinamas tik paskutinis). Balsiai o ir ė, ů ir ie šioje dalyje dažnai turi sąlyginės reikšmės: kai pateikiamas žemaičių žodis su šitais balsiais, tai parašymas ie, ů žemaičiui reiškia garsus ėi – y, ǫ̀ – ū, o raidės ė, o – tokius garsus, kurie lygūs ėi – y, ǫ̀ – ū, ištartiems aukštaičio (*aukštaičių* sviẽstas, d[úo]na); bet tokiose formose kaip *gen. s.* ir *nom. pl.* „kárvės, ǫ̀vos“ galūnės -vės, -vos žemaičių, aišku, ištariamos kitaip (kaip kárves, karvės, kárvis, ǫ̀vas). Vietoj rankraščio „ašvìnis – ašvýnis, gívůlis – gývůlis“ spausdinama „ašviẽnis“ (keliais atvejais palikta „ašvýnis“) ir „gývolis“: šituos žodžius žemaičiai taria kaip „ašvėinis – ašvýnis, gývo͡ulis (= gývolis, *aukšt.* gyvulỹs, gyvalỹs, acc. gỹvulį – gỹvalį).

Vietoj rankraščio – „ẽsdinti, vésdinti, mésdinti, lúžtu, grįnžtu“ antrojoje dalyje spausdinama – „ẽzdinti, vẽzdinti, mẽzdinti, lúštu, grinštù (iš „lúž+stu, griñž+stu šalia „ẽsti, vèsti, mèsti, lúžti, griñžti“). Tokie parašymai kaip „išbeřgžti“ vietoj išbergšti, iš išbergžd+ti) palikti keliais atvejais tiktai dėl neapsižiūrėjimo.

Parašymai — gẽgne, -ės, kárve, -ės (vietoj rankraščio „gégnė, -ės, kárvė, -ės“) antrojoje dalyje priimti tiktai dėl A. Juškos rašymo — łóva, -vos, várna, -os, kálnas, -na, arklís—arklỹs, árkla, rãša, dãra (= rãšo, dãro). Formos — kárve (iš tikrųjų „kárvia“), kálna, árkla, rãša, dãra šalia kárvės, łóvos, várnos man žinomos iš Panevėžio apskrities šnektų, bet A. Juška, imdamas šitas formas žodynui, vargu ar turėjo šias šnektas galvoje. Keisdamas A. Juškos parašymą, aš stengiaus, kiek galėjau, nenutolti nuo pagrindinių rašybos taisyklių, priimtų žodyno rankraštyje.

Antrojoje dalyje surašytų veiksmažodžių esamojo ir būtojo laiko formos A. Juškos buvo visai neduotos arba duotos buvo ne visur; jos daugiausia pridėtos J. Juškos. Prie šitų laikų vedinių, kurie buvo žodyno rankraštyje, aš, ypač antrojoje dalies pusėje, daugiausia esu pažymėjęs, kad kalboje esama ir įvairių kitų šitų formų vedinių. Tačiau aš čia nepateikiau tokių formų kaip įkėłau, įvėłau, vartojamų, pvz., tose Panevėžio šnektose, kuriose dėl šitų šnektų fonetikos dėsnių galūnės -lė ir -ło turėjo sutapti: šalia šãła (= šãło), kėła (= kėlė) jose atsirado ir tokių formų kaip kėłau (plg. šałaũ). Forma gułaũ (= gulaũ), kuri duota prie veiksmažodžio gul̃ti, mano duota iš šitų šnektų tik dėl neapsižiūrėjimo. Žodyne nesu nurodęs ir kai kurių kitų vedinių: aukštaičių rytų tarmėje šalia įričiau, išsiuviau (man žinomose rytų šnektose formos įritaũ, išsiuvaũ visai nevartojamos) yra ir įšilau, įšalau, bet šitos formos įmanomos, kiek man žinoma, tik pačiose šiaurinėse šitos tarmės šnektose, ypač linkusiose nukelti kirtį nuo žodžio galo (į jo pradžią). Kai kuriose rytų šnektose kartais vartojamos dvejopos formos: įkimšaũ ir įkimšiau, ažkimšaũ ir ažùkimšiau, prižagaũ ir prìžagiau, įžługaũ ir įžługiau*. Kiek aš galėjau pastebėti, buvimas rytų šnektose formų įričiau, įšsiuviau, įkimšiau, ažùkimšiau (šalia įkimšaũ, ažukimšaũ), įšilau, sùšalau glaudžiausiu ryšiu susijęs su šitų šnektų

* Salose ir Kupiškyje sakoma: „katẽ prižãgo piẽną. Ką jy (=jì) padãre? Ugi piẽną prìžage. Ažkimšom visą daržinę (ažùkimšėm v. d.), visą daržinę ažùkimšėm (tarmės ypatumai čia neišreikšti).

polinkiu nukelti kirtį nuo žodžio galo: net tose rytų šnektose, kuriose formos rasiù, mesiù, raščià, rastũ (= ràsčia, ràsčiau, ràstų) išlaikė senuosius kirčius, šalia „pirtìs, rėžtà, pašautà“ galima girdėti ir „piřtis, rẽžta, pašaũta“; vidurio lietuvių tarmės pietų šnektose, kuriose nėra tokio kirčių svyravimo, visada sakoma: pirtìs, rėžta, pašáuta (*nom. fem.*) ir (*Mar.*) rėžtà, pašautà („piřtis, rẽžta, pašaũta“ su nukeltu kirčiu šitose šnektose, rodos, neįmanomi).

Kai kuriais atvejais, norėdamas geriau iliustruoti A. Juškos duodamo žodžio reikšmę, aš esu davęs savo pavyzdį, prie kurio, kaip nepriklausančio žodyno autoriui, esu dėjęs ypatingą ženklą (*Red., R.*). Buvo keli atvejai, kai aš ryžaus pateikti net savo žodį. Antai A. Juškos buvo duotas vienas žodis iškopti (ir tas be pavyzdžio); naudodamasis šiuo dalyku, aš pateikiau tris žodžius: iškópti (1), iškópti (2) ir iškõpti. Kai žodyne buvo duoti tokie žodžiai kaip įsalas, jor[úo]ti, išgèsti, jautinėti, aš esu pateikęs pats žodžių, skambančių taip pat ar panašiai, bet turinčių kitą reikšmę. Tačiau taip esu pasielgęs tik labai retais atvejais. Prie žodžio, pateikiamo A. Juškos žodyne, aš gana dažnai esu pridėjęs ir kitą žodį, mano paimtą iš kurios lietuvių kalbos šnektos. Papildydamas šitomis smulkmenomis žodyną, aš, aišku, visai nekeičiau A. Juškos darbo bendrosios formos, o tuo tarpu šitas smulkmenas aš laikiau vertomis dėmesio.

Antrosios dalies lietuviškame tekste vartojamos pagal F. Kuršaičio sistemą trys kirčių rūšys. Rytų aukštaičių ir žemaičių šnektų žodžiai, patekę į šitą dalį, gauna kirčius pagal kirčiuotų skiemenų tarimą vidurio lietuvių tarmėje: nors, pvz., *ryt* visos (*nom. pl.*), rašo—raša ir *žem.* aušra (*acc. s.*), raša pirmasis skiemuo tariant griežtai skiriasi nuo to pat žodžio vidurio lietuvių — vìsos, rãšo, rãšu, rãša, aũšrą, vis dėlto, kada iš šitų šnektų pateikiamos formos — visos, raša, aušra, jos antrojoje dalyje gauna kirtį tvirtagalį [облеченное] (rãša, aũšrą) ir trumpinį [тупое] (vìsos). Žodžiuose, pateikiamuose abėcėlės tvarka, aš dėliojau iš pradžių kirčius tuose skiemenyse, kuriuose jie buvo sudėti žodyno autoriaus (gálva, gulỹkła — *nom. s.* šalia galvõs, gulỹkłos — *gen. s.*). Bet kadangi atvejais kaip gálva, gu-

lýkla kirčiai rankraštyje ne visada dedami priešpaskutiniame skiemenyje, tai paskiau, žymint kirčius žodžiuose, pateikiamuose abėcėlės tvarka, man pasirodė nepatogu paisyti tokio svyruojančio kirčių dėliojimo, ir aš ėmiau gana griežtai laikytis vienos sistemos: aš dėliojau šiuose žodžiuose kirčius pagal jų tarimą aukštaičių ir žemaičių tarmių pietinėse šnektose (įdėmùs, įvairùs ...). Du kirčiai viršum vieno ir to paties skiemens reiškia, kad šitas žodis man buvo žinomas su skirtingais kirčiais; kirtis tokiame žodyje, kai jis eina pavyzdyje, mano dedamas tik vienas, t. y. tame skiemenyje, kuriame jį dėjo broliai Juškos. Aš dėliojau kirtį ir tokiems žodžiams, kurie man buvo nežinomi; tokiu atveju aš vadovavaus iš dalies teoriškais samprotavimais, iš dalies tais duomenimis, kurių būta pačiame rankraštyje. Nubrėžtas prie tokių žodžių brūkšnys (—) turi rodyti, kad ir kirtis jiems padėtas spėtinai. Rankraštyje yra iš žemaičių tarmės paimtų žodžių, kurie turi būti su dviem kirčiais – pagrindiniu ir antriniu (gùdobele, gùdnotryne, gùdnotrėle...). Iš pradžių aš visiškai nenurodydavau, iš kurios vietos man žinomas pateikiamas rankraštyje žodis, ir, dėdamas tokiems žodžiams kirčius, nekreipdavau dėmesio į jų žemaitišką tartį. Priešpaskutiniame šio tipo žodžių skiemenyje turėtų būti antrinis kirtis, su kuriuo skiemuo *be* žodyje gudobele turi pailgėti. Pateikdamas iš žemaičių tarmės žodį jaunúmėne (su antriniu kirčiu skiemenyje *mė*), aš apsiribojau nurodydamas tai, kad priešpaskutinis skiemuo šiuo atveju ilgas. Apgailestauju, kad, dėdamas kirčius tokiuose žodžiuose, aš nesilaikiau griežto nuoseklumo. Galýbe, gudrýbe ir ėdėjis, gėrėjis (ėdėjas, gėrėjas) tipo žodžiuose antrojoje dalyje dedamas priešpaskutiniame skiemenyje tvirtapradis kirtis. Žodžiai galybė, gudrybė su tvirtapradžiu kirčiu man žinomi daugiausia iš žemaičių ir iš dalies iš rytų šnektų (plg. Naumiest. gėrýbės *имение*, *имения*, *dobra* šalia gerỹbe *доброта*); žodžiai ėdėjis, gėrėjis (*žem.* jėdės, gėrės, *gen.* jėdėje, gėrėje) turi pastovų (tvirtapradį) kirtį tiktai kai kuriuose rytų ir iš dalies vidurio lietuvių pietų šnektose (pastarosiose šito tipo žodžiai apskritai maža vartojami: gėrėjis, ėdėjis = gėrìkas, ėdikas). Tokiuose veiksmažodžiuose (sudėtiniuose su priešdėliais) kaip įsidėmėti,

išvilkėti, įžiūrėti esamojo laiko formos ne visose tarmėse turi vieną ir tą patį kirtį. Rytų šnektose vyrauja formos — įsidėmiù, išvilkiù, įžiūriù (su kirčio nukėlimu — įsidẽmiu, išviĨkiu, įžiũriu) šalia trečiojo asmens — įsidẽmi, išviĨki, įžiũri (plg. išverčiù, išveřčia), o daugumoje vidurio lietuvių tarmės pietų šnektų sako — įsìdėmiu-įsìdėmi, ìšvilkiu—ìšvilki, ĮžiūriU—ĮžiūrI (plg. nesìstebiu, pasìkalbu). Šios rūšies veiksmažodžiams kirčiai žodžiuose, einančiuose abėcėlės tvarka, žodyne priimti pagal tipą —ĮžiūriU, įsìžiūriU, įsìdėmiu, ìšvilkiu. Veiksmažodžių iškentėti, išneršėti (šalia iškę̃sti, išneřšti) esamasis laikas ir vidurio lietuvių pietų šnektose, kiek man žinoma, gauna kirčius ne pirmajame skiemenyje (plg. iškeñčia, išneřšia, iškenčiù, išneršiù nuo veiksmažodžių iškę̃sti, išneřšti).

Dėl kirčių dėjimo žodžiams, einantiems antrojo sąsiuvinio pavyzdžiuose, aš turiu pasakyti štai ką. Nustatyti, kurios šnektos ar kurios šnektų grupės laikėsi A. Juška, žymėdamas kirčius pavyzdžiuose (pavyzdžiuose daugumas žodžių visiškai be kirčių), aš, deja, negalėjau. Toji aplinkybė visų pirma ir atėmė man gaires, kurių aš būčiau turėjęs laikytis dėliodamas kirčius žodžiams, likusiems po A. Juškos be kirčių. Be to, aš tebesu tos nuomonės, kad kirčius žodyno pavyzdžiuose, jei, dėdami juos, laikysimės kurios vienos šnektos (arba vienos glaudžios šnektų grupės), turės lydėti ir kiti pakitimai tuose pavyzdžiuose, t. y. tokie pakitimai, kurie turės duoti teisės vadinti žodyno kalbą viena kuria lietuvių kalbos tarme arba, šiaip ar taip, ją laikyti vienos tarmės nedidelės grupės šnektų svarbiausiųjų ypatybių įsikūnijimu. Jeigu, pavyzdžiui, žymint kirčius žodyno pavyzdžiuose, būtų nuspręsta laikytis Betygalos šnektos, tai ir šituos pavyzdžius mes turėtume išreikšti apytikriai taip, kaip juos pasakytų betygališkis; jeigu po žodžio „stámbas“ einančiame pavyzdyje (žr. anksčiau) dėliosime kirčius pagal Veliuonos šnektos dėsnius, tai teks ir visą šitą pavyzdį perdirbti taip, kad jame išryškėtų ir kitos Veliuonos šnektos ypatybės. Iš A. Juškos kirčio vietos žymėjimų viename ir tame pačiame žodyje kaip tų ar kitų junginių dalies man iš žodyno rankraščio aišku tik viena: dėdamas kirčius tokiam žodžiui, A. Juška, apskritai sakant, buvo gana

nenuoseklus, kaip jis buvo nenuoseklus ir žymėdamas kirčius žodžiams, surašytiems rankraštyje abėcėlės tvarka. Bet čia lieka neaiškus klausimas dėl to, ar šitą nenuoseklumą sukelia iš tikrųjų esąs gyvojoje kalboje, šiaurės šnektose, svyravimas dėl vieno ir to paties žodžio kaip įvairių žodžių junginių dalies kirčio vietos, ar tiesiog tai, kad, dėdamas kirčius pavyzdžiuose, A. Juška neturėjo tvirto savo pamato ir dėliojo kirčius vieną sykį taip, kitą sykį kitaip, be jokios aiškios priežasties. Aš pats būčiau linkęs manyti, kad kirčių dėjimą žodžiams, einantiems pavyzdžiuose ir lietuviškuose žodžių paaiškinimuose (daugelį pavyzdžių tenka laikyti paprastais žodžių reikšmės paaiškinimais), lėmė veikiausiai paties A. Juškos neryžtingumas; šiaip ar taip, man iš gyvosios kalbos (žemaičių ir aukštaičių) žinomas svyravimas dėl vieno ir to paties žodžio, sudarančio dalį įvairių žodžių junginių, netapatus, matyt, su tais svyravimais dėl kirčio vietos, kurie atsirado dėl A. Juškos nenuoseklumo žymint kirčio vietą žodyje kaip žodžio junginio dalyje. Čia visada reikia turėti galvoje, kad šitas svyravimas ne visose (vidurio ir) šiaurės šnektose reiškiasi vienodai. Dėl visų šitų samprotavimų aš leidau sau antrojoje dalyje apsiriboti tik labai nežymiai pakeisdamas tą kirčio vietos žymėjimą, kuris rankraštyje priklauso A. ir J. Juškoms. Tam, be kita ko, skatino mane dar dvi aplinkybės: 1) rankraštyje, patekusiame į antrąją dalį, aš ne visur galėjau atskirti kirčius, sudėtus A. Juškos, nuo kirčių, priklausančių J. ir iš dalies V. Juškoms ir 2) pavyzdžiuose bus galima ryžtingiau keisti kirčio vietą vėliau, kada daugiau paaiškės tie klausimai, kurie susiję su kirčių dėjimu A. Juškos pavyzdžiuose.

Lietuviškame tekste aš palikau visus brolių Juškų kirčius, kurie man rodėsi vienoje ar kitoje šnektoje įmanomi, keisdamas kirčio vietos žymėjime tik tai, ką laikiau nesutinkant su bendraisiais lietuvių kalbos dėsniais ir faktais. Tad žodyno pavyzdžiuose palikta: galvà ir gálva (*nom. s.*), dárbų ir darbū̃ (*gen. pl.*), žmonà ir žmóna (*n. sing.*), įsižiū̃ri ir įsìžiūri, įvaĩrų ir įvairų (plg. *Kvėd.* ývairi, *Alsėd.* yvaĩri, *acc. s. masc.*). Tačiau ten, kur buvo formos kaip parvažiãva, parẽja paprastųjų párvažiava,

párėja (= pérvažiavo, pérėjo) reikšme, aš keičiau jas į párvažiava, párėja (kai kuriose Panevėžio apskrities šnektose vartojami tiktai žodžiai parvažĩ[úo]ti, pareĩti – parvažiãva, parėja dviem reikšmėmis – *переехать, перейти* ir *приехать домой, притти назад, возвратиться домой*; plg. *žem.* párvažiāva, *он переехал*, su dviem kirčiais). Tiesą sakant, vietoj gálva, žmóna (*nom. s.*), dárbų (*gen. pl.*) reikėtų laukti galva, žmõna, dařbų (pagal kirčio nukėlimo iš žodžio galo dėsnį). Bet pastarųjų variantų aš sąmoningai vengiau: jeigu šiuo atveju būčiau laikęsis kurios vienos šnektos, kurioj įmanomos arba būtinos formos galva, žmõna, dařbų, aš būčiau turėjęs suderinti su šitos šnektos duomenimis ir kitus A. Juškos kalbos faktus, tarp jų, aišku, ir visus kitus kirčius rankraščio pavyzdžiuose. Mano kirčiai tokiais atvejais kaip *nom. s.* gálva, žmóna, *gen. pl.* dárbų tiktai rodo, kad jeigu tose šnektose, kuriose kirčiai apskritai neatkeliami iš galinio skiemens, kirtis būtų kuriame žodžio formos skiemenyje, tai jis būtų kaip tik toks, koks pažymėtas antrojoje dalyje (plg. *accus.* gálvą, žmóną, dárbą, gálvas, žmónas, dárbus, *instr. s.* gálva, žmóna, dárbu). Jeigu kuriame žodyje arba kurioje žodžio formoje kirtis atkeltas ir pietų šnektose, aš esu palikęs tokiame žodyje kirčius, reiškiančius iš tikrųjų esantį šitose šnektose faktą (plg. adv. drūčei *крепко*, ilgai *долго* šalia drútas *крепкий, толстый* ir ilgas *долгий, длиный*). Tokiose formose kaip stalù, ragù, šakė (*instr. s.*), metùs, stalùs, ragùs, šakės (*acc. pl.*), nešdamà (*nom. sing. fem.*), jeigu A. ir J. Juškos dėjo kirčius ne paskutiniame skiemenyje, aš žymėjau kirčio nukėlimą ženklu ˈ : stàlu, màgu, šàke, mètus, stàlus, màgus, šàkes, nešdàma (*aukšt.*), nèšdama (*žem.*). Vidurinės aukštaičių tarmės šnektose, kuriose tariama triõba (*nom. s.*) – triobõs (*gen. s.*), žmõna, -nõs, meřga, -gõs, kirčio nukėlimo tokiose formose kaip stalù, ratù, ragù, nešù, vedù..., matyt, dar nėra: formos stàlu, màtu, màgu, nèšu, vèdu (*веду*), kiek man žinoma, įmanomos tiktai tose šiaurės šnektose, kuriose taria visada arba tam tikromis sąlygomis – triõbos, žmõnos, meřgos (*gen. sing.*). Tariamojoje nuosakoje aš dėjau kirčius pagal kirčiuoto šitos formos skiemens tarimą aukštaičių tarmės pietų šnektose: łáukčia – łáuk-

čiau, łáuktumei – łáuktum, mèstum, łáuktų, mèstų... (plg. *Marijamp.* aš łaũkčia – łaũkče – łaũkčiau, tu łaũktum, jis łaũktũ, mèstũ, *ryt.* aš łaũkčià, tu łáuktum – łaũktum, jis laũktũ, mèstũ – su pusilgiais galūniniu ũ ir skiemeniu mè; *žem.* aš łáukčio, dìrbčio ir *šiaur. žem.* aš łaũkčio, diřbčio...). A. Juškos rankraštyje gana dažnai pasitaiko formų manei, tavei, savei (*dat. s.*); šitos formos iš žmonių kalbos man nežinomos; liaudies (aukštaičių) dainose pasitaiko naudininko linksnių – tavë (Leskyno dainose), manei, mane, tavi, o žemaičiai sako – mùny, -nėi, tavy, -vėi, savy, -vėi (plg. Lesk. tavẽ) ir kirčiuoja priešpaskutinį skiemenį. Šitose formose aš dėjau tvirtagalį [облеченное] kirtį pirmajame skiemenyje. Tokiose formose kaip 3-*asis a.* žegsi, žagsi, takšo (*inf.* žegsėti, žagsėti, takšóti) sudėti kirčiai pagal panašių formų tarimą Veliuonos šnektoje: žègsi, žàgsi, tàkšo. Formose – jųs (*вы*), jai (*ей*), tai (*мой dat. s.*) keliais atvejais esu padėjęs tvirtapradį kirtį, nors šitos formos paprastai tariamos su fonetiškai taisyklingu tvirtagaliu kirčiu; su tvirtapradžiu kirčiu jos tariamos Suvalkų gubernijoje (į pietus nuo Veliuonos) ir, rodos, Veliuonos apylinkėse. Žodžiuose arìełka, morka aš paprastai dėjau kirčius viršum ł, r (arìeĺka, moŕka); taisyklingiau būtų rašyti arìełka, mõrka. Dėdamas kirtį žodyje dūkrà (dūkra), aš ne visada atsižvelgdavau į pirmojo skiemens ilgį, nors šitas žodis (šalia duktẽ) man žinomas tik su ilgu u (plg. pódūkra – pódūkrė šalia pósūnis).

* * *

Rankraštyje, išspausdintame antrajame sąsiuvinyje, nebuvo jokių nurodymų dėl vietos, kurioje užrašytas A. Juškos pateiktas žodis. Šitoji aplinkybė smarkiai trukdė patikrinti rankraščio medžiagą pagal vietos šnektų duomenis. Specialiai žodyno tikslais aš važinėjau po du kartus į Veliuoną ir Alsėdžius ir buvau Pušalote (Joniškėlyje – Noreikonyse – Švobiškyje) ir Ariogaloje (Butkiškėse, Pernaravoje ir Betygaloje). Tuo tikslu važinėjau ir daugelyje kitų Kauno gubernijos vietų, bet šitos paskutinės kelionės ne tiek išaiškino dalį to, kas buvo nesuprantama rankraštyje, kiek davė naujos medžiagos lietuvių kalbos žody-

nui. Iš tokių vietovių palyginti daug leksikos medžiagos pavyko surinkti Užulėnio km. (ant Lėno ežero kranto, Ukm. apskr.), Galsiškių km. (Salų parap., Ukm. apskr.), Kuosėnų (K[úo]sānai = K[úo]sėnai), Jutkonių [= ?Итканцы] ir Valiukiškio vienkiemyje (Kupiškio parapija, Ukm. apskr.), Pasvalyje ir Žeimelyje (Panev. apskr.), dviejuose Gruzdžių parapijos kaimuose ir Viekšnių parapijos Kegrių naujasėdijoje (Šiaulių apskr. šiaurės dalyje), Gudžiūnų km. (Šiaulių apskr. pietų dalyje), Užvenčio parapijoje (Šiaulių apskr. vakarų dalyje), Malavėnų km. (netoli Šiaulių), Šiluvoje ir Kelmėje (Ras. apskr.), Mosėdyje ir Kalvarijoje (Telšių apskr.). Tiktai gaila, kad beveik visas keliones teko keliauti vasaros metu, kai žmonės daugiausia dirba laukuose. Viena žiema, kurią teko laimės man praleisti Lietuvoje ir tada pabūti tarp žmonių, davė man beveik daugiau medžiagos negu visos vasaros kelionės.

Į vietovę, kuri ypač verta dėmesio dėl žodyno, labai svarbu vykti kelis kartus. Mat ne visi vienodai gerai moka savo šnektos žodžius, ir štai būna labai svarbu kelionės metu aptikti tokį žmogų, kuris kasdienėje kalboje naudotųsi palyginti didele žodžių ir posakių atsarga, gerai mokėtų savo vietovės žodžius bei pasakymus ir apskritai pats aiškiai suvoktų, ką ir kaip šneka. Klausinėjant žodžių, neretai pasitaiko, kad žmogus, į kurį kreipiamasi su klausimais, neskiria žodžių, kurie jam suprantami, nuo tų, kuriuos jis pats vartoja bendraudamas su kitais žmonėmis. Kada jūs klausiate, ar žinomas jūsų pašnekovui arba ką reiškia jo vietovėje kuris žodis (kartu duodamas ir visas žodžių junginys, kuriame vartojamas šitas žodis žodyno rankraštyje), jūsų pašnekovas dažnai neabejodamas atsako, kad toks žodis esąs ir reiškiąs tą ir tą, o tuo tarpu paskui pasirodo, kad šitas žodis šiame žodžių junginyje pašnekovui buvo tiktai suprantamas, nors jo, šito žodžio, šioje vietovėje kaip tik ir nesama. Vienoje Panevėžio apskrities vietoje (netoli Joniškėlio) man pasitaikė paklausti, ką reiškia „jaũkùs óras“. Visa valstiečių draugė, kuriai buvo skirtas mano klausimas, atsakė, kad tai „ненастная погода“, kartu davė man labai smulkų šito oro išaiškinimą. Čia kartu buvęs valstietis iš Biržų pritarė tokiam aiškinimui, pri-

dėdamas, kad ir jo parapijoje šia reikšme sakoma „jaũkùs óras“. Paskui man teko toje vietovėje gyventi ilgėliau ir visokiais orais, bet pasakymo „jaũkùs óras“ girdėti nepavyko. Aš vėl susidomėjau šito pasakymo reikšme (vis gyvendamas toje vietovėje), ir man paaiškino, kad tai, *matyt*, tas pat, kas „sujùkęs óras“ (ir „sunìùkęs oras“). Pagaliau, jau gyvendamas Pskove, aš kreipiausi į kunigą P. Jakubėną Biržų miestelyje, gimusį ir užaugusį Biržų parapijoje lietuvį, prašydamas jį sužinoti, ar sako jo parapijoje „jaũkus óras“, o jeigu sako, tai ką šitas pasakymas reiškia. Pasirodė, kad ir šitoje parapijoje daugelis supranta minimą pasakymą tik reikšme „sujùkęs–suniùkęs oras“ (*пасмурная*, iš dalies *ненастная погода*), nors paties pasakymo „jaũkus oras“, *matyt*, ir ten nesama. Tokie pat abejojami žodžiai dabar man rodos ir veiksmažodžiai – „įmẽginti“ ir „išpaĩkinti“ (šalia „išpáikinti“), pasakyti man Alsėdžių apylinkėse: kartu su „paĩks, paĩkšus“ (= paĩkas, paĩkšas) man davė „išpaĩkinti“, o kartu su „mẽgti“–„įmẽginti“. Paskui aš sužinojau, kad kuriose ne kuriose Telšių apskrities vietose veiksmažodis išpáikinti turi abi reikšmes, kurios jam duotos antrojoje dalyje (žr. išpaĩkinti ir išpáikinti). Kai kada pasitaiko ir visiškai atvirkščių dalykų. Jūs klausiate kurio žodžio ir duodate iš rankraščio visus žodžių junginius, kuriuose pavartotas šitas žodis. Jums paaiškina, kad jūsų klausiamojo žodžio šitoje vietovėje nesą; jūsų pašnekovas, matyt, net nesupranta šito žodžio. Tačiau, jeigu su šiuo žmogumi pabūsite ilgesnį laiką, gali atsitikti, kad, laisvai kalbėdamasis su jumis, jis kaip tik pavartos šį žodį, kurį pirma jis laikė nesuprantamu. Klausėjas lengvai eina nuo vieno žodžio prie kito, o atsakinėtojas, pripratęs daugiau turėti reikalo su daiktais negu su žodžiais, neretai su vargu atitrūksta nuo vieno žodžio, norėdamas pereiti prie kito, painiojasi arba tiesiog nusprendžia, jog tokio žodžio šitoje vietovėje visai nesą.

Pašaliniam žmogui, kuris domisi kurios vietovės kalba, lietuvis žmogelis aiškina labai mielai, bet jis turi visų pirma įsitikinti, kad „svetimojo žmogaus“ dirbamas darbas mažų mažiausia nebus nukreiptas prieš jį, lietuvį. Vien tai, kad jo žodžiai ir posakiai jūsų užrašomi lotyniška abėcėle, jam brangių ir bran-

giai mokamų knygų abėcėle, jau gali sukelti jo palankumą jums: valstietis tuojau pat nuspręs, jog jūs – jo draugas ir bet kuriuo atveju nesate vienas tų, kurie pasirengę pasinaudoti jo atvirumu, kad leistų pajusti visus lotyniškus abėcėlės „nesutikimus" su jo raštija (kaip žinoma, šiuo metu leidiniai lietuvių kalba perkami ne knygyne ir ne turguje). Pasakysiu dar daugiau: buvo atvejų, kad, tirdamas žodyno tikslams kurio kaimo šnektą, aš pats savo vaišingiesiems šeimininkams esu pridaręs nemalonumų (valstiečius, tuoj man išvykus, jeigu vietos vyresnybė kažkodėl būdavo įsitikinusi reikiant parodyti stropumo, kartais kaip aš paskiau sužinodavau, be ceremonijų... iškratydavo), ir vis dėlto, kada tame kaime tekdavo antrukart tikrinti žodyno duomenis, valstiečiai būdavo, man rodos, nė kiek ne mažiau pasirengę pagal savo jėgas padėti man rūpimam reikalui.

Kadangi gyventi man daugiausia yra tekę ne Lietuvoje, tai, stokodamas žodyno tikslui duomenų, daugiausia leksikos pobūdžio, aš turėjau plačią korespondenciją su daugeliu lietuvių, gyvenančių Lietuvoje ir ne Lietuvoje. Tokiu keliu esu gavęs gana daug pranešimų, kurių didesnioji dalis buvo atsakymai į duotus klausimus. Daugumas korespondentų, perduodami savo vietovės žodžius, paprastai naudojasi ta rašyba, kuri dabar daugiau ar mažiau nusistovėjo lietuvių raštuose. Be to, ne visi lietuvių inteligentai, kaip pasirodo, yra pripratę vienodai žymėti žodžiuose kirčius: vieni laikosi Fr. Kuršaičio sistemos, kiti seka velionio vysk. Ant. Baranausko pavyzdžiu, treti spėjo išmokti prof. kun. Kaz. Jauniaus sistemą. Tad ženklas ' vieniems reiškia tvirtapradį kirtį ilgame skiemenyje, kitiems – tvirtagalį kirtį tokiame pat skiemenyje; ženklas ~ vieniems reiškia tvirtagalį kirtį ilgame skiemenyje, kitiems – tokį pat kirtį vidutinio ilgio skiemenyje ir t. t. Šitos aplinkybės kiek sunkina korespondencijomis išaiškinti daugelį ypatybių, susijusių su žodyno rankraštinio teksto patikrinimu pagal atskirų lietuvių kalbos šnektų duomenis.

Anksčiau mano buvo sakyta, kad žodyno tekstui patikrinti ypač daug medžiagos man yra davusi Alsėdžių šnekta. Šitą aplinkybę, be minėtos ten priežasties, aš aiškinu dar ir tuo, kad Al-

sėdžiuose man teko naudotis vietovės senbuvio Fl. K. Būbelės malone, kantrybe ir jo nuostabiu savo kalbos pažinimu, jis gerokai palengvino man visą darbą, susijusį su žemaičių tarmės Alsėdžių šnekta. Aš labai daug skolingas ir dideliam lietuvių kalbos mokovui prof. kun. Kaz. Jauniui, maloniai pranešusiam ir paaiškinusiam man daug žodžių ir faktų iš savo Kvėdarnos ir kitų žemaičių bei aukštaičių šnektų. Be to, žodynui ir apskritai aiškindamasis daugelį žemaičių tarmės, ypač jos šiaurės šnektų, faktų, aš itin daug pasinaudojau iš retos žemaičių žmonių kalbos mokovės p. Jul. Žymantienės pranešimų. Studijuojant žodyno leksikos duomenis, kiek tai buvo susiję su Veliuonos šnekta, man daug pagelbėjo p. p. J. Kumetis ir J. Kriaučiūnas. Rinkdamas duomenis iš kitų šnektų, aš pasinaudojau, be kita ko, savo kalbos faktais besidominčių tose vietovėse gimusių paslaugomis: stud. Kaz. Jokanto (Kupiškio parapijoje), stud. J. Šlapelio (Salose), p. Ant. Smetonos (Užulėnio km.), p. Vlad. Požėlos (Panev. apskr.), p. P. Avižonio (Pasvalyje), p. J. Slančiausko (iš Gruzdžių), p. St. Žiupsnio (Gudžiūnų km.), stud. Jer. Ralio (žemaičio)... Daug duomenų mano gauta ir susirašinėjant su žmonėmis, surinkusiais mane dominusių duomenų iš tokių vietų, kuriose man pačiam visiškai neteko būti. Antai apie Suvalkų gubernijos „dzūkų" (rytų) šnektas man yra pranešęs daug įdomių tiek leksikos, tiek gramatikos pobūdžio duomenų kun. Ign. Čiži auskas; nemaža duomenų iš įvairių Suvalkų gubernijos šnektų, tiek medžiagos žodynui ir iš dalies gramatikai, pranešė man P. Kriaučiūnas, J. Jasiulaitis, A. Bulota ir p. Vinc. Mickevičius; tokių pat duomenų, surinktų iš įvairių Kauno gubernijos vietovių, mano buvo gaunama iš Kauno kunigų seminarijos prof. P. Januševičiaus, kun. A. Viskanto, kun. Dom. Tumėno, diakono A. Bajoriūno, kun. Pr. Urbanavičiaus, iš p. p. Kaz. Jokanto, J. Šlapelio, A. Smetonos, P. Avižonio, Vlad. Požėlos ir daugelio kitų.

Visą rankraštį, įeinantį į antrąjį sąsiuvinį, atiduodant spausdinti, teko iš naujo perrašyti. Didžiąją dalį šito nedėkingo darbo atliko p. p. J. Kriaučiūnas ir Vlad. Požėla.

Visiems šitiems ir daugeliui kitų žmonių, suteikusių man, tikrinusiam žodyno duomenis, įmanomą pagalbą, aš laikau savo pareiga pareikšti čia pat savo didelę padėką ir dėkingumą. Tokią pat padėką ir dėkingumą, naudodamasis proga, reiškiu ir žmonėms, įvairiomis formomis (siuntimu liaudies dainų, pasakų, mįslių...) parūpinusiems man medžiagos lietuvių kalbai ir lietuvių tautos etnografijai, neskirtos klausimams, glaudžiai susijusiems su žodyno duomenų tikrinimu. Daug kuo iš šitos medžiagos aš naudojuos lietuvių kalbos žodynui, kita bus apdorota ir, pasitaikius tinkamai progai, išspausdinta.

Dar kartą grįždamas prie A. Juškos žodyno, drįstu kreiptis į savo žemiečius, kurie rūpinasi gimtosios kalbos faktais ir likimu, su tokiu prašymu: nuolankiausiai prašau tikrinti, taisyti ir papildyti išėjusias A. Juškos žodyno dalis pagal įvairių lietuvių gyvenamos teritorijos vietovių žmonių kalbos duomenis ir pranešti, jeigu galima, savo pastabas ir papildymus šito žodyno redakcijai. Taip pat būtų labai geidautina, kad iš žmonių lūpų būtų įvairiose vietovėse užrašomi ne paskiri žodžiai, bet, kiek tai įmanoma, ir ištisi pasakymai arba posakiai, kuriuose šitie žodžiai buvo išgirsti; taip pat svarbu, kad žodžiuose (ir įvairiose to paties žodžio formose) visada būtų žymimi ir kirčiai. Taigi daugelio žmonių bendromis jėgomis ilgainiui bus galima sudaryti ir „*Pilną gyvosios lietuvių kalbos žodyną*“, o šitokiu darbu, nekalbant apie jo svarbą kalbai studijuoti, tiktai ir derėtų pagerbti atminimą tokio darbininko, koks buvo velionis A. Juška.

J. Jablonskis

[Литовский словарь А. Юшкявича. Вып. второй. Санктпетербург. 1904, С.I–LIX]

RAŠOMOSIOS KALBOS REIKALAI IR NAUJO KONKURSO REIKALINGUMAS

Mūsų, kaip ir kiekvienos tautos, savotiškumai, apsireikšdina ne tiktai atskirais žodžiais, bet ir ištisais pasakymais, ypatingais žodžių sujungstymais ir tam tikrais kalbos sakiniais. Patįs

kalbos žodžiai, galime drąsiai sakyti, tebėra žmonėse nesurankioti, nesurašyti, žodžių sujungstymai į tam tikrus pasakymus ir ištisus sakinius, sakinių su kitskitu sudėstymas įvairioms, platesnėms apšviesto žmogaus mintims išreikšti – nėra dar, kaip priderant, ištirti ir išaiškinti; klasikų, kurie savo veikalais galėtų kitiems rašytojams visiškai atstoti ir kalbos vadovo vietą, – neturime. Viso to verksmingo kalbos stovio pasekmės labai aiškios: 1. rašytojas besipenėdamas svetima literatūra ir svetimšalių mokykla, dar nepradėjęs dirbti, gerokai pamiršta savo žmonių kalbą; toks rašytojas, kad ir labai norėtų suvartoti savo darbams ir darbeliams žmonių kalbos įstatymus, to pasiekti dabar negali, ir noroms-nenoroms turi rašyti Lietuvos žmonėms ne lietuvių kalbos įstatymais, svetimais savo kalbai išreiškimais ir sakiniais; 2) žmonėms tokių rašytojų darbai, dėl jų kalbos nepaprastumo arba visiško jos įstatymų išklaipymo, esti labai sunkųs skaityti arba ir visiškai yra neprieinami.

Veržte veržiasi klausimas: kas gi daroma, kas gi reikėtų daryti, idant būtų ne teip, kaip yra dabar? Daroma šit kas; vienas-kitas jaunosios kartos atstovas pažiūri kartais į P. Kriaušaičio gramatiką, stropiai skaito savo tautiečių darbus, radęs juose ką gera iš atžvilgio į kalbą tuoj rūpinas įsidėmėti, idant prireikus galėtų suvartoti savam tikslui, klausos ir teiraujas, kaip ką nusako ir patįs žmonės kalbėdami su juo apie ūkio ir šeipjau reikalus, sutikęs kame vadinamąjį ar tariamąjį kalbos žinovą rūpinas išgauti iš jo atsakymus ant abejojamųjų kalbos klausimų ir t.t. Ir aš esu vienas iš tų, kurie tariasi savo kalbos, kaip reikiant, nemoką ir jos mokėjimo reikalingumą suprantą, – iš tų, kuriems kalbos dalykuose, ieškant pakakinamųjų atsakymų, tenka nemaža teirauties; ir mane, nors tarp žmonių gyvenu ilgokai ir rašytojų darbus pažįstu gerokai, dažnai ima visokie abejojimai, bau ne perdaug męs klaipome savo raštuose žmonių kalbą ir tokiu būdu savaimi, nėkieno neverčiami, palengva išsigimstame.

Mūsų rašytojai ypač baisiai, man rodos, klaipo savo kalbos sintaksio įstatymus: viena, žmonių kalba, iš atžvilgio į sintaksį, daug kuo, matyti, skiriasi nuo rašomosios kalbos; antra – mūsų kalbiniňkai klausinėjami visi vienu balsu išranda mūsų

rašomojoje kalboje daugybę sintaksinių barbarizmų. Duodi, žmogus, kokiam „kalbos žinovui" pataisyti straipsnelio ar kokio platesnio darbo kalbą, ir ką gi matai? Jei kalbos žinovas nėr perdaug apsipratęs su rašomąja šių dienų kalba ir ima to darbelio kalbą nagrinėti atsidėjęs, savarankiškai, – pataisytas straipsnelis sunku bepažinti: teip kartais „žinovas" perdirba to raštelio kalbą. Beskaitant perdirbtą straipsnelį kartais, pagaliaus, apmaudas pašoksta: argi męs teip mažai temokame savo tėvų kalbą? Argi ji, išėjusi iš po mūsų plunksnos, būtų teip bartina, tokia ydinga, kaip sprendžia ją taisydamas tas beširdis gabineto žmogus, tas „kalbos žinovas"? Kad nesiremtų jis į žmonių kalbą, kad neteisintų savo taisymų vienu-kitu iš žmonių kalbos paimtu pavyzdžiu, kurio žmogus pats kaži-kodėl buvai visai nepabojęs, – visai nenorėtumei juo tikėti ir rašytumei, kaip rašęs. Bet teip nėra: „kalbos žinovas" priminė tau pavyzdžiui iš žmonių kalbos vieną-kitą sakinėlį ir reikalauja, kad reikšdamas tam tikrą savo straipsnelio mintį eitumei tuo, jo nurodytuoju, žmonių kalbos taku. Tau, žinoma, nepakanka vieno to nurodymo, norėtumei žinoti, argi tavo tikslui būtinai reikalinga buvo eiti tuo, ne kitu žmonių kalbos takeliu, argi to žinovo tvirtinimas yra tikrai paremtas kalbos įstatymu, ne vienu-kitu atskiros tarmės pasakymu, – ir jis palengva, tarytum uoste uozdamas, ima iš visų pašalių, iš savo užrašų, laikomų dažnai be tvarkos, ir šeipjau šaltinių krapštyti tau kitų kitokių pavyzdžių, jau labiaus tavo tikslui įtikimų. Ką bedarysi? Imi palengva savo įgytomis iš rašomosios kalbos žiniomis nebetikėti ir tiesiog manyti, be nebus tos tariamosios žinios tiktai giliai įsmigusieji Lietuvos inteligente kalbos prietarai?

Žinoma, ir kalbininkas nelygu kalbininkui: vienam labiaus yra parūpęs kalbos žodynas, kitam žodžių etimologija, kitam kalbos sintaksis, kitam ir šis ir tas – gramatika ir šeipjau tautos reikalai, kitam gi nė šis nė tas – nė jo tautiečių rašomoji kalba, nė kiti jo tautos reikalai. Antra vertus, beveik visi jie gyvena ne Lietuvoje, taigi sunkiai prieinami; beveik visi apsikrovę visokiu pašaliniu darbu, pelnosi duoną kuo kas įmanydamas, skirdami savo tautos reikalams, kiek tie liečia rašomąją kalbą, tiktai

atliekamą nuo kitų darbų ir darbelių laiką. Primeni jiems žmogus neatidėtinus rašomosios kalbos reikalus, ir jie su tavim, apskritai kalbant, tinka, vienok ne tiek, kad visa metę imtų ir parašytų ištisą, pilną, kritišką, pakakinantį šių dienų inteligento reikalus ... lietuvių kalbos sintaksį, kitaip sakant – nevisiškai sutinka. Kuo gi jie mėgina „išsisukti"? Dažniausiai tenka girdėti teip nusakant: ištisam sintaksiui parašyti reikia daug, labai daug darbo – 1. reikią ištirti ir sužinoti linksnių (tas skyrius Kriaušaičio gramatikoje beveik visai neliestas), prielinksnių, veiksmažodžio formų vartojimas, ir reikią visa tat sužinoti ne iš vienos kokios atskiros tarmės faktų, bet iš pavyzdžių, nužvelgtųjų daugelio Lietuvos vietų tarmėse; 2. sintaksyje reikią išvesti iš žmonių kalbos įstatymai atskiroms sakinio dalims, kurios rašant reikėtų, esą, teip sustatinėti, kaip to reikalauja žmonių kalbos dvasia; 3. įvairųs mūsų kalbos sakinių skyriai, kiek jie apsireikšdina žmonių kalbos faktais, turėtų, esą, būt išaiškinti kritiškai, pilnai, veizdžiai ir įtikimai; 4. paėmęs iš atskiros tarmės kokią kalbos ypatybę, sintaksio autorius privaląs nurodyti ypatybės vartojamą vietą, sustatyti tą ypatybę su tam tikrais kitų tarmių pavartojimais ir nurodyti jos vartojimo tribas ir reikalingumą (Kriaušaitis, duodamas tokius pavyzdžius, kaip „sulyg gerumo geras", aiškiai neparodė, jog prielinksnis sulig yra teip vartojamas keliose rytinių augštaičių tarmėse ir visiškai atsako kitų augštaičių ir žemaičių pavyzdžiams – „gerumo geras" ir „dėl gerumo geras", ir tokiu būdu savo darbeliu nenoromis suklaidino rašytojus, ėmusius vartoti tą prielinksnį plačiai, daug plačiaus, nekaip galėtum išvesti iš tos rųšies jo gramatikos pavyzdžių; beto, jisai veizdžiai neparodė, kuris pasakymas iš tų trijų ir kuomet tinka minėtuose pavyzdžiuose); 5. sintaksio sustatytojas privaląs gerai pažinti rašomąją kalbą ir jos ydas, idant jas galėtų tam tikrai suskirstyti, aiškiai parodydamas, kodėl jos, kaipo nesutinkančios su žmonių kalbos dvasia, yra atmestinos ir kitais pasakymais pakeistinos; 6. jo darbo skaitytojas turėsiąs tiesą reikalauti, kad pačiame darbe būtų atsakymai ant visų jo sintaksio dalykuose abejojimų, ant visų maž-daug painių, sintaksio klausimų; paėmęs sintaksio vadovėlį skaitytojas turėsiąs

tiesą jieškoti atsakymo, kada ir kuriam tikslui gali būt vartojama kad, kada ir kame – idant, kuomet ir kaip išreiškiama priežastis, kada ir kokiu būdu išreiškiamas tikslas – pilnai (atskirais sakiniais) ir trumpai (tam tikrais išsireiškimais), kada ir kokie pasakymai nesutinka su žmonių kalbos dvasia ir todėl negali turėti vietos mūsų rašomojoje kalboje...; 7. kada būsiąs toksai sintaksis, rašytojai galėsią stovėti ant tvirto pagrindo ir prireikus lengva būsią padaryti iš jo ištraukos, dogmatinis vadovėlis, prieinamas pradžiamoksliams ir šeipjau žmonėms, kuriems visos smulkmenos rūpėti negal. Visais šiais nurodymais kalbininkai nori pasakyti, jogei sintaksis parašyti nelengva – reikią daug, labai daug darbo: maža dirbus, maža būsią ir naudos.

Tokie kalbininkų galvojimai, ar šeip ar teip ėmus, juk nėra visiškai be pagrindo, be pamato: jų svajojamąjį kalbos vadovėlį, kad jis „pavirstu kūnu ir gyventų tarpo mūsų", męs ne tiktai neatmestume, bet ir naudotumėsi juo, kaip kokiu darbu, būtinai reikalingu teip apšviestam lietuviui, teip ypač rašytojui – veikėjui. Pasakysiu dar daugiaus: prisitaikindami prie tų darbo sąlygų, tarp kurių gyvena mūsų kalbininkai, prie jų „vargų-negalų", prie jų neparangumo, prie jų neįgalėjimo ar nemokėjimo atsidėti didesniam darbui nuveikti, – neprisitaikinus juk sunku kas rimta sulaukti, – męs pasielgtume kaip žmonės, moką, prireikus, suvartoti savam tikslui sunkiausias sąlygas, tarp kurių lemta gyventi tautai ir jos kėlėjams. Prisitaikinimas gi prie gyvenimo šitame dalyke ar nebūtų geriausias toks: ar neatsiras kokia rimta lietuvių draugovė arba koks turtingas tarp lietuvių labdarys, kuris galėtų apskelbti konkursą geram sintaksio darbui parašyti, tokiam darbui, kurs tikrai galėtų pakakinti šių dienų apšviesto lietuvio kalbos reikalus? Konkurso reikalavimai turėtų būti aiškųs, dideli, bet ir darbo premija neturėtų būti maža: kalbos žinovas galėtų dirbti atsidėjęs, metęs tam kartui kitus savo darbus, – jam reikės juk daug kas ištirti, suvaikyti, reikės ilgokai tarp „žmonių" pagyventi. „Išmesti" šitam tikslui pinigai turėtų gausų atnešti vaisių, bent toksai darbas, ar šeip ar teip žiūrėsime, mūsų dabartinėse sąlygose yra laukiamas ir tikrai rei-

kalingas. Vienų metų tokiam darbui turėtų labai užtekti. (? *Red.*) *J. Pipiras*

Red. prierašas. Naujo konkurso reikalingumą męs dar pernai buvome pakėlę; rašydami (14.VII) tam tikrame reikale „Amerikos Lietuvių Sandorai" (=„Sus. Liet. Am-je"). Nors tikro atsakymo tame dalyke dar negavome, bet nuo to užmanymo „Sandora", matoma, nesikrato. Tik ar ji galės (priėmusi tą užmanymą) paskirti pakaktiną sumą konkursui, kad kalbininkai, premijos pasitikėdami, galėtų atsidėję dirbti ir parengti gerą ir pilną gramatiką – etimologiją ir sintaksį, tai dar didelis klausimas. Mums rodosi, jog pakaktiną konkurso sumą sunku bus vienai kokiai įstaigai ar ypatai paaukauti – ir todėl konkursas turėtų būti, mūsų nuomone, sudėtinis, teip-pat kaip ir paties konkurso sąlygos turėtų būti iš pirmo plačiau ir viešai, projekto pavidale, apsvarstytos, kad vėl nebeprisieitų nusivilti. Ir sprendžiamasis komitetas turėtų teipgi būti paskirtas iš tikrai kompetentiškų ypatų, kurios mokėtų ne tik geras, bet ir blogas darbo puses pamatyti ir nurodyti.

[Varpas. 1904. Nr. 5. P. 66–68]

MŪSŲ KALENDORIAI

II

„*Nauji Kalendoriai*" 1903 ir 1904 metams. (Abu P. M. sutaisytu ir išleistu Tilžėje.)

Patyręs, kad išėjo nauji „geografiški" ir „statistiški" kalendoriai, pasiskubinau įgyti juos, tikėdamos rasti bent kiek daugiau žinių apie Lietuvą, kurią męs patįs teip maža tepažįstame. Bet labai teko nusistebėti, kada ten nieko panašaus beveik nesuradau. Radau tik keletą statistiškų žinių apie Lietuvos gubernijas (– 1903 m. kalendoriūje), o teipgi Basanavyčiaus, Baranauskio ir k. lietuvių rašytojų fotografijas su tam tikromis iš jų darbų ištraukomis (1904 m. kalendoriūje) – ir tai buvo beveik visas mano lietuviškasis kalendorių radinys.

Nežinau, kokį tikslą turėjo autorius, statydamas pernykštį kalendorių. Gal jis tikėjosi apšviesiąs paprastą Lietuvos skaitytoją, darbo žmogų, (tikiuos, kad kalendoriaus autorius turėjo jam pašvęsti savo darbą), suteikdamas jam apskritas žinias apie žemę, jos plutą, vidurius, apie augalų ir gyvių atsiradimą ant žemės? Galbūt jis tikėjosi pakakįsiąs prigimtą žmogaus įstabumą statistiškomis žiniomis apie žemės gyventojus pagal veisles ir tikėjimus, apie greitumą sekundoje nuo slieko iki elektros?.. Gal autorius tikėjosi užinteresuosiąs savo skaitytojus geografiškai-statistiškomis žiniomis apie gyventojus, upes, kalnus, Europos, Azijos, Afrikos, Amerikos ir Australijos viešpatystes?...

Pirmų-pirmiausia, autorius pamiršo, kad paprastas mūsų skaitytojas „neapims" milžiniškų skaitlinių, kuriomis pripildytas visas kalendorius, o jeigu kuris ir „apimtų" kokią skaitlinę, tai ji maža tepasakys neišplėtotam jo protui. Skaitlinės ir statistika apskritai yra geras daiktas, bet tik kaipo iliustracija, paaiškinimas tam tikro aprašymo, teksto.

Kas apie Lietuvos statistiką, tai autorius, semdamas žinias iš labai drumsto šaltinio (Памятныя книжки), nepasistengė net nė tam-tikrai jų sutvarkyt.

Labai gaila, kad autorius teip pamotiškai apsiėjo su Prūsų Lietuva: neskaitant lietuvių skaičiaus (ar tikro?) męs nieko daugiau apie Prūsų Lietuvą negauname iš jo kalendoriaus patirt.

Likusieji „Naujo Kalendoriaus" skyriai yra pašvęsti praktiškiems reikalams. Kai-kurie gali būti ir naudingi, kaip antai: tolumas vandens keliais, Maskolijos gelžkelių prekės, metalų, arba naugių, prekės, ir t. t.

Jei pernykštį kalendorių vadino geografiškai-statistišku, tai šių metų kalendorių priderėtų pavadinti fiziškai-statistišku.

Čia pirmą vietą užima astronomija; ji teisybė, yra įdomi, bet maža tesuprantama žmogui, neturinčiam dar nė aiškaus supratimo apie paprasčiausius aplink jį esančius daiktus.

Toliau seka skyrius „Žemė", kur autorius papasakoja mums viso žemės kamuolio istoriją, bet turbūt bus pamiršęs, kad męs dar nežinome nė savo krašto istorijos; išskaitliuoja, kiek pasaulyje yra kalbų ir tikėjimų, bet nė neprisimena apie lietuviš-

ką kalbą ir jos tarmes; pasakoja apie didžiausius pasaulio paminklus, bet tyli apie mūsų sentėvių paminklus.

Paskui autorius labai aiškiai, suprantamai ir net užimančiai papasakoja, kaip gyveno priešistoriškasis žmogus, bet-kur kas būtų buvę naudingiau, jei būtų autorius pasistengęs surišti tai su priešistoriškąja mūsų tautos ir krašto gadyne.

Sulyginę šių metų kalendorių su pernykščiu, turime vis-tik pasergėti, jog pirmasis padarė žingsnį pirmyn. Ateinančiųjų metų „Naujame Kalendoriuje" autorius žada patalpinti plačiausias statistiškas žinias iš Lietuvos. Bet ar vėl teip-pat jos bus sutaisytos ir teip-pat sausos? Ir kam, kokiam skaitytojui toks darbas skiriamas?..

Paskutinio klausimo nėvienas rašytojas, rengdamas kokį-nors darbą, neturi pamiršti — ant jo turėtų kaip reikiant atsakyti pagalvojęs ir p. P. M., jei bežada toliaus išleidinėti savo kalendorius.

Reikia pripažinti, jog kalendorių autorius šiek-tiek vis-tik stengiasi pataikyti tikrąjį kelią, ir reikia tikėties, kad jis turi tikrai gerą norą suteikti žmonėms daugiaus naudingų žinių, bet visa tai daro perdaug paviršutiniškai, apgraibomis. Išrodo net iš pačių kalendorių, kad autorius nė mokėte nemoka savo surinkto materijalo kaip reikiant suvartoti, sunaudoti ir apdirbti...

Visam p. P. M. darbui stoksta, apskritai, populiariškumo ir ypačiai tam tikro, gerai išdirbto ir apdirbto, pliano...

Gal toksai darbas nepakeliamas yra greitame laike vienai ypatai, bet tuomet jo atlikimui priderėtų susitelkti kelioms ypatoms, gerai (nb!) žinančioms savo dalyką, o tąsyk, reikia tikėties, ir patsai darbas išeitų daug vertesnis ir naudingesnis, negu tai dabar galima pasakyti apie ikšiolaikinius „Naujus Kalendorius"

J. P.

[Varpas. 1904. Nr. 6. P. 89—90]

1905

„Vilniaus Žinių" „Atbalsiuose" (Nr. 279) pasakyta, kad Vilniuje nuo Naujųjų Metų pradėsiąs eiti dar vienas dienraštis — „radikališkas". Pranešusi tą žinią, Redakcija priduria: „Sako,

kad prie to dienraščio dirbsią ir p. J. Jablonskis su p. P. Višinskiu. Dienraštį leisiąs tulas p. Romeris".

Apie kokį čia dienraštį yra kalbama, apie lenkiškąjį ar lietuviškąjį?

Ar išsigalės naują dienraštį leisti lietuviai, labai abejoju. Todėl sprendžiu, kad čia yra kalbama ne apie lietuvių dienraštį.

Ar leis tą dienraštį „tulas p. Romeris", – nežinau. Žinau tiktai, kad keli žmonės ketina leisti naują lenkiškąjį dienraštį. Tai viena. Antra, girdėjau, kad tas dienraštis į lietuvius ir į Lietuvos reikalus žiurėsiąs daug žmoniškiau, ne taip, kaip žiuri „Kuryer Litewski". Žmonės, kurie steigia dienraštį, kiek žinau, norėtų, kad lietuviai patįs prie jo prisidėtų – kad lietuviai aiškintų ir gintų jame savo tautos reikalus. Bet ar tikrai tas dienraštis pradės eiti ir kada jis eis, – nežinau; taip-pat nežinau tuo tarpu, ar kas iš lietuvių jame dirbs. Viena težinau, ir žinau labai gerai: „Vilniaus Žinių" pranešimas apie mane ir P. Višinskį, kaipo du busiančiuoju to dienraščio bendradarbiu, man buvo didelė, labai didelė naujiena.

J. Jablonskis

Apie tą dienraštį ir mano jame bendradarbiavimą galiu tą patį pasakyti, ką ir p. Jablonskis.

P. Višinskis.

[Vilniaus žinios. 1905. Nr. 281]

PRANEŠIMAS

Idant sukiltų Lietuvos žmonės prieš vieni-kitus ir galima butų išteisinti tie įrankiai, kuriais tildomas kraštas, senosios tvarkos Lietuvoje sergėtojai pradėjo platinti neteisingas žinias, kad Lietuvos žmonės visi kįlą prieš rusus, naikiną jų turtą ir varą juos iš Lietuvos. Teip antai, valdžios vardu agentijų telegramose buvo pranešama, kad Žagarės miestelyje esančios sunaikintos grafo Nariškino gėrybės, kad žmonės ketiną išgrobstyti ir

kitą jo dvarą – Gruzdžius. Visa tat yra biaurus melas, kuris, tur-but, reikalingas buvo tam, kad galima butų pateisinti visa štai kokia vietinių žmonių nuraminimo priemonė:

Šiomis dienomis į Žagarės miestelį atvyko kareivių pulkas – iš 25 kazokų, vienos rotos pėstininkų ir pulkelio artileristų su 4 armotomis; juos vedė pulkininkas, su jais buvo antstolis (pristovas). Narsus pulkas patraukė iš Papilės miestelio ir perėjo per Kruopius, Šakinavą, Vėgerius ir Autą (Auc.). Dabar pulkas stovi Žagarėje. Atvykę kareiviai ėmė areštuoti ramius gyventojus, plakti juos nagaikomis ir gaudyti „maištininkus". Artilerijos ugnimi sugriauti pagaliaus vieni namai ir kareivių išgrobstyta visa namų gėrybė. Begaudydamas „maištininkus", narsusis pulkas išturėjo vietinėje sinagogoje žydus dvi dieni, reikalaudami tokiu biauriu budu, kad jiems žydai nurodytų „maištininkus".

Ir kelionėje ir čia, Žagarėje, kazokai naikina ir grobsto žmonių gėrybę. „Maištininkais" pasirodė esą ir vietiniai, naujai išrinktieji valsčių raštininkai, mokytojai ir kiti valsčių valdininkai. Juos suima ir, kaip karo išplėšą, pulkas vedasi su savimi, nors tie valdininkai, Vilniaus, Kauno ir Gardino general-gubernatoriaus Lapkričio 23 d. paliepimu, buvo leista žmonėms patiems rinkties.

Tokie kareivių vaikštinėjimai nė karo metu neleidžiami neprietelio žemėje, bet tokius pasivaikščiojimus męs dabar matome tarp ramiųjų mųsų krašto gyventojų. Tokie vaikštinėjimai reikia tuojau uždrausti, nes tai yra tik aiškus ir pasibiaurėtinas iššaukimas piudyti beginkliams žmonėms.

Jonas Vileišis, Felicija Bortkevičienė, Sofija Dillon, Emilija Vileišienė, Ona Pleirytė, Gabrielis Landsbergis, Jonas Jablonskis, Kazim. Puida, Povilas Matulionis, V. Urbanavičius, Elena Brazaitaitė, Pranys Klimaitis, Tam. Kašuba, Jonas Kaunas.

Nuo Redakcijos. Šitą pranešimą gavome vėlai, kada visas numeris buvo jau sustatytas. Tuo paaiškiname, kodėl jis tilpo šitoje, ne kitoje vietoje.

[Vilniaus žinios. 1905. Nr. 288]

1906

Lietuvių kalbos mokymo komitetas. Apšvietimo ministeris 1905 m. lapkričio 25 d. leido Vilniaus mokslo globėjui įvesti vidutinėse Vilniaus mokyklose lietuvių kalbos išguldymą, bet pinigų tam reikalui vyriausybė nepaskyrė.

Vilniaus lietuvių tėvų atstovai nusprendė, kad už lietuvių kalbos mokslą nė iš mokinių, nė iš jų tėvų taip-pat nereikėtų imti.

Tuojau po tokio nusprendimo „Vilniaus Žiniose" ir kiek vėliau „Lietuvos Ūkininke" buvo kreiptasi į visuomenę ir prašoma, kad lietuvių kalbos mokymo reikalui dėtų žmonės pinigus.

Netrukus iš Lietuvos ir kitų kraštų seni ir jauni (mokiniai), turtingi ir bėdini, liuosi žmonės ir kaliniai pradėjo dėti tam reikalui pinigus „Vilniaus Žinių" ir „Lietuvos Ūkininko" redakcijose. Lietuvių kalbos mokytojo algai iš paskolintų ir kiek vėliaus iš rinktinių pinigų tuojau buvo įnešta į tris Vilniaus mokyklas — *į realinę ir abi vyrų gimnaziji* — *po* 120 rublių. Įnešdamas tuos pinigus, G. Landsbergis tų mokyklų direktorių, tarp ko kito, raštu prašė, kad lietuvių kalbos mokyties būtų leidžiama visiems mokiniams, kurie to panorės. Prozorovienės mergaičių gimnazijoje už lietuvių kalbos mokymą pinigai įnešami iš tų pačių rinktinių sumų.

Pinigų kalbos mokymo reikalui susirinko tiek, jog buvo išrasta reikalingu įkurti tam tikras komitetas, kuris pasirūpintų visuomenės pinigus suvartoti paskirtam tikslui taip, kaip to reikalauja dalyko svarbumas. Toks komitetas įkurtas kovo 17(30) dieną. Jį sudarė: P. Vileišis — „Vilniaus Žinių" redaktorius (arba jo vietoje K. Puida — „Vilniaus Žinių" redakcijos sekretorius), J. Vileišis — „Lietuvos Ūkininko" redaktorius, kun. J.

Ambraziejus – „Šviesos“ redaktorius, P. Matulionis – Vilniaus lietuvių savytarpinės pašalpos Draugijos pirmininkas, Gabr. Landsbergis – Vilniaus „kanklių“ pirmininkas ir kun. J. Kukta – Vilniaus lietuvių (Šv. Mikalojaus) bažnyčios klebonas.

Komiteto tikslas įkuriant taip buvo išreikštas:

1) Komitetas lietuvių kalbos mokymo reikalui rinks pinigus ir laikys juos savo žinioje;

2) rūpįsis, kad visi Vilniaus vidutinių mokslo įstaigų mokiniai, kurie panorės, galėtų mokyties lietuvių kalbos;

3) rūpįsis įvesti lietuvių kalbos išguldymą, kur reikės, ir kitose Vilniaus ir Vilniaus mokslo apygardos mokyklose.

Komitetas skelbs apie lietuvių kalbos mokymo reikalą savo sumanymus, skelbs išleidžiamų tam reikalui pinigų apyskaitas, susižinos lietuvių kalbos reikalais su mokyklų valdybomis, tarys su lietuvių kalbos mokytojais, rūpįsis įtaisyti, kur bus galima lietuvių kalbos kursus, išleisti gerus kalbos vadovėlius ir taip toliau.

Komiteto nutarimams pildyti yra išrinkti trįs komiteto žmonės: P. Vileišis (arba K. Puida), G. Landsbergis ir J. Vileišis.

Lietuvių kalbos mokytojui J. Jablonskiui komitetas paskyrė šiam pusmečiui, pradedant nuo kovo 1(14) d. po 100 r. kas mėnuo algos. Už tą algą J. Jablonskis apsiėmė mokyti lietuvių kalbos ir tų mokslo įstaigų mokinius (ar mokines), kurie galės rinkties po pietų, ir šiaipjau Vilniaus jaunimą, kuris panorės mokyties lietuvių kalbos.

Algą J. Jablonskis galės imti per mokyklas iš komiteto įneštųjų pinigų. Ko truks ligi 100 r., bus komiteto kas mėnuo primokama.

Kovo 29 d. iš „Vilniaus Žinių“ redakcijos komitetui reikėjo gauti 732 r. 40 k., iš „Liet. Ūkinink“ – 104 r. 30 k., išviso 836 r. 70 k.

Trims mokykloms iš tų pinigų buvo sudėta 360 r., Prozorovienės mergaičių gimnazijai už vasario ir kovo mėnesius įmokėta tam reikalui po 16 r. 66 k., J. Jablonskiui už kovo mėnesį duota 83 r. 34 k. (pereitą mėnesį komiteto įneštaisiais pinigais jo nesinaudota), taigi iš 836 r. 70 k. komiteto išleista jau 476 r. 66 k.

Tokiu būdu iš 836 r. 70 k. komiteto priimta 360 r. 4 k. Tie pinigai komiteto dabar sudėti Vilniaus komercijos banke ir užrašyti tam tikroje knygutėje (Nr. 1721).

Reikia tikėties, kad kalbos mokymo reikalas ir toliaus rūpės visuomenei ir kad šitomis įnašomis nepasibaigs visas kalbos mokymo šelpimas.

* * *

Pridrikis Kuršaitis. Balandžio 11(24) d. sukako lygiai šimtas metų nuo tos dienos, kurią gimė Prūsų Lietuvoje didis mųsų kalbos žinovas, Karaliaučiaus universiteto profesorius, kunigas Pridrikis *Kuršaitis.*

Jis parašė gerą lietuvių kalbos žodyną, gerą gramatiką, nuo 1849 metų leido Prūsų lietuviams laikraštį – „Keleivį". Savo žodynu ir gramatika Kuršaitis plačiai pagarsėjo kalbų moksle, savo „Keleiviu" labai įtiko Prūsų lietuviams. Pats jis beveik netikėjo, kad mųsų tauta gali atgyti ir imti, kaip kitos tautos, gyventi, bet savo mokslo darbais ir laikraščiu, ar šiaip ar taip, padarė daug, labai daug gera mųsų kalbos mokslui ir Lietuvai.

Kuršaitis mirė 1884 metais.

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 17. P. 221]

Valsčiaus teismas. Įstatymai apie valsčiaus teismą kraštuose, kuriuose įvesti Žemiečių Viršininkai. Teisėjams ir teisiantiemsiemsiems vadovėlis. Vertė ir išleido prisiekusis advokatas *K. Samajauckas.* Prekė 50 kap. Vilnius, 1906 m.

Ko norėjo išleizdamas šitą knygelytę (24 puslapių) p. Samajauckas, matyti iš jo prakalbos. Prakalboje jisai sako: „Išleidimas vertimo Įstatymų (zokonų) apie Valsčiaus Teismą (Sudą) turi uždavinį duoti Valsčiaus Teisėjams (Sudžioms) ir tiems, kurie karts nuo karto teisiasi (sudyjasi) Valsčiaus Teisme, trumpą praktišką, suprantamoje kalboje vadovėlį, užstojantį valdiškąjį išleidimą". Taigi autorius nori, kad valsčiaus teisėjai ir šiaipjau žmonės, kuriems tenka bylinėties valsčiaus teisme, turėtų

trumpą, suprantamą vadovėlį, ir to norėdamas parašė minėtąją knygelę.

Trumpumo vadovėlis, teisybė, labai trumpas, nes visas parašytas ant 24 puslapėlių. Klausiama tik, ar jis bus *suprantamas* mūsų „žmonėms"? Taigi mums rodosi, kad „žmonėms" viso šito vadovėlio turinys sunku bus suprasti: labai daug yra jame nepaprastų pasakymų ir ne taip, kaip reikia, pavartotų žodžių. Paimkime kad ir tokį vadovėlio pasakymą: „Pažymėtieji 127 straipsnyje prasikaltimai priguli Valsčiaus Teismo žinybai, jei jie padaryti priklausančiųjų jam ypatų, tame pačiame valsčiuje, nors ir ne ant laukų ūkininkams priliktųjų, prieš to pačio luomo žmones, neprigulint ypatoms, Valsčiaus Tęismui nepriklausančiomsioms (p. 10)." Toks pasakymas juk ir mokslą išėjusiam lietuviui nelengva bus suprasti — kas gi besakyti apie paprastus valstiečius? Paprasti valstiečiai („žmonės") tokio pasakymo nieku gyvu nesupras! Nevisai suprantami bus valstiečiui ir atskiri to pasakymo žodžiai: 1) Teismo *žinyba*, 2) priklausančiosios (valsčiui) *ypatos*, 3) laukai, *ūkininkams priliktieji*... Tokie žodžiai, kaip *žinyba*, *ypata*, yra ne žmonių žodžiai (žodžiai *žinyba*, *ypata* dabar išeina iš mados ir rašomojoje kalboje); *ūkininkas* reiškia žmogų, kurs savo *ūkį* turi (čia tas žodis pavartotas „valstiečio" vietoje); *priliktas*, *prilikimas* reiškia ką kita (čia reikėjo, tur-but, pasakyti: „laukai, kurie paskirti valstiečiams"). Ne visai suprantami bus valstiečiui ir tokie vadovėlio pasakymai: (Valsčiaus Teismo žinybai priguli bylos apie palikimą), jei palikimas, „esantis Valsčiuje, nors ir nepriguli prie ūkininkų prilikimo (?), bet jo vertė neišneša per penkis šimtus rublių (p. 8 ir 9);" „pasikėsimas ant prasikaltimų (p. 19)": „kiekviena sodžių kuopa renka po vieną kandidatą į Valsčiaus Teisėjus" (p. 5: *kuopa* yra *susirinkimas*, *sueiga*, ne *bendrovė* arba *draugija*, sulyg.: „vyrai eina *kuopon*", „ten *bendrovės* pievos"...)... Ir tokių pasakymų pilna visa knygelė.

To turinio knygelė, žinoma, labai reikalinga, bet ji turėtų būti suprantamai parašyta. Kad autoriui būtų rūpėję atskirų straipsnių prasmė, ne vieni tų straipsnių žodžiai išversti, kad savo darbą, prieš išleizdamas, jisai būtų mėginęs pats vienoje-

kitoje vietoje perskaityti valstiečiams ir būtų pažiūrėjęs, kaip supranta tokį darbą valstiečiai, – jis būtų, žinoma, kitaip jį parašęs. Kad jis būtų pasirūpinęs, savo darbu, gal-būt, nebūtų „užstojęs valdiškojo išleidimo“, bet būtų parašęs visai reikalingą šiuo tarpu žmonėms knygelę. Bet tuo jis nepasirūpino ir... naudingos knygutės neparašė.

Kad autoriui taip būtų rūpėję žmonės, jis ant savo knygutės nebūtų, žinoma, nė įrašęs „prekė *50 kap.*“: už tokias knygeles tik *ponai* gali duoti *50 kap.*, ne „žmonės“! Kitos tokios brangios knygelės (24 puslapėliams 50 kap.) lietuvių knygynuose man dar neteko matyti!

Nejuristas

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 17. P. 226]

Mokslo vadovėliai. Pernai Amerikos lietuviai, pastebėję, kad dabar labai reikalingi lietuviški mokslo vadovėliai, – Lietuvos pradedamosiose mokyklose, kur gyvena lietuviai, mokslas reikės išguldinėti lietuviškai, – apskelbė kelis „konkursus“: jie paskyrė *po du šimtu rublių* tiems žmonėms, kurie parašys geriausius mokslo vadovėlius.

Kaip, kas ir kuomet reikės padaryti, kad galėtų pagaliaus išsipildyti šitas puikus Amerikos lietuvių sugalvojimas, pavesta buvo „Lietuvių mokytojų sąjungai“. Taigi „mokytojų sąjunga“, kuriai šitas dalykas taip-pat rūpi, dabar apskelbia penkis konkursus:

1) *Pirmųjų metų skaitymo knygelei* (mokslo vadovėlis, skiriamas mokiniams, tuoj išėjus abėcėlę);

2) *Antrųjų metų skaitymo knygelei*;

3) *Aritmetikai* (uždavinynas su paprasčiausiais veiksmų išaiškinimais, skiriamas pradedamosioms vienaklesėms mokykloms; uždaviniai iš kasdieninio žmonių gyvenimo);

4) *Pirmųjų metų geografijai* (su žemėlapiais; vadovėlyje reikėtų duoti geras supratimas apie Lietuvos kraštą ir jo ypatybes);

5) *Lietuvos istorijai* (ligi paskutinių laikų; vadovėlyje reikėtų iškelti aikštėn „žmonių“ gyvenimas ir parodyti, kiek ir kaip tas gyvenimas buvo surištas su Lietuvos kaimynų gyvenimu).

Tiems žmonėms, kurie norės geriau suprasti, viso, kas bus su tų vadovėlių parašymu sujungta, reikėtų kreipties į Tam. Žilinskį (Kaunas, Mikalojaus prospektas, Grunvaldo namai), O. Pleirytę (Vilnius, „Vilniaus Žinių" redakciją) arba F. Bortkevičienę (Vilnius, Šv. Jurgio prospektas, Nr. 41).

Į konkursą galima siųsti rankraščiai arba jau spauzdinti vadovėliai. Paskutinis laikas tokiems vadovėliams siųsti paskirta 1907 m. birželio 1(14) diena. Vadovėliai reikia siųsti T. Žilinskiui.

Jei ligi to laiko nebūtų visai gerų konkursui vadovėlių, tad žmonės, kuriems bus pavesta apie juos spręsti, galės paskirti šimtą rublių tam autoriui, kurio bus geriausias, kad ir ne visai geras, darbas.

Kas gi spręs apie vadovėlių gerumą? Bus susižinota su tam tikrais žmonėmis ir įstaigomis ir iš tų žmonių, kurie apie tokius vadovėlius nusimano, bus išrinkti keli teisėjai, kurie vieni spręs apie vadovėlių vertę.

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 18. P. 234–235]

KAS GIRDĖTI DUMOJE?

Dumos pirmasėdžiu išrinktas konstitucijonalistų (žmonių laisvės) partijos žmogus prof. Muromcevas. Jisai buvo jau nuvykęs int carą prisistatytų ir šnekėjos su juo apie pusvalandį. Kalbama buvo apie pašalinius dalykus, ne apie valstybės reikalus.

Pirmučiausia reikalauja Duma, kad visi tie, kurie ar šiokiu ar tokiu būdu nusikaltę prieš vyriausybę, tuojau būtų paleisti.

Pirmasai ir antrasai Dumos posėdžiai buvo paskirti tam, kad susitartų atstovai, koks atsakymas duoti caro prakalbai, kurią jis pasakė atstovams, pradedant Dumą. Konstitucijonalistų-demokratų, valstiečių ir kitos pa[r]tijos išsirinko tam tikrą komitetą, kuriam pavesta galutinai sutaisyti tas carui atsakymas.

Stipriausios Dumoje partijos yra konstitucijonalistai-demokratai ir valstiečiai. Valstiečių partija pasivadino save darbo

žmonių partija. Int ją glaudžiasi Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų valstiečiai atstovai. Apie Suvalkiečius dar nėra žinios, kur jie linksta. Reikia tikėties, jog ir jie nepasiliks nuo Kauniškių ir kitų Lietuvos valstiečių atstovų. Nuo valstiečių nesiskiria Kauno ir Gardino gubernijos du žydu atstovu. Jie sako prisidėję int valstiečius, viena, dėl to, kad valstiečių reikalavimai jiems tinką, antra, dėl to, kad juos valstiečiai išrinkę.

Apie Kauniškį atstovą Milvidą nieko negirdėti. Apie kunigą gi Jarulaitį, Kauniškį atstovą, galima spręsti, kad jis vargiai eis su valstiečiais. Jis ir per rinkimus Kaune laikė dvarininkų pusę. Vilniun atvažiavęs, jisai pirmučiausia nuėjo int vyskupą Roppą, paskui int Jankovskį (vyskupas ir Jankovskis yra lenkų-dvarininkų atstovu). Kauniškiai valstiečiai atstovai, kurie buvo tuomet Vilniuje, kvietė Jarulaitį int save draug pasikalbėtų, kas kalbėti ir ko reikalauti Lietuvai Dumoje.

Jis nepaklausė ir nuėjo geriau int minėtuosius Vilniškius atstovus ir visą laiką su jais tarėsi. Besikalbėdamas pasisakė, kad, jo nuomone, Lietuvai autonomijos dabar nereikią, žemės dalykai Lietuvoje nėsą taip jau blogi, valstiečiams beveik užtenką tos žemės, kurią jie turį, tik reikią viskas sutvarkyti, sodžiams vienasėdijomis išsiskirstyti, servitutai panaikinti; tiek beveik ir užtenką. Tokie Dumos rinkimai, kaip buvę dabar, esą geri.

Žodžiu sakant, kun. Jarulaitis tokių maždaug permainų tenori, kokių ir mųsų dvarininkai, taip bent galima spręsti iš jo pasikalbėjimo, kuris buvo išspauzdintas Vilniaus lenkų laikraštyje „Kurjer Litewski".

Kauniškis atstovas Lopas jau pasirodė savo prakalba „darbo žmonių" partijos susirinkime. Jis ten išpasakojo rusų valstiečiams, kaip vyriausybė ilgus metus persekiodavo lietuvius, kaip ji drauzdavo lietuvių kalbą ir raštą, kaip neleizdavo lietuviams pirkties savo krašte žemės, ir daug kitų mųsų vargų išdėstė. Rusų valstiečių atstovams labai patiko Lopo prakalba, ir jie rimtai jos klausėsi. Rusijos valstiečių beveik nieko nežinota apie Lietuvą. Vienas rusas senelis net persižegnojęs išgirdęs Lopą sakant, kad net lietuvių maldų knygos būdavo atiminėjamos ir plėšomos. Tame-pat „darbo žmonių" susirinkime buvo ir žemės

dalykai svarstomi. Visi valstiečiai sutinka, kad būtinai reikalinga duoti žemės visiems bežemiams ir mažažemiams, kurie panorėtų. Lietuvos ir kitų kraštų atstovai sakė, kad žemės dalykai kiekvieno valstybės krašto ir pakraščio turėtų būti aprūpinti ant vietos to krašto seime; seimas gi turėtų būti sušauktas visuotiniu, lygiu ir t. t. balsavimu.

Su tokia nuomone sutiko visi ten buvusieji atstovai.

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 20. P. 260–261]

MŪSŲ MOKYKLOS

Laikraščiuose randame žinią, kad Kauno gubernijos žemiečių viršininkai gavę tokį įsakymą:

1) tie viršininkai turį pasirūpinti, kad visur pradedamosiose mokyklose eitų kaip reikiant mokymas;

2) jie turį pasirūpinti, kad valsčiai, jei buvo kame pradėję nebešelpti mokyklų, ir toliau tebeduotų mokykloms pašalpas;

3) jie turį pasirūpinti, kad žmonės, kur buvo nutarę išvaryti rusus mokytojus ir į jų vietas pasiskyrę lietuvius, visus tuos savo nutarimus paniekintų,

ir 4) jie turį išaiškinti valstiečiams, kad patįs žmonės negalį skirti sau mokytojų arba jų atstatinėti, ir kad lietuviai galį būti mokyklose tiktai mokytojais antrininkais, bet ir tuo turį dar pasirūpinti kur reikiant valsčiai (turį leisti mokslo vyresnybei dėl to dalyko prašymus).

Kiek čia yra tikros teisybės – „Liet. Ūkininkas“ dar nežino. Mums betgi rodosi, kad čia yra koks nesusipratimas.

– Neseniai apie Lietuvos mokyklas radome laikraščiuose tokią žinią: apšvietimo ministeriui leista įvesti lietuvių kalba į pradedamąsias mokyklas Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose. Lietuvių kalba būsianti įvesta į Lietuvos mokytojų seminarijas ir į mokytojų institutą. Tikrų žinių betgi ir čia dar nėra.

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 20. P. 264]

Lietuvių kalba pradedamosiose mokyklose. Dabar gautos jau tikros žinios apie tat, kaip bus lietuvių kalba mokoma pradedamosiose Lietuvos mokyklose. Taigi galime pranešti, jog balandžio 22 (gegužės 4) d. išėjo caro paliepimas, 1) kad Vilniaus, Kauno ir Gardino vienaklesėse pradedamosiose mokyklose, kurios skiriamos lietuviams, lietuvių kalba būtų išguldoma lietuviškai, ir 2) kad vienaklesėse mokyklose ir pirmosiose šių trijų gubernijų kitų pradedamųjų mokyklų klesose būtų leidžiama lietuviškai mokyti ne tiktai kalbos, bet ir tikybos mokslo su aritmetika.

Tame pačiame paliepime pasakyta, kad toje Gardino gubernijos dalyje, kuri prieina prie Lenkų žemės ir kurioje gyvena tik lenkai, pradedamosiose vienaklesėse mokyklose lietuvių kalbos vietą turinti užimti lenkų kalba.

Dėl šito Aukščiausiojo Paliepimo pas Vilniaus general-gubernatorių gegužės 5 (18) d. buvo susirinkę keliolika mųsų krašto viršininkų. Tarp jų buvo Vilniaus mokslo globėjas, jo padėjėjas, pradedamųjų mokyklų direktoriai, Vilniaus gubernijos bajorvedis ir keli kiti. Susirinkę jie galvojo, kas daryti su tuo paliepimu. Pagalvoję nusprendė, kad tose Lietuvos dalyse, kuriose gyvena vieni lietuviai, kaip antai beveik visoje Kauno gubernijoje, lietuvių kalbos ir aritmetikos (sąskaitų mokslo) mokytojais turį būti vieni lietuviai, kurie moka rusų kalbą; bet ten, kur gyventojai maišyti, tų dalykų mokytojais turį būti rusai, kurie moka lietuviškai ir baltarusiškai.

Apie lenkų kalbą tuo tarpu nieko tikra nenuspręsta, nes susirinkusiems nebuvo tiksliai žinoma, kuriose Gardino gubernijos vietose gyvena lenkai.

– Valdžios laikraščiai rašo, kad galutinai esą panaikinti Lietuvoje visi varžomieji žemės pirkimo įstatymai. Dabar valstiečiai liuosai galį pirkties sau žemės, kiek tik nori, ir ne tik iš katalikų, bet ir iš pravoslavų rusų. Be to, perkant žemė, nebereikią prašyti iš gubernatoriaus tam tikro leidimo.

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 21. P. 277–278]

Vilnius. Gegužės 6 d. Vilniaus miesto teatre „Kanklių" draugija rodė Šiauleniškio „Pilėnų Kunigaikštį". Šį veikalą Vilniaus lietuviai pirmą kartą ant scenos matė. Kaip reikiant parodyti teatre toksai veikalas, kaip „Pilėnų Kunigaikštis", ne taip yra lengva. Patiems artistams, ypač mylėtojams-artistams, reikia būti gerokai susipažinus su 13-tojo amžiaus lietuvių ir kryžeivių gyvenimu, prieš rodant teatre nemaža pasidarbuoti, kad būtų suprastos bent didžiosios rolės; be to, reikia turėti įvairių, tiems laikams atsakomų drabužių ir ginklų; pagaliaus reikalinga, kad būtų kiekvienam veiksmui, kaip priderant, pritaisyta scena.

„Pilėnų Kunigaikščio" turinys yra paimtas iš Krašausko apysakos „Kunigas"; jame aprašyta tie senovės laikai, kada lietuviai, dar būdami stabmeldžiai (pagonįs), turėjo ginti savo tėvynę ir laisvę nuo vokiečių kryžeivių. Tie kryžeiviai, būk platindami Lietuvoje šv. Kristaus mokslą, kas metai po kelius kartus, susikvietę iš Europos svečių, tokių pat, kaip jie, Kristaus mokslo platintojų, traukdavo plėštų ir degintų Lietuvos krašto. Viską išdeginę ir išnaikinę, prisiplėšę grobio linksmi grįždavo kryžeiviai į savo pilis. Dažnai jie parsivarydavo su savim iš Lietuvos daugybę belaisvių — vyrų ir moterų, kartais gi parsinešdavo ir mažų vaikų. Tuos lietuvių vaikus kryžeiviai auklėdavo ir užauklėję vezdavosi tų pačių vaikų tėvų plėštų ir žudytų.

Pilėnų kunigaikštis Margis irgi buvo kryžeivių pavogtas ir tarp vokiečių užauklėtas. Jisai, rasit, ir likęs būtų vokiečiu, kad vienas jo tarnas, tiek-pat lietuvis, nebūtų jo širdyje sužadinęs tėvynės meilės. Jaunas kunigaikštis, supratęs ir patyręs, kaip su juo pasielgė kryžeiviai, iš jų pilies, kartu su kitais trimis draugais, bėga Lietuvon. Bet Lietuvoje jų nepažįsta, palaiko juos už vokiečių žvalgus ir gyvus nori deginti dievams. Betaisant laužą vaidelytėms, ateina pati kunigaikštienė, Margio motyna. Ji pažįsta savo mylimąjį sūnelį ir išgelbėja iš pražuties. Margis lieka tėvo pilies kunigaikščiu ir kaip įmanydamas gina tėvynę nuo kryžeivių, bet kryžeiviai nugalėti labai sunku. Užpuolus kryžeiviams ant Pilėnų, visi pilies žmonės krinta mūšyje, krinta nuo savo kalavijo ir pats vienas likęs gyvas Pilėnų kunigaikštis Margis.

Stebisi vokiečiai, matydami tokį lietuvių narsumą, paima jus baimė, ir jie grįšta nuo Pilėnų atgal, nebeina toliau Lietuvon.

Patsai turinys labai gražus ir gali sugraudinti nevieną žiūrėtoją. Nekalbant apie patį veikalėlį, jo ydas ir gerosias puses, pasakysime tik, kad šį kartą „Pilėnų Kunigaikštis" nepadarė laukiamojo įspūdžio: išrodė, lyg kad būtų viskas skubotai, antgreitųjų daroma. Reikia laukti ir tikėties, kad antrą kartą statant, artistai ir vedėjai rimčiau į visą tą darbą pažiūrės.

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 21. P. 278]

MŪSŲ MOKYKLOS

Lietuvių kalba mokyklose. Peterburgo mokslo vyrai — akademikas Fortunatovas, kun. Jaunius, kun. Maciulevičius ir p. Volteris — sugalvojo, kaip, kiek ir kame reikėtų mokyti lietuvių kalbos. Jie norėtų, kad vienaklesėse ir dviklesėse pradedamosiose mųsų mokyklose, Lietuvos miestų mokyklose, vyrų ir mergaičių gimnazijose, realinėse mokyklose, mokytojų seminarijose ir mokytojų institute būtų mokoma kiekvienoje klesoje (kiekviename skyriuje) ir lietuvių kalba. Jie nurodo, po kiek valandų, kaip daug ir iš ko reikėtų mokyti lietuviškai. Kalbėdami apie tai, iš ko reikėtų mokyti, jie nurodo tas knygas, kurios tuo tarpu išspauzdintos.

Visą tą savo sumanymą jie padavė vyriausybei patvirtinti. Ką dabar pasakys vyriausybė, sunku tuo tarpu spėti; reikia betgi tikėties, kad to jų sumanymo vyriausybė atmesti nenorės (jie, pačios vyriausybės prašomi, buvo tą darbą sau užsidavę).

Panevėžio seminarija. Mokiniai, kurie norėtų įstoti į Panevėžio mokytojų seminariją, kurie nori tapti paskui pradedamųjų mokyklų mokytojais, turėtų jau dabar pradėt taisyties prie egzaminų ir netrukus pradėt leisti seminarijos direktoriui prašymus, kad juos nuo rudens priimtų į tą seminariją. Kiek reikia mokėti išduodant egzaminas, — apie tatai pasakys kiekvienas pradedamosios mokyklos mokytojas. Reikia tikėties, kad šįmet atsiras labai daug lietuvių, norinčių į tą seminariją įstoti. Lietu-

vai reikia labai daug lietuvių mokytojų, ir todėl juo daugiau gerų vaikinų panorės tapti savo krašte mokytojais — juo geriau bus kraštui. Daug kam Panevėžio seminarija gali neateiti į galvą (mums ji ligišiol visiškai nerūpėjo), todėl tie žmonės, kurie apie ją jau žino, turėtų nurodyti ir tiems, kuriems gali būti malonu apie ją patirti.

J.

Mokslo vadovėliai. „Lietuvos Ūkininke" (Nr. 18) jau buvo rašyta, jog Amerikos lietuviai paskyrė po du šimtu rublių tiems žmonėms, kurie parašys mokykloms geriausius mokslo vadovėlius. Kaip, kas ir kuomet reikėtų padaryti, kad galėtų pagaliaus įvykti šitas Amerikos lietuvių sugalvojimas, — apie tai buvo jau rašyta (žiūr. Nr. 18). Be to, kas tenai parašyta, šiuo tarpu turime dar mažmožį pridėti:

1) *Pirmųjų metų skaitymo knygelėje* turėtų būti ir *trumpa abėcėlė*. Žmonės, kurie rašys *abėcėlę*, turės pasirūpinti, kad ji tiktų ne vienai kuriai lietuvių kalbos tarmei, bet, kiek galima, visoms: abėcėlėje tokie žodžiai tegalima vartoti, kurie žinomi labai plačiai; toms formoms, kurios vartojamos tiktai kuriosene-kuriose tarmėse, abėcėlėje neturėtų būti vietos; jei abėcėlėje vartojama žodžiuose — *o*, *ė*, *ie*..., tad reikia rupinties, kad *vienoje* tarmėje visos tos žodžių balsės ir dvibalsės būtų tariamos vienodai...

2) *Aritmetikos uždavinyne* reikalingas ir toks uždavinių skyrius, iš kurio mokinys gali gauti šiokį tokį supratimą apie paprasčiausiąsias trupmenas.

3) *Pirmųjų metų geografijoje* ne būtinai reikalingi žemėlapiai.

4) Malonų būtų, kad geografijoje, istorijoje ir skaitymų knygelėse būtų užtektinai piešinėlių. Amerikos lietuviai, jei būtinai reikėtų, gali duoti pašalpą tiems rašytojams, kurie patįs neįstengtų savo darbų su piešinėliais išleisti.

5) Labai malonu būtų, kad Amerikos lietuviai, kuriems taip parūpo mokslo vadovėliai, apskelbtų dar vieno vadovėlio kon-

kursą: labai reikalingas *geras atlasas* – geografijai, istorijai ir prigimties mokslui, žemėlapiai, kuriuos randame kartais geografijų vadovėliuose, tokio atlaso jokiu būdu negal atstoti. Žmogus, kurs skaito geografijoje apie dramblį, kuprį (kupranugarį), duonmedį ..., labai malonėtų dar žinoti, kaip tie gyvuliai arba medžiai išrodo...

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 22. P. 289–290]

LIETUVOS VALDININKAI IR LIETUVIŲ KALBA PRADEDAMOSIOSE MOKYKLOSE

„Lietuvos Ūkininke" apie šitą dalyką buvo jau nekartą rašyta. Prie to, kas pasakyta Nr. 21, pridedama dar mažmožį, paimtą iš dienraščio „Gazeta Wilenska".

Vilniuje, didžiųjų valdininkų susirinkime, gegužės 5 (18) d., grafas Tatiščevas, Vilniaus gubernatorius, kalbėdamas apie Lietuvos mokyklų reikalus, sakė, kad Vilniaus gubernijoje ir toliau reikėtų, esą, žmonių mokytojais skirti rusai, tik reikalauti, kad rusai mokytojai tose vietose, kur lietuviai gyvena mišrai su baltaisiais rusais (gudais), mokėtų ir lietuvių kalbą; tose vietose, kuriose gyvena vieni lietuviai, reikią lietuviai skirti antraisiais mokytojais.

Vilniaus apygardos mokslo globėjas, baronas Volfas, norėtų, kad mokykla būtų vietos žmonių ir kunigų rankose, nes šiaip galį intdrumsti joje visokie „maištininkai", ir todėl išranda jisai reikalingu, kad tose vietose, kuriose gyvena lietuviai, mokytojais būtų skiriami vien lietuviai katalikai.

Taip-pat žiūri į visą Lietuvos mokyklų reikalą ir Kauno gubernatorius, kuris sutinka, kad reikėtų išpildyti žmonių noras, reikėtų jiems duoti savi mokytojai.

Kitoniškai visą tą dalyką supranta Vilniaus globėjo padėjėjas, Bėleckis, kurs sako: „Nereikia užsimiršti, jog, juo daugiau duodama teisių atskiroms tautoms – juo labiau reikia rūpinties rusų kalbos reikalais. Todėl geriausia būtų skirti į visas pradedamąsias mokyklas – ir ten, kur gyvena lietuviai mišrai su ki-

tomis tautomis, ir ten, kur jie gyvena beveik vieni – du mokytoju, vienas turėtų būti lietuvis, antras – rusas. Tik ten, kur šale lietuvių gyvena sentikiai, reikėtų sentikiams steigti vien rusiškosios mokyklos".

Gardino gubernatorius reikalauja, kad vyriausybė šelptų tiktai rusiškąsias mokyklas, visai nežiūrėdama, ką sako atskiros mųsų krašto tautos. Rusams reikią sekti Vokietijos vyriausybė, kuri visomis keturiomis ginanti vokiškosios mokyklos reikalą, visiškai nesirūpindama, ką ant to pasakys Poznaniaus lenkai. „Verčiau teesie, – jisai sako, – slepiamųjų mųsų krašte mokyklų, bet neleiskime, kad būtų žeminamas tose mokyklose rusų reikalas".

Dienraščio „Vilenskij Vėstnik" redaktorius, kalbėdamas apie Lietuvos mokytojus, sako, kad reikėtų, žinoma, klausyti ir to, ko reikalauja žmonės, bet nereikia užsimiršti, ką šitame krašte dirba „svetimųjų" tikybų kunigija; toji gi kunigija mokyklų reikalus suprantanti visai savotiškai, visai nesirūpinanti bendrojo apšvietimo reikalais, jai rūpįs vien savo bažnyčios reikalas, kurs nieko bendra neturįs su valstybės reikalu.

Taip prisikalbėję, taip ilgai galvoję, valdininkai visi vienu balsu nutarė:

1) Sprendžiant, kur reikėtų įvesti mokyklose lietuvių kalba, reikia žiūrėti, ką sako žmonių surašymai (tie surašymai, kuriuos yra surinkusi vyriausybė) ir ko reikalauja patįs žmonės; jei žmonės sakys, kad jų gimtoji kalba yra lietuviška ir reikalaus lietuvio mokytojo, tad reikės pradedamosioms mokykloms skirti – mokytojai lietuviai; jei žmonės patįs to nesakys ir nereikalaus, tad pasiliks mokyklos mokytojai-rusai ir rusų kalba.

2) Tose vietose, kur gyvena beveik vieni lietuviai, mokytojais reikės skirti tokie lietuviai, kurie moka kaip reikiant rusų kalbą, bet Lietuvos mokyklose pasiliks ir rusų-mokytojų (kur-ne-kur pasiliks ir rusų-mokytojų); tose vietose, kur lietuviai gyvena mišrai su kitomis tautomis, lietuviai bus skiriami mokytojais-antrininkais.

3) Kauno gubernijoje sentikiams bus įtaisomos rusiškosios

mokyklos, tokios, kokių reikalauja jų gyvenimo ir kalbos ypatybės.

4) Reikia nurodyti apšvietimo ministerijai, a) kad tuojau, nieko nelaukdama, perdirbtų Panevėžio mokytojų seminarijos įstatymus, kurie tuo tarpu neleidžia priimti ton seminarijon lietuvių-katalikų, ir b) kad trūksta dar lietuviškųjų mokslo vadovėlių.

5) Gardino gubernatorius su gubernijos valdininkais, kurių tarpe bus mokslo vyresnybės ir general-gubernatorijos atstovai, prieš rugpiučio 1(14) d. turi surinkti žinias apie tat, kur toje gubernijoje reikėtų įvesti mokyklose lenkų kalba. Tose gubernijos vietose, kur bus įvesta lenkų kalba, bus skiriami mokytojais lenkai taip, kaip tat bus daroma tose vietose, kuriose gyvena lietuviai, bet tuo tarpu reikia pirmiausia pasirūpinti, kad panaikintas būtų įstatymas, kurs gina lenkams būti Lietuvoje mokytojais.

Iš viso to, kas čionai pasakyta, aišku, jogei Lietuvos mokslo vyresnybė yra pasiryžusi skirti lietuvius-mokytojus ten, kur reikalaus patįs žmonės; ten, kur žmonės lietuvių-mokytojų nereikalaus, bus skiriami mokytojais rusai ir mokslo dalykai bus išguldinėjami rusiškai. Taip ketina elgties mokslo vyresnybė Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose. Kai-kuriose Gardino gubernijos vietose, kur toji gubernija susiduria su Lenkų žeme ir žmonės kalba tarp savęs nuo senovės lenkiškai, ne gudiškai, — mokytojais ketinama skirti lenkai.

Ar šiaip ar taip, viskas pareis čia nuo to, ko reikalaus patįs žmonės. Jei tarp žmonių bus vienybė ir santarvė, jie, žinoma, daug ko išreikalaus. Mokslo vyriausybė daug ką, žinoma, visuomet galės kliudyti, galės daugelyje atsitikimų sakyti, kad lietuvių gyvenamose vietose yra ir gudų, lenkų, rusų, ir lietuvių-mokytojų į tas vietas neskirs, bet taip vyresnybė galės daryti tik tuomet, jei tarp pačių žmonių nebus susipratimo, nebus vienybės.

Čia neiškenčiame dar dviejų dalykų nepalietę. Kodėl neketinama į Molodečnos mokytojų seminariją (Vilniaus gub.) leist stoti lietuviams ir gudams? Kodėl jiems ir lenkams ligišiol neleidžiama stoti į Svisločiaus mokytojų seminariją (Gardino guber-

nijoje). Teisybė, neleidžiama tuo tarpu visiems tiems žmonėms ir ypač lietuviams nė į Panevėžio seminariją stoti, bet tenai bent ketinama toliau jie įsileisti. Kodėl gi taip yra? Nė Vilniaus, nė Gardino gubernijų žmonės nebuvo taip sukilę, kaip kauniškiai reikalauti savų mokyklų; kol jie patįs nereikalaus, valdžia, matyti, nenusileis, – toks tegali būti vienintelis ant visų tų klausimų atsakymas. Antras dalykas kurio čia neiškenčiame nepalietę, yra mokslo vadovėliai. Valdininkai apšvietimo ministerijai nurodo, kad lietuvių mokykloms trūkstą tam tikrų vadovėlių. Tų knygų, teisybė, turimė mąža (keli tokie mokslo vadovėliai pasirodys tiktai dabar, šią vasarą), bet pradėti jais mokyti vis dėlto jau galima būtų, ir dėl jų viso mųsų mokyklų reikalo trukdyti nereikėtų. Labai galimas daiktas, kad valdininkai, nurodydami šitą dalyką ministerijai, norėtų tik pasiteisinti, kodėl jie negalį daug plačiau įvesti lietuvių kalbos į Lietuvos mokyklas. Ar šiaip ar taip, Lietuvos mokytojai ir rašytojai šitą dalyką turėtų minėti ir netrukus pasirupinti, kad šitos ligos („vadovėlių nėra!“) nė žmonės, nė vyresnybė jiems prikišti nebegalėtų.

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 27. P. 361–362]

„LIETUVOS ŪKININKAS“ IR KUNIGAS JARULAITIS

Kunigas V. Jarulaitis, kaip jau žinoma, yra mūsų atstovas – vienas iš tų žmonių, kurie dirba Valstybės Dumoje ir rūpinas tenai kaip suprazdami visos valstybės ir Lietuvos reikalais.

Tas kunigas, važiuodamas iš Kauno gubernijos Peterburgan, buvo sustojęs Vilniuje, pasimatyti su kitu Lietuvos atstovu, su Vilniaus vyskupu Ropu. Čia jisai pasimatė ir su vienu lenkų dienraščių bendradarbiu, kuriam pasisakė kaip ką suprantąs ir kaip ką išmanąs važiuodamas Dumon dirbtų. Tas lenkų dienraščio bendradarbis, pasikalbėjęs su kun. Jarulaičiu, aprašė paskui ir patį tą pasikalbėjimą, parodydamas kai-kurias to mųsų atstovo pažiūras ir nuomones apie šių dienų reikalus. To pasikalbėjimo aprašymą randame dienraštyje „Kurjer Litewski“ (Nr.

88). Tenai, tarp ko kito, maž-daug tokias randame to mųsų atstovo apie Lietuvos reikalus nuomones: 1) „Lietuvai autonomija tuo tarpu dar nereikalinga (lietuviams dar peranksti jos reikalauti, lietuviai dar nėr tiek subrendę), bet Lenkų žemei jau metas autonomija gauti, jie autonomijai jau subrendę, ir autonomijos Lenkų Žemei Dumoje reikalausiu ir 2) visuotinis balsavimas tuo tarpu nereikalingas, dar peranksti būtų leist visiems balsuoti renkant atstovus; visiems leist balsuoti Rusijoje reikėtų tik tuomet, kada visi mažų-mažiausia mokės rašyti.

Tokios mųsų atstovo nuomonės (apie Lietuvos autonomiją ir visuotinį balsavimą) „Lietuvos Ūkininkui" pasirodė gana keistos, negražios, labai netikėtos. Be to, „Lietuvos Ūkininkui" buvo žinoma, kad kiti Kauno gubernijos atstovai, kurie buvo tuomet Vilniuje, kun. Jarulaitį kvietė int save pasikalbėtų Vilniaus lietuvių būrelyje apie tai, kas daryti ir ko reikalauti lietuviams Dumoje, bet jis tų savo draugų nepaklausė: Vilniuje apie tuos dalykus rimtai pasikalbėti jisai išrado reikalingu tiktai su lenkais (žiūr. „Liet. Ūkin.", Nr. 20).

Tas keistas lietuvių atstovo pasielgimas ir tokios keistos jo nuomonės, išreikštos lenkams, Vilniaus lietuviams patikti, žinoma, negalėjo. Jei Lenkų žemės atstovas, atvažiavęs Varšuvon, imtų kam-ne kam tokius niekus plepėti ir nenorėtų su savo draugais nė pasikalbėti tautiečių būrelyje apie savo krašto reikalus, juk toks atstovas tiesiok baisiu žmogumi savo tautiečiams pasirodytų; mums gi savo krašto reikalai rūpi juk ne mažiau, kaip lenkams, ir toks lietuvių atstovo pasielgimas turėjo užgauti mus ne mažiau, kaip kad užgautų panašųs atstovų pasielgimai kitų tautų žmones.

Taip žiūrėjo į šitą dalyką ir „Lietuvos Ūkininkas", ir taip pažiūrėjęs neiškentė nenurodęs savu laiku viso to negražaus atsitikimo savo skaitytojams (žiūr. Nr. 20).

Ir kaip gi tą mūsų nurodymą priėmė kun. V. Jarulaitis? Ant to, kas buvo „Ūkininke" pasakyta, jisai visai nieko neatsakė, kaip neatsakė nė ant to, kas buvo parašyta apie jo pasikalbėjimą su Vilniaus lenkais dienraštyje „Kurjer Litewski". Atsakymo

vietoje jisai parašė mums tik nė šį, nė tą „Šaltinyje“ (žiūr. Nr. 11), nuverzdamas visą kaltybę ant Vilniaus lietuvių.

Sueiti ir pasikalbėti su lietuvių atstovais Vilniaus lietuvių būrelyje jisai nenorėjęs dėl dviejų priežasčių: 1) Vilniaus lietuviai esą dabar suskydę į dvi partiji (į dvi dali), – vieni esą tautininkai-demokratai („Vilniaus Žinios“), kiti – tiesiok demokratai („Liet. Ūkin.“), – abi tiedvi partiji norinti visiems savo programas įkišti, abi partiji kiekviena norinti, kad Lietuvos atstovas ne Lietuvos krašto, bet tų partijų reikalus gintų, ir todėl jisai, važiuodamas Dumon, su tokiais lietuviais nenorėjęs nė apie tautos reikalus pasikalbėti, ir 2) Vilniuje nuo „vieno tikro lietuvio“ kun. Jarulaitis būk išgirdęs, kad Vilniaus lietuviams nemiela esą kalbėties arba matyties su kunigu, kad ir geriausias jisai būtų lietuvis.

Duodamas mums atsakymo vietoje tokį sugalvojimą, kun. Jarulaitis pasielgė su mumis ne visai gražiai. Viena, Vilniuje, teisybė, yra ir demokratų ir tautininkų-demokratų, bet savo programų atstovams brukte jie nebruko. Bet tie atstovai, kurie, sustoję Vilniuje, buvo išradę reikalingu pasikalbėti su demokratais, patįs galėtų kunigui Jarulaičiui patvirtinti, kad demokratai, pasikalbėję su jais, jiems patarė ir su tautininkais apie tuos pačius dalykus pasikalbėti: atstovai, važiuodami Peterburgan, visų Lietuvos partijų programas turėtų pažinti... Antra, jei lietuviai norėjo su kun. Jarulaičiu, kaipo su Lietuvos atstovu, pasikalbėti, tad aišku, kad int kunigus jie žiūri ne taip, kaip apie juos nusako pats kun. Jarulaitis: iš kunigų Lietuvos demokratai reikalauja tik to, ko ir iš kitų žmonių, bet garbinti kiekvieną kunigą vien dėl to, kad jis kunigas, demokratai nemoka. Trečia, jei kun. Jarulaitis taip bijojo tų Vilniaus partijų, tad kodėl gi nepabūgo jisai tokio partijos žmogaus, kaip vyskupas Ropas (juk jis yra partijos įkūrėjas)? Kodėl apsilankęs Vilniuje nepabūgo jisai pačių lenkų, kurie juk yra taip pat partijų žmonės? Kodėl jisai nepabijojo su tais lenkais sueiti ir leisti jiems save lenkų dienraštyje aprašyti?

Ar šiaip ar taip, visas tas kunigo Jarulaičio „paaiškinimas“,

duotas „Lietuvos Ūkininko“ adresu, išrodo mums baisiai keistas, visai negražus, tiesiam žmogui visai nepritinkąs.

To dar negana. Kunigas Jarulaitis, baigdamas savo „paaiškinimą“, sako, kad „Lietuvos Ūkininkas“ savo nurodymais, tur-būt, norėjęs ne to, ką jis rašė, bet ko kita: kad toliaus, saugok Dieve, žmonės kunigo atstovu nerinktų, nes kunigai nepagirią visokių partijų, nes jie tikį int Jėzų Kristų, ir taip toliau. Ko tikrai nori „Lietuvos Ūkininkas“, – kunigas Jarulaitis galėjo juk matyti iš paties mųsų laikraščio, ir kokie-nors „tur-būt“ čia buvo visai nereikalingi. Patsai gi mųsų laikraštis, paties mųsų laikraščio turinys jokios teisės, kaip sau nori kunigas Jarulaitis, taip mus šmeižti neduoda! Męs niekada juk nėsam rašę, kad žmonės nerinktų atstovu Dumon kunigo dėl to tik, kad tas žmogus kunigas, kad tas žmogus tiki int Kristų; taip nėsam nė patįs rašę, taip nepatartumėm nė kitam rašyti, nes patįs suprantame, jogei kiekvienas žmogus, kurs taip darytų, elgtųsi nedorai, ne taip pridera elgties doram teisingam ir mylinčiam savo kraštą ir savo tautą žmogui. Nėsame, teisybė, rašę nė to, kad žmonės rinktų kuomet atstovu ką-nors dėl to tik, kad jis kunigas, kad jis tiki int Jėzų Kristų. Taip nerašysime ir taip nėsame rašę, nes patįs gerai žinome, jog ir tarp kunigų yra visokių žmonių, nes patįs nuolat matome, jogei vienas tikėjimas be doros, be gerų darbų nedaug tėra vertas. „Lietuvos Ūkininkas“ *iš pačių kunigų* tokius atsitikimus žino: 1) vienas žmogelis pavogė kartą lašinių paltį, bet kadangi pavogė penktadienį (nevalgomąją dieną), tad lašinių tuojau nevalgė, pasidėjo juos sekmadieniui ir tik tuomet jų kiek reikiant atsivalgė, arba 2) kitą žmogelį pagavo beganant svetimuose javuose, bepoteriaujant, su ražančiumi rankose. Kaip gi „Lietuvos Ūkininkas“, žinodamas iš pačių kunigų tokius Lietuvoje atsitikimus, galėtų rašyti, kad gerbtų kas žmogų tik dėl to, kad jis tiki int Jezų Kristų?! Ne, to męs rašyti taip-pat negalime!

Tuo tarpu užteks. Jei dar toliaus teks mums su kunigu Jarulaičiu, Lietuvos atstovu, pasikalbėti, tad norėtumėm, kad rašy-

damas ką-nors apie mus, tas mųsų atstovas vieną seną įstatymą minėtų: „*Ir su priešininku reikia elgties visuomet teisingai ir dorai*“!

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 27. P. 362–364]

KUNIGO JONO KATELĖS DARBAI

Daug yra žmonių, kur moka gražiai pakalbėti, kitą pabarti arba išjuokti, išrodyti, kaip turėtų būti daroma, bet patįs taip, kaip reikėtų daryti, niekuomet dėlto nedaro. Tokie žmonės tik kuriam laikui iškįla paviršiun, padrumsčia vandenį ir paskum vėl kaip nebuvę pranyksta. Ir tokių žmonių, kurie vien mėgsta kitus mokyti ir barti, visuomet buvo ir dabar tebėra labai daug.

Visai kas kita tokie žmonės, kur mažiau kalba ir giriasi, bet daugiau dirba. Tokie žmonės aikštėn išeina ne taip ūmai, pamažėlio, bet jau pasirodę ne taip veikiai ir pranyksta: žodžiai, mat, norint būtų ir labai gražųs, dažnai tam kartui tėr pasakomi, darbai gi ilgai iš galvos neišdųla. Tik gaila, kad tokių žmonių, kur atminimui paliktų daugiau gražių darbų, ne žodžių, yra labai reta.

Int tokius žmones, kur mažiau kalba, bet daugiau dirba, reikia priskirti ir **Panemunėlio** (Kauno gub.) klebonas, **kun. Jonas Katelė.**

Yra tat jau nebejaunas žmogus, gimęs 1831 metais, taigi turįs amžiaus jau 75 metus. Kun. Katelė yra valstiečių sūnus; vidutinius mokslus jisai ėjo Panevėžyje (tada ten gimnazija tebebuvo). 1851 metais įstojo Varnių seminarijon ir per ketverius metus, 1855 m., buvo pašventintas jau kunigu. Panemunėlin klebonu kun. J. Katelė paskirtas yra nuo 1872 metų ir niekur nekeliamas toje pačioje vietoje ligišiol išbuvo; kaip klebonauja Panemunėlyje, eina jau 34 metai; kaip liko kunigu, sukako dabar lygiai 50 metų, ir tos 50 metų jo kunigavimo sukaktuvės šių metų liepos 2(15) d. buvo keliamos Panemunėlyje.

Minime čia kun. J. Katelę ne dėl to, kad išbuvo jis 50 metų kunigu (išbūti 50 metų kunigu ir iškelti savo sukaktuvės nėra

dar jokio nuopelno), bet minime dėl to, kad jisai klebonaudamas ne visai taip elgėsi ir darė, kaip elgiasi ir daro daugelis kitų mųsų klebonų. Visų tų skirtumų ir skirtumėlių, kuriuos esame pastebėję tarp Panemunėlio ir kitų klebonų aikštėn nekelsime. Mums šiuo kartu rūpi pabrėžti tiktai didžiausioji kun. Katelės ypatybė, taigi draug ir didžiausiasai jo nuo kitų mųsų kunigų skirtumas. Neikiek, rodosi, neapsiriksime pasakę, kad per visą amžį Panemunėlio klebonui visų-labiausiai rūpėjo *mokslas, žmonių apšvietimas*. Tam rūpesniui jisai yra paskyręs geriausias savo amžiaus dienas. Pakelti žmonėms iš to vargo, kuris kįla dėl žmonių neišmanymo ir tamsumo, kun. Katelė matė vienintelį kelią, tas kelias yra *žmonių apšvietimas*. Apšviesti žmonės, parodyti jiems, kaip kituose kraštuose yra įtaisytas ir sutvarkytas žmonių gyvenimas, tad visų-pirmiausias buvo kun. Katelės rūpesnis. Ypač jisai stengėsi pramokyti moteris, nes moters, likusios motinomis, gangrait vienos rūpinasi ligi paūgėjant vaikais ir įkvepia jiems sveikus arba nesveikus apie daugelį dalykų supratimus.

Bet darbuoties, nešti žmonėms šviesa tada, — 40 metų atgal, — buvo visai kas kita, ne dabar. Jeigu yra dejuojama, kad ir dabar iš visokių pusių tebe daroma tokiam darbui daugybė kliūčių, tad anuo metu, kada stipriausiai darbavosi kun. Katelė, tų kliūčių buvo dvigubai, rasit, ir trigubai daugiau. Tada nei tinkamų knygų, nei laikraščių šioje pusėje visai nebuvo, nebuvo tada nei „lietuvių", kurių pradėjo rasties tik po 1882 metų, atsiradus Tilžėje pirmajam lietuvių laikraščiui „Aušrai". Patįs žmonės, įbauginti 1863-iųjų metų atsitikimų, int savo klebono darbus labai neišsitikėdami žiūrėjo; apylenkės kunigai nelabai kuris pritardavo, atsirazdavo iš jų ir tokių, kurie tokius darbus prieš žmones stačiai peikdavo ir niekindavo; pagaliaus, sargiosios policijos akįs tiek-pat nesnaudė ir visuomet žiūrėjo, ar tik Panemunėlio klebonas naujo nekelia „maišto"... Taigi reikėjo darbuoties visai vienam ir darbuoties labai sunkiose aplinkybėse.

Kaip buvo kun. J. Katelės darbuojamasi ir kiek pavyko jam padaryti, čia dabar ir pakalbėsime.

Jisai suprato ir pamatė — pats vienas, be jokių padėjėjų, nieko neįstengsiąs padaryti. Todėl visų-pirma pasirūpino kiek-

viename sodžiuje surasti vieną arba du žmogu, kurie, šiek-tiek pramokę, jau patįs vieni galėtų kitus mokyti. Suradęs tokių žmonių, ėmė juos šventadieniais, bažnyčioje maldoms pasibaigus, mokyti rašyti skaityti, rodyti aritmetikos pirmuosius veiksmus ir po truputį geografijos ir Lietuvos istorijos. Karštai ir uoliai besidarbuojant, palyginamai trumpu metu pavyko jam parengti šiokie-tokie pradžiai mokytojai. Taigi darbo pradžia buvo jau padaryta. Dabar tik reikėjo patraukti patįs žmonės, ypač jaunimas, kad imtų mokyties, kad nesišalintų ir nesibaidytų to naujojo sumanymo, kad tada nemaža atsirazdavo tokių žmonių, kur buvo priešingi tokiam kunigo prasimanymui, nėra nuostabu; keturiosdešimt metų atgal žmonės buvo kur-kas tamsesni, iš mokslo jokios jie nematė sau naudos; be to dar, valdžios už tokius darbus buvo sunkiai baudžiama. Kas yra patekti valdžiai rankosna, visi gerai žinojo, nes nebuvo dar užmiršę 1863 metų sukilimo baisenybių.

Norint gi, kad mokymo darbas eitų, kaip reikiant, reikalinga buvo kiekviename sodžiuje turėti įsitaisius mokyklėlė, kur būtų vienas arba du mokytoju. Tokių mokyklėlių įtaisymas taigi ir buvo visų-sunkiausias darbas. Reikėjo čia turėti daug kantrybės, gerai pažinti žmonių dvasia ir pačiam pilnai būti tam reikalui atsidavus. Neužtekdavo, kad patrauktum mokyties, atsivežus dykai išdalyti plunksnų, rašalo, poperio, rašomųjų lentelių, reikėdavo dar dažnai mokėti ir su žmonėmis pasielgti.

Taip antai, viename sodžiuje (Moškėnuose) išsirado vienas vyras, kuris labai trukdydavo pradėtąjį mokymą. Ir šiaip ir taip mėginama buvo jis perkalbėti, bet vis nieko neišeidavo. Pagaliaus sumanyta buvo padėti jis vyresniuoju, kad kitus, kaip mokosi, prižiūrėtų. Nuo to laiko trukdytojas liko vienu iš geriausiųjų tame sodžiuje padėjėjų. — Nevienas panašus atsitikimas yra buvęs ir kituose sodžiuose.

Bet ar šiaip ar taip, mokyklėlės buvo įtaisytos beveik visuose sodžiuose, ypač tuose, kurie didesni. Mokyklėlė nebuvo koks atskiras namas, bet didesnė tų pačių sodiečių gyvenamoji troba. Mokomasi daugiausia būdavo žiemą, kuomet ilgi yra vakarai, ir darbo mažiau turi žmonės. Nepamezdavo visai mokyties, žino-

ma, ir vasarą, bet šventadieniais tetekdavo. Mokymą, kiek įmanydamas, prižiūrėdavo patsai klebonas. Buvo metas, kada gangrait kas vakaras važiuodavo jis vienan ar kitan sodžiun. Atvažiavęs susikviezdavo visus kieno-norint trobon ir, susėdus visiems užu stalo ir ant suolų, imdavo patsai sakyti ir rodyti. Vieną vakarą viename sodžiuje, kitą – kitame ir t. t. Kiek tat reikėjo turėti kantrumo ir didelio noro, gali suprasti tik tas, kuris pats yra taip mėginęs mokyti. Kas nenorėtų tikėti, kad taip ištikrųjų būdavo daroma, tegu nuėjęs pasiklausinėja pačių Panemunėlio parapijos žmonių.

Kaip jau minėta, labiausiai darbą trukdė tas dalykas, kad nebuvo tam tikrų knygų ir vadovėlių. Viskas, kaip žmonės sako, „iš galvos" reikėjo mokyti ir mokyties. Kad palengvėtų kiek darbas, visi mokytojai ir mokytojos aritmetikai, kai-kurie ir geografijai turėjo susirašę storas uždavinių ir visokių pastebėjimų knygas. Tų knygų galima dar ir šiandien viename-kitame kieme užeiti, norint jau gerokai apipelėjusių ir apdriskusių. Tiek-pat daugelyje dar kiemų galima rasti globų (žemės rutulio pavidalų). Iš tų uždavinių buvo sustatyta ir 1885 metais Tilžėje išleista atskira knygelė: *Gailučio* **„Užduotynis"**. Tai bus bene pirmasai lietuviškai parašytas aritmetikos uždavinynas. Mokyties geografijai buvo vartojama rankraštis, verstas iš lenkiškosios P. Černovskio geografijėlės.

Su mokytojais ir mokytojomis būdavo skyrium dirbama klebonijoje, tuojau pasibaigus pamaldoms bažnyčioje. Iš tų mokytojų buvo ir tokių, kurie iš istorijos, aritmetikos, geografijos ir astronomijos žinojo ne mažiau, kiek žino 3-čiosios klesos mokiniai. Kai kurie gi, kaip antai Šarkauskas, tiek įsidirbo, tiek pats išmoko, jog nelabai dar susidės su juo ir tūlas mųsų apšviestuolis.

Tik viena čia turime pastebėti, kad visas tas sunkusai mokymo darbas buvo vedamas apysausiai, nedaug teatsižvelgiant pačian lietuvių tautos gyveniman. Daugumas mokėjo, labiausiai iš mergaičių, atmintinai pasakyti du-tris knygos lakštus apie Jogailą, Jadvygą, Kazimierą, bet nelabai teskyrė lietuvį nuo lenko, tikybą nuo tautos; žinodami apie Koperniką ir kitus svetimus

mokslo vyrus, beveik nieko nežinojo apie savuosius rašytojus, beveik nieko negirdėdavo apie Lietuvos ir lietuvių tautos reikalus. Kas teisybė, kun. J. Katelė yra 63-iųjų metų sukilimo žmogus, ir tas laikas, to laiko troškimai ir norai vis dar nėra jo visai užmiršti, jie, rasit, ir šiandien jį tebegaivina ir priduoda jam tiek vieko darbuoties...

Ar šiaip ar taip kalbėsime, jau keliolika metų taip pasidarbavus kun. Katelei, tarp žmonių ŕados reikalas – mokėti rašyti, skaityti ir šiek-tiek aritmetikos suvokti. Važiuoja klebonas po parapiją kalėdodamas, kiekvienas iš jaunųjų būtinai turi parodyti keliatą lakštų išrašyto savo ranka poperio. Įeina kunigas vidun, pagieda, paklausia poterių, ir tuojau visi jaunieji traukiasi iš kišenių ir užančių savo raštus, nes visi žino, kad to būtinai paklaus; tiek-pat visi žino, kad atvažiavęs kunigas klausinės, kiek bus du kartus po tris, trįs kartai po devynius ir t. t. Nieko neparašęs ir neikiek aritmetikos nepramokęs negausi nei kvitelės!

Eina vaikai išpažinties, ir kiekvienas nešasi parodyti savo „raštą", taip-pat kiekvienas galvoja, kad neapsiriktų klausinėjant aritmetikos.

Todėl keliolikai tokio darbavimosi metų praslinkus, atsirazdavo vis naujų iš tų pačių žmonių padėjėjų; Panemunėlio gi parapijos jaunimas noroms-nenoroms turėjo pramokti mažų-mažiausia – iš knygos skaityti ir rašyti.

Bet ilgainiui paseno ir mųsų klebonas; virto kitokie laikai; priaugo jaunų žmonių, kurie jau sunkiau buvo suprasti, senieji po vieną kas miestan išėjo, kas kiton parapijon ištekėjo. Pamažėlio pradėjo nykti ir tos mokyklėlės su visais savo mokytojais. Ypač atlėgo darbas per paskutinę dešimtį metų, nes iš kamendorių, išskiriant vieną, žmonių mokymas gangrait nerūpėjo. Tokiu būdu pamažėlio nyko ir geso toji švieselė, kuri prieš keliolika metų buvo taip plačiai pradėjusi šviesti.

Šiek-tiek dar panemunėliečiai buvo atsigavę anais metais, kuomet buvo pradėję taisyti namines kumedijas (spektaklius); bet vis jau čia buvo nebtas, kas seniau... Tečiaus ir čia dar kartą

klebonas parodė, kad jis vis nenori atlikti nuo jaunųjų, kad jam rūpi ir mųsų dienų reikalai.

Tokių žmonių, kuriems taip rūpėtų žmonių apšvietimas, labai-labai nedaug tematome ir tarp kunigų ir tarp šiaipjau Lietuvoje gyvenančių apšviestesniųjų žmonių. Jeigu kiekvienas, kuriam rūpi mųsų krašto reikalai tiek pasidarbuotų, kiek yra dirbęs kun. J. Katelė, tad mųsų tauta dideliais žinksniais pirmyn eitų ir veikiau iš savo vargų pakiltų.

Knygoje *S. Mečiaus* „**Trumpas žemės aprašymas**“ apie lietuvių apšvietimą taip pasakyta: „Yra daugybė (Lietuvoje) žmonių, kurie visiškai nemoka nei skaityti. Visoje Lietuvoje viena tėr parapija **(Panemunėlis)**; kur visi ar beveik visi žmonės moka ir skaityti ir rašyti... Didžiausias mųsų vargintojas yra mųsų tamsybė“. Tos puikios geografijos sutaisytojas taip mus, Panemunėliečius, galėjo pagirti ir iš visų kitų Lietuvos parapijų išskirti tik dėl to, kad čia, Panemunėlyje, taip ilgai darbavosi mųsų gerbiamasai kun. J. Katelė. Malonu mums, žinoma, rasti toks mųsų klebono darbų iškėlimas, bet šimtą kartų maloniau būtų galint patirti, kad ir kitose parapijose bent tiek yra apšvietimo reikalams daroma, kiek čia vieno žmogaus darbais taip buvo rūpintasi padaryti...

Panemunėlietis

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 29. P. 400–402]

Panevėžys. *Ketinama įkūrti mergaičių gimnaziją.* Jau seniai buvo sumanyta įkurti Panevėžyje mergaičių gimnaziją. Šie metai miesto valdyba rimtai ėmė rūpinties tuo dalyku. Jau yra gautas iš Vilniaus mokslo globėjo sutikimas. Valdyba išrinko tam tikrą mokslo komisiją iš Antanavičiaus, Kozakevičiaus ir Zvierevo. Jiems yra pavesta sutaisyti apskaitymas, kiek reikalinga būtų pinigų išlaikyti keturioms vyresnioms gimnazijos klesoms ir iškur paimti tie pinigai. Komisija apskaitė, jogei norint, kad gimnazija būtų prieinama neturtingų sodiečių dukterims, taigi kad nė daugiau kaip po 35 rublius būtų imama nuo mergaitės

už mokslą metams, reikia išleisti kas metai mažu-mažiausia devynis tūkstančius keturis šimtus (9400) rublių. Butent:

Gimnazijos butui nusisamdyti, kurui ir šviesai	1600	rublių.
Gimnazijos direktoriui algos	500	"
Gimnazijos viršininkei	500	"
Keturioms klesų prižiūrėtojoms po 300 rublių – išviso	1200	"
Mokytojams ir mokytojoms algos	4700	"
Įvairiems mokslo dalykams	450	"
Kanceliarijai	100	"
Tarnams	100	"
Iš viso:	9400	rublių

Visus tuos pinigus ketinama surasti tokiu būdu. Panevėžio miestas paveda gimnazijai mieste žemės plotą, kuris vertas dešims tūkstančių (10. 000) rublių ir prižada kas metai mokėti po 1421 rublį. Kitus pinigus mokslo komisija norėtų surinkti iš valsčių ir miestelių. Jos nuomone reiktų kreipties į visus Panevėžio ir į tuos Ukmergės ir Ežerėnų apskričio valsčius ir miestelius, kuriems netoli Panevėžys ir kurie dėl to lengvai galėtų naudoties įkurtąja gimnazija. Komisija išskaito, kad vidutiniškai kas metai pritektų mokėti kiekvienam valsčiui po 30 rublių (nuo 15 iki 60 r.) ir po 38 r. kiekvienam miesteliui. Be to, rasit Panevėžio dvarininkai sutiktų mokėti po pustrečio rublio nuo tūkstančio dešimtinių. Tokiu būdu gimnazijai išlaikyti reikalingieji pinigai būtų sutaisomi iš tokios mesliavos:

Valsčiai	1.110	rublių.
Dvarininkai	675	"
Miesteliai	1.294	"
Panevėžio miestas duoda plotą ir	1.421	"
Mergaitės mokinės įneša už mokslą, skaitant jų 140, kiekviena po 35 rublių	4.900	"
Išviso:	9.400	rublių

Valsčiams ir miesteliams mokslo komisija išsiuntinėjo tam tikrus pranešimus, kad jie savo nutarimais prisidėtų įkurti gimnaziją. Labai gerai būtų, kad valsčiai su miesteliais patūrėtų tą

Panevėžio miesto sumanymą. Ilgainiui Lietuva turėtų daugiau apšviestų moterų. Tą gimnaziją prižiūrės valsčių, miestelių ir Panevėžio miesto atstovai, jie sudarys vadinamąją Globėjų Tarybą. Toje gimnazijoje bus išguldoma ir lietuvių kalba.

Panevėžietis.

[Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 57. P. 671–672]

Iš mųsų mokyklų gyvenimo. Girdėjome, kad į Panevėžio mokytojų seminariją tikrai būsią priimami nuo šio rudens lietuviai. Tam tikro paliepimo ar įsakymo dar nėra, bet prašymus nuo žmonių, kurie norėtų į tą seminariją įstoti, Panevėžio seminarija jau priima. Egzaminai bus rugpjūčio pradžioje; prašymai su dokumentais reikia paduoti prieš rugpjūčio mėnesį.

Panevėžio seminarijoje nuo šio rudens būsią įvesta daug permainų: beveik visi mokytojai būsią nauji, lietuvių kalba būsianti išguldoma daug plačiau, negu dabar (mųsų kalbos būsią tiek-pat lekcijų, kiek ir rusų kalbos), lietuvių kalbos mokytoju esąs skiriamas J. Jablonskis...

Nuo šio rudens būsią priimami lietuviai ir į Vilniaus mokytojų institutą; būsią priimami tuo tarpu į tą institutą ir iš kitų mokslo apygardų lietuviai, kurie yra pasiryžę tarnauti paskui Vilniaus mokslo apygardoje.

[Vilniaus žinios. 1906. Nr. 144]

PANEVĖŽIO APSKRIČIO DVARININKŲ SUSIRINKIMAS

Antradienį, Rugsėjo 26 d., apie vakarą, Panevėžio miestas buvo nepaprastai sujudęs – „ponai" bildėjo į susirinkimą pasikalbėti apie Dumos rinkimus, apie tai, kas daryti, kad „poniškesni" būtų kitoje Dumoje Kauno gubernijos atstovai.

Ant rytojaus trečiadienį (Rugs. 27 d.), tuojau po pietų, jie pradėjo rinkties pėsti ir važiuoti į senuosius miesto Tarybos na-

mus. Rinkosi tiktai kviestieji ponai, taigi perdaug tranku nebuvo: nedaug kam terūpėjo, ką ten dirbs susikvietę vienas-kitą ponai, nedaug kas teskubėjo į tą ponų susirinkimą.

Posėdį atvėrė p. Zaviša (Jotainių dvarininkas). Jisai išrodė kad pernai bajorai rinkimuose pralaimėję, kad šįmet būtinai reikią pataisyti tai, kas buvo pernai negerai padaryta renkant į Dumą. Jisai išreiškė norą, kad susidarytų Kauno gubernijoje rinkimo komitetai, kurie pasirūpintų nuvesti į Dumą „Lietuvos ir Gudijos krašto rato" šalininkus. Čia p. Zaviša perskaitė spauzdintą to „rato" programą, surašytą dar pirmajai Dumai darbuojantis. Jos turinys apima daug tuščių pasakymų apie luomų — panaikinimą, apie skelbiamojo valdymos reikalingumą, apie visų žmonių sulyginimą ir t. t., bet toje programoje neparodyta, kas itin mūsų kraštui ir mųsų tautai reikalinga. Kaip tas „ratas" žiūrėjo į visuomenės reikalus ir kaip jis Peterburge darbavosi, — matėme iš to „rato" šalininkų kalbų Dumoje: p. p. Skirmuntas, baronas Roppas ir kiti savo puikiose kalbose labai gražiai išrodė to „rato" geismus. Žinoma mums taip-pat, jog ir mųsų ponai demokratais dabar ėmė save vadinties, bet klausiama, kame gi tikrai tupi tas jų demokratizmas? Argi tas jų demokratizmas matyti reikėtų iš to, kad jie plote plojo sulaukę išvarant Dumos, kad jie žmonių apšvietimui Lietuvoje nieko neskiria ir kad prašo valdžios pažaboti, jei nesutūrėti, lietuvių laikraščius...

„Rato" programoje visai neaišku, kaip patįs „ratininkai" žiūri į rinkimų reformą ir žemės dalykus. Dauguma ratininkų reikalauja tiesiok visuotinių rinkimų, tiktai mažuma kalba apie keturvardžius rinkimus. Kalbėdami apie žemę, ratininkai, bent jų dauguma, sprendė, kad dvarininkų žemės nereikią priverčiamai atskirti mažažemiams ir bežemiams žmonėms, reikią tiktai kame-ne-kame maži žemės sklypeliai skirt parduotinai žmonėms, reikią survitai panaikint ir dar kurie-ne-kurie mažmožiai pagerint... Mažuma tarytum norėjo pasakyti, kad reikėtų daugiau kas padaryti su žeme, bet kaip ir kas reikėtų padaryti, — to aiškiai nesakė. Ir vieni ir antri buvo tos nuomonės, kad ponams turį būti už jų žemę atlyginama šių dienų žemės kainomis: jie

norėjo tiktai gerą gešeftą ponams iš to žemės pardavimo padaryti.

„Lietuvos ir Gudijos rato“ programa visai nepabrėžia, kas reikėtų įvesti dabar pat, kas galima atidėti tolesniam laikui; tuo tarpu įžymusis „rato“ įkurėjas, baronas Roppas (nors ne jis vienas tą ratą padarė) „Novinose“, savo atsakyme p. Milevskiui, aiškiai apreiškė, kad apie visuotinio balsavimo įvedimą tuo tarpu negali būti nei kalbos.

Tas „ratas“, pasirodęs Dumoje visai atbulainiškai, – jisai gyrė p. Skirmunto plepalus, – paskui, Dumą išvaikius, ėmė kalbėti ir elgties dar aiškiau: jo darbus ir paketinimus garbinte garbino visi Minsko ir Vilniaus atžagareivių ponų susivažiavimai, jų rinkimo komitetai...

Kauno gubernijoje tie „ratininkai“ panoro dar daugiaus padaryti. Panevėžio ponai panorėjo į tą ratą įtraukti ir miestiečius su valstiečiais. Į tų ponų susirinkimą buvo pakviesti, be „gerosios draugijos“ žmonių ir kelių smulkiųjų bajorėlių, keli miestiečiai, 4–5 valstiečiai-lietuviai ir keli latviai. Latviai tuojau išreiškė savo nepasitikėjimą susirinkimu ir nebalsavo (jie netrukus ir salę apleido). Lietuviai pradžioje buvo norėję visiškai pasitraukti iš susirinkimo, bet paskui du lietuviu, p. Antanaitis ir Rapšys, iššauktu prieš visą ponybę, kunigo kanauninko prikalbamu, nusileido ir padavė savo balsus, pasielgdamu prieš savo sąžinę. Paskui juodu gailėjosi. „Apsirikom, negerai padarėm“, – sakė, vienas gi raminosi tik tuo, kad padavęs juodąjį rutuliuką. Teisinos tuodu lietuviu ir tuo, kad juodu esančiu „palaiduoju“ ir nepriklausančiu prie „apdovanotųjų žeme“ valstiečių, bet paskui susiprato turį su kitais valstiečiais daugybę bendrų reikalų ir privalą eiti su jais išvien. Kiti valstiečiai, tarp jų du buvusiuoju atstovų rinkėju, tuojau labai gražiai suprato visą dalyką. Pačioje pradžioje jie pasisakė nebalsuosią, nes esą visiškai svetimame susirinkime ir neturį jokio įgaliojimo nuo „žmonių“. Jie ne tiktai suprato, kad jų saujelė prieš bajorų minią yra niekis, bet ir tuojau sumetė, kad jų prisidėjimas bus paskui ponų išnaudotas – bus sakoma, kad jie, tie valstiečiai, einą visi išvien su ponais. „Męs keturias dienas vargome Kaune, rinkdami į Dumą atsto-

vus, rūpindamies atsiskirti nuo ponų, ir savo padarėme, o dabar turime tą visą darbą suardyti – ponams ant naudos darbuoties! Argi męs neturime savos inteligentijos, savo vedėjų, kilusių iš mųsų kūno ir kraujo? Juk tik mųsų pačių yra nuopelnas, kad turime dabar ir savų knygų ir savų laikrasčių, kad turėjome toje Dumoje ir tokius atstovus, kaip Lopas ir Kubilius. Jau esame subrendę ir nereikalaujame neprašytų mokytojų – ponų, patįs dabar mokėsime pasielgti rinkimuose. Išvien eisime tiktai su tais, kurie bus to verti, bet ne su tais veidmainiais, kurie dabar rankas mums atkiša, kad paskui už nosies galėtų vedžioti"... Taip kalbėjo tie susipratusieji valstiečiai ir jokie prikalbinėjimai ir aiškinimai jų neišjudino iš vagos.

Turiu pasakyti, kad ir Panevėžio miestiečiai (nedaugelis) ir pakviestieji žydų inteligentai patūrėjo tuos žmonių apgynėjus ir neprisidėjo prie balsavimo. Balsavo vieni bajorai, ponai dvarininkai, jei nepriskaitysime čia kelių paklydusių lietuvių avelių, nieko bendra nebeturinčių su „žmonėmis", nes visai jau lenkiškai subajorėjusių.

Nuostabus ir neaiškus buvo vieno lietuvio kunigo, Krakinavo klebono, padėjimas. Pačioje pradžioje jisai iškilo, kaipo p. Zavišos žodelių aiškintojas, ir visomis keturiomis gyrė valstiečiams tų „rato rinkimo komitetų" reikalingumą. Paskui, kada buvo matyti, jog žmonės purtosi ir jo vedami nepasiduoda, kunigėlis pradėjo ir pats traukties atgal ir kitiems, ponams negirdint, sakėsi ir pats nebenorįs dalyvauti susirinkime. Bet pirmininko pakviestas paduoti balso vėl suminkštėjo ir išdrįso pasielėti savotiškai – nudūlino prie ponybės ir padavė savo balsą. Jo pasielgimą gerai įsidėjo valstiečiai [:] jiems rados aišku, kad jie turi vien savimi pasitikėti ir kad kunigai, išėjusieji iš žmonių, ne visada eina su žmonėmis. Be to valstiečiams atėjo į galvą, ar nereikėtų jiems patiems „valstiečių rinkimo komitetai" įkurti: tie komitetai, valstiečių nuomone, turėsią susižinoti su miestiečiais ir pasirūpinti nuleisti į Dumą tokius pasitikimus žmones, kurie tikrai tenai darbuosis dėl mųsų žmonių ir krašto reikalų. „Jokios vienybės su ponais dabar negali būti"! – tokį darė įspūdį valstiečių ir miestiečių pasakymai ir veidai.

Žydai vėl apreiškė, kad jie esą pasiryžę ir toliaus eiti išvien su valstiečiais – daryti toliaus taip, kaip buvę sutarta Kaune tarp valstiečių ir žydų: senosios sankalbos jie nenorį laužyti.

Nenuorama

[Vilniaus žinios. 1906. Nr. 218]

1908

KALBOS VADOVĖLIŲ KONKURSO PROTOKOLAI

(1908 m. bal. 17 ir 18 d.)

1908 m. balandžio mėn. 17 ir 18 d. (30 bal. ir 1 geguž. m.) Vilniuje, sekcijoje, išrinktoje apsvarstyti mokyklų vadovėliams – abėcėlėms, skaitymo knygoms ir gramatikoms – ir nurodyti, kurie iš jų geriausiai tinka pradedamosios mokyklos reikalams ir vertėtų apdovanoti premijomis, buvo sprendžiama 22 vadovėliu (12 rankraščių ir 10 spauzdintųjų knygų).

Čia surašome visus tuos vadovėlius ir trumpai išreiškiame apie juos savo nuomonę:

1) **Ksav. Vanagėlis.** *Dovanėlė.* Skaitymo ir rašymo mokslas. Elementorius ir pirmoji knygelė (rankos raštas).

Pati **abėcėlė** gana menka: joje daug tuščių, dirbtinių, be prasmės pasakymų ir sakinėlių („abi bobi rado ir bado", „ropė ir pėda", „pipiro"...); perdaug ištęstas didžiųjų raidžių skyrius; abėcėlės kalba nepritaikinta prie Lietuvos tarmių. Abėcėlės uždavinių sistema geroka.

Pats **pirmosios knygelės** skyrius sudėtas daugiausia iš jausmingų, gražių, tinkančių mažiems mokiniams skaitymėlių; gailu tiktai, kad visas knygelės turinys perdaug vienodas; beto, kaikuriems skaitymėliams, kaip antai: „Kaip čigonas kaimiečius prigavo", „katė" ..., sekcijos nuomone, reikėtų kitoks, atsakomesnis vardas duoti.

2) *Elementorius* arba skaitymo ir rašymo mokslas. Parašė **P. Višinskis.** Vilnius, 1907 ir 1908.

3) *Naujas elementorius.* Vaikams dovanėlė. Parašė A.-iš-B. Tilžėje.

4) *Elementorius.* Parašė **A.J.** (rankos raštas)

Visuose trijuose elementoriuose permaža duota pirmiesiems mokymo metams skaitymų: konkurso sąlygos reikalauja, kad pirmiesiems metams būtų parašyta visa „skaitymo knygelė su abėcėle".

5) **Žemaitės** *Rinkinėlis vaikams* (pasakėlės, apsakymėliai, dainelės, žaislai, mįslės...). Antras, padidintas ir pataisytas išleidimas su paveikslėliais. Vilnius, 1907 m.

Knygelė — be abėcėlės, todėl atstoti „skaitymo knygelę su abėcėle" — negali. Kur vartojamas Višinskio arba A.-iš-B. elementorius, tenai knygelė tinka pirmiesiems metams. Antriesiems mokymo metams knygelė netinka: tiems metams knygelės turinys perskįstas, perdaug tuščias.

6) *Vaikų draugas.* Sutaisė ir išleido **P. Mikolainis.** Tilžėje, 1907 m.

Yra tatai abėcėlė — skaitymo ir rašymo mokslas. Visos raidės — didžiosios ir mažosios, rašytinės ir spauzdintosios — eina **paeiliui** (a, b, c, d...); jokio skaitymo ir rašymo „mokslo" čia nėra; autorius, matyti, tiki, kad vaikai, „išėję raides", mokės jau skaityti ir rašyti. Vadinamųjų pirmiesiems metams skaitymų beveik nėra. Knygelė turi, matyti, atstoti ir pirmąjį „aritmetikos mokslą": joje duoti visi skaičiai nuo **1** ligi **10:129.**

Popiris ir daugumas paveikslėlių labai geri.

7) *Lietuviška bėcėlė ir pirmosios skaitymui knygutės* naudojimui pradedamose mokyklose. Sutaisė Vilkaviškio mokyklos mokytojas **J. E. Lapinskas** (rankos raštas).

Pati „bėcėlė" netikusi: vienam kartui duodama išmokti perdaug raidžių, uždaviniai persunkųs; „bėcėlės" sakinių turinys tuščias, dirbtinis („sausas sausis", „jis su sausu ūsu", „asilo ausis sausa"...); „bėcėlės" autorius nėkiek nesitaikina prie įvairių Lietuvos tarmių; viename uždavinyje po kelis kartus duodami tie patįs žodžiai ir sakiniai.

„Pirmųjų knygučių“ kalba ir rašyba peiktina: visur vienos tarmės žodžiai, straipsnelių kalba dažnai dirbtinė, negyva, panaši į paprastųjų vertimų kalbą... („įlysti“, „šiądien“, „ryja“ „aš mačiau kopūstą didumu lygų pusėtinų namų“, „Petras amatu buvo katilioriumi“, „gervė kabina iš kodies vėderus“...).

Visas darbas labai gražiai parašytas.

8) *Žibutė.* Naujas elementorius arba rašymo ir skaitymo mokslas. Sutaisė mokytojas-praktikas **K. Merkevičia,** 1907 m. (rankos raštas).

Abėcėlė prasta: vienam kartui perdaug sukrauta vaikui darbo (**y, a; l; au, las; ū, sas**...); nuosakumo, pereinant nuo lengvųjų dalykų prie sunkesniųjų, matyti labai maža; skiemeniavimui paskirta labai daug vietos; abėcėlėje (ir skaitymų skyriuje) yra daug vienos tarmės ypatybių ir kartais tuščių pasakymų („dainiukė“, „visiem takeliam“, „kam tu per kiaurą naktį tą kiaunę peni“...); rašyba šiek-tiek skiriasi nuo paprastosios. Skaitymų skyriuje yra ir persunkių pirmiesiems metams straipsnelių.

9) *Spindulėlis.* Skaitymo ir rašymo pradžiamokslis. Sutaisė **Stasys Kraujutis** (rankos raštas).

Abėcėlės kalba yra viena tarmė, net pirmiesiems žodžiams, apsipažįstant pirmą kartą su raidėmis (**o** – *ola*, **v** – *volė*, **r** – *rėmas*, **b** – *bonka*...); pirmieji uždaviniai sunkesni už paskesniuosius; visokios raidės – mažosios ir didžiosios, rašytosios ir spauzdintosios – nuo-pat pradžios eina draugėje.

Daugumo skaitymėlių turinys pirmiesiems metams tinka, bet daugelyje vietų kalba reikėtų būtinai ištaisyti.

„Spindulėlio“ „prakalba“ skiriama vien specijalistams: paprastieji žmonės, vaikų tėvai, jos nesupras.

10) *Mano pirmoji knygelė.* Parašė **Amalų Vinkšna** (rankos raštas).

Visą knygelę – apsakymėlius, aprašymus, daineles – autorius pats rašęs iš savo galvos, nieko nerinkęs iš kitų knygelių ir nieko nevertęs iš svetimų darbų. Iš to atžvilgio „mano knygelė“ yra tikras originalas...

Abėcėlėje ir visoje knygelėje matyti sistema. Abėcėlei ir visai knygelei parašyti padėta daug darbo.

Abėcėlės uždaviniai **perdideli** (**o, a, n;** m, i; u, l; ė, r; v, j; **y, ā, ū, ė; s, z, š**...); medžiagos išskirstyme maža tėr tvarkos ir nuosakumo, daug yra žodžių ir sakinių be prasmės, visa abėcėlė perdaug ištęsta; abėcėlės kalba yra viena tarmė su visokiomis autoriui težinomomis tarmės (?) ypatybėmis („Kaziene viešė Bočienę", „elgėjai davė šmotą duonos", „balda vėl subildo"...). Rašyba daug kuo skiriasi nuo paprastosios.

11) *Mano antroji knygelė.* Parašė **Amalų Vinkšna** (rankos raštas).

Knygelė turininga, turinys gražiai išskirstytas, bet aprašymėliuose autoriaus mintįs labai išmėtytos ir todėl vaiko galvoje jokio įspūdžio nepalieka; straipsneliuose yra daug netikslių, neatsargių pasakymų, klaidinančių mokinį ir neduodančių jam tikro, sveiko ir aiškaus dvasios maisto; daugumas straipsnelių perdaug sausai, negyvai parašyta. Knygelės kalba ir rašyba nepagirtina: beveik visur vieną tarmę tematai ir tą pačią, išmargintą barbarizmais.

Ir „antroji knygelė" yra visa paties autoriaus darbo: nieko nerinkta iš kitų knygelių, nieko neversta iš svetimų kalbų. Darbo padėta labai daug.

12) *Rašymo ir skaitymo vadovėlis.* Pirmų metų skaitymo knygelė (antroji laida pataisyta ir padidinta). Pirmoji dalis. Sutaisė mokytojas **Juozapas Damijonaitis** (rankos raštas).

13) Rašymo ir skaitymo vadovėlis. Antrų metų skaitymo knygelė. Antroji dalis. Sutaisė mokytojas **Juozapas Damijonaitis** (rankos raštas).

a) Abėcėlėje (pirmojoje dalyje) yra ne maža vienos tarmės žodžių (**ruimas, cicys, čemerys, čeverykai, čebatai, čekys**...); po dvibalsių **uo, ie** eina antrašai — **io, ia, iu, iai, iau, iui,** kurios ištaryti, skyrium be priebalsių, bus perdaug sunku vaikui; abėcėlės sakiniai ne visi įmanomi mažiems vaikams, pirmųjų metų mokiniams („duokime garbę kovotojui už laisvę", „ramybės jieškok savo sąžinėje", „rykštė nuo Dievo, nuo žmonių kryželis" ...).

Visos pirmosios dalies (su skaitymėliais) vieniems metams bus mažoka. Skaitymėlių kalba negirtina, ištaisytina.

b) Antrosios dalies kalba yra viena tarmė („šlebė, bruslotas, žiurstas, vytuškos, vindelis, bonka, spatas, dėlingės"...) su daugybe rusicizmų ir visokių neatsargių, neapmąstytų pasakymų (straipsniuose ir šiaipjau skaitymuose); daug-kas parašyta skubotai, kaip reikiant neapdirbta.

Abu vadovėliu perdirbtu iš to paties autoriaus „ABC. Rašymo ir skaitymo pradžiamokslio" (Varšuva, 1906).

14) *Vaikų skaitymėliai* (su Lietuvos žemlapiu). Vilnius, 1905 (parašė Jadv. **Juškytė**).

Kad prie knygelės būtų dar abėcėlė, „Skaitymėliai" pirmiesiems metams galėtų beveik tikti, būtų beveik pakenčiami. Gailu, kad knygelėje perdaug „balabaikų" ir neįmanomų vaikams pasakymų („Jieva visados smalsi"; „nakties darbai, dienos juokai", „artimi gentįs – vaidai vieni", „kas nusidėjo, pabugs ir vėjo"...). Apskritai sakant, knygelėje yra perdaug kamšalo.

Skaitymėliuose daug-kas labai neatsargiai pasakyta; pasakymuose yra nemaža ir nereikalingų, kuriose-ne-kuriose vietose težinomų smulkmenų („kilbasai ir dešros", „ožka – galvijas", „liuterių kunigai vadinas pastoriais", „jakikė, lyčas, švilpikai, šeškučiai, lokšinai"...).

Antriesiems mokymo metams knygelė irgi netinka: tiems metams reikalinga turiningesnė knygelė, duodanti daugiaus vaiko protui peno.

15) *Vaikų žvaigždutė*. Knygelė I ir II mokyklos skyriui ir vaikams pramokusiems skaityti (pasiskaitymai ir pirmutinės gramatikos žinios). Sutaisė mokytojas P. Bendorius. Vilnius, 1905 m.

Pirmiesiems metams netinka (be abėcėlės). Kad tose mokyklose, kur įvestos atskiros, tam tikros abėcėlės, „Žvaigždutė" galėtų atstoti pirmųjų arba antrųjų metų skaitymo knygelę, reikėtų daug-kas joje perdirbti: reikėtų ištaisyti turinys (knygelėje nemaža paklaidų, neatsargių nusakymų), stilius, kalba... „Žvaigždutės" gramatika, nors išdėstyta pačioje „Žvaigždutėje", visiškai atskirta nuo knygelės turinio ir, beto, pilna paklaidų ar tik labai neatsargių išvedžiojimų...

16) *Žiupsnelis.* Knygelė vaikams pasiskaityti ir pasimokyti. Sutaisė **Ladislovas L.** Vilnius, 1906 m.

Knygelė antriesiems mokymo metams beveik tinka: tų metų mokiniams knygelėje yra nemaža gerų, suprantamų ir skaitytinų pasiskaitymų.

Šis-tas betgi reikėtų išmesti, kai-kas pridėti, kai-kas geriaus apdirbti. Keli paveikslėliai Lietuvos mokyklai visiškai netikę (paimti iš lenkų gyvenimo, iš „Snopek").

Apskritai imant, „Žiupsnelis" nėr visiškai pritaikinta nei pirmiesiems nei antriesiems mokymo metams, bet ir pirmųjų ir ypač antrųjų metų mokiniai ras jame daug gražių, sveiko — apšviečiamo ir auklėjamo — turinio skaitymėlių. „Žiupsnelio" kalba geroka.

17) *Mūsų dirva,* skaitymo kninga liaudies mokyklai tretiems metams. Sutaisė **M. Vasiliauskas** ir **J. Matulevičius.** Kaunas, 1907 m.

Planas geras, visa kninga turininga, bet tretiesiems mokymo metams netinka: straipsneliai iš prigimties mokslo (tų straipsnelių yra labai daug) ne visi tikę (vietomis daug netiesos prirašyta); geografijos skyriuje yra nereikalingų smulkmenų, ir ne visas to skyriaus turinys yra „tikra tiesa"; istorijos straipsneliuose kalbama tiktai apie kunigaikščius, jų vaidus ir karus, kryžiuočių ir lenkų intrigas... (tautos istorijos nematyti); literatūros skyriuje reikėtų kai-kas paįvairinti, iš to skyriaus reikėtų kai-kas ir išmesti; piešiniai menki, kai-kurie visiškai netikę; kalba prasta, ištaisytina.

18) *Trečių metų skaitymo knygelė.* Sutaisė **J.D.** (rankos raštas).

Planas labai geras, visa knygelė turininga. Bet „literatūros" skyriuje daug-kas netinka trečiajam mokyklos skyriui („Pirmieji žmonės", „Lydys", „Kodėl kregždės uodega iškąstu viduriu?" „Ant kelio", „Geros ir blogos žmogaus ypatybės", „Bitelės" ...), kai-kas iš to skyriaus reikėtų visiškai išmesti, kai-kas tiktų tiktai pirmiesiems (arba antriesiems) metams. Geografijos skyrius labai mažas. Istorijos skyriuje yra daug netikusių, nei šiaip nei taip susiuvinėtų apsakymų (begalo išgarbinti senobės

lietuviai). Istorijos ir prigimties mokslo skyriuose, kad autorius norėtų sutikti su tiesa, daug-kas reikėtų ištaisyti, perdirbti. Stilius labai prastas, kalba prasta (gyvosios žmonių kalbos nedaug tėra).

19) *Skaitymo knyga* mažiems ir dideliems. Išrinktieji raštai mųsų raštininkų su jų biografijomis ir paveikslais. Sutaisė **J. Gabrys.** Tilžėje, 1908 m.

Knyga gera ir labai reikalinga, bet pradedamosios mokyklos reikalui netinka: ne visa, ką ji duoda, bus suprantama ir įdomu trečiųjų metų mokiniams; knygoje nieko nėra iš prigimties mokslo, Lietuvos geografijos ir istorijos; įvairių rinkinio rašytojų kalba (ir rašyba) ne vienoda, labai įvairi (ne visi rašytojai tuos pačius daiktus vienaip vadina...).

Chrestomatijos, reikalingos tose mokyklose, kuriose išdėstoma mokiniams lietuvių raštija ir jos istorija, „Skaitymo knyga" atstoti irgi negali: joje, be paskutiniojo laikmečio, randame tiktai Duonelaitį, Valančiauską ir Baranauską; iš Daukšos, Širvydo ir kitų senovės rašytojų ji nieko neduoda; tokių Lietuvos rašytojų-milžinų, kaip Daukantas, čia nerandame; beto, visa knyga yra tiktai platesnio darbo dalis (pusė?), bet ir toje dalyje, kuri dar laukiama, nei Daukšos, nei Daukanto, matyti, nerasime (įstačius tuodu rašytoju ir kitus senesniuosius visas knygos planas suirtų); iš žmonių literatūros duota tiktai keliolika pasakų (dainų, mįslių ir t. t. knygoje nėra).

20) *Trumpa lietuviškos kalbos gramatika* naudojimui pradedamose mokyklose. Sutaisė Vilkaviškio mokyklos mokytojas **J. E. Lapinskas** (rankos raštas).

Terminologija nauja, labai nepaprasta („sakyba" — подлежащее, „apysaka" — сказуемое, „sakana" — определение, „sakulis" — дополнение, „visuotiniai ir savivardžiai daiktavardžiai"...). Gramatikos kalba netaisyklinga, vaikams persunki; pačioje gramatikoje nemaža yra paklydimų ar autoriaus jos nemokėjimo; daugybė yra neaiškių, sunkių, neįmanomų ir nereikalingų pradedamosios mokyklos mokiniams mažmožių; visas gramatikos išdėstymas perdaug sausas.

Pats rankos raštas labai gražus, matyti, tvarkos žmogaus rašytas.

21) *Trumpa lietuvių kalbos* gramatika (pradinėms mokykloms vadovėlis). Sutaisė mokytojas **Juozapas Damijonaitis**, 1907 m. (rankos raštas).

Gramatikoje daug sauso dogmatiškumo, maža gyvų pavyzdžių; gramatikos įstatymai išvedami ne iš pavyzdžių, tik pavyzdžiai duoti, nors ne visur, prie įstatymų; kartais sukrauta daug terminų be „įstatymų" ir **pavyzdžių** („veiksmavardžiai yra dvejopi – linksniuojamieji ir nelinksniuojamieji; linksniuojamieji gali būti veikiamieji ir neveikiamieji; linksniuojamieji veikiamieji yra dvejopi – vientisieji ir sudurtiniai", – eina be pertrūkio, ir tik vėliaus ima šiek-tiek aiškėti, randame pavyzdžių...); „sudurtinius laikus" autorius išdėsto, prieš pradėdamas kalbėti apie „veiksmavardžius", iš kurių sudaromi tie laikai; Kriaušaičio terminai autoriaus nepataisyti, bet dar labiaus supainioti („nuosavieji" ir „savotiškieji" daiktavardžiai, „daleidinis sakinys", „dapilda" ir „darinys", „beypatinis sakinys", „ypata" ...), pačiame gramatikos tekste nemaža yra barbarizmų ir šiaipjau nelietuviškų, sunkių vaikams suprasti pasakymų.

Darbo gramatikai parašyti padėta nemaža, bet darbas rašytas skubotai.

22) **J. Gabrys.** *Trumpas lietuvių kalbos vadovėlis.* Vilnius, 1906 m.

Autorius neskiria „garsų" nuo raidžių, „daikto" nuo „daiktavardžio", įstatymus duoda skubotai parašytus, maža tesakančius mokiniui; gramatikos tekste ir „Prakalboje" yra nemaža paklydimų prieš paties vadovėlio įstatymus („vadovėlio" kalba vietomis nesutinka su jokios gramatikos įstatymais). Visa gramatika daro labai skubotai parašyto darbo įspūdį; mokiniams ji netinka.

Visi šitie paaiškinimai bal. 18 d. buvo skaitomi visuotiniam sprendėjų susirinkimui ir, kur reikiant, iliustruojami tam tikromis ištraukomis iš minėtųjų veikalų.

Po ilgokų pasikalbėjimų nuspręsta paskirti po 100 (šimtą) rublių premijos „Dovanėlės" ir „Žiupsnelio" autoriam, pareika-

lavus, kad „Dovanėlės“ autorius, prieš išleizdamas savo darbą, pataisytų savo rankos raštą (taip, kaip nurodyta šiuose protokoluose), ir kad „Žiupsnelio“ autorius, prieš išleizdamas savo darbą antru kartu, pasinaudotų sekcijos nurodymais (išreikštais šiuose protokoluose).

Sekcijoje dalyvavo: J. Jablonskis
Pr. Daugirdas
J. Grabauskas
Ant. Kassakaitis

[VUB, f. D 752]

PRANEŠIMAS

Rugpiūčio 7 d. prasidės egzaminai tiems, kurie nori stoti į Panevėžio mokytojų seminariją. Esą lietuvių paduota jau apie 40 prašymų. Visi jų prašymai esą dabar ministerijoje. Panevėžio direktorius, kurio pats nuvažiavęs klausinėjau, ar tikrai bus leista padavusiems prašymus lietuviams stoti prie egzaminų, — pasakė, kad jis neabejojąs, nes ligišiol visiems būdavę leista... Iš seminarijos patyriau dar vieną mažmožį, kurį neiškenčiu nepranešęs draugams kandidatams: iš geometrijos gana būsią mokėti tas kursas, kurs surašytas Jurevičiaus vadovėlyje (Краткая геометрия для двухкл. училишь), svarbiausias egzaminas būsiąs iš rusų kalbos...

Kandidatas.

[Lietuvos ūkininkas. 1908. Nr. 26. P. 299]

1910

[J. Jablonskio atsiliepimas]

Nuo Redakcijos. Spauzdindami šitą straipsnelį, paskirtą vienam rašybos mažmožiui — dabar vėl pradėta vieno-kito žmogaus rašinėti apie mūsų rašybos netobulybes, — neiškenčiame

čia-pat nepridėję ir tų pastebėjimų, kuriuos del jo mums atleidė J. Jablonskis:

„Prūsų Lietuvoje ir Suvalkiečiuose yra sakoma: *artojis* ir *artojas*, *išganytojis* ir *išganytojas*, *rašytojis* ir *rašytojas*, *sėjėjas*... (be *u* žodžių galūnėse). Kad šie žodžiai žemaičių tarmėje būtų 4-ojo linksniavimo, tad jų vardininkai būtų ir Žemaičiuose: *artojus*, *išganytojus*, *rašytojus*, *sėjėjus*... palyg. *vaisius*, nes žemaičiai, trumpindami savo žodžius, balsės *u* iš žodžio galūnės nemeta. Žemaičiai šių daiktavardžių vardininkui turi lytis: *artos*, *rašytos*, *sėjės*... (prieš *s* čia yra iškritęs visas skiemuo *-ja*). Tokios šių žodžių lytįs, kaip antai: *artojaus*, *rašytojaus*, *sėjėjaus* yra žinomos tiktai kuriose-ne-kuriose lietuvių tarmėse, anaiptol — ne visur. Ar šiaip ar taip, rašymas *mokytojo*, *rašytojo*, *artojo* nėra kalbininkų prasimanymas, nėra jų iš oro pagautas nei iš piršto išgraužtas.

„Lytįs: *artojau*, *išganytojau*, *mokytojau*, *sėjėjau*, kalbant apie vardininko tarymą ir rašybą, sprendžiamo balso taipo-pat turėti negali: sakome juk (tarmėse) ir — *Dievulėliau*, *brolau*, *svetie*, *šunie*, *alučiaus*, *tėveliaus*, *uošvužėliaus*, nors jų vardininkus rašomojoje kalboje ir daugybėje tarmių tarome ir rašome — *Dievulėlis*, *brolis* (*brolys*), *svečias* (*svetys*), *šuo* (ir *šuva*), *alutis*, *tėvelis*, *uošvužėlis*.

„Nedaug ką padės čionai del panašių priežasčių nė retai vartojamasis šių daiktavardžių (*artojas*, *rašytojas*, *sėjėjas*) vietininkas (*artojuje*, *rašytojuje*, *sėjėjuje*?).

„Mano nuomone, laikraščiams šiuo tarpu reikėtų „paprastąja" tenkinties rašyba ir, ar šiaip ar taip, laukti rašybos vadovėlio, kurį yra apsiėmęs ir pasižadėjęs parašyti K. Būga. Krypti čia vienur-kitur iš paprastosios vagos tegali tuotarpu vadovėlių ir šiaipjau atskirųjų knygų rašytojai, ne patįs laikraščiai nei tų laikraščių redakcijos. Tokie balsai, kaip p. St. Čirvo, rašybos vadovėlių rašytojams ir apskritai kalbininkams — tėra žinotini".

[Viltis. 1910. Nr. 96 (431)]

1915

LIETUVIŲ MOKSLO DR-JAI

Liet. Mokslo Draugija kviečia mus ir šiais metais in visuotinį susirinkimą – pasikalbėti ir pagalvoti apie invairius mūsų mokslo dalykus. Kviečia in susirinkimą ypačiai žmones, galinčius ir šiuo karo metu duoti jam gyvybės savo mokslo paskaitomis.

Dabar – didžiojo karo metas. Šis karas sunkus ypačiai mums, valstybės pasieniui.

Dabar viena terūpi Lietuvai, dabar apie viena tegali būti kalbama ir Mokslo Draugijos susirinkime. Dabar ir mokslo žmonėms turi rūpėti pirmiausia, kaip atitaisyti suiręs Lietuvos gyvenimas, kaip sušelpti visi tie, kurie taip reikalingi šiuo metu visuomenės pašalpos. Dabar ir Mok. Draugijos susirinkime turėtume išgirsti, pirmiausia, kaip kas tikrai reikėtų daryti, kad šių dienų vargai būtų labiau mums pakeliami, lengvesni. Taigi susivažiuoti turėtų pirmiausia galvoją ir išmaną, gyveną su tauta ir tautoje mūsų darbo žmonės (gydytojai, agronomai, kunigai, mokytojai, laikraštininkai...).

Kitokio Liet. M. D-jos susirinkimo šiuo metu, man rodosi, neturėtų būti: visur, kiekviename susirinkime, dabar apie karą ir jo padarinius tėra kalbama... Dabar visi, kurie patys nekariaudami jaučiasi galį kuo padėti kitiems, tų žmonių vargą turėtų mažinti.

Tik važiuodami in susirinkimą viena pasižadėkime nedaryti: nekelti susirinkime tuščių ginčų del „dešiniųjų“ ir „kairiųjų“ nuopelnų arba nuodėmių. Suvažiavę pasikalbėkim, kaip kas reikėtų tikrai daryti toliau, kad karo sunkenybės nebe tokios sunkios būtų mūsų kraštui ir paskui tikrai padarykime, ką būsim nusprendę, ir tiek.

Darbo metu darbas tereikia dirbti!

Dar mažmožis. Jei mokslo žmonės tikrai suvažiuotų in šaukiamąjį susirinkimą, prašyčiau, jei nebūtų sunku, dar du dalykėliu atlikti: 1) Paraginti pedagogų komisiją, kad veikiau parū-

pintų reikalingų mokyklai vadovėlių ir 2) išrinkti tam tikrą komisiją mūsų rašybos dalykams sutvarkyti. Ši komisija (2) turėtų susidaryti iš invairių darbo žmonių; jos nustatyta rašyba turėtų būti paskui ir mokslo vadovėlių ir šiaip jau leidinių rašyba. Kol neturėsime vienos tokios rašybos (ir vienos rašomosios kalbos), negali būti rimtai kalbama nė apie kalbos mokymą mokykloje.

Mokytojas

[Vairas. 1915. Nr. 14. P. 232]

KARAS IR TAUTOS

Neišreiškiama žodžiu, protu neapimama nelaimė apsiautė pusę pasaulio, kuriame mūsų nedidelė Lietuva užima vos labai mažą dalelę, ir del to ta nelaimė daug skaudžiau slėgia mūsų tėvynę, negu didžiąsias tautas, kurių kiekvienam atskiram žmogui, imant visą tautą bendrai, tenka, taip sakant, tik nedidelė nelaimės dalis. Toki neapsakomai baisi audra užėjo mūsų kraštą, jog atrodo, kad mes jau amžinai pražuvę, kad nėra jau mums jokios ateities, kad nieks nebegalės atgaivinti mūsų nuslūgusios dvasios, o juk žinoma gerai, kad „Mut verloren — alles verloren" (dvasia nuopuola — viskas prapuola), kaip kad sako vokiečiai. Tuo baisesnis dar mūsų padėjimas, kad negalime patys savęs gelbėti, o mūsų globėjai ir valdovai patys yra tokiame padėjime, jog nėra žinios, kaip jiems išsigelbėti iš tos baisios audros — karo. Žodžiu sakant, tokio padėjimo, kokiame dabar esame, nieks negalėjo nė įsivaizdinti prieš liepos mėnesį 1914 m. Bet turime pripažinti, kad ne mes vieni kenčiam tokias karo bausmes. Kaip anksčiau pasakyta, kenčia pusė pasaulio. Užtat įdomu bus mums pažiūrėti, kokių, vaisių duos įvairioms tautoms toks ar kitoks karo galas, pasiklausyti apie tat anglų publicistų nuomonių, išreikštų „The Fortnightly Review" laikraštyje.

To laikraščio nuomone, karo išdavos didžiosioms Europos valstybėms bus labai svarbios, o mažosioms ir jaunosioms tautoms jos bus galutinos ir pomatinės. Toks ar kitoks karo galas

nusvers, ar mažosios tautos gaus teisės gyvuoti ir lavinties, kaip jos pačios nori, ar jų gyvastis parieis tiktai nuo gero noro stiprių-jų kaimynų. Vienu atsitikimu jos galės visiškai be jokios baimės ir varžymo plėtoti savo tautinius uždavinius, o kitu – joms neliks nieko, kaip tik atsisakyti nuo savo teisių, nuo savo gyvasties ir pakliūti į nelaisvę savo smarkių ir negailestingų nugalėtojų. Mažosios tautos jau turi tikrą pavyzdį, kas su jomis gali atsitikti. Visoje istorijoje nerasime tokio aiškaus ir baisaus perspėjimo, kaip Belgijos sunaikinimas.

1914 m. liepos mėnesyje Belgija iš visų atžvilgių tebebuvo laimingiausioji ir turtingiausioji šalis. Jos gyventojai turėjo puikią praeitį ir garsias visame pasaulyje tradicijas; jos valdžia buvo liberalingiausia Europoje ir jos gyventojai savo mokslu ir darbštumu buvo pasiekę labai augšto pramonės, prekybos ir žemės ūkio laipsnio. O kas svarbiausia, 1831 metais keturių didžiųjų valstybių: Prancūzijos, Vokietijos, Anglijos ir Rusijos buvo garantuota Belgijos neliečiamybė. Prasidėjus karui tarp prūsų ir prancūzų 1870 m. Anglų vyriausybė pareikalavo iš šių valstybių Belgijos neutralitetą patvirtinti ir gavo, ko reikalavo. Tokio pat patvirtinimo Anglų vyriausybė pareikalavo 1914 m. liepos 18 d. Prancūzija iš sykio atsakė Edw. Grejui, Anglijos ministeriui, kad ji gerbsianti Belgijos neutralitetą, o Vokietija atsisakė duoti tokį pažadėjimą.

Liepos 21 d. Vokietija pasiuntė ultimatumą Belgijai, reikalaudama iš jos atsisakyti nuo neutraliteto ir išleisti per savo žemę vokiečių armiją. Belgijai atsisakius išpildyti tą reikalavimą, vokiečiai įsiveržė į jos kraštą ir užpuolė jos miestus ir tvirtumas. Rugpiūčio 3 d. buvo paimta Liežo tvirtuma, nežiūrint atkakliausio gynimo. Rugpiūčio 8 d. vokiečių sunkioji artilerija visiškai išardė ir išgriovė Namiuro tvirtumą. Belgai nepasidavė ir tą nepasidavimą vokiečiai palaikė nusikaltimu ir ėmė kankinti visus gyventojus ir griauti jau ne tvirtumas, bet miestus. Visiems žinomas yra baisus Liuveno, Dinanto, Termondo ir kitų miestų likimas. Nekariaują žmonės: kunigai, moters, vaikai, šimtais buvo šaudomi; tuo buvo norima numalšinti belgų dvasia ir duoti pavyzdys kitoms mažosioms tautoms, jog ir su jomis gali taip-

pat atsitikti, jei jos išdrįstų ginti savo teises ir kraštą. Spalio 9 d. buvo paimta Antverpija ir belgams beliko maža jų šalies dalelė už Izero upės ir pusiau suardytas Ypro miestas. Per 3 mėnesius kultūringiausia tauta buvo paversta į nelaimingiausią šalį.

Panašių tarptautinių sutarčių laužymų atsitikdavo ir pirma, bet pasaulis ligšiol net karo metu pripažindavo kaikuriuos dalykus, kurių nieks iš kariaujančiųjų nedrįzdavo laužyti. Taip antai negalima būdavo imti gyvybės ir turto nekariaujantiesiems, gi kariaujantieji yra žmonės, turį tam tikrą organizaciją, formą, vadus ir t. t. Negalima šaudyti neginamų miestų, negalima bausti vienu kartu visų kokio nors miesto ar sodžiaus gyventojų, kad koks vienas žmogus iššovė į kariuomenę. Atsitikimas su Belgija parodė visam pasauliui, kad dabar elgiamasi su tarptautine teise visai priešingai. Šis karas iškėlė naują principą: visa gera, kas naudinga karui; karo tikslas nuveikti savo priešininką, greičiau baigti kovojus. Tad visa, kas veda į tą tikslą, kaip gyventojų terorizavimas ir kiti visi baisumai, yra teisėta, nes artina karo galą. Aišku, kad norima pakeisti pats karo pobūdis didžiųjų, galingųjų tautų naudai ir mažųjų pražūčiai.

J.J.

[Lietuvių balsas. 1915. Nr. 5]

1919

Lotynų kalbos sintaksė. Iš N. Sančurskio vadovėlio vertė K. Kepalas. „Lietuvių Mokslo Draugijos leidinys. Vilnius („Švyturio" bendrovės spaustuvė), 1919 m.

Šiuo vardu pasirodė Vilniuje senai pradėtas spausdinti dar vienas naujas vadovėlis. Jis trumputis (64 psl.), skiriamas vidurinėms mūsų mokykloms. Sančurskio vadovėlis (originalas), iš kurio jis verstas, yra dukart didesnis. Vertimas visai pakenčiamas, daug geresnis už pirmuosius Kepalo vertimus.

Vertėjo į vertimą kai kas ir nuo savęs (iš kitų šaltinių) įdėta vienoje kitoje vadovėlio vietoje. Vadovėlis jo skiriamas, žinoma,

toms mūsų mokykloms, kuriose dėstoma lotynų kalbos sintaksė. Joms ir mes tą sintaksę teikiame.

Vadovėlyje trumpai išdėstyti šie lotynų sintaksės dalykai: linksnių vartojimas, laikų vartojimas, nuosakų vartojimas pagrindiniuose ir įvairiuose šalutiniuose sakiniuose, tiesioginė ir netiesioginė (šalutinė) kalba. Gale duotas senovės romėnų kalendorius (sintaksės priedėlis).

[Nepriklausomoji Lietuva. 1919. Nr. 58]

1924

Людас Гира. Русско-литовская грамматика, учебник и самоучитель. С приложением: таблицы неправильных глаголов, краткого литовско-русского словаря, грамматических упражнений и ключа к ним. Ковно. Издание „Эхо" – „Aidas". Цена 4 лита. 1924.

Iš vadovėlio antraštės reikėtų samprotauti, kad L. Gira čia labai daug ką duoda mūsų krašto nelietuviams. Paties autoriaus prakalbos šitame vadovėlyje nėra. Vadovėlio pradžioje ir gale nėra nė „Turinio"; leidinio gale nėra nė klaidų atitaisymo, o jų leidinyje visur knibždėte knibžda. Vadovėlio priedėliuose autorius duoda „netaisyklingųjų" veiksmažodžių asmenavimą – tam tikrą įvairių veiksmažodžių sąrašą, beveik tą patį, kurį duoda savo vadovėlyje ir A. Jonaitis; po to sąrašo eina tam tikras žodynėlis, kuriame išversti į rusų kalbą lietuvių kalbos pavyzdžių žodžiai; po žodynėlio eina šioki toki labai negudrūs pratimai, pilni, kaip ir kitos vadovėlio dalys, visokių klaidų.

Savo rašinyje autorius kalba daugiausia tiktai apie etimologijos dalykus, bet nušneka savotiškai ir apie kelis rašybos ir sintaksės mažmožius; vietomis leidžiasi savo „rusiškai lietuviškoje" (!) gramatikoje, be kokio reikalo, dažnai visai nemokamai, ir į lyginamos kalbos mokslą...

Savo recenzijoje kalbėsiu tik apie atskirus šios gramatikos dalykus, apie jos nepaprastumus; nenorėdamas nusibosti skai-

tytojui smulkiais savo priekaištais, ir apie tuos nepaprastumus stengsiuos kalbėti trumpai: smulkmingesnę šito vadovėlio recenziją aš kur kitur spausdinau.

1. Savo vadovėlyje, parašytame nelietuviams, autorius tam tikrą skyrelį paskiria ir lietuvių kalbos kirčiui (§ 7), bet iš jo, kirčių (dešininio ir kairinio) sunku bus skaitytojui ir suprasti, kas autoriaus norima jais pasakyti. Čia, pavyzdžiui, randame: dalgiàkotis, pilėkalnis, uogà (6), moterìs (14), lygaùs, lygius... (23), bėndratis (29), dàžninis (34), uógauti (59)... Apie kirtį autoriui visai nereikėjo kalbėti: apie tą dalyką jis, matyti, visai nenusimano.

Kalbant apie kirtį, autoriaus vienoje vietoje (10) pasakyta, kad mūsų kalbos dviskiemeniai žodžiai turi kirtį kartais dvilinką (vieną „sklandesnį", antrą tariamą kažin kaip „greitai"), kad reikią tarti ne žmogus, ne žmògus, bet žmo-gus, ne O-na, ne O-na, bet O-na ir t. t. Kas čia ką supras?!

Įvairiose savo kirčio „taisyklėlėse" autorius apie visokias kirčio smulkmenas nukalba. Taip antai, vienoje vietoje (10) pasakyta, kad daugiskaitos vardininkas turįs kirtį, pareinantį nuo kitų linksnių kirčio: tarnas – tarnai, akis – akys... Kas čia išaiškinta tam nelietuviui, kuris nori suprasti mūsų kirčių dalyką?!

2. Tam tikroje vietoje (8) autorius kalba apie kažin kokius „neaiškius dvibalsius". Tuo kaip „neaiškiuoju" dvibalsiu, tariamu beveik ei (!), jis laiko ir mūsų dvibalsį **ai** žodžiuose **vaikas, daina, gaidys, negerai**. Man pačiam šitas galvojimas apie rašomosios kalbos dalyką yra visai naujas.

3. Kalbėdamas apie veiksmažodžio nuosakas (§ 25), autorius nukalba ir apie nebuvėlę bendraties nuosaką. Iškeldamas tą nebuvėlę nuosaką aikštėn, jis sako, kad iš jos visos kitos lytys susidarančios. Juk čia nieko tiesos nepasakyta tam vargšui nelietuviui, kuriam skiriama kalbamoji gramatika!

4. Kiek toliau (§ 26) autorius kalba savo skaitytojams ir apie mūsų veiksmažodžio rūšis. Jų priskaito net visą šešetą, ir jas, tą šešetą, tiktai iš savo piršto laužia. Gramatikose, kurios skiriamos lietuviams, yra tiktai dvi veiksmažodžio rūšys.

Kam autorius be kokio reikalo vargina tą vargšą tokiu pramanytuoju dalyku, su kuriuo niekam kitam netenka susidurti mūsų kalbos moksle?

5. Kalbėdamas apie mūsų veiksmažodžio asmenavimą (§ 28), autorius savo skaitytojams nepasako nė to, kad trečiasis jo asmuo yra vienodas visuose skaičiuose; ten nepasakyta nė to, kad veiksmažodyje reikia skirti trys pagrindinės jo lytys, iš kurių visos kitos susidaro lytys. Kas ten ir kitose gramatikos vietose pasakyta apie veiksmažodžio lyčių kirčius – irgi yra iš kažin kieno pirštų išlaužta. Autoriui reikėjo bent kiek lėtesniam būti ir kalbėti su skaitytojais tik apie tuos gramatikos dalykus, apie kuriuos jis pats žinosi nusimanąs.

6. Tam tikroje vietoje autorius kalba ir apie sudurtinius mūsų veiksmažodžio laikus (§ 33). Tarp tos rūšies lyčių randame iškeltų nelietuvio aikštėn ir nebuvėlių lyčių „esu beduodąs, esu bedaręs"; tarp tų lyčių yra ir pasakymų „juokte juoktis, einu gultų", su jais ir kitų niekniekių, nereikalingų nei lietuviui nei nelietuviui.

7. Toliau (§ 34) autorius kalba apie mūsų pusdalyvį ir padalyvį. Nieko ten neišaiškinta: nelietuviai iš vadovėlio nesupras nėto, kuo skiriasi reikšmės atžvilgiu mūsų lytys **dirbdamas, kalbėdamas** nuo **dirbant, kalbant**. Apie tuos kalbos dalykus autorius, nenorėdamas nė pats ilgiau ar aiškiau kalbėti, sako, kad jie, tie dalykai, turį reikšmės tiktai kalbos stiliui, kad nėsą nė reikalo apie juos čia smulkiau kalbėti! Be reikalo...: autoriui už šitos vietos lėtumą nelietuviai nebus dėkingi.

8. Apie įvardžius autorius kalba gana trumpai (§ 35). Jo, tarp ko kito, pasakyta, kad įvardžiai kaitomi giminėmis, skaičiais ir linksniais, kad asmeninių įvardžių pavyzdžiu linksniuojami daiktavardiniai įvardžiai (?), kad kiti įvardžiai linksniuojami būdvardiškai... Visai neaiškus ir tos vietos pasakymas, kad beasmeniai (!) įvardžiai nekaitą savo galūnių. Nelietuviui visas autoriaus samprotavimas čia juo sunkesnis bus suprasti.

9. Apie kitas kalbos dalis autorius jau tikrai trumpai kalba. Mūsų skaitvardžių visų vienoje vietoje skaitytojas nė nesuras vadovėlyje (§ 36); jų vietoje nelietuvis ras tik gana daug

visokių mažmožių. Pusė puslapio (§ 37) paskirta ir įvairiems mūsų kalbos prieveiksmiams. Kalbos prielinksniams (§ 38) kokių pavyzdžių vadovėlyje nėra: nelietuvis visai nematys, kaip ir kam jie kada vartojami lietuvių kalboje. Apie tą kalbos dalelę, apie jos vartojimą, autorius tik pasako, jog daugumas prielinksnių privalą vieno linksnio, jog penki prielinksniai privalą galininko, jog po prielinksnių **po, už** galį būti trys linksniai. Tas pats skyrelis (§ 38) paskirtas ir jungtukui su jaustuku: visoms trims kalbos dalims skiriama ne daugiau kaip vienas nepilnas puslapis.

10. Gramatikos priedėliuose randame jau kalbėtąjį „netaisyklingųjų (?) veiksmažodžių asmenavimą" (51–60). Ir čia randame pirmiausia daugybę klaidų. Kur mes rašome **brendau, burti, gyniau, įnirsti, kandu, kliūvu, skęstu, kylu** ..., nelietuvių vadovėlyje pasakyta: **brendau, būrti, giniau, įnirsti, kandu, kliuvu, skendu, kylu**... Žodynėlyje (61–72) nelietuvis randa ir tokių žodžių: gražbylybė, gražymas (красота?), kaulė (солнце?), dievolkamis (богомольня?), pilekalnis...

Su žmogum, kiek pramokusiu lietuvių kalbos iš šito vadovėlio, aš pats, man rodos, nesusidursiu savo amžyje: labai reta bus tų žmonių mūsų krašte. Šitas vadovėlis nedaro garbės nei autoriui nei išleidusiai jį bendrovei. Autoriui patariu toliau rimtesniam būti: prieš imant kitus mokyti kalbos, patariu jam dar pačiam jos geriau pasimokyti ir kalbėti paskum rašiniuose tik apie tai, apie ką tikrai jausis nusimanąs. Šitos rūšies vadovėliais autorius tik garbę plėšia lietuvių kalbos mokytojui ir Lietuvos rašytojui.

J. Jablonskis

[Mūsų garsas. 1924. Nr. 15(17)]

1925

Kun. J. Koncevičius. Bažnyčios istorija. Vadovėlis viduriniajai mokyklai (1–91p.). Šiauliai, 1924 m.

Pažymėdamas šitą vadovėlį, turėsiu galvoje tiktai jo kalbą. Kalbėdamas apie atskirus jo kalbos dalykus, žymėsiu tiktai vie-

ną kitą atskirą posakį, kelsiu aikštėn, taip žymėdamas, daugiausia žodyno ir sintaksės dalykus.

I. Čia rašoma: 1) Vidurinioji (= vidurinė) mokykla, vidurinieji (= viduriniai, vidurio...) amžiai (viduramžiai, viduramžis). – Rašomoji kalba įvardžiuotinių būdvardžių laukinysis, miestinysis, girinysis šiam būdvardžių reikalui beveik nežino.

2) Ten išbuvęs apie pusantrus metus (= apie pusantrų metų) grįžo atgal (8).

3) Kokios buvo pasekmės žydų tautai, Dievui ją nubaudus (10?) – kas pasidarė žydams, Dievo nubaustiems (kokių padarinių susilaukė žydų tauta, kai nubaudė ją Dievas), kas ištiko žydų tautą, Dievo nubaustą?...

4) Jis buvo krikščionims prielankus (16) – palankus...

5) Prasidėjo kovos su vidujiniais (= vidaus) priešais (18).

6) Arius atmetė Kristaus dievingumą (18). Atanazas išrodė Kristaus dievingumą (19). – Čia, tur būt, „dieviškumui“ tėra vietos: plg. „jų žmoniškumas, broliškumas“...

7) Kuomet (= kai, kada) Arius savo paklydimus pradėjo skelbti viešai (Ariui ėmus skelbti... viešai), kilo kova (19).

8) Šis pavadinimas jiems atatiko (20) – jiems tiko, pritiko, juos atitiko (atatiko), plg. „kirvis kotą atitiko“.

9) Jaunikaitis ilgą laiką pats su savimi dvasiniai kovojo (21) – su savo dvasios (vidaus) silpnybėmis kovojo. Vienuoliai norėjo pasauliniai (= pasauliškai) gyventi (52). Prašė paskirti vyskupą, kuris klausytų betarpiai tik (= tik, betarpiškai, betarpiškai tik) Romos (47).

10) Daug kartų buvo daromos pastangos tas dvi Bažnyči sujungti (33) – buvo stengiamasi (steigiamasi, rūpinamasi) tos dvi Bažnyčios (tiedvi Bažnytį) sujungti.

11) Tamprus (= glaudus) Bažnyčios susijungimas (34). – „Tamprus“ tėra „elastiškas, tąsus“.

12) Karaliai noriai teikdavo žemes vyskupams (4). Visi noriai šituos raštus skaitė (50). – Žmonės šitam reikalui pasitenkina žodžiais noromis, mielai.

13) Dvasiškiai sąžiniškiau (= kunigai, dvasininkai sąžiningiau) atlieka savo pareigas (34).

14) Po dviejų (= dvejų) metų (40); jie devynis = (devynerius) metus išklausydavo (40).

15) Popiežius jo valdinius atpalaidojo (35)... Lietuva atsipalaidoja iš svetimo jungo (75). — Man tėra žinomi šiam reikalui žmonių kalbos žodžiai atpalaiduoti, atsipalaiduoti, — -duoja, -davo.

16) Paukšteliams ar žiogams, sėdintiems (= tupintiems, kiurksantiems...) ant jo rankų, sakydavo (38). — Paukščiai, musės, katės ne „sėdi".

17) Kryžiaus karai tikslo ne atsiekė (43). Tikslui atsiekti jie skleidė raštus (63). — Tikslą tiktai „prieina, pasiekia"...

18) Buvo du Šv. Tėvu. Daugelis nežinojo, kuris (= katras) tikrasis Bažnyčios valdovas ir kurio (= katro) klausyti.

19) Drausmė buvo nupuolusi (47) — susilpnėjusi, sumažėjusi... Tikybos ir dorovės gyvenime nupuolusiems žmonėms Liuterio mokslas tiko (52) — menkos tikybos ir nedorovingiems žmoniems...

20) Žemaičių stabmeldiškoji partija 1263 m. nužudė Mindaugą (48). — Žemaičių stabmeldžiai... Apie tryliktojo amžiaus „partijas" lyg nereikėtų kalbėti tikybos vadovėlyje.

21) Liūdnas Bažnyčios stovis (= 1-a B-os būtis... buvo Vokietijoje (50). Liūdnas katalikų tikėjimo stovis (= būvis...) paruošė dirvą protestantizmui (55). — Mūsų „stovis" netikęs naujadaras tėra: jį sakydami apie jokį „stovėjimą" negalvojame.

22) Kurios aplinkos (= aplinkybės) pastūmėjo Liuterį stot į vienuolyną (52)?

23) Jėzuitų vyriausybė (= vyresnybė) ištiria kiekvieno jaunikaičio būdą (59). — „Vyresnybė" skirtina nuo „vyriausybės".

24) Ignacas (= Ignotas, Ignatas?) iš vienminčių (= bendramanių...) studentų sudarė būrelį (59).

25) Ji labdaringus (= labdarių, labdariškus) darbus atlikdavo (60). Už visą geradaringumą romėnai Popiežius gerbė (29). — p-us už visus jų gerus darbus (už jų geradariškumą...) r-ai gerbė.

26) Popiežiui nepriklausyti nuo (= nepareiti nuo, nepriklausyti) pasaulinės valdžios yra daug lengviau (30).

27) Ričči gerai žinojo kinų kalbą ir papročius (61) – gerai mokėjo kalbą ir žinojo papročius...

28) Ričči buvo didelis žinovas astronomijos mokslų (61) – R-i buvo didis (didelis) astronomas, gerai mokėjo astronomiją...

29) Dar skaitlingesnis vyskupų suvažiavimas (68), skaitlingiausias susirinkimas (68) – gausingesnis (didesnis), gausingiausias (didžiausias)... Tas skaitlingas (= gausingas) įstaigas (= tą daugybę įstaigų...) sudarė katalikų duosnumas (82) – dosnumas...

30) Priimdavo pravoslaviją, kad galėtų gauti tarnystę (74) – tarnybą...

II. Vadovėlyje yra kiek žodžių, kurie sakomi ir šiaip ir taip; del jų nėr nusistojęs, matyti, pats autorius. Čia rašoma, kiek teko pastebėti:

31) Bedievybė platinosi (63). Europoje bedievystė ir tikėjime atšalimas labai plačiai įsigalėjo (67) – bedievystė (bedieviškumas) ir tikėjimo atšalimas (atšalimas tikėjime)... Kalboje skiriame „bedievystę" nuo „bedieviškumo"; „bedievybei" lyg neduoda pagrindo rašomoji kalba.

32) Grasydamas (35), pagrasino (35) – viename vadovėlyje reikia ko vieno laikytis: grasyti, -so, -sė arba grasinti, -sina, -sino.

33) Nedorovingai gyvena (35), nedorovingi papročiai (50); dorovės nusmukimas buvo didelis (35). Tam buvo reikalinga ypatinga dorovė: paklusnumas, skaistybė ir neturtas (36); tos dorovės vadinasi Evangelijos patarimai (36). Tryliktajame amžiuje įsikerėjusios nedorovės (= įs-as nedorybės?) žymiai atitaisė Pranciškonys vienuoliai (= pr-nių vienuoliai, pr-nys). – Autoriui ar jo vadovėlio redaktoriui dorovės ir dorovingumo reikšmė ne visai aiški: dorovę jis pavartoja rašte ir dorybės vietoje.

34) Aukščiausia dora – žudyti kūnas, kad galėtų atsipalaidoti (= atsipalaiduoti, išsivaduoti) iš jo dvasia. Susirinkimas tikėjimo ir doros dalykuose naudingus nutarimus padarė

(58). Katalikų tikėjimas ir dora vėl atgijo (58). Be tikėjimo, doros ir valstybės tvarkos tauta išsilaikyti negali (63). Šv. Tėvas yra neklaidingas tikėjimo ir doros dalykuose (68).

Vadovėlio redakcija ne visai aiškiai skiria žodžius dora ir dorovė. Patariu jai toliau naudotis raštų reikalui „Pareigos ir tiesumo" žodynėliu: ten šituodu žodžiu ir kelis kitus ras ji jau gerokai paaiškintus. Kaip tam tikros vietos reikėtų šitame vadovėlyje atitaisyti iš to žodynėlio — apie tai čia nutylėsiu.

III. Kalbamajame vadovėlyje yra ir aiškių arba ne visai aiškių sintaksės klaidų. Pavyzdžiui pažymėsiu kelias ir tos rūšies ydas.

35) Bažnyčios mokslui patvirtinti katakombose randa antrašus, paveikslus ir daiktus, iš kurių matosi pirmųjų amžių krikščionių religinės apeigos, papročiai ir svarbiausios tikėjimo tiesos (15) — randa antrašų, paveikslų ir šiaip daiktų, iš kurių matyti anų laikų religinės (tikybinės) apeigos, papročiai ir kiti žymieji tikybos dalykai...

36) Po dešimtį (= po dešimties) metų Konstantinas liko vienu valdovu (= vienas liko valdovu?) visoj imperijoje (17).

37) Konstantinas prieš mirsiant (= K-nas prieš mirdamas) patsai priėmė krikštą (17). Muhamedas gimė Arabijos mieste Mekkoje (27) — M-as g. Arabijoj, Mekkos mieste; M-as g. Mekkoje, Arabijos mieste. Muhamedui mirus, jo pasekėjai ginklu platino Muhamedo tikybą (27) — savo tikybą muhamedonys, Muhamedui mirus, ginklu platino...

38) Rojų, arba amžiną laimę, Muhamedo tikyba vaizduoja didžiausius pasilinksminimus ir kūno smagumus (28) — rojų (dausą)... Muhamedo tikyba vaizduoja esant didžiausių pasilinksminimų vietą; dausą (rojų) laiko d-ų p-mų vieta...

39) Religinės pareigos buvo šios: kas vieną mėnesį pasninkauti (28)... — ?

40) Kunigai ir vienuoliai turėjo panašiais likti (35) — panašūs (vienodi) likti, (būti, tapti...). Daugelis katalikų liko suklaidintais (46) — buvo suklaidinti...

41) Dešimtajame amžiuje randame net negerus Popiežius (35) -r-me ir (net) negerų popiežių (plg. 35).

42) Mindaugas krikštijosi kalavijuočiams jį krikštijant 1251 m. (47) — priėmė krikštą iš kalavijuočių (kalavininkų) 1251 m.

43). Tik du sakramentu — Krikštas ir Švenčiausias Sakramentas paliekami, kurio (?) liuterionys betgi neturi (52).

44). Krikščionis būriais žudyta (61) — krikščionys buvo būriais žudomi, krikščionys būriais žudyta (?). Žymiausiu misionierium laikoma (= laikomas) jėzuitas Silvestras (61). Išleido įstatymų, kenkiamų (= kenkiančių, žalingų) Bažnyčiai (70). Užuot patenkinus (= patenkinęs) žmonių meldimus, Klingenbergis su kazokais ir žandarais atvyko į Kražius (73).

45). Įtariamus kunigus sukilime (= kunigus, įtariamus sukilus, įtariamus sukilimu...) ištrėmė į Sibirą (73). Lietuviai pastatė mokyklą 200.000 dolėrių vertėj (75) — vertą 200.000 dolerių...

46) (Žandarai) draskydavo iš žmonių atimtas lotynų raidėmis maldaknyges (74) — žandarai draskydavo atėmę iš žmonių knygas (maldų knygas, maldaknyges), išspausdintas lotyniškomis raidėmis. Valdžios mokyklose Tikybos (= tikyba) nedėstoma (81).

IV. Vadovėlyje yra vietų tiesiog dirbtinių, labai sunkiai išnarpliojamų arba sunkiai suprantamų skaitytojui, labai nerimtai ir ydingai išreikštų mūsų kalbos žodžiais. Čia tris tokias vietas tepažymėsiu (47—49):

47). Bažnyčiai pasaulinė valdžia nėra būtinai reikalinga, bet Bažnyčios galvai, Šv. Tėvui, gyventi savoj valstybėj ir nepriklausyti nuo pasaulinės valdžios malonės, kuri gali kai ką savaip pakreipti, bet vien tik valdyti Bažnyčią yra daug lengviau (30) — Bažnyčiai... reikalinga, bet Šv. Tėvui gyventi savoj valstybėj, nepareinant nuo pasaulinės vyriausybės, ir rūpintis joje tiktai visų katalikų Bažnyčios dalyku yra daug lengviau.

48). Lenkijoj ir dabar katalikų tikėjimas yra paremtas ne tiek V. Kristaus mokslo tiesomis, kiek didžiu tautišku išsišokimu bei savimyla (51) — ten ir dabar katalikų kunigams bažnyčios moksle ne tiek Kristaus mokslo prasmė rūpi dėstyti klausy-

tojui: jiems dažnai savi ir savos tautos reikalai daugiausia rūpi tame moksle (!).

49). (Pius X) visai Bažnyčiai išleido svarbių ir naudingų naujų Bažnyčios įstatų, ankstybos vaikučiams Šv. Komunijos, visų dažnos Komunijos, moterystės ir eretikų ir bedievių skleidžiamų krikščionijai kenksmingų mokslų aplinkraščius (72) — Man šitame „dirbtajame" pagrindiniame sakinyje tiesiog sunku būtų kas ir pataisyti: nesupras jo kaip reikiant, man rodosi, nė vidurinių mokyklų mokiniai.

V. Kalbu čia visur tiktai apie vadovėlio kalbos dalykus. Ir apie juos kalbėdamas, tiktai žymesnius, įstrigusius į akį dalykėlius iškeliu aikštėn: kitaip čia nemokėjau pasielgti... Nujaučiau, kad kurie-ne-kurie mano šio straipsnio taisymai tūlam skaitytojui galės pasirodyti ir nevisai įtikimi. Vietomis savo straipsnyje nukalbu, gali būti, ir perdaug subjektingai: žodį dvasininkas (dvasios dalykų žmogus, jam dvasios dalykai daugiausia rūpi) teikiu kalbai šalia mokslininko, ūkininko, kalbininko (mokslo žmogaus, ūkio žmogaus...). Žodžio dvasiškis, neseniai imto vartoti tam tikrų žmonių rašomojoje kalboje, niekaip negaliu pateisinti žmonių kalbos daviniais, jo nemokėjo vartoti, rodos, nė Daukša, Valančius, Baranauskas, Jaunius, ir todėl teikiu, jam atstoti, suprantamesnį man „dvasininką". Čia ir, gali būti, keliuose kituose dalykuose vienas kitas skaitytojas su manim nesutiks; panašiems kalbos dalykams nustatyti, griežtą savo žodį tarti turės tam tikra visuomenės įstaiga arba rimtesni kalbos mokslo žmonės.

Šiam vadovėliui daug ką prikišu kalbos atžvilgiu. Jo kalba, šiaip ar taip, menkoka: mokyklų vadovėlių kalba turi būti daug paprastesnė, taisyklingesnė, sklandesnė, literatūriškesnė. Savo kalbos dalyku (jos gramatika, stilium...) patariu autoriui gerokai susirūpinti: mokykla geresnės kalbos vadovėlių laukia iš savo mokytojų ir vadovų.

Apie kitus vadovėlio gerumus arba negerumus, tikiuosi, netrukus tam tikri specialistai tars savo žodį: jis vienu kitu dalyku

tikrai skiriasi nuo kitų tos rūšies vadovėlių ir yra šiaip ar taip pažymėtinas spaudoje.

J. Jablonskis

[Tiesos kelias. 1925. T. I. Nr. 2. P. 120–125]

1926

SUSITARKIM!

„Pradų ir Žygių" rašytojai (Nr. 1) sako, kad kalbininkai be reikalo iešką jų raštuose dažniausiai tam tikro stiliaus ir visai nemoką rašytojų kalboje surasti to, kas dabar gyva, sveika ir brangintina mūsų literatūroje. Kalbininkus jie labai puola del to ir bara.

Esu jau tam tikroje vietoje pasakęs, kad kalbininkai ne del stiliaus bara tam tikrus mūsų rašytojus. Kad aiškesnė būtų mano mintis, žodžiais išreikšta rašytojų adresu, čia dar kartą pasakysiu ją suprantamais žodžiais: mes, kalbininkai, visada norėsim, kad mūsų rašytojai ir savo tautos kalbą kaip reikiant mokėtų, kad tie mūsų rašytojai, kurie nuo jos yra gerokai atpratę, pasirūpintų ją išmokti ir ką rašydami savo tautai rašytų toliau tomis kalbos taisyklėmis, kurios yra jai įprastos. Jei mūsų rašytojai nori kuriais naujais keliais eiti į mūsų žmones, — kalbos dalyką čia, žinoma, galvoj teturiu, — tai jie turi aiškiai ir pasisakyti ko norį iš šnairuojančių į juos kalbininkų.

Ko gi, tikrai sakant, nori iš kalbininkų rašytojai? Pirmajame šio kritikos žurnalo sąsiuvinyje F. K. pažymėjęs (27), kad Būga ideališkas buvęs filologas, nes jis nesikišęs į literatūros kalbą ir, jei į ją kiek kišęsis, joje tik naujų žodžių ir posakių ieškojęs, tuo beveik pasisako norįs, kad ir mūsų kalbininkai, užuot baręsi, kaip dabar, su rašytojais, tik naujų žodžių ieškotų literatūros raštuose ir pabrėždami dėtų juos į tuos kalbos vadovėlius (ar žodynėlius), kurie skiriami mūsų mokyklai.

Su tuo rašytojo noru kalbininkai, tur būt, nesutiks, nes mūsų rašytojų raštuose ir be naujųjų žodžių (posakių) yra nemaža dalykų, kurie kreipia ir turi kreipti į save kalbininko dėmesį.

Šiaip ar taip, keli mūsų rašytojai nekantrauja, kad kalbininkai kišasi į jų darbą. Jei rašytojai nori, kad kalbininkai čia lėtesni būtų, tad jiems reikėtų kiek labiau pasiaiškinti, jiems reikėtų bent į šiuos klausimus atsakyti: a) Kodel mūsų rašytojai nesilaiko dažnai nė tų kalbos vadovėlių, kurie skiriami pirmosioms mūsų vidurinių mokyklų klasėms? Vadovėlyje, pavyzdžiui, pasakyta, kad prieveiksmių iš būdvardžių „medinis, auksinis, žuvinis...“ kalboje nėra, bet rašytojai jų vis delto suranda savo raštams. b) Būdvardžių „bedievus, begėdus, betarpus“, šalia daiktavardžių *Dievas, gėda, tarpas*, mūsų kalboje irgi, rodos, negali būti, – iš kur gi rašytojai jų randa? c) Rašytojai, bent jų leidiniai, nesiskaitydami su tuo, ką plepa kalbininkai ar kalbos vadovėliai, mėgsta ir nei šiaip nei taip vienas kitas savo sakinius nusakyti – be kokių kalbos ir jos stiliaus taisyklių, eidami tik savotiškomis, jiems vieniems tesuprantamomis, taisyklėmis. Rašytojams, kurie sutiks ir kalbininkams ar mokyklai pasiaiškinti, reikėtų išleisti ir koks bent trumputis kalbos vadovėlis: jame turi būti išdėstyta, kas yra tuo tarpu, jų nuomone, negera ir taisytina kalbininkų išleistuose vadovėliuose, kas yra dabar rašytojų teikiama literatūros kalbos mokslui...

Sukeldamas šiuos klausimus ir kreipdamasis jais į mūsų šių dienų rašytojus, turiu galvoje šiuos kelis pirmojo „Pradų ir Žygių“ sąsiuvinio sakinius ir posakius:

1. Agitaciniai partinis sportas užmušė sąžinės nuovoką (5). Be pedagoginiai laipsninių žingsnių ten pasaulio neperversi (7). Materialiniai militarinės idėjos visiškai sugniužo (8); ji dvasiniai veikslinis menas (21); teatras padarys visuomeniniai kultūrinį darbą (22). Ten pagrindiniai paliestos ir tos sritys (32).

2. Mūsų žmonės operą ir dramą pripažįsta tik delto, kad užsieniui pasirodytų (6); mes esam daugiau observatoriai ir savo pajėgomis daryti tai, kas instengiama mūsų menkomis rankomis (8); ateina prie vaidybos iš bet kurios, gyvai betarpaus jos vei-

ksnio pusės (20). Ar ne juokinga būtų, jei pianistas, išėjęs koncertuoti, užuot kūrybos, visą vakarą skambintų (28)?

Čia duota kiek kalbos pavyzdžių, kur kalbininkas negali iškęsti nesibaręs del kalbos klaidų, ir jis dažnai barasi, ir rašytojai, užuot ką rimtai jiems atsakę, tik bara visokiųs „blusininkus". Reikia tam galas pagaliau padaryti. Ar gi rašytojai norėtų, kad kalbininkai visai nesikištų dabar į literatūros dalyko kalbą?

Mūsų rašytojai, tikiuos, ką nors atsakys į šituos kalbininko klausimus. Reikia pagaliau ir mums, kalbininkams, žinoti, apie kurį kalbos dalyką, pastebėtą literatūros rašte, gali drąsiai rašyti kalbininkai, nenorėdami sukelti prieš save mūsų rašytojų. Man, seniui, vis rodosi, kad mūsų kalbos vadovėlių taisyklės nė rašytojų negali būti niekinamos, kad tautosakos kalbą su tos kalbos taisyklėmis ir jie turėtų geriau paboti, savo literatūros raštams kurti. Ir čia, žinoma, ne apie patį stilių kalbu su tuo rašytoju, kurs man teiksis kur nors spaudoje atsakyti.

Rygiškių Jonas

[Tekstas iš R. Rimantienės turimo rankraščio]

LAIŠKAI

PRANUI AUGUSTAIČIUI

383. Kaunas, 1926 m. gruodžio 29 d.

Humanitarų Fakulteto posėdžių Sekretoriui[1].

Tamsta vakar klausei mane, ar aš sutiksiąs būti egzaminų komisijoj, kuri po naujųjų metų egzaminuos studentus iš bendrojo lietuvių kalbos kurso. Telefonu trumpai atsakydamas, pasisakiau sutinkąs. Savo atsakymą šiandie papildau.

Toj komisijoj dalyvausiu savo balsu tik tuomet, jei komisija šiam reikalui bus žmoniškai sudaryta, ne taip, kaip ji būvo[2] kiek anksčiau vieną kartą sudaryta (be to dalyko dėstytojo). Komisiją turi sudaryti, mano supratimu, bendrojo kalbos kurso dėstytojas ar buvusis dėstytojas ir žmonės, kiek tikrai nusimaną apie einamą Fakultete kalbos dalyką ir galį ką mokamai apie jį samprotauti posėdyje. Dabar mane priverčia būti atsargų šitame dalyke Fakulteto nusprendi[ma]s[3] apie vieno vertimo kalbą (apie „Vitolio Raudos" vertimą): apie kalbos dalyką ne visi Fakulteto žmonės gali lygiai visur savo sprendžiamąjį balsą reikšti. Toj komisijoj, taip sudarytoj, galėčiau tik asistentu būti, jei atsakomasis egzaminas mano bute bus. Egzaminų komisijoj turi būti trys arba penki žmonės, komisijos narių balsai turi būti visų lygūs (vienodos reikšmės).

J. Jablonskis (senis).

1926 m. XII. 29.

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 34. Rašyta ne Jablonskio, jo tik pasirašyta.

[1] Sekretorius — P. Augustaitis

[2] Taip rankraštyje

[3] Čia ir kitur laužtiniuose skliaustuose įrašytos skylamušiu sugadintos vietos.

JUOZUI BALČIKONIUI

384. Brestas, po 1911 m. gruodžio 13 d.

Gerbiamasis!

N 139[1]. 1) **Baigė kalėtį**... kun. Vailokaitis jau **at**važiavo (= **par**važiavo) Seinuosna. 2) L. apžvalga[2] — **iš ko** (= kuo) čia reikia stebėties (J. G.[3] nepataisomas ar begalo **at**kaklus); rusų laikraštis, lenkams **nePRIElankus** (tas pats J. G.). 3) Kaunas — darbininkai **apvaikščiojo** (= kėlė, šventė) savo globėjos šventę. 4) Nauja draugija — Peterburge **UŽtvirtino** (= patvirtino) naują rusų draugiją... 5) Karo ministerijos **raštvedys** (*Š. Amerika*) pranešė etc. = raštininkas, sekretorius... 6) Volteris[4] **mano** (= keta, ketina) apdirbti ir išleisti...

Jūsų Jablonskis

Tekstas iš faksimilės: Jablonskio Raštai. K., 1936. T. V. P. 80–81. Datuojama pagal minimą tekste „Vilties" Nr. 139. Adresatas po faksimile einančiame paraše nusakytas taip: „Jablonskio 1911 metais rašytas vienam „Vilties" redakcijos nariui atvirukas..." Tas narys veikiausiai pats J. Balčikonis.

[1] „Viltis", 1911.XI.30 (XII.13), Nr. 139 (624).

[2] Str. „Laikraščių apžvalga".

[3] „Viltyje" slapyraidėmis *J. G.* (=J. Gintautas) pasirašydavo Juozas Bagdonas.

[4] Eduardas Volteris.

MYKOLUI BIRŽIŠKAI

385. Kaunas, 1923 m. balandžio 25 d.

Humanitarinio fakulteto Dekanui

Gerbiamasis! Iš protokolų matau, jog fakulteto metai baigiasi liepos m. 1 d. Taigi man reikės išeiti iš fakulteto nuo liepos m. pradžios.

Šitą penktadienį prašau pažymėti posėdžio nariams ir įrašydinti į protokolą, kad aš del nesveikatos toliau dirbti nebe-

galiu ir kad į mano vietą reikia pasikviesti bendrajam lietuvių kalbos mokslui nuo liepos m. 1 d. jau kitas žmogus, jei tas dalykas tebeturi būti dėstomas toliau fakultete.

Kol skaitytojai maža teturi rimtesnių geros kalbos dalykų savo skaitymams, kol paprastųjų mū[sų] raštų tokia iškrikusi kalba ir lietuvių kalbos mokslas vidurinėse ir aukštesniosiose mokyklose einamas labai negerai, tolei bendrasis lietuvių kalbos mokslas mūsų fakultete bus, man rodos, dar reikalingas. Aš patariu, kaip Tamsta žinai, kviesti tolesniam laikui į mūsų fakultetą J. Balči[kon]į.

Po Velykų neturiu iš jo gavęs kokių nors žinių apie šitą dalyką, bet, sprendžiant iš to, ką jis yra šituo reikalu pareiškęs, jis pagaliau sutiks, nors didelio noro keltis į Kauną, kaip jau Tamstai esu sakęs, jis neturi.

Tiek tuo tarpu.

J. Jablonskis

1923 m. balandžio m. 25 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 7–8. Rašyta ne Jablonskio, tik jo parašas. Publikuota: Suveizdienė G., Bederis L. Nežinomi J. Jablonskio laiškai // Švyturys. 1971. Nr. 1(529). P. 10.

386. Kaunas, 1923 m. spalio 24 d.

Humanitarinio Fakulteto Dekanui

Gerbiamasis! Į mano paskaitą šiuo tarpu yra įsirašę: 30 humanitarų, 15 teologų, 25 juristai ir 1 medikas = 71. Įsirašė pirmiausia teologai. Mano auditorijoje gali susėsti kaip reikiant tiktai 35–40 (ligi 50?)[1] žmonės; kiti atėję stovi tarpusuolėje ir prie durų. Pradžioje labai daug ateina klausytojų. Apie rašomąjį darbą, bendrą visiems klausytojams, negali būti nė kalbos. Neišmanau pats, kaip išsiversti iš tos bėdos, ir nežinau, kas čia yra tikrai kaltas. Galėčiau juos suskirstyti, paskirti nehumanitarams kitą kurią dieną, ne pirmadienį, bet kitomis dienomis mano auditorijoje dažniausiai esti kito darbo; jei paskirčiau studentams ateiviams kitą laiką, jiems patiems galėtų būti nepatogu

– jie galėtų turėti tuo laiku jau ir kito darbo... Antra vertus, visi jie įsirašę į tas paskaitas, kurios buvo skelbiamos pirmadieniui. Dėl šio dalyko norėsiu ir posėdyje pakalbėti penktadienį. Prašau šitą dalyką turėti galvoje tam posėdžiui.

Ta pat proga pasinaudo[d]amas, pranešu dar čia kelis dalykėlius iš savo galvos artimesniesiems posėdžiams. Tamsta gerai padarytum, jei praneštum penktadienį ar tuoj kitą kurią dieną atsakymus į šiuos kylančius man ir, gali būt, kitiems klausimus:

a) Kada Narjauskas pradėjo savo paskaitas? Po kiek valandų savaitėje jisai skaitys lotynų ir italų kalbas? Reikėtų, kad kas nors iš mūsų turėtų tą žmogų savo žinioje ir duotų jam prireikus patarimų.

b) Mūsų protokolai jau kelios dienos nepasirašomi ar grynai neparašomi posėdžio dalyviams pasirašyti. To dalyko nereikėtų atidėlioti.

c) Trūksta mums, posėdžių nariams, žinių apie pačių mūsų darbą iki šiolei dirbtą. Norėčiau, kad posėdyje būtų kieno pranešta protokolui apie tai, kiek studentų yra jau ligi šiolei išlaikę egzaminus iš skaitomų fakultete dalykų (iš bendrųjų fakulteto kursų, iš senovės kalbų, iš naujųjų kalbų). Kokie tų egzaminų rezultatai? Apie tuos rezultatus turėtumėm ir posėdžiuose kalbėti ir ką spręsti del jų šiam ir tolesniam laikui. Toji darbo praktika mums turėtų rūpėti. Ji daug ką pasakys tolesniam laikui.

d) Paskaitų skaitytojams reikalingi būtų studentų sąrašai, skyriais suskirstyti. Kurie skyriai didėja, kurie mažėja? Ar šį pusmetį daugiau įstojo nekaip pernai metų pradžioje (į rudens semestrą). Į kuriuos fakultetus bėga iš mūsų, jei kartais bėga, studentai? Del tokios statistikos galima būtų imti šis tas galvoti ir išgalvoti.

Tiek tuo tarpu. Jei Tamsta išrasi reikalinga, prašau ką padaryti ir šituo atžvilgiu. Ligi pasimatant.

J. Jablonskis

1923 m. X. 24.

Lietuvos TSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 9–10. Rašyta dviejų raštininkų. Parašas autentiškas.

Ištrauka publikuota: Suveizdienė G., Bederis L. Nežinomi J. Jablonskio laiškai // Švyturys. 1971. Nr. 1(529). P. 10.

[1] Įrašyta paraštėje bene patiės J. Jablonskio.

387. Kaunas, 1923 m. lapkričio 15 d.

NB. Literatūros mokytojai, man rodos, bus drauge ir kalbos mokytojais. Literatūros mokytojas taisydamas mokinių rašinius taisys jiems ir kalbą, stilių – jis ir kalbos mokys. Tų dviejų dalykų mes neturėtumėm tuo tarpu skirti.

Filosofijos dalykai ir kalbotyros dalykai, bendrai imant, turi būti privalomi visiems skyriams; literatams ir klasikams jų reikės, tur būt, kiek daugiau.

Mano profesoriai ir visa to laiko literatūra mokydavo mane ir rusų kalbos: klausydamas tų profesorių, kalbančių apie įvairius mokslo dalykus ir skaitydamas to laiko literatūrą aš mokydavausi drauge ir rusų kalbos. Mano profesoriai visi gerokai mokėjo rusų kalbą. Ką mes darome šituo atžvilgiu?

Imu su studentais skaityti nagrinėti Žemaitės „Rudens Vakarą" ir „Sutkus", prašau perskaityti tuodu dalykėliu. Man juodu reikalingu ir auditorijos darbui. Studentai sakosi negauną jų knygynuose. Iš „Švyturio" sužinau, kad tikrai tų dalykų nebėr. Fakultetas turėtų rūpintis išleisti tam tikrų reikalingų studentams dalykų. Ką mes darom šituo atžvilgiu? Pasitariam, pakalbam ir nutylam.

Prieš porą metų buvo verčiama „Graikų literatūros istorija", paskum visai nutilom apie ją kalbėję, tik girdžiu, kad ji tikrai yra išversta ir guli jau senai pas vieną profesorių. Ar ji galės eiti mūsų humanitarams ir šiokiu tokiu kalbos pavyzdžiu – tuo, rodos, niekas nesirūpina.

Iš Tamstos gavau „Mūsų raštų istorijos" korektūros lapus su papildymais. Norėčiau skaityti juos, ką taisydamas, drauge su Tamsta: mano ranka tam darbui netikusi, juo labiau, kad ir pats rankos raštas labai smulkus ir nėra prie jo vietos taisymams. Tamsta turėtum pasiskirti laiką ir vakarais pats taisyti iš mano patarimų. „Kulviečių" aš esu pažinęs savo amžiuje (Panemunėje),

„Kulviškių“ nepažįstu. Del įvairių tokių vardų reikėtų ir su Būga tyčia pasitarti. Lauksiu iš Tamstos žinios, čia ką spręstinai pats nenorėčiau sakyti.

1923 m. lapkričio m. 15 d. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 13–14. Rašyta ne Jablonskio, parašas pieštuku – jo (?). Matyt, tai dalis laiško – „pridūrimas“: puslapiai numeruoti 5–8.

388. Kaunas, 1924 m. sausio 12 d.

Gerbiamasis!

Turiu kelis reikalėlius; prašau, kiek atsikvėpus, del jų ką padaryti.

I. Už gruodžio mėnesį gavau iš Universiteto 880 litų – algą su atskiru užmokesniu, rodosi, tiktai už 2 ar 3 paskaitas. Tą mėnesį aš turėjau 4 paskaitas. Čia yra ar kokia klaidelė, ar koks ne visai suprantamas man dalykėlis. Gal Tamsta, būdamas kada raštinėje, paklaustum, kaip čia kas yra. Už lapkričio mėnesį man mokėjo, rodosi, kiek daugiau.

II Tamstos yra likusi pas mane „Mūsų raštų istorija“ su mažais rankraštiniais priedėliais. Tamsta buvai ketinęs čia ką taisyti ir spaustuvei atiduoti. Prašau neužmiršti.

III Rašybos dalykas reikėtų kaip nors galutinai baigti ar šiaip taip nuspręsti ir kitur kur atiduoti: jau yra žmonių, kurie teiraujas, kaip čia kas yra... Fakulteto komisija, deja, dar nieko nėr ligi šiol padariusi. Prašau ir šitą mažmožį, taip senai pradėtą, turėti galvoje.

1924.I.12. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 20. Rašyta ne Jablonskio, parašas – jo.

389. Kaunas, 1924 m. balandžio mėn.

Regulamino Komisijai.
(prof. M. Biržiškai...)

Gerbiamasis! Ką čia rašysiu, bus rašoma tai Komisijai, kuriai pavesta mūsų regulaminas (jo projektas) išdirbti. Prašau komisijoje pagalvoti ir del kelių mano čia surašytų pastebėjimų.

Fakulteto regulamino gerumas ar nėgerumas pareina nuo to daugiausia, kiek jis tinka fakulteto tikslui ir tai krašto visuomenei, kurioje dirba tas fakultetas. Kas yra gera Oksfordo ar Leipcigo universitetui, tai visuomenei, kurioje dirba Oksfordo ar Leipcigo universitetai, gali netikti mūsų fakultetui, imančiam dirbti dabartinėje Lietuvos visuomenėje. Kitų Europos fakultetų praktika reikia mums naudotis tik tiek, kiek ta praktika mūsų visuomenei tinka. Visur fakultetų gyvenimas yra glaudžiai surištas su jų krašto gyvenimu, mokyklomis ir kitais galais.

Mano laikais (1880–84) Maskvos Universiteto filologijos fakultete buvo gana įžymių profesorių, „vidurinės" to laiko mokyklos duodavo fakultetui studentų gana stiprių, galėjusių daug skaityti ir turėjusių progos jau gimnazijose išmokti senovės kalbų (dviejų), visas fakulteto darbas būdavo dieną dirbamas (ne naktį, ne vakarais), studento gyvenimas buvo daug lengvesnis, studentams buvo prieinamos biblijotekos, jie galėdavo naudotis gana plačia mokslo ir šiaipjau literatūra, ir betgi, tuoj stojant į fakultetą, nereikėdavo studentui, nieko nepaklausius jame, tuoj nuspręsti, kurią jis to fakulteto šaką pasirenka savo studijoms. Mes tik po dvejų metų pasakydavom fakultetui, kurią jo mokslo šaką (kurį skyrių) imame savo specialybe.

Mūsų „aukštesniosios" mokyklos del įvairių priežasčių duoda mums labai silpnų studentų, maža begalvojusių ir skaičiusių, mokančių tik šiaip taip vieną senovinę kalbą... Mūsų studentams labai sunku pradžioje pasirinkti fakulteto skyrius; mano supratimu, pirmuosius dvejus metus studentams turėtumėm duoti tik bendruosius, privalomuosius fakulteto dalykus ir padaryti per tuos dvejus metus visa, kad jie galėtų jau ir specialybę sau pasirinkti tolesniam fakulteto mokslui. Mes to ligi šiol nedarom,

negerai darom. Mes sakom, kad tas silpnutis studentas, klausąs tokių pat pradedančių sunkųjį savo darbą dar neįsidirbusių profesorių, tuoj pasirinktų jau fakulteto skyrių... Po dešimties ar dvidešimt penkerių metų galėsim savo studentus, gali būt, tuoj, iš pat pradžios, ir mokslo specjalistais daryti. Dabar to neturėtumėm daryti.

Mes labai maža kalbamės ir galvojam, susirinkdami ar tarp savęs sueidami, apie fakulteto ir tų mūsų skyrių dalykus. Esame labai panašūs į paprastus valdininkus, maža tesusirūpinusius tuo, ko iš mūsų laukia visuomenė ir jaunoji mokyklinė karta.

Savo visuomenei mes turime duoti, man rodos, ypačiai šviesių ir mokančių savo darbą dirbti mokytojų. Mūsų studentai, išėję į vidurines mokyklas, turės mokyti lietuvių kalbos su literatūra, ist[or]ijos, senovės kalbų, „filosofinės propedeutikos", pedagogikos (mok. seminarijose)... Turėdami galvoje savo „aukštesniąsias" mokyklas, turime duoti savo kraštui ypačiai šių rūšių mokytojų: a) lietuvių kalbos su literatūra, b) istorijos, c) senovės kalbų, tie mokytojai mokys ir filos. propedeutikos ir pedagogikos. „Filosofai" ir „pedagogai" turi tikti ir pagrindiniams (a, b, c) aukštesniųjų mokyklų mokslams dėstyti: viena filos. propedeutika arba pedagogika jie neišgyvens aukštesniosiose mokyklose (po kelias valandas teturėtų tų savo specialybių).

„Kalbotyros" skyriaus (Sprachvorschung, Vergleichende Sprachwissenschaft) mes savo pajėgomis nesudarysime, kaip nesudarysime tuo tarpu nė „filosofijos skyriaus". Atsiminkite, kad ir „bendrajam lietuvių kalbos fak. kursui" Lietuvoje sunku tuo tarpu surasti kandidatas (profesorius), o tas kursas einamas fakultete, rodosi, tik del to, kad gimnazijose jis neturi gerų mokytojų ir mūsų studentai neturi reikalingos šiam reikalui literatūros. To priežastis yra, žinoma, ir ta, kad mes patys (profesoriai, docentai) kalbos nemokame, kalbos dalyku nesirūpinam nė savo paskaitų reik[alu]i, juk mūsų istorikų terminologija ir šiaip kalba, kiek girdėti, nieko neduoda, bendrajam kalbos mokslui, tik jį griauna; tą pat turėtumėm pasakyti, kaip plepa bent studentai, ir apie literatūros mokytojus, ir apie filosofijos profesorius...

Kodel mes patys nesusirūpinam kalbos dalyku, sava terminologija? Tiesioginiu savo reikalu, šiaip ar taip, maža tesirūpiname...

Galima būtų dar daug kas pasakyti, bet tuo tarpu užteks. Reikėtų pasikalbėti prieš posėdį...

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 24. Rašyta ne Jablonskio ranka, gale pieštuku jo pavardė — parašas (?). Be vietos ir datos. Data spėjama apytikrė pagal Jablonskio rašto „Del mūsų Regulamino projekto" Humanitarinių mokslų fakulteto tarybai datą (Jono Jablonskio laiškai. V., 1985. P. 118). Ištrauka publikuota: Suveizdienė G., Bederis L. Nežinomi J. Jablonskio laiškai // Švyturys. 1971. Nr. 1(529). P. 10.

390. Kaunas, 1924 m. gegužės 27 d.

Humanitarų Fakulteto Dekanui Prof. M. Biržiškai

Gerbiamasis! Prašau p[as]ikalbėti su profesoriais, kuriems ypačiai rūpi bendrasis lietuvių kalbos mokslas einamas mūsų fakultete ir dėstomas drauge arba skyrium Teisės Fakultetui (jo studentams). Dabar einamas čia tas dalykas labai nepaprastai: apsiėmęs rudens semestro pradžioje dvi valandas savaitėje dirbti su humanitarais (4-rių val[an]dų vietoje), turėjau dirbti paskum 4-rias valandas su visais studentais — dvi valandas su humanitarais ir dvi valandas su juristais (ir prišlijusiais prie jų kitų fakultetų studentais); juristus turėjau padalyti į dvi grupi — su viena grupe dirbti po valandą tam, kad butų šis tas išeinama iš to bendrojo lietuvių kalbos kurso. Į visą mano apsiimtą dalyką man labai negerai atsiliepė mano nesveikata, valandų mažas skaičius, studentų mažas pasiruošimas tam dalykui eiti, studentų neturėjimas tam tikros literatūros... Viso to mokymo rezultatai pasirodė labai negražūs: studentams sunkiausias yra lietuvių kalbos egzaminas, jie beveik niekas neįstengia išlaikyti to egzamino, nieko nemokėjusiems graikiškai lengviau dabar išlaikyti egzaminas iš graikų kalbos Lietuvos sostinėje nekaip iš lietuvių kalbos.

Čia reikia kas tikrai taisyti ir daryti. Aš, kaip Tamsta matai, ir laiškelio pats parašyti nemoku, juo sunkesnis man darbas su studentais, kurių rašiniai tenka taisyti.

Aš, pasisakau, nusimanau turėsiąs iš to darbo pasitraukti, kvieskitės ką kitą arba ir ką kitą. Prašau pasikalbėti su keliais draugais apie tą reikalą. Iš savo pusės patariu turėti čia galvoje, tarp kitų, ypačiai J. Balčikonį su A. Smetona. Dalykas yra, mano supratimu, labai rimtas.

Po kiek laiko aš apie šį savo dalyką pranešiu kiek griežčiau. Prieš kreipiantis tiesiai į posėdį, reikėtų siauresniam būreliui apie visą tą dalyką ir nužiūrimus kandidatus kiek pasikalbėti skyrium. Pats aš sutinku to būrelio pasikalbėjime dalyvauti ir ką patarti. Caveant professores, ne quid Facultas detrimenti capiat!

1924 m. V/27 J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 19. Rašyta ne Jablonskio, tik parašas jo.

391. Kaunas, 1924 m. spalio 11 d.

Human. Fakult. Dekanui, prof. M. Biržiškai

Gerbiamasis! Šiuo tarpu trumpai atsakau į vakarykštį Tamstos laiškelį. Kalbėsiu čia tik apie stambmenas. Apie smulkmenas pasikalbėsim žodžiu, jei Tamsta rytoj užeisi.

Kai mane kvietė stoti į fakultetą, buvo aiškiai pasakyta, kad aš dėstysiu bendrąjį lietuvių kalbos kursą studentams: jau tuokart buvo pastebėta, kad tam kursui ir Fakultete reikalingas atskiras dėstytojas. Aš apsiėmiau būti tuo bendrojo kurso dėstytoju. Man Fakultetas išrinkdamas ir profesoriaus titulą davė.

Aną semestrą prieš vasarą parašiau Tamstai laiškelį, kad aš del savo nesveikatos nuo šių metų rugsėjo 1 d. pasitraukiu iš Fakulteto; rašydamas prašiau tą laiškelį laikyti **atsistatydinamuoju** mano raštu. Tą laiškelį paskum perskaitei Tamsta Fakulteto posėdyje. Jį rasi kur raštinės archyve. Taip rašiau, taip sakiau,

taip ir dariau; Balčikonis turėjo mane nuo šio semestro pradžios atstoti. Taip aš visą laiką ir galvojau, taip ir kitiems sakiau apie tą savo pasitraukimą iš Fakulteto darbo.

Kur ir kaip gyvensiu šią žiemą, ligi šiol dar nežinau. Žinau tik, kad turiu maistui stipendiją (pensiją) ir šiokį tokį savo namų darbą.

Jonynas, būdamas pas mane, kalbėjo visai ne apie tai, ką dabar man Tamsta rašai. Kalbėdamas su juo paskyriau tik porą kalbamųjų dienų tiems Fakulteto žmonėms, kurie dar nepamiršę Jablonskio ir nori kiek pasišnekėti su juo apie šiokį tokį savo kalbos dalyką. Taip aš darau su visais žmonėmis, kurie turi į mane kiek kalbos reikalų. Apie tai, kad tie pasikalbėjimai eis paskaitomis (mokamomis), jokios nebuvo ir negalėjo būti kalbos. Kad mano paskirtos pasikalbėjimams valandos kam ar daugeliui netinka, apie tai ligi vakarykščio Tamstos laiškelio irgi nieko nežinojau.

Taigi labai nustebau sužinojęs iš sūnaus, kad man esanti paskirta jau ir **alga** už kelias paskaitas... Visiems sakydavau, kad aš dabar esu nebe Fakultete, esu sakęs apie tai jau ir keliems studentams, o čia, žiūrek[1], alga Jablonskiui paskirta už kelias paskaitas, tam Jablonskiui, kurs nieko nebeskaito studentams ir yra jau atsistatydinęs!

Būkim, šiaip ar taip, tiesūs ir atviri bent didžiajame ir naujajame savo darbe, savo krašte.

1924 m. 11/X. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 16. Rašyta kito ranka; keli Jablonskio pataisymai ir parašas. Publikuota: Suveizdienė G., Bederis L. Nežinomi J. Jablonskio laiškai // Švyturys. 1971. Nr. 1(259). P. 10.

[1] Taip rankraštyje.

392. Kaunas, 1925 m. sausio 12 d.

Human. Fak. Dekanui (prof. M. Biržiškai)

Gerbiamasis! Pasikalbėjęs su Tamsta aną dieną telefonu, susitikau paskum (šeštadienį ir sekmadienį) su doc. B.[1] Kalbėjom apie šį tą, apie šio semestro darbą, apie šio semestro egzaminus,

apie rašybą ir kalbą leidžiamų dabar Vl. Šilkarskio darbų...; jis man nieko nesakė apie ketinimą susirgti ar pasitraukti iš darbo; nieko negirdėdamas apie jo projektus ar negalavimus, pats aš jam jokių klausimų apie tai nestačiau. Jis, man rodos, savo paties reikalą gerokai supranta – to nepadarys tuo tarpu.

2). Šį ir ne tiktai šį semestrą yra svarbus Human. Fak-ui kitas dalykas: Fakultetui reikia, labai reikia lingvisto, lituanisto (žmogaus, kurs turi šiuo tarpu K. Būgą atstoti). Fakultetas, neturėdamas šiam reikalui gilesnio mokslo žmogaus, daug ko nustoja. Senas (jo specialybė man nežinoma) aną semestrą skaitė, rodos, tarp kitų dalykų, ką iš lyginamojo kalbos mokslo; dabar ketina, kiek matyti iš paskaitų suskirstymo, skaityti apie prūsų kalbos dalykus. Ar čia yra tiktai jo pasirinktas dalykas, ar Fakultetas yra nusprendęs jam tą dalyką pavesti – nieko nežinau. Man, šiaip ar taip, nepatinka Fakultete „visų galų žmones", iš jų Fakultetui, mūsų mokslo jaunuomenei, aš kokios nors naudos nelaukiu. Iš niekur čia neturiu ir kokių raminamų žinių. Caveant consules, ne quid respublica detrimenti capiat![2]

3). Turiu ir trečią dalykėlį. Aną semestrą, stojęs į „darbą", kalbėjau su savo klausytojais apie pasirinkto sau kurso dalykus. Jie man savo studijų knygelių niekas nedavė, nieko aš neįrašiau į tas knygeles. Norėčiau žinoti, ar neprivalomieji kursai kitų lektorių įrašomi į knygeles ar ne? Man yra žinoma, kad kur kitur ir neprivalomieji kursai įrašomi į tam tikras knygas ar knygeles, kad iš tų dalykų ir kokie kollokvivijumai laikomi ar pažymimi fakulteto darbo istorijai. Reikėtų man, žinoma, taip daryti, kaip daro kiti neprivalomųjų dalykų lektoriai.

4). Mūsų fakultete, kiek matyti, yra ir labai siaurų specialistų. Doc. J. T.[3], rodos, **visą** laiką skaito tiktai apie draudžiamojo periodo mūsų rašytojus. Kitur tokie siauri dalykai skaitomi, rodos, tiktai kas kelinti metai, kad studentai turėtų progos jų klausyti; skaityti tas pats periodas kas metai lyg nereikėtų ir mums. Tiek tuo tarpu.

1925 m. I/12 J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 21. Rašyta ne paties Jablonskio, jis tik pasirašęs.

[1] Veikiausiai J. Balčikonis.

[2] Tebudie konsulai, kad respublika nepatirtų žalos.

[3] Juozas Tumas-Vaižgantas.

393. Kaunas, 1925 m. vasario 13 d.

Humanit. Fakulteto posėdžio Pirmininkui

Šiandie, sako, būsią sprendžiama galutinai, kas daryti su prof. V. Šilkarskio raštais, pradėtais spausdinti šių metų Fakulteto darbuose[1]. Čia noriu trumpai išreikšti savo projektą.

1) Tuodu raštu išleidžia skyrium pats autorius, ne Fakultetas; autorių Fakultetas, pradėjęs spausdinti jo darbą, tik sušelpia; už tų dviejų darbų kalbą prieš visuomenę atsako tik autorius.

2) Autoriui padeda keli Fakulteto žmonės (A. Sm., J. Balč. ir J.J.)[2] pataisyti didžiąsias tų raštų klaidas ir įdėti tų klaidų atitaisymus pačiame prof. V.Š-kio rašto gale.

3) Visas prof. V.Š-kio dalykas reikėtų spręsti šiuo tarpu slaptu balsavimu: įtraukiami į tą dalyką atskiri Fakulteto asmenys, visas dalykas labai opus ir žymiai liečia vieną kitą asmenį.

4) Fakulteto darbuose tų dviejų raštų leisti nereikia. Jei čia Fakultetui tikrai yra abejojimo del įvairių kalbos klaidų, tad turėtų visą dalyką nuspręsti komisija, sudaryta iš skaičiusių tuos raštus žmonių. Į tą komisiją, be minėtųjų trijų asmenų, turėtų sueiti dar A. Vold., J. T., V. Kr.-M.[3] Tą ar kitokią šiam reikalui komisiją išrenka Fakultetas. Spręsti, kaip kur reikia spausdinti tuodu raštu, turi žmones, kurie yra juodu skaitę ir svarstę kalbos atžvilgiu.

1925 m. II/13 J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 17. Pasirašyta Jablonskio. Laiškelio 1-ajame p. viršuj pieštuku įrašyta „Jablonskio bylon".

[1] Šilkarskis V. Graikų genijaus įtaka į Europos literatūras ir filosofiją; Tipingosios filosofijos sistemos: Materializmas – Idealizmas – Spiritualizmas//Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. K., 1925. Kn. I. P. 1–27 ir 29–100.

[2] A. Smetona, J. Balčikonis ir J. Jablonskis.

[3] A. Voldemaras, J. Tumas, V. Krėvė-Mickevičius.

394. Kaunas, 1925 m. gegužės 21 d.

Humanitarų Fakulteto Dekanui. **Prof. M. Biržiškai.**

Man yra žinoma, kad du mūsų humanitaru (Salys ir Skardžius) labai nori nuo rudens semestro studijuoti toliau užsieniuose: juodu išranda, kad lyginamajam kalbos mokslui ir lituanistikai mūsų fakultetas, kóks jis dabar yra, labai maža teduoda tam mokslui, kurį juodu kaip ir savo specialybe renkasi. Juodu padavusiu ir tam tikrus prašymus Švietimo Ministeriui — prašo, kad Ministeris paskirtų jiems reikalingas tam ir stipendijas. Kaip katras juodu formulavo savo prašymą — man nėra žinoma, tik aišku man, kad abu juodu turi galvoje nuo rudens semestro daugiausia Leipcigo (ir Karaliaučiaus, Rygos) universitetą (humanitarinį, mūsiškai tariant, fakultetą). Prieš spręsdamas stipendijos dalyką, Ministeris norės žinoti, tur būt, paties Fakulteto nuomonę apie reikalingumą ar nereikalingumą jiem stipendijos ir paklaus Tamstą, Fakulteto Dekaną. Tamstai, gal būt, teks apie tą dalyką kalbėti kiek ir fakulteto posėdyje. Todėl neiškenčiu ir aš savo nuomonės netaręs šituo atžvilgiu.

I. Abu tuodu studentu yra, rodos, rimčiausiu mūsų Fakulteto kalbininku. Antra vertus, juodu yra ir K. Būgos mokiniu. Baigti čia jiem mūsų Fakultetas, išėjus taip tragingai iš mūsų tarpo K. Būgai ir neturint Fakultetui jokio K. Būgos atstovo ir lyginamojo kalbos mokslo žymaus tyrėjo, lyg ne visai yra tikslinga; antra vertus, turim gamintis patys K. Būgos atstovą — žmogų, kurs mokės gyvenime duoti kiek to, ko nustojome netekę Būgos. Tuo nepasakau, kad juodu kaip tik Būgą turi atstoti mums gyvenime, ne, mes dabar visai neturim rimto kalbininko, tų kalbininkų turim susilaukti žymiam savo krašto reikalui iš K. Būgos mokinių, įgalinę juos studijuoti kalbos mokslą prie tokių žmonių, kurie į tikras vėžes gali K. Būgos mokinius nustatyti; atsiminkim, kad ir abu kalbamuoju Būgos mokiniu buvo tik pradėjusiu su juo savo darbą dirbti ir be Būgos, lituanisto, kito rimto kalbos tyrėjo tarp savo profesorių neturėjo. Dar mažmožis: pats aš esu tik šioks toks kalbos mokslo populiarizatorius lietuvių gyvenime,

duoti ko tvirto ir rimto studentams, kaip ir kiti mūsų žmonės, negaliu kalbos mokslo reikalui, jaučiu vis labiau ir labiau giltinę į akis žiūrint, nereikia laukti to laiko, kada pasiliks krašte tiktai kiek lyžtelėjusių K. Būgos mokslo mokinių, neišėjusių kaip reikiant kalbos mokslo. Negalėdami patys ko rimtai duoti tiems pradėjusiems savo darbą K. Būgos mokiniams, leiskime juos studijuoti į didesnius to mokslo centrus. Taigi, mano supratimu, turime leisti jiems imti rimtame kuriame centre dirbti ieškant to mokslo – turime patarti Ministeriui skirti kiek lėšų tam, kad galėtume netrukus susilaukti iš savo tarpo kalbininkų rimtų, išėjusių kalbos mokslą kaip reikiant, tokį mokslą, kurio mes patys duoti negalime.

II. Siųsdami savo studentą į užsienius, turime ir rūpintis, kad jis ten savo darbą dirbtų rimtai, nesitenkinti vien tuo, kad jis iš tenai mums tam tikro mokslo „daktarą" parveš. Siųskime tiktai vieną kitą gabesnį ir rimtesnį, mūsų pačių išmėgintą, jau įsidirbusį tam tikroj srity studentą; išsiųsdami ir išsiuntę (išleisdami ar išleidę) būkim kontakte su vienu kitu jo profesorium, turėkime iš jo (profesoriaus) žinių apie rūpintį mums studentą; kas metai, jei ne kas pusmetis, rūpinkimės turėti žinių ir iš rūpinčio mums studento (man čia ateina į galvą jo apyskaita mums); pasijutę suklydę turime ką daryti ir padaryti, kad mūsų klaida būtų atitaisyta. Taip sakydamas, turiu galvoje einantį užsieniuose mokslus buvusį mūsų studentą Bukotą, ano ministerio išsiųstą su stipendija į Paryžių. Ar mes ką žinome, kas kaip to studento ten dirbama, ar gauname kokių informacijų iš pagrindinio jo profesoriaus ir iš jo paties? Ar mes patys tikimės ko iš jo sulauksią tam dalykui, del kurio jis, buvusis mūsų studentas, naudojasi ten šiokia tokia mokslo žmonių prieglauda ir mūsų krašto stipendija? Būkim ir čionai atsargūs.

III. Šitas [I–II] mintis išdėstau tuo tarpu Tamstai tam, kad žinotum ir mano nuomonę del kalbamųjų dviejų studentų galimo išsiuntimo į užsienius. Jei posėdyj[e] tektų apie šitą dalyką kiek kalbėti, įgalioju Tamstą ir šitą mano nuomonę išreikšti posėdžiui. Aš, kaip Tamsta matai, esu tos nuomonės, kad abiem kalbamiem studentam reikėtų tam tikromis sąlygomis leisti eiti jų

mokslus toliau viename kuriame rimtesniame rūpinčio mums mokslo centre ir turėti darbo su prityrusiais ir žinomais to mokslo žmonėmis (žymiais specialistais). Tiek tuo tarpu.

Kaunas, J. Jablonskis
1925 m. V/21 d.

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 22. Rašyta ne Jablonskio ranka, jo tiktai parašas.

395. Kaunas, 1925 m. birželio 9 d.

Humanitarų Fakulteto Dekanui, prof. M. Biržiškai.

Del šios dienos posėdžio išreiškiu čia kelias mintis neiškentęs.

1). Mūsų regulaminas, rodos, neišspausdintas, man jis ne visai gerai žinomas. Vieno dalyko jame, rodos, trūksta: mūsų fakultete nėra, rodos, Revizijos Komisijos, kuri kas metai ar kas pusmetis duoda fakulteto žmonėms jo darbų apyskaitą – daro tai, kas yra atskirų draugijų gyvenime. Mes juk esame tam tikra autonominė mokslo draugija ir drauge mokslo įstaiga...

2). Šiandie rinksime, tur būt, ir fakulteto sekretorių. Bet mes neturime, man rodos, žmogau[s,] kurs Fakulteto sekretorius vadinasi: turime tiktai fakulteto žurnalistą, įrašantį į posėdžių protokolą tiktai svarstomojo dalyko vardą ir nusprendimą del to svarstymo; atskirų narių nuomonės ir motyvai iš protokolų nė kiek neaiškėja. Buvau pirmiau rašybos komisijoje, paskum išstojau iš komisijos, protokole pažymėtas tik mano išstojimas, pažymėjime nepasakyta nė to, del ko išstojo tas nenuorama iš komisijos... Taip protokolai, rodos, nerašomi kituose fakultetuose, taip nebuvo jie rašomi ir kitose mokyklose, kuriose yra tekę man tarnauti. Prieš renkant sekretorių, reikėtų šitas dalykas kaip reikiant išaiškinti.

3). Turime rinkti ir Dekaną. Dekano darbų skaičius turi būti, man rodos, apribotas, jis turi gyventi Kaune... Patarčiau

šiandie tik apsvarstyti šitą dalyką ir, pasižymėjus dekano, sekretoriaus ir kitų mūsų vyresnybių kandidatus, rinkti pačias vyresnybes kitiems mokslo metams tiktai po kelių dienų. Tiek tuo tarpu. Dieve padėk!

1925. 9/VI. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 23
Tiktai parašas paties Jablonskio.

Dimitrui Dovgialai

396. Brestas, 1911 m. rugpjūčio 30 d. (s. st.)

Многоуважаемый Димитрий Иванович!

Сегодня, по возвращении в Брест, я узнал, что вакансии для меня в Ковне, которая меня так интересовала, — в настоящее время нет: я был введен, по видимому, в заблуждение. Вы мне обещали поговорить об интересующем меня вопросе с Г. Попечителем Округа. Теперь, в виду полученного мною из Ковны сообщения, **прошу** Вас, глубокоуважаемый Димитрий Иванович, **не говорить** с Г. Попечителем **„о возобновлении** мною ходатайства о переводе меня **в Ковну** на имеющуюся там свободную, по моему мнению, вакансию преподавателя латинского языка" (**вакансии там** для меня **теперь свободной нет**).

Г. Брест, Глубокоуважающий Вас
30 авг. 1911 г. Иван Яблонский

Vertimas

Didžiai gerbiamas Dimitrai Ivanovičiau!

Šiandien, grįžęs į Brestą, aš sužinojau, kad Kaune man laisvos vietos, kuri taip rūpėjo, — šiuo metu nesą: matyt, aš buvau suklaidintas. Jūs man buvote žadėjęs pakalbėti apie rūpimą man klausimą su p. apygardos kuratoriumi. Dėl mano gautos žinios iš Kauno dabar **prašau** Jus, didžiai gerbiamas Dimitrai Ivanovi-

čiau, **nekalbėti** su p. kuratoriumi „**apie** mano prašymo **atnaujinimą** perkelti mane **į Kauną** į turimą ten laisvą, mano nuomone, lotynų kalbos dėstytojo vietą“ (**laisvos vietos ten** man **dabar** nėra).

Bresto m., Didžiai Jus gerbiąs
1911 m. rugpjūčio 30 d. Jonas Jablonskis

VVU, f. 52–328. 1-ojo p. viršuj pieštuku data „30 VIII 1911“.

ĮKAZIMIERUI JOKANTUI

397. Kaunas, 1925 m. vasario 13 d.

K. Jokantui, Švietimo Ministeriui.

Gerbiamasis! Šviet. Ministerijos organas, „Šviet. Darbas“, kaži kodel visai nepasirodo: nors jau turime 1925 metų vasario mėnesį, bet „Šviet. darbo“ nėra dar nė už 1924 m. gruodžio mėnesį. „Baras“, „Židinys“, „Tiesos kelias“ ir kiti laikraščiai pasirodo ir pasiryžę rodytis vis tam tikru laiku, tik „Šviet. Darbas“, mūsų Ministerijos organas, vis vėluojasi, pasirodydamas nei šiaip nei taip, ne laiku. Kas čia yra kaltas? Kalti buvo kiti ministeriai, argi nori būti ir Tamsta kaltas? Patarčiau budėti.

„Šviet. Darbo“ kalba, jo ministerijos aplinkraščių kalba, buvo ligi šiol visai netikusi, ne tokia, kokia turi kalbėti į visuomenę jos švietimo ministeris. Taip toliau būti nebegali: švietimo ministeris negali demoralizuoti šituo atžvilgiu esančius savo žinioje mokytojus. Tikiuosi, kad Tamsta ir šituo dalyku rūpinsies. Tiek tuo tarpu pradžiai. Linkiu viso gero.

1925 13/II. J. Jablonskis

P. S. Čia dar priminsiu darbo pradžiai kelis dalykus. Mokykla, vidurinė ir aukštesnioji, neturi savo bibliotekoms rimtesnių geros kalbos skaitymų. Mokiniai gali naudotis, kurie moka rusiškai, tik tomis bibliotekų knygomis, kurios yra pasilikusios

mokyklose iš Rusų laikų. Tuo ministerijos ligi šiol nesirūpino. Aukštesniosios mokyklos baigimas be rimtesnių skaitymų labai daug ko nustoja. Čia reikėtų tikrai budėti švietimo vadovui, kuriam rūpi mokykla ir jos ateitis Lietuvoje.

Senovėje Vilniaus Mokslo Apygardoje, kaip ir kitose tos rūšies apygardose, žymios reikšmės mokyklų gyvenime turėjo vadinamieji apygardų inspektoriai (окружные инспектора). Dabar mūsų aukštesniosios ir vidurinės mokyklos beveik neprižiūrimos, nors mūsų mokytojai dabar daug menkesni ir be priežiūros nepratę sąžiningai savo darbo dirbti. Kas dabar prižiūri, kad mokyklose būtų einamas kaip reikiant lietuvių kalbos mokslas? — Niekas, ir to rezultatai labai verksmingi. Ministerijoj turėtų būti, **mažiausia,** du inspektoriu: a) kalbai, kalboms, istorijai... ir b) gamtos mokslui, matematikai. Juodu turi kas metai savo dalyko apyskaitas duoti ministerijos organe ir tų dalykų priežiūrą tikrai turėti savo žinioje. Kaip kas čia reikėtų padaryti, šitam dalykui įvykdyti, apie tai aš čia nekalbėsiu; norint čia kas tikrai nudirbti, reikia sužinoti pirmiausia, kaip kas tuo tarpu yra, ir pasitarti su artimaisiais bendradarbiais...

J. J.

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 11—12a. Rašyta kažkieno kito ranka, parašas ir inicialai — Jablonskio. Laiško pradžioje, viršutiniame kairiajame kampelyje, rezoliucija: „Į bylą. K. Jokantas".

398. Kaunas, 1925 m. kovo 16 d.

Salve, Carissime!

Šituo laišku atsakau į kelis klausimus.

1) Kalbėjausi su A. Saliu del Kr. „Graikų literatūros istorijos" taisymo. Prieš sutikdamas taisyti spaudai, jis nori pats su tuo darbu apsipažinti: turi jis kelias dienas tą darbą pavartyti, suprasti visą reikalą; supratęs visą reikalą, jis pasakys, jei apsiims taisyti, po kiek laiko galės būt tas darbas atliktas. Jam aš duosiu patarimų ir nurodymų, prireikus kreipsis taisymo reikalu į mane.

Fakultetas, pavesdamas tą dalyką taisyti Smetonai, turi pasakyti Ministerijai ar kam kitam, ligi kurio laiko turi Smetona tą darbą pataisyti spaudai.

Smetona pažadėjęs ligi tam tikro laiko atlikti savo darbą, turi savo pažadėjimą ir ištesėti. Pavesti kam taisyti be apriboto laiko negalima. Jei Fakultetas norėtų pavesti darbą Smetonai, aš nieko priešinga neturėčiau, bet Smetonai, jo darbui, turi būti **apribotas** laikas paskirtas (su jo žinia).

Man pačiam apsiimti taisyti netinka: Fakultetas žino, kad aš savo rankomis beveik nerašau.

A. Salys, jei imtų tą darbą taisyti, taisytų jį nelygindamas su originalu; tą dalyką, kiek sutinka vertimas su originalu, jau turėjo būt išsprendęs A. Voldemaras. Salys žiūrėtų tiktai, kad vertimo kalba būtų padori ir žmoniška, kad tas vertimas būtų padorus kalbos atžvilgiu.

2) Terminologijos Komisijai siūlau, pasikalbėjęs su keliais žmonėmis, šiuos žmones: J. Jablonskį, J. Balčikonį, A. Salį, Pr. Skardžių, Kasakaitį, A. Vireliūną. Pirmiau galvojau apie A. Kriščiukaitį ir S. Čiurlionienę, bet kokio veiklumo iš tų dviejų žmonių nelaukiu, be to, juodu ir didelio noro neturi stot į komisiją. Komisija, prireikus, galės kviestis į savo darbą ir vieną kitą pašalietį. Žmonės, su kuriais teko man kalbėti apie naująjį projektą, išranda, kad Vireliūnas nėr išmestinas: jis moka gerokai kalbą, daug turi materialo terminų reikalui, tik jis turi būt pažabotas. Naujoji komisija turės peržiūrėti senosios darbus ir tarti savo žodį del tų nepaprastų naujybių, kurių priveisė senoji komisija. Ligi Naujųjų Metų komisija turi baigti pagrindinius savo darbus. Kalba čia apie šešis žmones: ir pirmosios komisijos branduolyje buvo šeši žmonės. A. Smetona neturės, man rodos, ir tiek laiko, ir naudos komisijai iš jo nedaug tebus, todel jo ir nekviesčiau tuo tarpu.

Jei Tamsta padarysi kiek kitaip [,] aš nesibarsiu.

3) Prašyčiau paklausti Fakultetą, ką jo žmonės apsiima parašyti ar išversti mokyklų reikalui ir kas, Fakulteto supratimu,

yra dar kviestinas į šitą darbą iš dirbančių mūsų visuomenėje žmonių.

1925 m. III/16 J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 31–32a. Rašyta kažkieno kito ranka, parašas autentiškas. Raštininko visur rašoma *fakultėtas*, vienu atveju taškelis nubrauktas, tad publikacijoje visur rašoma *fakultetas*. Tekste sakiniai 2) „Terminologijos Komisijai siūlau [...] A. Vireliūną“ ir „Naujoji Komisija turės peržiūrėti...“ pabraukti mėlynu pieštuku. Pirmajame puslapyje, viršum kreipimosi, užrašyta: „16 III 25 paklaustas prof. Jablonskis, ar sutinka būti Term. K-jos pirmininku, atsakė sutinkąs. K. Jokantas“

Kaunas, 1925 m. kovo 27 d.

399. K. Jokantui, Švietimo ministeriui

1. Vakar buvau prašęs to „Vyriausybės Žinių“ numerio (Nr. 60), kuriame yra Terminologijos Komisijos sudarymo įsakymas. Tą numerį vakar prieš posėdį gavau iš savo sūnaus K-no, jo dabar nebelaukiu iš Ministerijos: prašau tuo nebesirūpinti.

2. Iš Iz. Tamošaičio, buvusio Komisijos pirmininko, pats aš dar nieko nesu gavęs – neturiu jokių raštų iš senosios Komisijos, nežinau, kas jų pradėta daryt[i] ir kas jų buvo galvojama ar norima šiuo laiku daryti. Reikia visas jų raštų turtas ar archyvas gauti naujajai Komisijai. Vakar išsirinkom sekretorium Praną Skardžių – prašau jį paskirti Terminologijos Komisijos sekretorium, – delegavom ir į buvusią Komisijos valdybą atsiimti to archyvo ar raštų turto, kurio ligi šiol iš jos neturim. Ar ne geriau būtų, kad Ministerijos žmogus, paėmęs iš senosios Komisijos tą turtą, mums jį atiduotų? Tam tikru raštu deleguojamojo Skardžiaus dar nesuspėjo naujasis pirmininkas apginkluoti. Lauksiu šituo atžvilgiu patarimo.

3. Tamsta sakaisi nenorįs didinti Komisijos, nes jos padidėjimas reikalaująs didesnių lėšų, o t[ų] lėšų Min-ai šiemet trūkstą. Mes esame tuo tarpu tiktai penki žmonės. Man rodosi, Komisija turi būti didesnė; reikia daryti, kad Komisijos didėjimas

nereikalautų būtinai jos lėšų padidėjimo. Komisijos lėšos pareis daugiausia nuo jos **posėdžių skaičiaus.** Prašau pasakyti mums tą sąmatą, kurios turi laikytis Komisija; laikydamiesi tos sąmatos ir padidinę savo sudėtį, mes galėsime kiek geriau savo darbą dirbti.

„Įsakyme" pasakyta, kad Komisiją sudaro 10 žmonių; ne būtinai reikia mums tuojau tiek žmonių, bet vis delto ir penkių žmonių yra labai maža. Pasitarę su tam t[ikr]ais žmonėmis, mes ketiname kreiptis į Ministeriją prašydami paskirti juos Komisijos nariais. Taigi prašau mums duoti kiek suprasti numatomą šiems metams mums sąmatą. Rūpindamiesi su ja dirbti mes prašysim padidinti mums kiek tik mūsų sudėtį; apie numatomuosius žmones šiam darbui pasakysiu kiek vėliau.

4. Pr. Skardžių prašau paskirti mūsų sekretorium: Komisija prašo jį tam mūsų darbui ir paskirti.

1925 m. III/27 J. Jablonskis

N. B. Lauksiu šiandien atsakymo.
J. J.

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 19–20a. Rašyta kažkieno kito ranka, Jablonskio – parašas, inicialai ir žodelis *tik* pasakyme „kiek tik mūsų sudėtį". Tekste raudonu pieštuku pabrauktas sakinys „Prašau pasakyti mums tą sąmatą, kurios turi laikytis Komisija". Laiško pradžioje viršum rezoliucija: „A. M. T. išpildyti / 27 III.25 K. Jokantas".

400. Kaunas, 1925 m. gegužės 7 d.

Brangusis! Vakar pati kalbėjo mano reikalu su dr. V. Kairiūkščiu. Jis pataria vengti visokių susijaudinimų ir nevažiuoti kur į nepaprastas mano gyvenimui vietas. Buvo kalbėta su juo apie tą brangiąją gimnaziją, kur aš pats mokiausi ir kur dabar pasenęs bent atsilankyt norėčiau, ir apie Rygiškius, kur taip pat ketinau šią vasarą nuvykti kieno nors automobiliu. Tos pramogos sau daktaras pataria man nedaryti. Jis sako, kad važiuočiau tik į Palangą ir kur pajūryje arba po medžiais sveiku [or]u kvėpuo-

čiau per vasarą, kad ir ten saugočiaus to, kas mano nervams ir mano nesveikatai netinka. Matyti, mano organizmas visai jau ištvirkęs. Taigi... nepasinaudosiu gerąja proga – į tą gimnaziją, į tą šventą man vietą, nevažiuosiu: eskulapų bent dabar, suardžius sveikatą, reikia klausyti...

1925 m. V/7. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 10–10a. Rašyta ne Jablonskio, jo tiktai parašas. Laiškelio kairiajame viršutiniame kampelyje rezoliucija: „Į bylą // 11.V.25. K. Jokantas". Laiškas publikuotas: Suveizdienė G., Bederis L. Nežinomi J. Jablonskio laiškai // Švyturys. 1971, Nr. 1(259). P. 10.

401. Kaunas, 1925 m. gruodžio 10 d.

Švietimo Ministeriui.

Šį pusmetį iš Terminologijos Komisijos išstojo trys nariai: St. Šalkauskis, Ant. Salys ir Pr. Skardžius. J. Balčikonis ir Z. Kuzmickis nebesilanko komisijoj, ir juodu, tur būt, išstos (J. Balčikonis retai tepasirodo ir Kaune).

T. Komisija, pradėjusi pagaliau savo darbą, nusprendė prisiskirti į savo tarpą kiek daugiau žmonių – nori turėti savo tarpe ėmusius dirbti jau Komisijoje tris humanitarų studentus: Kazimierą Alminauskį, Kazimierą Masiliūną, Jurgį Talmantą ir mokytoją Kaz. Kepalą. Tuos keturis žmones Komisija prašo paskirti jos nariais.

Terminologijos Komisijos Pirmininkas
1925 m. gruodžio m. 10 d. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 4–4a. Rašyta ne Jablonskio, jo tik parašas. Lape kelios kanceliarinės rezoliucijos: „Įsakymui", „Įs. N 196, str. 6".

KNYGŲ LEIDIMO KOMISIJAI

402. Kaunas, 1926 m. birželio 2 d.

Švetimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisijai

Sutikčiau duoti leisti mano lietuvių kalbos sintaksės antrąjį leidimą Švietimo Ministerijos knygų leidimo komisijai šiomis sąlygomis:

1) atlieku pats paskutinę korektūrą (turiu gauti po du tos korektūros egzempliorius);

2) del šrifto ir popierio Leidimo Komisija turi gauti mano sutikimą raštu;

3) noriu gauti 25 % honoraro nuo parduodamos vadovėlio kainos.

Kaunas, J. Jablonskis
1926 m. birželio 2 d.

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1791, lp. 102. Raštas pasirašytas Jablonskio. Daug visokių kanceliarinių įrašų, pastabų, apskaičiavimų, pvz.: 8000 egz., honor. – Lt. 8000, Pard. kaina – Lt. 4. –

VINCUI KRĖVEI-MICKEVIČIUI

403. Kaunas, 1925 m. rugsėjo 7 d.

Humanitarų Fakulteto Dekanui

Nuo šio mėnesio (nuo IX.7) visiškai išstoju iš Fakulteto darbo ir atsistaty[di]nu del savo nesveikatos. Šitą mano pranešimą prašau laikyti oficialiu mano prašymu. Apie šitą mano pasiryžimą prašau pranešti kam reikiant. Šitą mano nusprendimą turi žinoti ir Universiteto Raštinė: už rugsėjo mėn. aš jau nebeieškosiu algos iš Raštinės.

Gyvenu dabar: Mickevičiaus g., 12 (įeinama iš kiemo)

1925 m. rugsėjo 7 d. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 30.

Pašto atvirukas (antspaudo data 1925.IX.8). Rašyta ne Jablonskio ranka, tik jo pasirašyta. Adresuota V. Krėvei.

404. Kaunas, 1925 m. rugsėjo 22 d.

Prof. V. Krėvei, Humant. Fakult. Dekanui.

Man aiškiai nežinomas Fakulteto nusprendimas del mano atsistatydinamojo laiško, tik žinau (iš Tamstos), kad Fakultetas nori mane ir toliau turėti savo profesorių tarpe.

Nusprendimas turi būti motyvuotas protokole, visais atžvilgiais aiškus; to sprendimo ištrauka ir man turėtų būti žinoma.

Esu, kaip Tamsta žinai, visiškas ligonis: ką rašydamas kitam diktuoju, o savo kambaryje du-tris žmones tegaliu turėti; rengtis „paskaitoms" nebegaliu ir kokio sistemingo kurso ieškantiems gilesnio lietuvių kalbos kurso studentams ar šiaip pašaliečiams skaityti negaliu. Jei bus pasakyta studentams, kad aš šie metai turiu ar skaitau kelias (4) paskaitas studentams, tad turiu jas ir skaityti, o to aš, kaip Tamsta žinai, padaryti negaliu; negalėdamas to padaryti, negaliu nė sakyti tą daraąs; noriu tiesus ir aiškus visada būti. Su atskirais studentais ir Fakulteto lektoriais del vieno kito kalbos mažmožio pasikalbu ir duodu prireikus savų patarimų, – taip buvo visą amžį mano gyvenime, taip ir bus, – bet to savo darbo negaliu laikyti paskaitomis studentams. Fakulteto profesorius turi turėti ir tam tikrą aiškų skaičių paskaitų klausytojams, tokio darbo dirbti fakultete aš negaliu... Už tai, kad aš kartais kalbuosi, turėdamas laiko, su studentais ir kitais Fakulteto žmonėmis, – o tas kalbėjimas man į sveikatą eina ir visai mano asmenybei reikalingas, – negi galiu imti profesoriaus algą iš Fakulteto. Pinigai Fakultetui ir taip gali būt reikalingi: gali juos gyvam kuriam Fakulteto reikalui suvartoti.

Tiek tegaliu pasakyti dabar, neturėdamas Jūsų sprendimo kopijos.

1925 m. IX/22. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, Nr. 253, lp. 28. Rašyta ne paties Jablonskio. Parašas autentiškas.

405. Kaunas, 1925 m. rugsėjo 23 d.

Prof. V. Krėvei, Human. Fakult. Dekanui.

Girdžiu, kad Fakultetas norįs išsirinkti lietuvių kalbos lektorių. Jo klausysią studentai juristai, kitų fakultetų studentai savanoriai, jo galėsią klausyti, jei norėsią, ir humanitarai studentai, kurie jaučiasi esą silpni. Čia Fakulteto turimi galvoje, man rodos, daugiausia kitų fakultetų studentai, kuriems rūpi kiek daugiau išmokti mūsų kalbos, bet kuriems bendrasis Humanit. Fakulteto mokslas yra ne visai įkandamas, neprieinamas (šiais metais bendrojo kalbos mokslo Fakultete, tur būt, nebus).

Šitam kalbos dalykui reikalingas, mano nuomone, didesnio takto lietuvis, pedagogas, ne vienašalis kalbininkas. Kandidatas turi daugiau nusimanyti apie bendruosius kalbos dalykus ir skirti savo aiškinimuose ar dėstyme svarbiuosius (pagrindinius) kalbos dalykus nuo jos smulkmenų ir nuo tokių kalbos dalykų, kurie tiktai vienam kitam kalbininkui terūpi. Šitam reikalui tiktų, man rodosi, daugiausia Sofija Čiurlionienė. Kitas kuris lietuvis, daugiau tinkąs šiam reikalui, man tuo tarpu neateina į galvą.

Jei bus kada renkamas lietuvių kalbos lektorius Fakultete, šitą mano nuomonę prašau pranešti ir posėdžiui.

1925 m. IX/23. J. Jablonskis

LTSR CVA. f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 29. Rašyta ne Jablonskio. Jo parašas autentiškas.

406. Kaunas, 1925 m. spalio 1 d.

Humanit. Fakult. Dekanui.

Esu jau sakęs ir rašęs, kad aš nebegaliu del didžiosios savo ligos profesoriauti Fakultete. Jei norėtumėt ar reikalautumėt savo sprendime del mano prašymo, kad aš ir toliau profesoriaučiau, tad aiškiai pažymėkit jame, kas man tikrai pavedama dirbti su studentais: algą profesorius ima iš fakulteto tik už darbą,

skiriamą studentams. Už tai, kad aš pamokysiu vieną kurį savanorį (iš profesorių tarpo) lietuvių kalbos, kad aš atsakinėsiu į to savanorio kalbos klausimus arba kaip kitaip, susitikęs su juo, kalbėsiu apie vieną kitą kalbos dalykėlį, – algos kokios iš Fakulteto lėšų imti aš negaliu, nes to nei Universiteto statutas, man rodos, neleidžia. Šiaip ar taip, prašau minėti, jog ir čia noriu visai tiesus būti. Jei imčiau už ką nors iš Fakulteto algą, tai mano ėmimo faktas turi būt aiškus ne tiktai man, bet ir tiems žmonėms, su kuriais man tenka susidurti. Fakulteto ir Universiteto apyskaitose turi būt taip pat aiškiai pasakoma, ką ir kam aš skaitau ir už kokį darbą aš imu profesoriaus algą.

Jei Fakultetas mokės man algą ir Fakulteto profesoriai vis delto nemokės kalbos savo katedrų ar raštų reikalui, kam tada reikės atsakyti prieš visuomenę, prieš studentus ir Universitetą?

Del savo dalyko dar kartą prašau: ką spręsdami del mano atsistatydinamojo prašymo, pasielkit rimtai, atsargiai, tiesiai, vyriškai – taip, kaip pridera rimtiems jaunosios mokslo įstaigos žmonėms. Savo sprendime turėkite tiktai Fakulteto reikalą; man kokios malonės, nesutinkančios su visu Fakulteto statutu, nedarykite.

Turiu noro dirbti su vienu kitu Fakulteto žmogumi (su savanoriais), bet kokio atlyginimo už tai iš Fakulteto lėšų aš, man rodos, neturiu gauti. Tiek tuo tarpu – lauksiu galutinio sprendimo del savo to prašymo. Man reikalinga bus ir to sprendimo kopija (ištrauka iš Tarybos protokolo). 1925 m. X/1.

J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 31. Rašyta ne Jablonskio ranka, parašas autentiškas. Dekanas – V. Krėvė.

407. Kaunas, 1925 m. spalio 5 d.

Gerbiamasis! Baigdamas vakarykščią kalbą, dar vieną mažmožėlį pridėsiu. Rusų laikai[s], kiek atsimenu, prisiekiau stodamas tarnauti ne visai nuoširdžiai – pasakiau savo priesaikoje ir tokių žodžių, kurie man buvo be kokios reikšmės. Tai bu-

vo anais laikais. Dabar gyvendamas namie, tarp savųjų, noriu būti jau atviras, tiesus žmogus. Jei nemokau studentų, negaliu turėti tam [tik]rame sąraše ir paskirto studentams kurso: kalbėdamasis kada-ne-kada su atskirais profesoriais, negaliu imti už tai profesoriaus algos. Gyvename Kaune, vienoje vietoje: labai lengva bus šitas dalykas ir išsiaiškinti.

Aš tvirtai laikausi savo nuomonės, išreikštos porą kartų rašytu ir pasakytos žodžiais. Tuo tarpu kitaip žiūrėti nemoku. Jei Universitetas išaiškintų man, jog aš klystu taip žiūrėdamas, tai pasitaisysiu.

1925 m.X/5. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 24. Rašyta ne Jablonskio ranka, jo tik parašas. Adresuota, kaip ir kiti to meto ir tos bylos laiškai, dekanui V. Krėvei.

408. Kaunas, 1925 m. spalio 23 d.

Humanitarų Fakulteto Dekanui.

Čia kiek kalbėsiu apie St. Naginsko kandidatūrą tam lietuvių kalbos mokslui, kurs einamas mūsų universitete.

Naginskas kalbą mokėti moka ir apie jos dalyką nusimano daugiau, kaip kiti mūsų kalbos mokytojai, dirbą Lietuvoje. Ir savo kalbos dalykų straipsniuose jis niekad nėr kokių kvailybių sakęs. Jo mokėjimu ir nusimanymu aš neabejoju, tik man ne visai aiškūs kiti dalykai, kurie gali būti susiję su jo darbu mokykloje ir paskyrimu tam darbui. Jis, mano supratimu, turėtų čia dėstyti bendrąjį lietuvių kalbos kursą, turėtų darbo su nemažu skaičium studentų ir jų rašinių taisymu. Ar jis tam turės patvaros, energijos ir takto, — apie tai aš nieko nenusimanau: kaip ką jis dirba dabar gimnazijoje, apie tai aš nieko nežinau. Jei jis čia būtų, reikėtų jam turėti darbo tik su humanitarų ir teologų studentais. Su juristais ir kitais studentais dirbtų lektorius; Naginskas to lektoriaus darbo nedirbtų. Naginskas eitų tuo tarpu lietuvių kalbos dėstytojo pareigas ir imtų Fakultete (nuo Naujųjų Metų?)

„docento“ algą; docentu, jei jo darbas būtų kaip reikiant (sėkmingai) dirbamas ir pats to darbo dirbėjas pasirodytų mūsų akivaizdoje su kokiu rimtesniu kalbos mokslo darbu arba visai geru didesniu vertimu, galėtumėt paskirti jį po metų arba dvejų.

Pernai buvo tylomis kalbama, kad A. Smetona, gal būt, pasiims į savo rankas bendrąjį lietuvių kalbos kursą, einamą Humanitarų Fakultete. Apie šitą dalyką su pačiu A. Smetona man niekad nėr tekę kalbėti. Bendrajam lietuvių kalbos darbui reikia daug laiko paskirti (taisymai, tyrimai, ieškojimai, skaitymai, atsidėjimas įvairiems kalbos dalykams)...

Kalbėjau čia, bent norėjau kalbėti, apie Naginskio kalbos mokėjimą (geroką). Kiek čia jis turi reikalingos sveikatos su energija ir patvara, aš nežinau.

1925 X/23 J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 25. Laiškas rašytas ne Jablonskio ranka; pasirašęs jis pats. Laiško puslapiai numeruoti (1–4).

To pat **Naginsko reikalu.**

Naginskas yra baigęs Panevėžio realinę mokyklą, paskui mokęsis Maskvoje („Межевой институт“). Ar yra baigęs kurį aukštąjį mokslą – abejoju. Būdamas realistas ir pakliuvęs į matininkų institutą, jis domėjosi vis kalbos dalykais ir gerokai apie juos nusimano, nors ligi šiol nieko nėr žymesnio parašęs ar padirbęs šitoje srityje. Prieš kuo nors skirdami jį į Fakultetą, pareikalaukite iš jo, kaip ir iš kitų tokiais atsitikimais, curriculum vitae.

Naginskas kalbą, kaip sakiau, gerokai moka. Bet koks jis yra kalbos mokytojas ir kokių susilaukia vaisių iš savo darbo – aš nežinau. Labai būtų, žinoma, svarbu, jei jis būtų ir geras mokytojas. Kaip jis taiso mokinių rašinius aukštosiose klasėse – aš irgi nežinau.

Tiek tuo tarpu.

1925 X/23 J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 32. Rašyta ne paties Jablonskio, tik pasirašyta. Laiškelis – priedas prie kito laiško (rodo puslapių numeracija – 5, 6).

409. Kaunas, 1926 m. balandžio 30 d.

Humanitarų fak-to Dekanui

Šios dienos posėdyje, kuriame turi būt nustatomos kito semestro paskaitos, dalyvauti, žinoma, negalėsiu. Studentams kitą semestrą aš nieko neskaitysiu del savo nesveikatos; paskaitų sąraše, projektuojamame kitam semestrui, aš visai negaliu figuruoti. Man yra žinoma, kad pirmiau tos rūšies sąrašuose apie mano „paskaitas" buvo pasakyta, jog aš skaitysiąs studentams kitą semestrą fragmentinį kalbos kursą. Tame pasakyme buvo sumeluojama. Jei ir dabar bus pasakyta, jog aš pavasario semestrą ketinąs skaityti studentams kokį nors, fragmentinį ar kuri[1] kitą, kursą, tad neaiškęsiu ir netylėjęs kur reikiant. Apie šitą dalyką prašau pranešti ir fakulteto sekretoriui.

Kaunas, 1926 m. balandžio mėn. 30 d. J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 631, ap. 3, b. 253, lp. 37. Rašyta ne Jablonskio, jo tik pasirašyta.

[1]*kuri* tekste.

VLADUI POŽĖLAI

410. Voronežas, 1918 m. birželio 15 d.

Gerbiamasis! Jau antri metai esu be algos, be pensijos, ir niekas man **nepaaiškina,** KODĖL esu skaustinas. Išvažiuoju tuo tarpu, dvėsti čia nenoriu. Įgaliodamas ką-nors savo pensijai, turėčiau kuo nors rodyti kas mėnuo kasai, jog esu gyvas: įgaliojęs ir paskui numiręs... pensijos neima. Važiuoju ryt poryt į Oršą[1]... Važiuokit ir jūs, bet tos šio krašto netvarkos, vis didėjančios, nevežkit į Lietuvą. Rusijos visiškas iširimas, man rodosi, Marksą kompromituoja (visai be reikalo).

Jūsų J. Jablonskis

LKLI, f. 52–96. Standartinis atvirukas. Data ir vieta pagal turinį ir pašto antspaudą (sunkiai įskaitomas). Adresuota: **Москва.** Б. Харитоновский пер., № 6. Комитет по литовским делам (Л. Пожеле).

[1] Birželio 16 d. Jablonskis kartu su dideliu būriu pabėgėlių iš Voronežo išvyko per Oršą į Vilnių.

[2] V. Požėla (Jablonskis adrese, matyt, pavartojo trumpinio Ladas pirmąją raidę). Adresatas nuo 1917 m. gruodžio mėn. dirbo tarybiniame Lietuvos reikalų komisariate, ne komitete.

ANTANUI SMETONAI

411. Pskovas, 1903 m. kovo 24 d. (s. st.)

Brolau! Dėkui už paaiškinimus. Šiuo tarpu pranešu, jog už kelių dienų išvažiuoju į Šiaulius: leista gyventi Kauno gubernijoje[1]. Jei Tamsta kuomet užsuktum, būčiau labai dėkingas: daug ką pasiaiškintuva viens antram. Sveikatos sergantiems, viso gero visiems!

Tamstos Jonas

[Prierašas šone] Daktaras – žeimiškis[2] jau namie. –

PVU biblioteka. J. Šaulio rinkinys. Tekstas iš elektrografinės kopijos. Standartinis atvirukas. Data iš Pskovo pašto antspaudo. Adresatas nustatomas iš adreso liekanų (dalis adreso ištrinta ar išskusta): В Ковенскую губ. через почт. ст. [...] Понев. у. в имение [...] Господину Антону См [...]. Gavimo vietos paštas: Шадово (=Šeduva).

[1] Jablonskis į Šiaulius atvyko kovo 30 ar 31 d.

[2] Adomas Sketeris.

MARIJAI ŠLAPELIENEI

412. Veližas (?), 1914 m. rudenį

Gerbiamoji!

Sutvarkyk Tamsta visą Mečiaus geografijos veikalą[1] – rankos raštus ir išspauzdintus lapelius. Jei Tamsta viską sudėtum į krūvą ir man išsiųstum į Veližą, **prižadu** šventai sugrąžinti Jurgiui, pasibaigus.

Jūsų Jablonskis

VUB, f. 119–489. Laiškelis be datos ir vietos. M. Šlapelienė yra užrašiusi: „be datos 1914 metais, vyrui išvykus į karą“. Kitoje laiškelio pusėje jos įrašyta: „Jablonskio laiškas man“. Vieta spėtinai nustatoma iš turinio: prašydamas atsiųsti rankraščius į Veližą, Jablonskis galėjo išsiųsti laiškelį *iš šio miesto*.

[1] Kalbama apie S. Mečiaus „Trumpą žemės aprašymą“, kurį M. Šlapelienės knygynas išleido antru leidimu 1914 m.

JURGIUI ŠLAPELIUI

413. Vilnius, 1904 m. lapkričio 10(23)d.

Brolau! Siuntinį gavau – Tamstų draugovės įstatymus paėmiau. **Tuo tarpu** taisyti nenorėčiau (įstatymai dar nepatvirtinti?): darbo šiomis dienomis turiu begalo daug.

Tamstai galiu atsiųsti V. draugovės įstatymus (spauzdintus). Kolei jųsų įstatymai nėr patvirtinti, patarčiau suvartoti savo reikalui tas žinias, kurias sveikas ištrauksi iš Vilniaus draugovės įstatymų[1].

Čia vartojama: „draugovė, narys (член; **sąnarys-sąnaris** = сочленение, сустав), valdyba (правление; vyresnybė – начальство; vyriausybė – правительство), sąskaita (счет), sąmota (= sumetimas, смета)“ etc.

Prašau atsiųsti man **tas pasakas**, kurios išliko ligišiolei sveikos ir gyvos (Tamsta gavai per Poželą-Landsbergį...). Jei Tamsta ką turi man duoti ar atiduoti, labai prašyčiau siųsti nieko nelaukiant.

Ar Tamstai pranešė Ralys ar M. Beržiška[2] ką-nors apie „Vilniaus Žinias“? Aš jiemdviem rašiau.

Tamstos Jablonskis

Mano paties adresas: Кальварийская, 20.

[Įrašas paraštėje] Šiomis dienomis išeis „V. Žinių“ pranešimas. Ar nesuteiktum Tamsta kiek adresų pranešimui išsiuntinėti?

Tekstas iš A. Martinionio turimo rankraščio. Rašyta firminiame „Vilniaus žinių“ blanke. Iš jo ir laiško data. Adresatas nustatomas netiesioginiu būdu: dokumentas yra priklausęs M. Šlapelienei.

[1] Vilniaus Lietuvių šelpimo draugovės įstatymai. V., 1904.

[2] M. Biržiška.

414. Panevėžys, 1908 m. kovo 17 d. (s. st.)

Apie pinigus atsakysiu kiek vėliau. Toji knyga man būtų reikalinga...

Tamstai ir kai-kuriems kitiems lietuviams turiu ir kitą projektą: galėtum stoti į Peterburgo pedagogų akademiją, pabaigęs tenai vieną kurį skyrių ir dar kiek pasimokęs kalbos (jos visi mes gerai nemokame) – galėtum patapti mokytoju ir būdamas mokytoju čia-pat Lietuvoje – versties tuo, kas tuo tarpu guli dirvonais, etc. etc.

Tiek tuo tarpu

Jablonskis

(PS. Tamstai reik pataisyti tas žingsnis, kuris buvo išsirinktas kitada) –

Tekstas iš A. Martinionio turimo rankraščio. Standartinis atvirukas. Data ir vieta iš pašto antspaudo. Adresuota J. Šlapeliui „Vilties“ adresu: В г. Вильно. Большая ул., 23. кв. 10.

415. Panevėžys, 1909 m. birželio 18 d. (s. st.)

[. . . . . .][1]

Man, tarp ko-kita trūksta žinių, kada sakomi žodžiai: **pagal, palia, paljai, valug, sulig, ties...** Ar neišklausinėtum (**Smet.**[2] etc.), prieš važiuodamas į tą mokslą, ar nesurinktum kiek tam tikrų pavyzdžių?

Reikėtų visiems vienu laiku išvažiuoti ir nuvažiuoti. Reikėtų važiuoti, mano nuomone, per Punską[3].

Lauksiu **tuojau** atsakant.

Jablonskis

VUB, f. 119—490. Standartinis atvirukas. Data ir vieta iš pašto antspaudo. Adresuota: J. Šlapeliui, В г. Вильно, Мостовая ул. № 1. Редакция „Viltis“.

[1] Atviruko dalis nutrupėjusi, teksto pradžia neįskaitoma.

[2] A. Smetona.

[3] Aptariamas kelionės į Seinus maršrutas.

416. Pašto vagonas, 1909 m. rugpjūčio 6 d. (s. st.)

Važiuoju į Brestą. Mano žodyno materijalai vieni tebėr sąsiuviniuose drauge su sintaksio mažmožiais, kiti sutraukti jau į lapelius žodynui. Visakam sukrauti siunčiant reikėtų gerokos skrynios, ir be manęs betgi galų nesuvaikytum. Padirbėti su Tavim, kiek reikės žodynui, aš sutinku, — čia yra ir mano priedermė, — bet savo surašų duoti žodynui tiesiog nemokėčiau...

Atsiųsk man tuojau tikrąjį Daukanto pasakų antrašą ir tuos mažmožius, apie kuriuos buvo kalbama Seinuose.

Jūsų Jablonskis

Tekstas iš A. Martinionio turimo rankraščio. Standartinis atvirukas. Data iš pašto vagono antspaudo. Adresuota J. Šlapeliui 317-to laiško adresu.

417. Brestas, 1910 m. vasario 24 d. (s. st.)

Žemaitė sako: **vokỹtė** ir **ariẽlka**. Taigi atitaisau savo „pataisymą“.

Pradedam dirbti. Kaip gailu, kad čia neturiva kokio žmogelio rašinėti! Daug yra juodo darbo, o čia nėra kas perrašo...

Ar nesusidarytų koks būrelis jos raštams išleisti šioje pusėje? Ir aš prie to būrelio prisidėčiau.

Jūsų Jablonskis

Tekstas iš A. Martinionio turimo rankraščio. Standartinis atvirukas. Data ir vieta iš pašto antspaudo. Adresuota J. Šlapeliui 317-to laiško adresu.

418. Brestas, 1912 m. birželio 10 d. (s. st.)

Brolau! Jei „R. k. dalykų" kaina 50 kp. tegalėtų būti, tai „L.M. Dr-ja" tiems dalykams yra visiškai nereikalinga: kitą kart tokie dalykai **reikėtų** PADOVANOTI Zavadzkiui ar Seinams, pareikalavus iš jų, kad jų leidinys ne brangesnis būtų, kaip **25**–30 kp. Dr-ja pelno (pinigų pelno) iš tų dalykų neturėtų laukti, jei rūpi jai, jei tikrai jai rūpi mokslas ir tie dalykai. Ligi pasimatant –

Jablonskis

Tekstas iš A. Martinionio turimo rankraščio. Standartinis atvirukas. Data ir vieta iš pašto antspaudo. Adresuota J. Šlapeliui 317-to laiško adresu.

419. Gardinas, 1914 m. vasario 16 d. (s. st.)

Sutinku. Nusipirk rusišką tekstą su paveikslėliais, pasidaryk klišes. Lietuv. tekstą galiu tuojau atsiųsti: po savaitės gausi (tik pasirūpink, kad klišės būtų).

Jūsų Jablonskis

Tekstas iš A. Martinionio turimo rankraščio. Standartinis atvirukas, Data ir vieta iš pašto antspaudo. Adresuota J. Šlapeliui 317-to laiško adresu.

LIUDUI VALODKAI

420. Kaunas, 1925 m. balandžio 2 d.

Aukštesniojo mokslo tarėjui[1].

Iš Ministerijos rašto (Nr. 3773) matyti, kad šiems metams Terminologijos Komisija turi kredito penkis tūkstančius litų. Komisijai už sausio mėnesio posėdžius sumokėta 945 litai, tad vasario pradžioje Komisija turėjo lėšų 4055 litus. Naujoji Komisija, pradėdama savo darbą dirbti, nuo kovo mėn. galo, turi žinoti savo lėšas nuo balandžio m. 1 d.: to nežinodama, Komisija negali kaip reikiant pradėti savo darbo. Labai prašau

Tamstą pranešti Komisijai, kiek ji turi Ministerijoje lėšų nuo š. m. balandžio m. 1 d. Toliau rūpinsimės taip gyventi ir taip savo darbą dirbti, kad skirto jai kredito užtektų ligi šių metų galo.

Terminologijos Komisijos pirmininkas
1925 m. IV/2 J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 22–22a. Jablonskio parašas autentiškas, tekstas rašytas kito ranka. Toj pačioj byloj yra atsakymas (Nr. 4310, 1925.IV.25, kad iš 5000 litų senoji komisija išleidusi 2489 lt, o likę – 2511 litų (lp. 13).

[1] 1920–1926 m. Švietimo ministerijos aukštesniųjų mokyklų departamento direktoriumi (Jablonskio laiškuose jis tituluojamas aukštesniojo mokslo tarėju) buvo Liudas Valodka.

421. Kaunas, 1925 m. gegužės 4(?) d.

Šv. Ministerija.
Aukštesniojo Mokslo Tarėjui
(atsakymas į Nr. 3509)

Ant. Vireliūnas raštu pranešė Komisijai, kad jis nesutinkąs būti naujosios Komisijos nariu. Tuo būdu, be manęs, Terminologijos Komisijoje dirba J. Balčikonis, V. Kasakaitis, A. Salys, ir Pr. Skardžius.

Komisija norėtų kad Šv. Ministeris Komisijos nariais paskirtų, be minėtųjų žmonių, dar prof. St. Šalkauską, majorą J. Laurinaitį ir Zigmą Kuzmickį (mok., stud.). Tie žmonės Komisijai labai reikalingi. Su jais Komisijos kalbėta tuo reikalu.

Term. Komisijos pirmininkas
J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 7. Rašyta ne Jablonskio, parašas autentiškas. Lapelyje K. Jokanto rezoliucija „Sutinku / 11.V.25“, švietimo ministerijos registracijos antspaudas su gavimo data (1925.V.4) ir Nr. 5675. Taip pat būsimojo įsakymo projektas ir įsakymo Nr.

422. Kaunas, 1925 m. birželio 13 d.

Šv. Ministerija.
Aukštesniojo Mokslo Tarėjui.

Terminologijos Komisija prašo sumokėti jai už posėdžius nuo š. m. kovo m. 26 d. ligi birželio 14 d., būtent:

1) J. Balčikoniui	už	9	pos.	à	15	lt.	iš	viso	135	lt.
2) J. Jablonskiui	"	13	"	à	"	"	"	"	195	"
3) V. Kasakaičiui	"	5	"	"	"	"	"	"	75	"
4) Z. Kuzmickui	"	6	"	"	"	"	"	"	90	"
5) J. Laurinaičiui	"	7	"	"	"	"	"	"	105	"
6) A. Saliui	"	13	"	"	"	"	"	"	195	"
7) Pr. Skardžiui	"	13	"	"	"	"	"	"	195	"
8) St. Šalkauskui	"	7	"	"	"	"	"	"	105	"

Komisijos sekretoriui Pr. Skardžiui už sekretoriavimą nuo š. m. kovo 26 d. ligi birželio 14 d. (už 2 7/10 mėn.) reikia sumokėti 324 lt. (skaitant po 120 lt. už mėnesį).

Iš viso 1419 litų

Šiai sumai prašau išrašydinti orderį sekretoriaus Pr. Skardžiaus vardu.

Kaunas,
1925-VI-13

Terminologijos Komisijos pirmininkas
J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 6. Rašyta ne Jablonskio (Skardžiaus?), jo tik parašas. Lape keli antspaudėliai ir kanceliariniai įrašai.

423. Kaunas, 1925 m. lapkričio 5 d.

Aukštesniojo mokslo Tarėjui

Man yra žinoma, kad Humanitarų Fakultetas yra šį tą dabar atsakęs Ministerijai į duotą Fakultetui prieš dvejus ar trejus metus rašybos klausimą. Fakultetas pasisakė, rodos, kad jis negalįs ar neturįs laiko apie tai spręsti... Jei Fakulteto atsakymas nėr patekęs į Tamstos rankas, tad jis bus kur kitur pakliuvęs. Man

reikalinga būtų to rašto (Fakulteto atsakymo) kopija. Pats Fakulteto atsakymas man, tikrai sakant, nežinomas. Kadangi jis nėr sekretas, prašyčiau duoti man jo kopiją: tas raštas (jo turinys) man yra žinotinas.

1925 m. XI/5 J. Jablonskis

LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1202, lp. 5–5a. Rašyta ne Jablonskio, jo tik parašas. Raudonu pieštuku „142. Pranešta telefonu, kad negautas".

424. Kaunas, 1925 m. lapkričio 30 d.

L.R.
Švietimo Ministerija
Terminologijos Komisija
1925 m. lapkr. 30 d.
Kaunas

Aukštojo Mokslo Tarėjui

Terminologijos komisija darbuojasi jau ketvirti metai, bet to darbo galo dar nematyti; kai kurios mokslo ir kultūros gyvenimo šakos jos jau spręstos, o kai kas (administracijos ir raštinių terminai...) dar visai neliesta. Tas jos neapsidirbimas atsiliepia labai negerai ir visame mūsų kultūros gyvenime. Tai suprasdama Term. kom-ja buvo nusprendusi pakelti savo darbingumą, kad po metų kitų galėtų jau ir savo darbą baigti. Tam tikslui ji buvo prašiusi padidinti jos sąmatą kitiems (1926.) metams.

Šie metai Term. kom. savo biudžete turėjo 5000 litų, 1926. metams ji turėjo gauti padidintam savo darbui 9420 litų: tiek buvo padidinusi jos sąmatą Šviet. Ministerija. Bet Biudžeto komisija tą sumą vėl sumažinusi ligi 5000 lt. Prašau būtinai sudaryti Jūsų numatytą 9420 lt. sumą terminologijos darbo reikalams. Iš tos sumos ji galės laikyti darbo komisijėlę ir žmoniškiau atlyginti sekretoriui, – su posėdžių atlyginimu jam išeitų 300 litų per mėnesį, – be to vaisingas Komisijos darbas neįmanomas. Terminų darbas Komisijoj turi būti greičiau baigiamas; Latviuo-

se jis jau baigtas. Tvirčiau remiamas ir sparčiau dirbamas, jis bus veikiau baigtas, ir tuo būdu greičiau atpuls skiriamos jai išlaidos. Tai bus sveika mūsų valstybei ir kultūrai.

J. Jablonskis
Term. kom. pirmininkas

LTSR CVA, f. 3, 1, ap. 4, b. 1202, lp. 1–1a. Jablonskio parašas autentiškas.

PAAIŠKINIMAI

Lietuva ir abėcėlė jai. „Sovremennyje izvestija“ 1867–1887 m. Maskvoje ėjęs dienraštis; leidėjas ir redaktorius N. Giliarovas-Platonovas (1824–1887). Reakcingas leidinys, kovojęs su revoliucine propaganda, stengėsi konsoliduoti procarinius sluoksnius. Kartais, bijodamas, kad administracijos piktnaudžiavimai gali nuteikti tam tikrą dalį visuomenės apskritai prieš carizmą, pareikšdavo kritikos pastabų, už kurias buvo kelis kartus cenzūros represuotas.

Straipsnių, pasirašytų slapyvardžiu *Russkij Litovec*, priklausymas J. Jablonskiui įrodytas knygoje: Piročkinas A. Prie bendrinės kalbos ištakų. V., 1977. P. 41–44.

... p. P. B. laiške iš Vakarų krašto – 1884 m. „Sovremennyje izvestija“ Nr. 71 buvo išspausdintas straipsnis „Iš kelionės į Vakarų kraštą“, kuriame autorius kėlė aliarmą dėl carizmo politikos Lietuvos, ypač Suvalkų gub., mokyklose nesėkmių.

Lietuvos dvasininkų jėga. *Lietuvos dvasininkai nori išnaikinti...* – apie tai, kad senovines knygas naikino dvasininkai, užsimena J. Basanavičius straipsnyje „Senovės lietuvių szventenibė“ (Aušra. 1883. Nr. 8–10. P. 277–278), kur minima ir „didžioji biblija“. Tačiau naikinamosios knygos neturėjo jokių „senosios pagonių religijos liekanų“. Veikiausiai tai būta protestantų leidinių.

Lietuvio balsas. Paskutinis straipsnis, išspausdintas laikraštyje „Sovremennyje izvestija“ 1884 m. lietuvių spaudos klausimu.

Dėl p. Muraškos straipsnio: „Visiškas Prūsų lietuvių atsiskyrimas nuo enkų“. „Rus“ – 1880–1886 m. Maskvoje leistas dvisavaitinis laikraštis. Redaktorius – I. Aksionovas (1823–1886), vienas aktyviųjų liberalinių slavofilų veikėjų, artimų oficialiajam politiniam kursui.

Straipsnio, pasirašyto slapyvardžiu *Litovec*, autorystė įrodyta knygoje: Piročkinas A. Prie bendrinės kalbos ištakų, p. 44.

Antai 1547 m. išeina... – daugelio toliau suminėtų leidinių duomenys yra netikslūs: 1561 m. yra išėjęs prūsiškai A. Vilio verstas M. Liuterio „Enchiridionas“ (B. Vilento verstasis – 1575 m.); „Forma chrikštima“ išėjo 1559 m., J. Bretkūno verstas „Navias Testamentas“ – 1580; S. B. Chilinskis Šv. raštą išvertė 1660–1662 m. (liko rankraštis; 1590 m. J. Bret-

kūno išverstos Biblijos liko taip pat rankraštis); 1599 m. „Postillos" vertėjas – M. Daukša.

Užgaudinėjimai ir polemika. Slapyvardį Moteriškė J. Jablonskiui yra priskyręs V. Biržiška (žr. jo Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės. K. 1943. I dalis. P. 52; II d. P. 27). Jablonskio autorystę patvirtina straipsnio kalba, turinys (žr. Piročkinas A. Prie bendrinės kalbos ištakų, p. 79).

Podania Žmudzkie. Straipsnio autorių labiausiai rodo slapyvardis *Meištų Antanas* (žr. V. Biržiškos „Lietuviškuosius slapyvardžius..."): Meištuose (dabar K. Naujamiesčio dalis) kurį laiką yra gyvenę J. Jablonskio tėvai, o Antanas – jo brolio vardas. Tai patvirtina ir kalbos ypatybės.

Pripažinimas premijos už geriausią Lietuvos elementorių. J. Palionis, remdamasis kalbos duomenimis, yra spėjęs, kad šį straipsnį-pranešimą, pasirašytą *Komisijos*, galėjęs rašyti ar redaguoti Jablonskis (žr. Palionis J. Lietuvių literatūrinės kalbos istorija. V., 1979. P. 233). Jablonskio autorystę patvirtintų ir minčių dėstymo straipsnyje būdas. Tačiau šiuo kartu viso to lyg ir nepakanka. Viskas būtų aiškiau, jei žinotume tos konkurso komisijos, arba komiteto, sudėtį. K. Simaška kandidato laipsnio disertacijoje „Lietuvių lementorių pedagoginiai ir metodiniai pagrindai (XIX a. pabaiga ir XX a. pradžia)" spėjo, kad, sprendžiant iš „Varpe" apie tą elementorių rašytų straipsnių, komitetą galėję sudaryti J. Tumas-Vaižgantas, J. Mažietis ir S. Matulaitis (V., 1964. P. 18. – VUB Ds 466).

Iš pirmo žvilgsnio daugiau tikėtina, kad to komiteto nariai buvo J. Tumas-Vaižgantas ir S. Matulaitis. „Lietuvos TSR bibliografija" (Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2. 1862–1904. Kn. 1. A–P. V., 1985. P. 620) laiko čia publikuojamo straipsnio „Pripažinimas premijos..." autoriumi Vaižgantą: jis įrašytas skliaustuose po parašo *Komitetas*. Tačiau jo autorystė sunkiai įrodomas dalykas. Viena, reikia atkreipti dėmesį į Juoz. Mažietį, kuris pristatomas visuomenei kaip kunigas. Tai ne kas kita kaip J. Tumo slapyvardis-charakteristika. Tumo ir Mažiečio vardas tas pats, o Mažietis kaip tik apibūdina J. Tumą, kuris, kaip žinoma, buvo palyginti mažo ūgio. Kun. Mažietis tik iš dalies pritaria komisijos nuomonei dėl katekizmo pašalinimo iš elementoriaus. Visi kiti argumetai yra kito asmens.

Nedidelės galimybės, kad ir S. Matulaitis, gyvenęs Pilviškiuose, būtų galėjęs aktyviau dalyvauti šiame konkurse, šio komiteto darbe. Čia reikia turėti galvoje ir tai, kad abu spėjamieji komiteto nariai buvo tolimi pedagogikai ir kalbai: elementoriaus gerumą visų pirma turėjo lemti šie dalykai.

Veikiausiai konkurso komitetui priklausė kas iš Literatiškosios komisijos, kurios branduolį sudarė Jelgavos lietuviai inteligentai su Jablonskiu priešakyje. Į komiteto sudėtį galėjo įeiti dar rygiškis pedagogas P. Mašiotas.

Tad ir straipsnio „Pripažinimas premijos..." autoriaus reikia ieškoti tarp Jelgavos inteligentų.

Visas konkurso aplinkybes apsvarsčius, galima daryti išvadą, kad kon-

kurso komiteto vadovas turėjo būti Jablonskis. Kaip rodo kiti konkursai, kur dalyvaudavo Jablonskis, jis paprastai rašydavo ir tų konkursų nutariamuosius dokumentus. Tad ir skelbiamojo straipsnio autorius greičiausiai ir šiuo kartu yra Jablonskis.

„Lietuviškas Darbininkas". Raides *A. G.* Jablonskiui priskiria V. Biržiška; jos gretintinos su Jablonskio slapyvardžiu *A. Gerulaitis*. Kalba būdinga to meto Jablonskio straipsniams.

Nuo Literat. komisijos. Straipsnis paskelbtas kaip Literariškosios komisijos, veikusios nuo 1890 m. Mintaujoje (Jelgavoje), atsakymas S. Matulaičiui, kritikavusiam nuosaikiųjų varpininkų ribotą ir pasyvią programą. *Neabejotina, kad jis rašytas paties Jablonskio, tos komisijos vadovo, ir labiausiai išreiškia jo pažiūras.* Tais motyvais straipsnio autoriumi laikomas Jablonskis.

Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusiškas žodynas.

... jaunoji lietuvių spauda (*Varpas, 1894, Nr. 7*) – nurodomas kitas J. Jablonskio straipsnis apie recenzuojamąjį žodyną (žr. IV 43–46).

Rašomosios kalbos reikalai ir naujo konkurso reikalingumas. Slapyvardį *J. Pipiras* yra skyręs Jablonskiui V. Biržiška (žr. jo Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės. K., 1943. D. II. P. 43). Jablonskio autorystę patvirtina taip pat straipsnio kalbos ypatybės, keliamos problemos.

Mūsų kalendoriai. II. Raidės *J. P.* yra slapyvardžio *J. Pipiras* sutrumpinimas. Jas skiria Jablonskiui V. Biržiška. Šį straipsnį laikyti Jablonskio galima taip pat pasirėmus stiliaus ir turinio ypatybėmis.

Lietuvių kalbos mokymo komitetas. Straipsnis be parašo, priskiriamas Jablonskiui dėl kalbos ypatybių.

Pridrikis Kuršaitis. Informacija be parašo. Kalbos ypatybės leidžia ją skirti Jablonskiui. Ji gretintina su dviem ta pačia proga skelbtais 1906 m. „Vilniaus žinių" Nr. 85 ir 88 rašiniais apie F. Kuršaitį (I 135–140).

Valsčiaus teismas. V. Biržiška slapyvardžio *Nejuristas*, kuriuo pasirašyta ši recenzija, nėra identifikavęs. Tačiau turinys, kalbos taisymai leidžia šį straipsnį laikyti Jablonskio darbu.

Mokslo vadovėliai. Straipsnelis be jokio parašo. Jablonskiui jis skiriamas dėl kelių motyvų. Jablonskis buvo paskelbtojo konkurso komiteto pirmininkas (žr. šiame leidinyje skelbiamus protokolus, p. 185–193). Antra, jo autorystę patvirtina stiliaus ir kalbos ypatybės.

Kas girdėti Dumoje? Straipsnis be parašo. Jablonskiui jis priskiriamas visų pirma užuomina laiške „Lietuvos ūkininko" redakcijai: „Kitados vezdamas Ūk-ą [„Lietuvos ūkininką" – *A. P.*] ..., gyriau tiktai Katelę ir peikiau Jarulaitį [...]" (Jono Jablonskio laiškai. V., 1985. P. 236). Jablonskio autorystę patvirtina ir kalbos ypatybės.

Mųsų mokyklos. Informacija laikoma Jablonskio dėl turinio (kalbininkas ypač rūpinosi mokyklų reikalais) ir kalbos ypatybių.

Lietuvių kalba pradedamosiose mokyklose. Informacija priskiriama Jablonskiui dėl turinio ir kalbos ypatybių.

Vilnius. Korespondencija-spektaklio apžvalga be parašo. Jablonskiui priskiriama kalbos pagrindu.

Mųsų mokyklos. Su šia rubrika išspausdintos keturios informacijos. Iš jų viena – „Panevėžio seminarija" – pasirašyta raide J. Ši ir dvi anoniminės – „Lietuvių kalba mokyklose" ir „Mokslo vadovėliai" priskirtinos Jablonskiui. Informacija „Mokytojų seminarijos Lietuvoje", su parašu *Redakcija*, veikiausiai laikytina A. Smetonos.

Lietuvos valdininkai ir lietuvių kalba pradedamosiose mokyklose. Straipsnis be parašo, tačiau tematika ir kalbos ypatybės leidžia jį laikyti Jablonskio darbu.

Prie to, kas pasakyta Nr. 21... – veikiausiai turima galvoje informacija „Lietuvių kalba pradedamosiose mokyklose", išspausdinta tame „Lietuvos ūkininko" numeryje (skelbiamas šiame rinkinyje).

„Lietuvos Ūkininkas" ir kunigas Jarulaitis. Straipsnis tęsia kun. Jarulaičio kritiką, pradėtą straipsnyje „Kas girdėti Dumoje"? Be visa kito, kas pasakyta dėl pirmojo straipsnio, šio autorių rodo ir Jablonskiui būdinga straipsnio pabaiga – moralas.

Kunigo Jono Katelės darbai. Straipsnis pasirašytas Jablonskiui neįprastu slapyvardžiu *Panemunėlietis*, tačiau, kaip minėta dėl straipsnio „Kas girdėti Dumoje?" Jablonskis yra užsiminęs, jog kadaise esąs gyręs tiktai Katelę. Tad neįprastas slapyvardis negali būti kliūtis pripažinti šio straipsnio autoriumi Jablonskį. Jam taip pat buvo būdinga polemizuojant dėtis tos lyties, tos profesijos ar krašto atstovu: palyginkime slapyvardžius *Moteriškė*, *Kandidatas*, *Mokytojas*, *Šiauliškis*.

Panevėžys. Slapyvardžiu *Panevėžietis* pasirašyta išplėsta korespondencija priskiriama Jablonskiui dėl jos tematikos ir kalbos ypatybių.

Iš mūsų mokyklų gyvenimo. Korespondencija laikoma Jablonskio dėl jos tematikos ir kalbos ypatybių.

Panevėžio apskričio dvarininkų susirinkimas. *Nenuoramos* slapyvardį yra priskyręs Jablonskiui bibliografas V. Biržiška savo „Lietuviškuosiuose slapyvardžiuose". „Ūkininke" juo yra pasirašinėjęs ir A. Janulaitis. Tačiau jo autorystė atkrinta, nes straipsnis rašytas žmogaus, kuris tiesiogiai stebėjo tą dvarininkų susirinkimą, o tuo metu A. Janulaitis studijavo Maskvos universitete.

Kalbos vadovėlių konkurso protokolai. Skelbiama iš rankraščio. Rašyta paties Jablonskio. Protokolų ištraukos skelbtos 1908 m. „Vilniaus žinių" Nr. 149 (987).

Pranešimas. V. Biržiška „Lietuviškuosiuose slapyvardžiuose" (d. II. P. 27) yra nurodęs, kad slapyvardžiu *Kandidatas* Jablonskis yra pasirašęs 1908 m. „Viltyje".

Lietuvių Mokslo Dr-jai. Straipsnelyje keliami Lietuvių mokslo draugi-

jos vadovėlių ir rašybos dalykai, minčių dėstymo būdas, kalbos ypatybės neabejotinai rodo, kad jis Jablonskio.

Lotynų kalbos sintaksė. Jablonskis yra labai teigiamai vertinęs N. Sančiurskio lotynų kalbos vadovėlius. Atrodo, kad jo iniciatyva K. Kepalas galėjo imtis ir šios sintaksės vertimo .Tokiu atveju Jablonskis paprastai jo inspiruotą leidinį pareklamuodavo spaudoje. Recenzijėlės autorių rodo ir kalba.

***Людас Гира.* Русско-литовская грамматика.** Jablonskis L. Giros „Rusiškai-lietuvišką gramatiką" yra recenzavęs pirma „Švietimo darbe" (II 318–327). Čia publikuojamas straipsnis iš dalies sutampa su „Švietimo darbo" recenzija, bet vis dėlto nėra jos paprastas pakartojimas.

Karas ir tautos. Raidėmis J. J. yra pasirašinėję ne tik Jablonskis, bet ir kiti lietuvių publicistai. Antai 1905 m. „Vilniaus žinių" Nr. 87 yra J. J. vaizdelis „Jis nežino (Iš karės paveikslėlis)", kuris veikiausiai priklauso Juozo Jarašiaus plunksnai. Publikuojamas straipsnis priskiriamas Jablonskiui dėl kalbos ypatybių.

Susitarkim! Straipsnis nebuvo publikuotas. Tai vienas iš tų poleminių straipsnių, kuriais Jablonskis kritikavo kai kurių rašytojų neteisingas pažiūras į bendrinės kalbos ir grožinės literatūros kalbos santykį. R. Rimantienės rinkinyje yra ir šio straipsnio juodraštinis variantas.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Rodyklėje suregistruoti tekstuose ir išnašose minimi žmonių vardai, slapyvardžiai ir įvairūs jų sutrumpinimai.

A.G., J. Jablonskio slapyvardžio A. Gerutis pirmosios raidės
A-iš-B žr. Kriščiukaitis Antanas
A.J. neidentifikuotas elementoriaus autorius 186
A.J. neidentifikuota 94
Aksionovas I., rusų laikraštininkas 251
Alminauskis (Alminas) Kazys, kalbininkas 234
Amalų Vinkšna neidentifikuotas slapyvardis 187, 188
Ambraziejus Juozas, kunigas 156
Antanaitis, neidentifikuotas 183
Antanavičius, neidentifikuotas panevėžietis 179
Augustaitis Pranas 212
Aužilienė Uršulė, dainų pateikėja 70, 71
Avižonis Petras 144

B., neidentifikuotas rusų publicistas 39–50
B., neidentifikuotas kunigas 35
Bagdonas Juozas 213
Bajoriūnas A., diakonas, neidentifikuotas 144
Balčikonis J. 5, 7, 213, 214, 221, 222, 224, 231, 234, 247, 248
Baranauskas Antanas 8, 143, 150, 191, 208
Basanavičius Jonas 6, 8, 150, 251
Bederis L., bibliografas 214, 216, 220, 222, 234
Beleckis A., Vilniaus mokslo apygardos kuratoriaus padėjėjas 167
Bendorius Petras, pedagogas (1863–1906) 189
Biržiška Mykolas 6, 11, 213, 218, 225, 227, 243, 244
Biržiška Vaclovas 6, 252–255

Bitė žr. Petkevičaitė G.
Bortkevičienė Felicija 154, 160
Brazaitaitė [=Brazaitytė-Trzebinskienė] Elena 154
Bretkūnas Jonas 52, 251
Būbelė Florijonas 144
Būga Kazimieras 194, 209, 217, 223, 225, 226
Bukota Juozapas Liudvikas 226
Bulota Andrius 144

Chilinskis Samuelis Boguslavas 52, 251
Černovskis P., lenkiško geografijos vadovėlio autorius 177
Čirvas St. neidentifikuotas 194
Čiurlionienė Sofija 231
Čižiauskas Ignas, kunigas 144

D., Žaslių klebonas, neidentifikuotas 36
Dalis Vladimiras 131
Damijonaitis Juozas 188, 192
Daugirdas Pranas, pedagogas 193
Daukantas Simonas 84, 85, 87, 88, 101, 103, 191, 245
Daukša Mikalojus 52, 87, 88, 191, 208, 252
Davainis-Silvestraitis Mečislovas 7, 59, 69–73
Dillon Sofija neidentifikuota 154
Donelaitis (Duonelaitis) Kristijonas 191
Dovgiala (Dovgiallo) Dimitras 228
Dubrovskis P. P., lenkų leksikografas 131

Engelgardas, gubernatorius 65
E. U. neidentifikuota 94

Fekenštetas Edmundas, tautosakininkas 58–60
F. K., Faustas Kirša? 209
Fortunatovas Filipas 41, 95, 115, 165

Gabrys-Paršaitis Juozas 191, 192
A. Gerulaitis, J. Jablonskio slapyvardis 253
Gailutis žr. Spudulis Jonas
Giedraitis Juozapas Arnulfas 32

Giliarovas-Platonovas N. 251
Gira Liudas 199, 255
Girdenis Aleksas 7
Grabauskas Juozas, pedagogas 193

Ivinskis Laurynas 101

J. = Jablonskis J.
Jablonskis Antanas 252
Jablonskis Konstantinas 232
Jadvyga, Lenkijos karalienė 177
Jagičius Vatroslavas, kalbininkas 42
Jankovskis (Jankowski) Česlovas, Dūmos atstovas, lenkų literatas 161
Jankus Martynas 64, 66, 67
Janulaitis Augustinas 254, 255
Januševičius Povilas, Kauno kunigų seminarijos profesorius 144
Jarašius Juozas, gydytojas 255
Jaroševičius Juozapas, istorikas 40
Jarulaitis Vincentas, kunigas, I Dūmos atstovas 161, 170–173, 254
Jasiulaitis Juozas, pedagogas 144
Jaunius Kazimieras 130, 143, 144, 165, 208
J.D. neidentifikuotas vadovėlio autorius (J. Damijonaitis?) 190
J.G. = J. Gintautas? = J. Bagdonas 190
J.J. = J. Jablonskis 199
Jogaila 177
Jokantas Kazimieras 11, 144, 229, 232, 247
Jonaitis A. neidentifikuotas vadovėlio autorius 199
Jonynas (Ignas?) 222
J. P. Jablonskio slapyvardis 152, 253
Jurevičius, rusiško geometrijos vadovėlio autorius 193
Juška Antanas 7, 95, 96–107, 110–117, 119–124, 126–129, 131, 132, 134–140, 145
Juška Jonas 41, 99, 117, 128, 129, 131, 132, 134, 136, 138, 139
Juška Vytautas 96, 100, 120, 128, 138
Juškytė Jadvyga 189

K., neidentifikuotas kunigas 34
Kandidatas, J. Jablonskio slapyvardis 254, 255
Karłowicz Janas (J.K.–č) 59, 60
Kasakaitis V[aclovas] 231, 247, 248
Kassakaitis Antanas, pedagogas 193
Kašuba Tam. neidentifikuotas 154
Katelė Jonas 174–179, 254
Katkus Mikalojus 8
Kaunas Jonas, pedagogas, karys (?) 154
Kazimieras [Lietuvos didysis kunigaikštis? šventasis?] 177
Kepalas Kazys, pedagogas 198, 234, 255
Kertukas, A. Keturakio slapyvardis 42
Klimaitis Pranas, žurnalistas 118
Koncevičius J., kunigas [=Končius Juozas?] 202
Kopernikas Mikalojus 177
Kozakevičius, neidentifikuotas panevėžietis 179
Kr., neidentifikuota 230
Krašauskas=Kraševskis (Kraszewski) Juzefas Ignacas 164
Kraujutis Stasys, neidentifikuota, slapyvardis? 187
Krėvė-Mickevičius Vincas 11, 224, 235–241
Kriaučiūnas Jonas 144
Kriaučiūnas Petras 144
Kriaušaitis Petras, J. Jablonskio slapyvardis 146
Krinskis A. A., lenkų leksikografas 131
Kriščiukaitis Antanas (Aišbė) 62–64, 186, 231
Kubilius Juozas, I Dūmos atstovas 184
Kudirka Vincas 8
Kukta Juozapas, kunigas, vėliau vyskupas 156
Kumetis Jonas, knygnešys ir Veliuonos vargonininkas 144
Kuršaitis Frydrichas 82, 86, 87, 93, 102, 110, 135, 143, 157, 253
Kuzmickis Zigmas 234, 247, 248

Ladislovas L. neidentifikuotas vadovėlių autorius 190
Landsbergis-Žemkalnis Gabrielis 154–156, 243
Lapinskas J. E., neidentifikuotas Vilkaviškio mokyklos mokytojas 186, 191

Laurinaitis Jonas Martynas, karys, terminologas 247, 248
Litovec, J. Jablonskio slapyvardis 56
Liuteris Martynas 251
Lopas Laurynas, I Dūmos atstovas 161, 184

Maciulevičius Jonas (Maironis) 165
Margis, Pilėnų kunigaikštis 164
Marksas Karlas 241
Martinionis Antanas, teisininkas 244–246
Masiliūnas Kazimieras, pedagogas 234
Mašiotas Pranas 253
Matulaitis Stasys 67–69, 252
Matulevičius J., vadovėlio autorius 190
Matulionis Povilas 154, 156
Mažvydas Martynas 51
Mečius S., rusų pedagogas 179, 242
Meištų Antanas, J. Jablonskio slapyvardis 61, 252
Merkevičia K., vadovėlio autorius 187
Mežinskis (Mierzynski) Antonis 5, 6
Mickevičius Vincas (Kapsukas) 144
Miežietis J., neidentifikuotas 252
Miežinis Mykolas 7, 87–94
Mikolainis Petras 150, 152, 186
Mileris Vsevolodas 41
Milevskis, neidentifikuotas 183
Milvidas = Milvydas Česlovas, I Dūmos atstovas 161
Miolenas (Meulen) Reinderis van der 6
Mokytojas, J. Jablonskio slapyvardis 196, 254
Moteriškė, J. Jablonskio slapyvardis 58, 252, 254
Muraška O. (F?), lietuvių renegatas 27, 50, 51, 55
Muravjovas Michailas, generalgubernatorius 53, 55
Muromcevas Sergejus, I. Dūmos pirmininkas 160

N. žr. Matulaitis S.
Naginskas Stasys, Rokiškio mokytojas 239, 240
Narbutas Teodoras 40

Naryškinas I., grafas 153
Narjauskas Jurgis, kunigas, vertėjas 215
Nejuristas, J. Jablonskio slapyvardis 159
Nenuorama, J. Jablonskio slapyvardis 185
Neselmanas (Nesselmann) Georgas Ferdinandas 87
N. J. neidentifikuota 95
O. D. neidentifikuota 94
Orgelbrandas Mauricijus, lenkų leksikografas 131
P., neidentifikuotas kunigas 34
P. A., neidentifikuotas „Varpo“ autorius 56–58
Palionis Jonas 252
Panemunėlietis, J. Jablonskio slapyvardis 179
Panevėžietis, J. Jablonskio slapyvardis 181
P. B., neideintifikuotas rusų publicistas 12, 14, 16, 17, 251
Petkevičaitė-Bitė Gabrielė 56–58
Pietaris Vincas 6
Pipiras J., J. Jablonskio slapyvardis 150, 253
Piročkinas Arnoldas 7, 10, 11, 251, 252
Placida Eling., dainų pateikėja 70, 71
Pleirytė-Puidienė Ona 154, 160
P. M. žr. Mikolainis P.
Pogodinas Aleksandras 7, 72–85
Potockis Fr. A., lenkų leksikografas 131
Požėla Vladas 11, 144, 241, 242
Požela [Vladas]? 243
Puida Kazys 154–156
R. A. neideintifikuota 95
Ralys Jeronimas 144
Rapšys, neidentifikuotas 183
Remeris (Römer) Mykolas 153
Rimantienė Rimutė 211, 255
R. J. = Rygiškių Jonas, J. Jablonskis 6
Roppas, baronas, dvarininkas 182, 183
Roppas Edvardas, vyskupas 161, 170, 172
Russkij Litovec, J. Jablonskio slapyvardis 21, 251

S., neidentifikuotas kunigas 32, 33
Salys Antanas 225, 230, 231, 234, 247, 248
Samajauskas Kazimieras, teisininkas 157
Sančiurskis N., rusiškų lotynų k. vadovėlių autorius 198, 255
Senas (Senn) Alfredas 223
Silvestrovičius M. D. žr. Davainis-Silvestraitis M.
Simaška Klemensas 252
Sirvydas Konstantinas 52, 191
Skardžius Pranas 225, 231–234, 247, 248
Sketeris Adomas 242
Skirmuntas, lenkų dvarininkas, Dūmos atstovas 182
Slančiauskas Matas Jonas 144
Smetona Antanas 11, 144, 221, 224, 231, 240, 242, 244, 245, 254
Spudulis Jonas 177
Stanevičius Simonas 76, 88
Suveizdienė G. 214, 216, 220, 222, 234
Sventochovskis (Swiętochowski) Aleksandras 35

Šalkauskis Stasys 234, 247, 248
Šarkauskas, J., Katelės mokinys 177
Šaulys Jurgis 242
Šiaulėniškis = Šikšnys Marcelinas 164
Šiauliškis, J. Jablonskio slapyvardis 254
Šilkarskis Vladimiras 223, 224
Širvydas žr. Sirvydas K.
Šlapelienė Marija 242–244
Šlapelis Jurgis 144, 244–246
Šleicheris Augustas 98
Šliūpas Jonas 6, 8, 49, 50
T. A. neidentifikuota 95
Talmantas Jurgis 234
Tamošaitis Izidorius 232
Tatiščevas, grafas, gubernatorius 167
T. O. neidentifikuota 94
Tumas-Vaižgantas Juozas 223, 224, 252, 253
Tumėnas Dom., kunigas 144

Urbanavičius Pranas, kunigas 144
Urbanavičius V. 154

V. neidentifikuota 6
Valančius Motiejus 8, 87, 101, 191, 208
Valodka Liudas 246–250
Vanagas neidentifikuota 5
Vanagėlis Ksaveras 185
Vasiliauskas Mečislovas 190
Veckenstedt žr. Fekenštetas E.
Vileišienė Emilija 154
Vileišis Jonas 154–156
Vileišis Petras 8, 155
Vilentas Baltramiejus 51
Vilis Abelis 251
Vireliūnas Antanas 231, 232
Viskantas Antanas, kunigas 144
Višinskis Povilas 153, 156, 186
Vitė (Vitte) Sergejus, grafas, caro ministrų pirmininkas 65
Voldemaras Augustinas 224, 231
Volfas Borisas, baronas, Vilniaus mokslo apygardos kuratorius 167
Volteris Eduardas 88, 165
Vujekas Jokūbas 52

Zavadskis J., Vilniaus spaustuvininkas 246
Zavadskis, neidentifikuotas Vilniaus spaustuvininkas 246
Zaviša (K.?), Jotainių dvarininkas 182, 184
Zvierevas, neidentifikuotas Panevėžio veikėjas 179

Ž. = Žilinskas T. F.? 30
Žilinskas Tomas Ferdinandas 160
Žilinskas, prelatas, neidentifikuotas 36
Žymantienė-Žemaitė Julija 144, 186, 216
Žiupsnys Steponas 144

LEIDINIO „JONO JABLONSKIO LAIŠKAI" KLAIDŲ ATITAISYMAS

Leidinio „Jono Jablonskio laiškai" korektūros klaidos jau buvo atitaisytos „Kalbotyroje" (t. XXXVI(1), 1985, p. 99–100), tačiau sudarytojas mano, kad verta jas dar kartą atitaisyti šiame J. Jablonskio dokumentų rinkinyje. Kas yra įsigilęs „Jono Jablonskio laiškus" ar jais kada naudosis, tikriausiai po ranka turės ir šią knygą, ir, kilus abejonei, bus patogiau patikrinti pagal čia įdėtą klaidų atitaisymą negu pagal nedideliu tiražu išėjusią „Kalbotyrą".

Psl.	*Eilutė*	*Išspausdinta*	*Turi būti*
27	22 iš virš.	teip	taip
51	16 „ „	tai	taip
56	2 „ „	(vertimą)[1)]	(vertimą)[1]
57	13 „ „	isorijos	istorijos
68	10 iš ap.	rinksime[1]	rinksime
115	14 iš virš.	LTSR VRBR, f 273	?
128	11 iš ap.	115. *Vilnius*	115. *Punia* (?)
197	11 iš virš.	atidur	atidůt
213	19 iš ap.	kuri	kuris
274	19 „ „	gájščioti	gájsčioti
276	25 iš virš.	tikrąsi	tikrąsias
276	6 „ „	vis dėl to	vis dėlto
319	18 „ „	nedeikės	nereikės
323	6 iš ap.	(= Vil**niaus**)	(= Vil**niaus**
324	11 iš virš.	ст. Ю. Розалимо	ст. Розалимо
320	12 iš ap.	**nuse**	**nūse**
331	15 iš virš.	draąsiai	drąsiai
335	13 „ „	**žiemietis**	**žemietis**
340	4 iš virš.	būtų **purus**). Žemę	būtų purus). „Žemę
340	11 „ „	Ząsytšjo	Žąsytšjo
341	18 „ „	šė (ja)	žė (ja)
354	15 iš ap.	J. Šaulio	K. Jokanto
356	17 iš virš.	turėjau	turėjai

358	8 „ „	gali	galit
408	20 iš ap.	seniai	senai
418	6 iš virš.	1910	1916

237 p. 21 ir 22 eilutes iš viršaus skaityti taip: rašoma apie dalykus „L. Ūk-e“, – tai kaipgi čia

409 p. 5 ir 6 eilutes iš apačios skaityti taip: 20, И. Яблонскому, arba „В редакцию газеты „Vilniaus žinios“, для передачи Яблонскому.

Pasinaudojus iš V. Aleknos, J. Kabelkos ir V. Maciūno gautais duomenimis čia papildomos ir patikslinamos taip pat „Vardų rodyklėje“ esančių asmenų charakteristikos:

Dundzila Adomas (1882–1951), knygų leidėjas, vienas „Dirvos“ bendrovės savininkų

Kaupas Antanas (1870–1913), kunigas, JAV lietuvių veikėjas, publicistas

Kazakaitis Vaclovas, švietimo ministerijos kultūros reikalų departamento referentas

Kepalas Kazys (1891–1966), lotynų ir lietuvių k. mokytojas, ilgus metus dirbęs Panevėžyje

Klimas Petras (1891–1966), mirė Kaune

Končius Ignas (1886–1978), mirė JAV

Lygumietis, Leonardo Daukšos (1892–?), „Vilniaus žinių“ ir „Lietuvos ūkininko“ bendradarbio, slapyvardis

Oleka Motiejus (?–1912), Basanavičiaus laikais baigęs mediciną Maskvos universitete ir paskui Maskvoje dirbęs, teatralo Andriaus Olekos-Žilinsko tėvas

Pero (Perrault) Šarlis

Riuslo (Russelot) = Ruslo (Rousselot, 1846–1926), Žanas Pjeras, prancūzų kalbininkas, eksperimentinės fonetikos pagrindėjas

Šilinis Juozas, švietimo ministerijos vidurinio mokslo departamento referentas

Zenkevičaitė = Zenkevičiūtė Ona, mokytoja lituanistė, Voronežo lietuvių k. mokytojų kursų klausytoja, 1944 m. pasitraukė į Vakarus

TURINYS

Įvadas 5
Lietuva ir abėcėlė jai 12
Šis tas apie Lietuvą 17
Lietuvos dvasininkų jėga 21
Lietuvio balsas 39
Dėl p. Muraškos straipsnio: „Visiškas Prūsų lietuvių atsiskyrimas nuo lenkų“ 50
Užgaudinėjimai ir polemika 56
Podania Žmudzkie 58
Pripažinimas premijos už geriausią Lietuvos elementorių 61
„Lietuviškas Darbininkas“ 64
Nuo Literat. Komisijos 67
Pastaba dėl leidinio „Žemaičių dainos iš Palangos“ 69
Dėl priedo prie A. L. Pogodino apyskaitos apie jo kelionę į Kauno guberniją 73
Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusiškas žodynas, sudarytas kun. Myk. Miežinio. Tilžė, 1894 m., 292 p. 86
Vasarą, 1894 metuose, įsteigta moterų draugystė „Žiburėlis“ 94
Baigiamasis žodis (A. Juškos žodyno I tomo antr. daliai) 95
Rašomosios kalbos reikalai ir naujo konkurso reikalingumas . . . 145
Mūsų kalendoriai. II. 150
„Vilniaus žinių“ „Atbalsiuose“ (...) 152
Pranešimas 153
Lietuvių kalbos mokymo komitetas 155
Pridrikis Kuršaitis 157
Valsčiaus teismas 157
Mokslo vadovėliai 159
Kas girdėti Dumoje? 160
Mųsų mokyklos 162
Lietuvių kalba pradedamosiose mokyklose 163
Vilnius. Gegužės 6 d. 164
Mųsų mokyklos 165
Lietuvos valdininkai ir lietuvių kalba pradedamosiose mokyklose . . 167

„Lietuvos ūkininkas“ ir kunigas Jarulaitis 170
Kunigo Jono Katelės darbai 174
Panevėžys. Ketinama įkurti mergaičių gimnaziją 179
Iš mūsų mokyklų gyvenimo 181
Panevėžio apskričio dvarininkų susirinkimas 181
Kalbos vadovėlių konkurso protokolai 185
Pranešimas 193
(J. Jablonskio atsiliepimas) 193
Lietuvių Mokslo Dr-jai 195
Karas ir tautos 196
Lotynų kalbos sintaksė 198
Людас Гира. Русско-литовская грамматика 199
Kun. J. Koncevičius. Bažnyčios istorija 202
Susitarkim! 209
Laiškai 212
P. Augustaičiui (383) 212
J. Balčikoniui (384) 213
M. Biržiškai (385–395) 213
D. Dovgialai (396) 228
K. Jokantui (397–401) 229
Knygų leidimo komisijai (402) 235
V. Krėvei-Mickevičiui (403–409) 235
V. Požėlai (410) 241
A. Smetonai (411) 242
M. Šlapelienei (412) 242
J. Šlapeliui (413–419) 243
L. Valodkai (420–424) 246
Paaiškinimai 251
Asmenvardžių rodyklė 256
Leidinio „Jono Jablonskio laiškai“ klaidų atitaisymas. 265

Jablonskis J.

Ja-18 Straipsniai ir laiškai / Sudarė, įvadą, [p. 5—11] ir paaišk. parašė A. Piročkinas.— V.: Mokslas, 1991.— 268 [2] p.— (Lietuvos mokslo paminklai).

Bibliogr. paaišk., p. 251—255, ir išnašose.— Asmenvardžių r-klė: p. 256—263

Leidinyje sudėti žymiojo kalbininko straipsniai, neįėję į anksčiau jo raštų rinkinius. Straipsniai rašyti aktualiomis temomis: iš lietuvių kalbos istorijos, dialektologijos, taip pat pateikiama kalbos taisymų. Visuomenės tematikos rašiniai padeda geriau suprasti XIX a. pabaigos — XX a. pradžios lietuvių tautinį judėjimą. Pabaigoje pridedama dar kelios dešimtys neskelbtų laiškų.

4602020100—028
M854(08)—91 63—91

UDK 808.82

Mokslinis leidinys. Serija „Lietuvos mokslo paminklai". Jonas Jablonskis. STRAIPSNIAI IR LAIŠKAI. Sudarytojas Arnoldas Piročkinas. Redaktorė P. Gudžiūnaitė. Dailininkas A. Broga. Meninis redaktorius E. Karpavičius. Techninė redaktorė L. Žvinakevičienė. Korektorės: G. Zaščižinskienė ir M. Sukevičienė

Duota rinkti 1990.05.30. Pasirašyta spausdinti 1990.11.30. SL Nr. 256. Formatas 84×108$^{1}/_{32}$. Popierius — spaudos Nr. 1. Garnitūra — literatūrinė, 10 punktų. Iškilioji spauda 14,28 sąl. sp. l. 15,28 sąl. spalv. atsp. 13,75 apsk. leid. l. Tiražas 2500 egz. Užsakymas 1154. Kaina 3 rb 40 kp. „Mokslo" leidykla, 232050 Vilnius, Žvaigždžių 23. Spaudė „Spindulio" spaustuvė, 233000 Kaunas, Gedimino 10.